

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

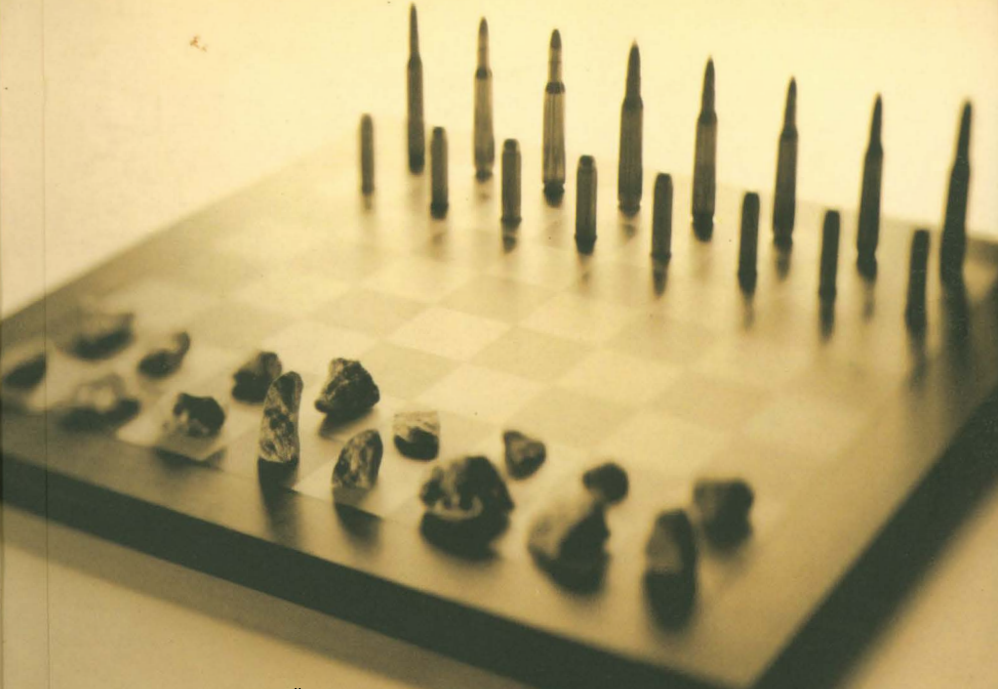
SEMİTİZM VE ANTI-SEMİTİZM

EVEREST

BERNARD LEWIS

ÇATIŞMA VE ÖNYARGIYA DAİR

Türkçesi: Hür Güldü

BERNARD LEWIS

İslamiyet ve Ortadoğu tarihi alanında dünyaca saygınlık kazanmış bir uzman olan Bernard Lewis, 1974'ten beri bulunduğu Princeton Üniversitesi Yakın Doğu Araştırmaları'nda profesördür. 1916'da Londra'da doğan Lewis, 1949-1974 yılları arasında Londra Üniversitesi Şark ve Afrika Çalışmaları Kürsüsü'nde Ortadoğu Tarihi profesörlüğü yapmıştır.

Tarihte Araplar (1950, 6. Baskı 1993), *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (1961, 2. Baskı 1968), *İstanbul ve Osmanlı İmparatorluğu Uygarlığı* (1963), *Haşhaşiler* (1967), *Müslümanların Avrupa'yı Keşfi* (1982, yeniden yayımlanması 1994), *İslam'ın Siyasal Söylemi* (1988), *Ortadoğu'da Irk ve Kölelik* (1990), *Çatışan Kültürler: Keşifler Çağında Hristiyanlar, Müslümanlar, Yahudiler ve Ortadoğu: Hristiyanlığın Doğuşundan Bugüne 2000 Yıllık Tarihi*, yazdığı birçok kitaptan bazılarıdır. Aralarında Arapça, Türkçe, Malay ve Endonezya dilleri de olmak üzere kitapları yirmiden fazla dile çevrilmiştir.

HÜR GÜLDÜ

1971, İstanbul doğumlu. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden 1997'de mezun oldu. Çevirisini yaptığı, *Başarılı Tanıtımın 101 Yolu*, *Türkiye'nin Yeni Dünyası*, *Hızlı Okuma* kitapları Alfa Yayınları'ndan çıktı.

BERNARD LEWIS
SEMİTİZM
VE
ANTİ-SEMİTİZM

Çatışma ve Önyargıya Dair

Yeni bir sonsözle birlikte

Türkçesi:
Hür Güldü

Siyaset 26

Bernard Lewis

SEMITİZM VE ANTI-SEMITİZM

Çatışma ve Önyargıya Dair

Özgün metin

Semites and Anti-Semites

(Norton, 1999)

Kapak resmi

Yerleştirme: Nicolas Massey

Fotoğraf: Alain Desjean

Kapak tasarım: Utku Lomlu

İngilizce'den çeviren: Hür Güldü

Dizgi: Çiğdem Dilbaz

© 1999, 1997, 1986 by Bernad Lewis

© 2003; bu kitabın Türkçe yayın hakları

Kesim Telif Hakları Ajansı aracılığıyla Everest Yayınları'na aittir.

Birinci Basım: Mayıs 2004

ISBN: 975 - 289 - 141 - 1

Baskı ve Cilt: Melisa Matbaacılık

Tel: (212) 674 97 23

Faks: (212) 674 97 29

EVEREST YAYINLARI

Ticarethane Sokak No: 53 Cağaloglu/İSTANBUL

Tel: (212) 513 34 20-21 Faks: (212) 512 33 76

Genel Dağıtım: Alfa, Tel: (212) 511 53 03 Faks: (212) 519 33 00

e-posta: everest@alfakitap.com

www.everestyayinlari.com

Everest, Alfa Yayınları'nın tescilli markasıdır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

İçindekiler

Teşekkür	ix
Yeni baskıya önsöz	xi
Giriş	1
Bir - Soykırım ve Sonrası	17
İki - Semitler	36
Üç - Yahudiler	54
Dört - Anti-Semitler	80
Beş - Müslümanlar ve Yahudiler	123
Altı - Naziler ve Filistin Sorunu	150
Yedi - Siyonizme Karşı Savaş	179
Sekiz - Yahudilere Karşı Savaş	212
Dokuz - Yeni Anti-Semitizm	265
Yeni Baskıya Sonsöz	293
Notlar	309

SEMİTİZM VE ANTI-SEMİTİZM

Çatışma ve Önyargıya Dair

Yeni bir sonsözle birlikte

TEŞEKKÜR

Öncelikle beceri, bilgi ve enerjisiyle bu kitabın yazılmasında muazzam yardımı dokunan ve eleştirel zekâsıyla beni birçok hatadan koruyan araştırma asistanım Corinne Blake'e; kitap metninin ilk taslağından son haline kadar dikkati ve titizliği ile sayısız değişiklik yapılmasını sağlayan Mary Alice McCormick'e; yorumları, eleştirileri ve önerileri için Priscilla Barnum, Theodore Draper, Grace Edelman, David Eisenberg, Zvi Elpeleg, Yuval Ginbar, Judy Gross, Cathleen Kaveny, Itamar Rabinovitch, Shimon Shamir, Elliott Shore, Frank H. Stewart ve yararlı yorumlarda bulunan fakat isimlerinin verilmesini istemeyen diğerlerine; 9. bölümdeki bazı paragrafların eski biçimleriyle yer aldığı *Survey* ve *Encounter*'ın editörlerine ve son olarak da bu kitapta tartışılan sorunlarla ilgili bilgimin derinleşmesine çeşitli biçimlerde yardımcı dokunan Princeton Üniversitesi'ndeki meslektaşlarıma teşekkür bir borç bilirim. Ayrıca önerilerini kabul ettiklerime teşekkür eder, reddetmek zorunda kaldıklarımın da özür dilerim.

YENİ BASKIYA ÖNSÖZ

Bu kitabın ilk kez yayımlanmasından bugüne, Ortadoğu bir dizi önemli değişimin -küresel, bölgesel ve yerel- etkisine maruz kalmıştır. Bu etkiler Ortadoğu'yla ilgili sorunları dönüştürmüş fakat çözmemiştir. Dolayısıyla kitaba, bu yeni dönemde çatışma ve önyargının etkileşimini inceleyen bir sonsöz ekledim.

Bir kez daha, çeşitli biçimlerde bana yardımları dokunan arkadaş ve meslektaşlarıma, özellikle de birçok sorumu derhal yanıtlayan Asher Susser ve Esther Webman'a teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Düşüncelerim ve hatalarımla ilgili tüm sorumluluğun bana ait olduğunu eklemeliyim.

GİRİŞ

1980 yılının 3 Ekim günü, kimliği belirlenemeyen teröristler Paris'in Copernic Caddesi'ndeki bir sinagoga bomba yerleştirirler. Bombanın ibadet edenler çıkarken patlaması amaçlansa da sinagog dağılmadan az önce patlar ve böylece istenilen sayıda can kaybı olmaz. Dört kişi ölür. Bunlardan ikisi Yahudi olmayan ve tesadüfen oradan geçen Fransız vatandaşlarıdır. On kişi de yaralanır. Fransa Başbakanı Raymond Barre, olaydan duyduğu üzüntüyü ifade etmek için birkaç saat sonra televizyona çıkarak patlamanın faillerini lanetler. Olayın verdiği dehşetle şu açıklamada bulunur: "Yahudileri hedeflemişlerdi, masum Fransızları öldürdüler." Barre'in ne demek istediği gayet açıktı: Eylem, İsrail'le olan kavgaları yüzünden Yahudileri hedefleyen Araplar tarafından yapılmıştı, fakat orada tesadüfen bulunan Fransız vatandaş-

ları öldürülmüş ve yaralanmıştı, onlar ne Yahudi'ydiler ne de Arap-İsrail çatışmasıyla bir ilişkileri vardı. Elbette Fransa Başbakanının kullandığı sözcükler bunlar değildi ama dinleyiciler, özellikle de Yahudiler bu sözlerin ardındaki anlamı kaçırmadılar: Sinagog'da ibadet eden Parisliler ne Fransız'dılar ne de masum. Barre'ın bu ani çıkışını daha da önemli kılan, bilindiği kadarıyla kendisinin bir anti-Semitist olmaması ve öfkesinin, her zaman sempatisini sunduğu Yahudilere değil onları vuranlara yönelik olmasıydı. Birçok Fransız Yahudisi kendisine, başbakanlarının duygusal bir durumda gösterdiği ani bir tepki olarak niçin bu şekilde konuşmak zorunda kalmış olabileceğini sordu. Faillerin gerçekten Arap mı yoksa Fransız anti-Semitistleri mi olduğu bugüne kadar anlaşılamadan kaldı.

21 Eylül 1982 günü Sabra ve Şatila'daki Filistinlilerin katledildiklerine dair ilk haberler geldikten sonra, önde gelen Fransız liselerinden biri olan Paris Voltaire Lisesi'ndeki bir grup öğretmen "Beyrut'taki Filistin kamplarında gerçekleştirilen katliamlara çok öfkelenediklerini" açıklayarak sabah saat 10 ile öğlen 12 arasındaki tüm derslerini iptal ettiler. İsrail'le olan tüm diplomatik ilişkilerin kesilmesini ve Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) resmen tanınmasını talep ettikleri bir mektubu Fransa Cumhurbaşkanı'na, İsrail ordusunun Beyrut ve Lübnan'dan derhal ve şartsız olarak çekilmesini talep ettikleri bir başka mektubu da İsrail'in Paris Büyükelçiliği'ne gönderdiler. Bu iki mektup uygun açıklamalarla birlikte okulun bahçesinde toplanan öğrencilere okundu.¹ Voltaire Lisesi'ndeki ya da başka okullardaki öğretmenlerin Polonya, Uganda, Orta Amerika ya da Afganistan, Güney Afrika veya Güneydoğu Asya'daki olaylar karşısında da bu tür eylemlere girişip girişmediklerine ya da tüm dehşetiyle birlikte, bu olayın, Ortadoğu'da önceli ya da benzeri olup olmadığına dair bir kanıt bulunmamaktadır.

Barre'ın sinagogdaki bomba eylemi hakkında söyledikleri gibi, Batı medyasının Sabra ve Şatila'ya yönelik tepkisi de, sadece İsrail'in 1982 Haziranında Lübnan'ı işgali ve bu olayın sonrasın-

da meydana gelen yıkıma göndermede bulunarak yanıtlanabileceklerden çok daha derin ve endişe verici sorular ortaya çıkar-maktadır.

Diğer Avrupa ülkelerinin bu olaylara yönelik tepkilerinde de benzer belirsizlikler bulunmaktadır. Örneğin İtalya'da, havaalanı işçilerinin İsrail havayolu şirketi El-Al'ı boykot etmesi, Davut kalkaniyla gamalı haçın bulunduğu rozetlerin dağıtılması ve Na-zisrail sloganlarının kullanılması belki de İsraillilere ve onların Lübnanlı Hristiyan müttefiklerine duyulan ahlaki öfkeyle ilişki-lendirilebilir. Fakat bu, Milano ve Roma'daki sinagoglarda patla-yan bombaları -Roma'daki patlamalar iki yaşındaki bir çocuğun ölümüne, otuz dört kişinin yaralanmasına, Milano'daki bir otel-de düzenlenecek Bar Mitzva* resepsiyonunun, işçi sendikaları-nın talebi üzerine iptal edilmesine yol açmıştı- açıklayamaz. Ni-tekim, İtalyan ticaret odaları başkanı Luciano Lama'nın "Yahudi dostlarım, kendinizi kendi içinize kapamayın, kendinizi tecrit et-meyin, eski gettolari geri getirmeyin," şeklindeki sözleri İtalyan Yahudileri pek rahatlatmadı.

Parisli öğretmenlerin ve diğerlerinin eylemleri İsrail'e, belki de Yahudilere, karşı duyulan öfkenin yansımalarıydı. Aynı şey bazı medya kuruluşları için de geçerlidir. Hitler'in yükselişiyle başla-yan fakat onun düşüşüyle sona ermeyen dönemde "Yahudiler eşit-tir haber"dir. Bu yüzyılın dördüncü belki de üçüncü kanlı savaşı olan İran ile Irak arasındaki büyük savaş dünya kamuoyunda pek dikkat çekmeden olup biterken, İsrail'le komşuları arasındaki sı-nırlarda meydana gelen çok küçük çatışmalar bile yoğun bir bi-çimde işlenmekte ve tartışılmaktadır. İran-Irak savaşının dördün-cü yılında İran ve Irak, tarafsız gemileri bombalamaya başlayınca dünya basını bu savaşa biraz dikkatini yöneltmeye başlamıştı.

Medyanın Sabra ve Şatila'daki olaylara yönelik tepkisi bakı-mından önemli olan nokta dikkatin bu olaylara aşırı derecede yo-

* Erkek çocuğun 13. yaş gününde onun dinen yetişkinliğe erişmesi nedeniyle kutlanan bir Yahudi dini ritüeli ve aile seremonisi. (ç.n.)

gunlaştırılması değildi; İsraillilerin ya da başka Yahudilerin işin içinde olduğu göz önünde bulundurulursa bu normaldi. Özellikle manidar olan, dikkatin başka yerlerde işlenen suçlara yöneltilecek dikkatle kıyaslandığında orantısız olması da değildi. İsrailliler, otoriter hükümetlere uygulananlardan farklı standartlarla yargılanmaktaydılar – ki bu hükümetler çoğu olayda yabancı haber servislerinin ülkelerindeki etkinlikleri izlemelerine izin vermezler. İsrail'in olaylardaki rolünün kınanması sağlam gerekçelere oturtuldu ve son aşamada da birçok İsrailliyle birlikte İsrail Hükümeti de buna dahil edildi. Asıl önemli olan ve açıklanması gereken ne yöneltilecek dikkatin derecesi ne de kınamaydı; önemli olan Sabra ve Şatila'daki olaylara ilişkin haberlerin toplanma ve verilme biçimiydi. Normalde çok yararlı bir şüphecilğe sahip olan gazetecilerin eleştirel yargılarda bulunmaları,² belli bir süre sonra partizan kaynaklardan propaganda amaçlı olarak verildiği anlaşılan bilgilerin tereddütsüz bir biçimde kabul edilerek yayınlanması, haberlerin sunulmasındaki sert ve yanlı dil, haberlerin toplanma ve verilme biçimindeki karakteristik özelliklerdi. “Blitzkrieg”,* “lebensraum”,** “jenocide” ve “nihai çözüm”*** gibi sözcükler Lübnan'daki İsraillilerle Avrupa'yı fetih ve işgal

* “Yıldırım Savaşı” anlarına gelen bu Almanca sözcük, düşman kuvvetlerinin ani, sürpriz ve çok aşırı bir güçle psikolojik şok yaratarak bozguna uğratılmalarının amaçlandığı askeri bir taktiği ifade eder. Naziler tarafından 1938 İspanya İç Savaşı'nda ve 1939'da Polonya'ya karşı denenen Yıldırım Savaşı, hava ve kara saldırılarının bir kombinasyonunu içerir. Hareketlilik, şok, belli bir yere yoğunlaştırılan ateş gücü kombinasyonu ile düşmanın savunma kapasitesini felç etme, böylece düşmanın art bölgelerine girerek onun tüm iletişim ve idare sistemini kesme Yıldırım Savaşı'nın esasıdır. (ç.n.)

** Bir Alman coğrafyacı ve etnografyacı olan Friedrich Ratzel tarafından ortaya atılan “Lebensraum” kavramı, insan gruplarıyla bu grupların gelişebilecekleri mekânsal birimleri ilişkilendiren “yaşam sahası” anlamına gelmektedir. Ratzel devletin sınırlarını genişletme ya da sınırlarını daraltma eğilimini o devletin rasyonel kapasitesine bağlasa da, ortaya attığı bu kavram daha sonra Naziler tarafından, tüm Almanların yaşaması için gerekli olan alanlar anlamında kullanılmıştır. Naziler yayılmacı politikalarını bu kavrama dayandırmışlardır.(ç.n.)

*** II. Dünya Savaşı sırasında Naziler tarafından tasarlanan ve uygulanan; Avrupa'daki tüm Yahudilerin sistematik olarak öldürülmesine ilişkin plan. (ç.n.)

eden Nazileri karşılaştırmak için bazen açıkça, çoğunlukla da örtülü olarak kullanılıyordu. Çoğu haberler, ta en başından beri katliama katılmadığı bilinen ve ihmali ya da suç ortaklığı henüz kesin olarak tespit edilmemiş olan İsraillilere yoğunlaşmıştı. Bu haberlerde katliamın asıl sorumluları olan Lübnanlı Hıristiyan milislerden neredeyse hiç bahsedilmiyordu. Dikkatsiz bir okuyucu ya da izleyici bunun modern Ortadoğu tarihinde eşi benzeri olmayan bir katliam olduğunu ve doğrudan İsrailliler tarafından işlendiğini düşünebilirdi. Elbette hiçbirisi doğru değildi.

Bu konuyu işleyiş biçimindeki kimi mesleki hatalar nedeniyle eleştirilen medyanın kendisi dahi Sabra ve Şatila olaylarındaki yaklaşımından rahatsız görünüyordu. Başyargıç Kahan'ın başkanlık ettiği bir İsrailli komisyonun hazırladığı raporun yayınlanması medyaya olayı yeniden gözden geçirme fırsatı sundu. Basın, olayı nasıl işlemeye başlamışsa yine o derece ani ve mantıksız bir biçimde dosyayı kapattı. Elbette, gazeteciler ve olayları ortalama bir doğrulukla tanımlamaya daha istekli olan kamuoyunun tutum ve davranışlarını belirleyen güçlü ve karmaşık toplumsal-psikolojik etmenler söz konusuydu.

İsraillilerle Naziler arasındaki -hem açıkça hem de örtülü olarak yapılan- karşılaştırmalar Batı'nın her ikisine yönelik tutumunda belirgin bir farklılığı yansıtmaktadır. 19 Haziran 1969 tarihinde Lahey'deki bir basın toplantısında Mısır Dışişleri Bakanı Mahmut Riyad, İsrail'in işgal altındaki topraklardaki tutumunu Hollanda'yı işgal eden Nazilerinkine benzetmişti. O zamanlar bu tür bir açıklamanın itiraz görmeden geçirilmesi imkânsızdı çünkü anılar hâlâ çok tazeydi; nitekim toplantıya katılanlar sözlerini geri alması için Mısırlı bakanı sıkıştırdılar. O dönemden bu yana yeni bir kuşak yetişti ve pek çok kişi için, Nazilerin yaptıklarıyla ilgili bilgiler hafızalardan tarihe intikal etti. İngiliz ve Amerikan polisleri ile Nazi Gestaposu arasında 1960'lı yılların sonlarında yapılan benzer karşılaştırmalar gibi, İsrailliler ve Naziler arasında kurulan koşutluklar da çifte karaktere sahiptir. Eğer İsrailliler Nazilerden iyi değilse, Nazilerin de İsraillilerden kötü olmadığı çıka-

rımı elde edilir. İsraillilerin en düşmanca eylemleri için bile açıkça yanlış olsa da, bu önermeler kendileri, aileleri, ulusları ya da kiliseleriyle Hitler'in Yahudilere karşı işlediği suçlarda, suç ortaklığı ederek veya katılarak, rıza göstererek veya kayıtsız kalarak bir biçimde rol oynama sorumluluğuyla doğanlara rahatlama sağlamıştır. Bu duygu, doğal olarak, Naziler, Faşistler ve işbirlikçilerin onların vatandaşlarıyla mirasçıları arasında da çok güçlüydü. Sabra ve Şatila'daki olaylar, hemen Hitler sonrası dönemde anti-Semitizme karşı duyulan tiksintinin getirdiği utançla yaşayan birçok kişinin bulunduğu İngilizce konuşulan ülkelerde de güçlü bir tepki uyandırdı. İsraillilerin işlediği suçlarla ilgili haberler rahatlama ve karşı saldırıya geçme fırsatı getirmişti.

Copernic Caddesi'nde bulunan Sinagog'daki patlama ile Arapların ya da Avrupalı anti-Semitlerin sinagoglara, Yahudi kulüplerine ve 9 Ağustos 1982 tarihinde Paris'teki bir Yahudi lokantasına -6 ölü 22 yaralı- düzenledikleri terörist saldırılar bir başka çetrefil ve sancılı soruyu ortaya çıkarmaktadır. İbadet etmek ya da diğer Yahudilerle bir araya gelmek için Batı Avrupa şehirlerine giden Yahudiler, kendilerini anti-Siyonist ve anti-Semitik düşmanlardan korumak için yerleştirilen polis veya askerlerin, hatta bazen tankların ve zırhlı araçların acı verici görüntüsüne artık alıştılar. Avrupa'yla karşılaştırıldığında tek tük ve görece zararsız olsa da ABD'de bile sinagoglara ve Yahudilere yönelik saldırılar meydana gelmiştir – bunlar terörist eylemlerden çok holiganizm eylemleridir.

Batı'daki Arap sözcüleri kavgalarının, Yahudilerle veya Musevilikle değil, İsrail devleti ve Siyonist ideolojiyle olduğunu vurgulamaya dikkat etmektedirler. Öne sürdükleri bu sav, Yahudi inancının binalarına ya da Avrupa'daki Yahudi halkına ait merkezlere yönelik saldırılarla inandırıcılığını yitirmektedir. Arap dünyasının birçok bölümünde yayınlanan Arapça kitap, dergi, gazete ve hatta ders kitaplarında ifade edilen yoğun nefret de bu savı çürütmektedir. Bu nefret sadece İsrail ve Siyonizme yönelik değildir; üç bin yıllık tarihleri boyunca kitaptan kitaba, makale-

den makaleye, konuşmadan konuşmaya kötölenen ve eleştirilen Yahudileri ve Museviliği de kapsamaktadır. Bu yazılardaki tonlamaya 1950 yılında İskenderiye’de yayımlanan bir kitapta da rastlanır. Kitabın yazarı Hıristiyanlığı ya da İslam’ı kapsasa da Yahudilerin Yahudi olarak kaldıkları gözlemini yaptıktan sonra şu sonuca ulaşmaktadır: “Yahudiler ve Siyonizm bir kötülük ağacı gibidir. Bu ağacın kökü New York’tadır, dalları tüm dünyayı sarmıştır ve yaprakları da Yahudilerdir – yaşlı ya da genç, kadın ya da erkek, istisnasız tüm Yahudiler ağacın dikenli yaprakları, zehirli dikenleridir. Bu zehir hızla yayılan ve çok ölümcül bir zehirdir.”³ O dönemde bu tür saldırılar günümüzdekiyle karşılaştırıldığında olağandışı sayılabilirdi. İleriki yıllarda olağan hale geldi. Kitab-ı Mukaddes (Eski ve Yeni Ahit) tarihi ya da İbrani edebiyatı gibi konular dahi Yahudi karşıtı polemiklerin aracı olarak kullanılmaktadır. Birçok Arap ülkesindeki mevcut ortamda, geçmişte veya günümüzde Yahudilere karşı sempati uyandıracak bir şey söylemek neredeyse imkânsızdır. Yahudilerle, Yahudilikle ve Yahudi tarihiyle ilgili devasa literatürün arasında Hitler Avrupası’nda Yahudilerin yok edilmesiyle ilgili tek bir duygudaş ve doğruyu yansıtan yayının bulunmaması bu duruma çarpıcı bir örnek teşkil eder. Bu yazarlar bir şekilde Yahudi soykırımından bahsederken, birkaç istisna hariç, yaşananları inkâr ya da küçümseme, mazur gösterme, hafifletme ve hatta haklı çıkarma tutumu takınırlar. Bazı yazarlar da Yahudi soykırımını Yahudilerin nefret edilen özelliklerinin kanıtı ve işledikleri suçlardan dolayı hak ettikleri bir ceza olarak aktarırlar.

İsrail’le barış anlaşması yapan ve diplomatik ilişki kuran Mısır’da *Sophie’nin Seçimi* isimli film, “Yahudilerin cezalandırılışını işlerken Siyonistlerle aynı temaları kullandığı,” gerekçesiyle yasaklanmıştı. İsrailli komisyonun Sabra ve Şatila’ya ilişkin raporu, Mısır’ın yüksek tirajlı haftalık gazetelerinden El Musavvar’da (18 Şubat 1983), ayrıntılı bir biçimde yayınlanmıştı. Gazetenin önsözünde, editörlerin bu belgenin aşırı önemi karşısında okuyucularına raporun tamamını yayınladıklarına ilişkin bir not da yer al-

dı. Ama raporun tamamı yayınlanmamıştı. Yirmiden fazla küçük kesinti yapılmış, böylece editörler ya da çevirmenler katliamların asıl sorumlusu olan Lübnanlı Hıristiyanlara yapılan bütün göndermeleri, İsrail'in davranışını savunan ya da mazur gösteren her cümleyi ustaca çıkarmışlardı.

Tüm bunlara Araplar tarafından ya da onlar adına verilen ortak yanıt Arapların Anti-Semit olamayacakları, zira kendilerinin de Sami ırkından geldiğidir. Bu tür bir önermenin mantığı ile, Hitler'in *Mein Kampf** isimli kitabının Berlin ya da Buenos Aires'te Almanca veya İspanyolca olarak yayınlanan baskıları anti-Semitik iken, Arapça'yla İbranice akraba diller oldukları için Beyrut ya da Kahire'de Arapça yayınlanan baskısının anti-Semitik olamayacağı iddiasının mantığı aynıdır.*

Son yıllarda Ortadoğu'da, Sovyet blokunda, Batı'da ve daha önceleri konuya kayıtsız kalan Üçüncü Dünya'da İsrail'e, Siyonizme ve Yahudilere karşı açıkça ifade edilen ve bazen şiddetli biçime dönüşen bir düşmanlık dalgası yükselmektedir. Bu düşmanlığı Batı ya da Sovyet bağlamında ifade edenler genellikle iki şeyi birbirinden ayırmaya çalışmaktadırlar: Bir tarafta bir devletin ve onun politikalarının eleştirisi veya bir ideolojiye ve onun sonuçlarına muhalefet, ki bunlar gayet meşrudur; diğer tarafta bir halka veya -Batı'da- bir dine karşı önyargı, ki bunu çoğunlukla uygun bulmazlar ve bazen kınarlar. Bu düşmanlığın ve onunla ilişkilendirilebilecek şiddetin hedefleri iki türü birbirinden ayırmayı zorlaştırmaktadır. Yahudiler bu tür bir farklılaştırma çabasını çok ikiyüzlü buldukları için reddetmekte ve her ikisini de tek ve aynı görmektedirler -Yahudilere karşı nefret, yani genelde bilinen ismiyle, anti-Semitizm. Genel olarak ifade edilen bir görüş de bu yöndedir: Onlar Yahudilerden nefret etmektedir ve Yahudileri İsrailli, Siyonist ya da sadece Yahudi olarak bombalamaları veya aşağılamaları arasında bir fark bulunmamaktadır.

* Adolf Hitler tarafından yazılan ve Türkçe kavgam anlamına gelen, Nasyonal Sosyalizmin iki ciltlik siyasi manifestosu (ç.n.)

Elbette bu görüldüğü kadar kolay değildir, Yahudilere duyulan düşmanlıkla İsrail'e ya da Siyonizme karşı olmak arasındaki farklılığı herhangi bir doğruluk ya da kesinlikle belirlemek kolay olmasa da ortada büyük bir farklılık bulunmaktadır. Bu terimlerin tanımlanması zor olup çok ve değişen anlamları vardır. İsrail nedir, Siyonizm nedir ve Yahudiler kimlerdir?

Bu üçü içinde en kolayı İsrail'dir. İsrail, 14 Mayıs 1948'de kurulan bir devletin adıdır ve o zamandan bu yana varlığını sürdürmüş, diğer devletlerin yaptığı gibi kendi çıkarlarını güderek, bu çıkarlara hizmet edecek politikaları uygulamıştır. Bu politikalar iyi ya da kötü, etkili ya da etkisiz, başka devletlerin politikalarına uygun ya da ters olabilir ve bunlara muhalefet tek başına, çatışmalara dahil olan dünyadaki başka devletlerin eylemlerine muhalefet etmekten daha fazla bir önyargı belirtisi de değildir. Ulusal çıkarların ya da devlet çıkarlarının çatışması bir önyargı doğurabilir veya önyargıdan etkilenebilir. Ama tek başına bir önyargı belirtisi değildir.

Siyonizmin tanımlanması daha zor bir iştir. Aslında kavram Yahudilerin sıkıntılı durumlarının analizi ve buna derman olacak bir reçeteyi ifade etmek için kullanılmıştır. Kısaca, bu reçeteye göre Yahudiler her yerde yabancı konumunda bulundukları ve bir vatanları olmadığı için katledildiler. Çözüm, nihai olarak Yahudi devletine dönüşecek bir Yahudi ulusal yurdu oluşturmaktır. Bu yurt, başka yerlerde yaşamaya devam eden Yahudilere gerek duydukları takdirde sığınak olacak ve onlara cesaret verecekti. Ayrıca katledilme ve şüphe duyulma korkusu olmaksızın kendi kültürlerini ve yaşam tarzlarını geliştirebilecekleri bir merkez haline gelecekti. Hepsinin ötesinde, başkalarının müsamahası, hoşgörüsü veya iyi niyetine bağlı olmadan Yahudilerin Yahudi ve kendi yurtlarının efendileri olarak yaşayabilecekleri dünyadaki tek yer olacaktı. Bazıları bu Yahudi ulusal yurdunun dünyanın herhangi bir yerinde kurulabileceğini öne sürdü. Burası boş bir arazi de olabilirdi, gönüllü bir devlet de. Buna yönelik çalışmalar Uganda, Avustralya, Sina, Güney Amerika ve Moğolistan sınırındaki Sibir-

ya illerinden Birobidzhan'da -ki bu sonuncusu Sovyet gözetimin-
deydi- başladı. Bunlardan çoğu tartışma aşamasının ötesine geç-
mezken, hiçbiri herhangi bir sonuca ulaşmadı. Yahudilerin tarih-
sel hak iddia ettikleri, gerekli çaba ve tahammül gücünün göste-
rilmesini sağlayacak kadar güçlü bir duygusal cazibeye sahip tek
bir yer vardı: eski İsrail toprakları.

Bu tanıyı ve reçeteyi reddeden, aralarında Yahudilerin de bu-
lunduğu birçok kişi bulunmaktaydı. Özellikle dindar Yahudilerin
aralarında bulunduğu bazıları Siyonizmi dine saygısızlık, laik ulu-
sal kavramların Yahudi dinsel toplumuna sokulması, Allah'ın ga-
zabına yol açacak bir küfür olarak görmekteydi. Diğer muhalifle-
re göre Siyonizm, başka ülkelerin vatandaşı olan veya vatandaş ol-
ma umudu bulunan Yahudilerin konumları için tehlike oluşturu-
yordu ve Filistinli Araplarla, hepsinin de ötesinde Arap ve İslam
dünyasıyla bir çatışma kaynağıydı. Bu mülahaza siyasi, stratejik,
ticari ya da mesleki nedenlerle Arap ve İslam dünyasıyla iyi geçin-
meyi isteyen hükümetler, şirketler, diğer kurumlar ve bireyler açı-
sından özellikle önemliydi.

Hangi nedenle olursa olsun Filistin'de bir Yahudi devleti fik-
rine karşı çıkanlar bu devletin kurulmasını engellemek için her
türlü çabayı gösterdi. Filistin'de Yahudi ulusal yurdunun büyü-
mesiyle, özellikle 1930'larda ve 1940'ların başlarında Avrupa kı-
tasındaki militan anti-Semitizmin zaferinden sonra ve yine
1948'de Yahudi devletinin kurulmasıyla tartışmanın kavramları,
özellikle de Yahudi devletine yönelik muhalefetin içeriği ve ama-
cı değişti. Böyle bir devletin kurulmasını engellemek bir amaç,
kurulduktan sonra yok etmek başka bir amaçtı. Bazıları kürtaj-
dan, bazıları da bebek doğduktan sonra öldürmekten yanaydı.
Sovyetler Birliği'nde bile çok az kişi bu kadar ileriye gitmeye ist-
tekti. İsrail muhalifleri ve tenkitçileri İsrail'in politikalarını
suçlayarak topraklarını azaltma yolları aradılar fakat artık Yahu-
di devletini parçalamaktan ya da içinde yaşayanları denize dök-
mekten bahsetmiyorlardı.

Tek istisna Arap dünyası ve inançlı yandaşlarıydı. İsrail'i yok

ederek yerine bir Filistin devleti kurma, Filistinli örgütlerin ve onların arkasındaki Arap hükümetlerin açıkça ifade edilen amacı olarak kaldı. Arapların ve başka yerlerdeki destekçilerinin siyasi kullanımında “Siyonizm” sözcüğü ikinci bir anlam kazandı. Birçok Arap yazarın ve konuşmacının kullandığı biçimiyle bir Siyonist, Ortadoğu’da adalet tesis edilmesi için İsrail’in yok edilmesi gerektiği fikrini paylaşmayan kişiydi. Bu tanıma göre, İsrail politikalarını tutarlı bir biçimde eleştiren Charles de Gaulle de, hiçbir zaman İsrail devletinin yok edilmesini savunmayan Sovyet yöneticileri de Siyonist sayılmalıydı. Yine bu tanıma göre “Siyonist” terimi, Siyonizme karşı kayıtsız kalan ya da husumet besleyenler de dahil olmak üzere hemen hemen bütün Yahudileri kapsamaktadır. Şadece İsrail’in politikalarına değil, İsrail’in mevcudiyetine de etkin bir biçimde karşı çıkan Yahudiler Siyonist tanımının dışında tutulur.

Siyonizmin üçüncü ve daha geniş tanımı hiçbir istisna içermemektedir. Bazı Sovyet, Arap ve son zamanlardaki diğer tartışmacı İslami yazılarda “Siyonist” sadece “Yahudi” anlamına gelmekte ve dolayısıyla anti-Siyonist anti-Yahudi anlamı taşımaktadır. Ayetullah Humeyni’nin yazılarından birinde buna iyi bir örnek teşkil edecek bir kullanıma rastlanır. Farsça metnin Fransızca çeviriyle karşılaştırılması sonucunda, birincisindeki Yahudi sözcüğünün yerini Fransızca metinde Siyonist sözcüğünün aldığı görülür.⁵

Öyleyse Yahudi nedir? Bu soruya Yahudiler, onların düşmanları ve dostları tarafından verilen birçok yanıt bulunur. Ama sadece bir geçerli yanıt vardır. Haham hukukuna göre, bir Yahudi, Yahudi bir anneden doğan ya da Yahudiliğe geçen kişidir. İnanc ve uygulamasındaki hatalar ne olursa olsun bu kişi Yahudi olarak kalmaya devam eder. Yine haham hukukuna göre, bu kişi başka bir dine geçse de Yahudiliği son bulmaz. Bu noktada İsrail hukuku haham hukukundan ayrılararak, Yahudilikten çıkanın Yahudiliğinin sona ereceğini hükme bağlamaktadır. Yahudilik kalıtımla kazanılabildiği için bu sadece dini bir tanım değildir. Aynı şekil-

de bu ırkçı bir tanım da değildir, çünkü ırkçılar için baba da en az anne kadar önemlidir ve ırksal kimlik din değiştirmeyle kazanılmaz veya kaybedilmez. Eski hahamcı metinlerden uyarlanan bu tanım İsrail devleti hukukunun bir parçası olmuş durumdadır. Bu konuda Yahudilik, Hristiyan çocukları da dahil olmak üzere tüm insanların günahkâr olarak doğduklarını ve ancak vaftiz ile Hristiyan olacaklarını varsayan Hristiyan doktrini ile tüm insanların Müslüman doğduklarını fakat bazılarının ebeveynleri tarafından Hristiyan, Yahudi ya da pagan yapıldığını öne süren Müslüman doktrini arasında bir konum benimsemiştir.

Naziler ve müritleri açısından Yahudiler bir ırktır ve hangi dili konuşurlarsa konuşsunlar ve hangi dine mensup olurlarsa olsunlar Yahudiler ve zürriyetleri de Yahudi kalmaya devam eder. Dolayısıyla Yahudilik dini kimlik ile iradi olarak benimsenebilen veya terk edilebilen ulusal kimlik türlerinden temelde farklıdır. Haham hukukuna göre, yarı Yahudi ya da çeyrek Yahudi gibi tanımlar söz konusu olamaz. Kişi ya Yahudidir ya da değildir. Yahudi bir anne ile Yahudi olmayan bir babanın çocukları Yahudidir; Yahudi olmayan bir anne ile Yahudi bir babanın çocukları Yahudi değildir. Naziler için Hristiyanlığa geçmiş bir Yahudi hâlâ “tam Yahudidir” [Volljude]. Ebeveynlerden biri Yahudi’yse yarım Yahudi; büyükanne ve büyükbabadan biri Yahudi’yse çeyrek Yahudi ortaya çıkmaktadır. Yahudi hahamlarıyla Yahudilerin azılı düşmanları tarafından yapılan bu iki tanımın arasında yer alan, dinsel ve ırksal özelliklerin yanı sıra etnik, kültürel, hatta sosyal ve ekonomik kriterler kullanılarak yapılan çok sayıda başka tanımlar da bulunmaktadır.

İsraililer, Siyonistler ya da Yahudiler için benimsenen tanımlar nasıl farklılık gösteriyorsa, kendilerine karşı beslenen düşmanlık da farklılık göstermektedir. Genellikle üç tür düşmanlıktan söz edilir.

Bunlardan birincisi İsrail’e ve onu yaratan, bir ölçüde sürdüren Siyonist hareket ve ideolojiye muhalefettir. Siyonizm bir ideojidir; İsrail ise bir hükümet tarafından yönetilen bir devlettir. İyi niyetli kişiler, önyargıdan etkilenmeksizin, bu ideolojiye kar-

şı çıkarıp onu reddedebilir veya eleştirebilir. Siyonizme muhalefetin ya da İsrail politikalarına yönelik eleştirinin anti-Semitik bir önyargının ifadesi olduğunu varsaymak mantıksız ve haksızdır. Arap-İsrail çatışması siyasi bir çatışmadır – devletler ve halklar arasında önyargı veya zulüm gibi konulara ilişkin değil, somut sorunlar üzerindeki bir uyuşmazlıktır. Arapların İsrail'e yönelik düşmanlıklarının anti-Semitizmden kaynaklandığını düşünmek gereksizdir; bu düşmanlığın açıklanabileceği başka yeterli sebepler de bulunmaktadır.

İkinci düşmanlık türü, tanımlanması daha zor olan, genel, sıradan, bir bakıma “normal” karşılanan, bazen “normal” bir zulme yol açan bir önyargıdır. Bir kabilenin başka bir kabileye, bir ırkın başka bir ırka, bir inancın başka bir inanca ya da bir yerin başka bir yere duyduğu şüphe ve rahatsızlıkta ya da çoğunlukta-kilerin azınlığa karşı takındıkları tutumlarda bu önyargıyla koşutluklar bulunabilir. Dünyanın her yerinde, genellikle başka bir kökenden gelen, özel bir ekonomik rol oynayan, düşmanlık uyandıran, sonuç olarak da baskılara maruz kalan azınlık gruplarına rastlanır. Batı Afrika'daki Lübnanlılar, Doğu Afrika'daki Hintliler, Güneydoğu Asya'daki Çinliler bu tür azınlık gruplarındandır. Yahudilere karşı duyulan düşmanlık, benzer nedenlerle uyanmakta ya da artmaktadır. Modern İslamiyet öncesi muhtelif toplumlardaki Yahudilere yönelik tutumun, Avrupa'dan anti-Semitik fikirlerin gelerek bu tutumu dönüştürmesinden önce, bu nitelikte olduğu öne sürülmektedir.

Üçüncü düşmanlık türü anti-Semitizmdir. Yahudilere karşı duyulan nefret birçok paralellikler taşımakla birlikte, bir bakıma biriciktir – kararlılığı ve kapsamı, etkisi ve ölümcüllüğü, korkunç Nihai Çözümü'yle bu nefret biriciktir. Sıradan önyargı ve baskı da çok korkunç olabilir, fakat bunların arasındaki fark konvansiyonel savaşla nükleer savaş arasındaki farka benzer. Hitler Avrupası'ndaki Yahudi soykırımı ile karşılaştırılan bir başka vaka da Türkiye'deki Ermenilerin kaderidir ki o farklı bir olaydır. Adolf Hitler'e atfedilen “Bugün kim Ermenilerin yok edilmesinden bahsediyor?”

sözleri bu iki vaka arasında benzerlik kurmak için sıklıkla alıntılanır. Hitler'in bu sözleri, Polonya işgalinin arifesinde, 22 Ağustos 1939 tarihinde, Alman komutanlara yaptığı gizli bir konuşmada sarf ettiği ileri sürülür. Konuşma, Yahudilerin yok edilmesiyle ilgili değildir. Polonya'nın işgalinden hemen sonra Yahudiler yok edilmeye başlansa da, bu bir politika olarak Ocak 1942'deki Wannsee konferansına kadar Nazi yönetimi tarafından benimsenmemiştir. Söz konusu cümle Polonya'nın derhal fethini ve sömürgeleştirilmesini ifade etmekte olup Hitler'in komutanlarına verdiği sadece Polonya silahlı kuvvetlerine değil sivil halka karşı da aşırı güç kullanımını içeren emirlerinin bir parçasıydı.⁶ Ermenilerin çektikleri acılar da korkunç bir insanlık trajedisiydi ve Ermeniler de Yahudiler gibi, hâlâ bu acıların anılarıyla doludurlar. Fakat, Yahudilere yönelik zulmün tersine bu, hem zaman hem de mekân olarak sınırlıdır – Osmanlı İmparatorluğu topraklarında ve Osmanlı tarihinin son on yılında meydana gelmiştir. Daha da önemlisi, eşitsiz olsa da, somut sorunlara ilişkin bir mücadeledir. Ne kötücül inançlarla ne de Avrupa ve başka yerlerdeki anti-Semitizmi besleyen ve körükleyen türde bir nefretle ilişkilidir.

Yahudilere yapılan zulümle çok daha yakın bir benzerlik, Afrika'nın kara derili halklarının Asya, Kuzey Afrika, Avrupa ve son olarak da Amerika'daki sarı ve beyaz ırktan komşuları tarafından köleleştirilmesinde bulunabilir. Tıpkı Yahudilerinki gibi, kara Afrika halklarının maruz kaldıkları ayrımcılık, şiddet, haklardan mahrumiyet içeren zulüm de birçok kıtaya yayılmış ve asırlarca sürmüştür. Anti-Semitizm gibi, siyahlara duyulan düşmanlık da derin ve içsel bir nefretle ifade edilmiş; sözde bilim ve felsefeyle haklı çıkartılmaya çalışılmıştır. Anti-Semitik Avrupa'daki Yahudiler gibi Amerika'daki siyahlar da fiilen ya da hukuken kalabalık ve sağlıklı "getto"larda tecrit edilerek diğer insanlarla normal ilişki kurmaları engellenmiştir. Amerika'da zenci ya da Yahudi katliamı olmasa da, ırksal şiddetin yükseldiği ve güneyde birçok zencinin linç korkusuyla yaşadığı dönemler olmuştur. Ancak bu önemli benzerliklere rağmen, çok derin bir farklılık söz konusudur: bir

anti-Semitin arzusu düşmanını azaltmak, öldürmek ve nihai olarak da ortadan kaldırmaktır. Zencilerden nefret edenler, bu nefretlerinde anti-semit kadar tutkulu ve zalimliklerinde onlar kadar sadist olabilirler, fakat amaçları zencileri bastırmak ve aşağılamak, kullanmak ve sömürmektir, yok etmek değil. Aksine, zencilerden nefret eden biri siyah adamı mal gibi alıp satabileceği, bir sığır gibi büyütüp yetiştireceği, bir hayvan gibi kullanabileceği değerli bir varlık olarak görür. Yahudi ise, evcilleştirilecek ve işe koşulacak yararlı bir hayvan olarak değil, ezilmesi gereken bir böcek olarak görülür. Tarihte siyah ve beyaz ırkın ilişkilerinde zalimliklere ve kabalıklara rastlanır ama bunlar arasında ne pogromlar vardır ne de toplama kampları. 19. ve 20. yüzyıllardaki en korkunç ve en yaygın ırkçılık örnekleri arasındaki temel farklılık budur.

Anti-Semitizm kavramı, Yahudilere yöneltilen “normal” önyargıyı ifade etmek, hatta İsrail’e ya da Siyonizme karşı siyasi ve ideolojik muhalefeti tarif etmek için kullanılır. Bu kullanım biçimi yanıltıcıdır. Bu kullanım, taşıdığı anlam itibarıyla üçüncü kategoriyle sınırlandırılabilir – gücünü Musevilikle Hristiyanlık arasındaki tarihsel ilişkilerden ve Hristiyanların Yahudilere biçtiği rol ile inanışlardan, özellikle de Hristiyanlığın başlangıcıyla ilgili popüler inanışlardan alan Yahudilere duyulan özel ve özgün nefret.

Üç tür düşmanlık arasında açık ve kesin ahlaki ve siyasi farklılıklar bulunmaktadır. Fakat İsrail bir Yahudi devletidir ve Siyonizm, bir Yahudi sorununu tanımlayarak çözüm sunmaktadır. Kaçınılmaz olarak üç kategori birbiriyle etkileşebilmekte ve hatta birleşebilmektedir. Bu düşmanlık kategorilerinin içerdiği güdüler ve amaçları belirlemek çoğu zaman zordur. Tüm Siyonizm veya İsrail karşıtlarının anti-Semitizmden etkilendiğini iddia etmek nasıl haksız hatta saçma ise; anti-Siyonizmin zamanımızda ve özgür dünyada normal olarak açıkça kabul görmeyen bir önyargıya saygınlık kisvesi sağladığını inkâr etmek de aynı derecede yanlıştır.

Anti-Semitik tarih görüşünün aşırı şekli Yahudileri şeytani bir güç, geçmişten günümüze dünyadaki tüm kötülüklerin kökeni olarak görür. Bu görüşe göre bir Yahudi, Yahudi olmayan dünyaya

sızarak onu bozma ve nihai olarak yönetme amacı güden, ebedi ve evrensel bir komplonun üyesidir. Bu amaca ulaşmak için hepsi de kötü olan çeşitli yöntemler kullanır. Ortaçağda, Yahudiler kuyuları zehirlemek, veba yaymak ve ritüel cinayetler işlemekle suçlanırlardı; daha modern zamanlarda hem kapitalizmi hem de komünizmi icat etmek ve biri ya da diğerini veya her ikisini birden dünyayı egemenlikleri altına almak için kullanmakla suçlanır oldular. Son zamanlarda ise kara Afrika'yı köleleştirmek, hatta -bazı feministlerce- antikçağların büyük Ana Tanrıçası'nı tahttan indirerek ataerkilliği ve erkek egemenliğini getirmekle suçlanmaktadırlar.⁷ Bu ve benzeri önermeleri herhangi bir akılcı temele dayandırmak açıkça imkânsız olduğu için anti-Semit başka bir araca başvurur – “gerçekler” icat etme ve bunları desteklemek için kanıt yaratma.

Bu sahtekârlıkların en ünlüsü elbette sözde *The Protocols of Elders of Zion*'dur. (Siyon Kardeşleri Protokolleri). Rus çarlarının dezenformasyon servisi tarafından uydurulan bu kitap dünya çapındaki anti-Semitik propagandaya temel teşkil etmiştir. Daha sonra çarlık polisi, Rus iç savaşındaki Beyazlar, Alman Nazileri ve diğer Naziler ile bazı Arap hükümetleri ve örgütleri tarafından Yahudi karşıtı propagandalarda kullanılmıştır. Bu kitabın hileli kökeninin titiz bir biçimde ve belgelerle kanıtlanması, özgür dünyada onu fanatiklere indirgemiş, fakat başka yerlerde etkileyici özelliğinden çok az şey yitirmiştir. Kitabın anormal etkisi ve ona inananların eylemleri nedeniyle “bir soykırım gerekçesi” olarak tarif edilmektedir.

Çoğu Yahudi açısından, bu soykırım Yahudi tarihindeki en yıkıcı olaydır; İsrail'deki yaşlı kuşak ve başka yerlerdeki birçok Yahudi açısından bu olay yaşamlarının merkezinde yer alan bir tecrübedir. Başlarına gelenin tekrar olabileceği düşüncesi ve bunun tekrar meydana gelmemesi gerektiğine yönelik kararlılık, Yahudilerin düşünce ve eylemlerini belirler. Nazi Avrupası'nda Yahudilerin kaderine değinmeden Yahudileri ve İsrail'i anlamak mümkün değildir.

BİRİNCİ BÖLÜM SOYKIRIM VE SONRASI

1939-1945 yılları arasında, bir milyonu çocuk beş veya altı milyon kişi, sadece Yahudi oldukları için toplanarak kamplara tı-kıldı ve çeşitli şekillerde öldürüldü. Daha önceki yıllarda kurşu-na dizilmişler ve yine kendilerine kazdırılan çukurlara gömül-müşlerdi. Daha sonra çok sayıda insanın çabuk ve düzenli bir bi-çimde öldürülebileceği yeni bir cinayet teknolojisi geliştirildi. Bu yeni ölüm teknolojisiyle, kurbanların kullanılabilir artıkları -saç-ları, dişleri ve yağları- tutumlu katillerinin kullanımı için koru-narak saklanabiliyordu.¹

Bu harekât Almanya'nın Nazi yöneticileri tarafından düşünül-müş ve planlanmıştı, büyük ölçüde de Almanlar tarafından uygu-landı. Fakat Almanlar bunu uygularken yalnız değildiler. Görevin başarıyla tamamlanması Almanların yanı sıra başkalarına da bağ-

lıydı – Almanya tarafından işgal edilen ülkelerdeki halkların etkin işbirliğine ve sadece Alman işgali altında bulunan Avrupa’da değil, tarafsız bölgelerde yaşayan geniş kitlelerin, hatta Batı ittifakının hükümet ve halklarının da kayıtsızlığı bunda etkin rol oynadı.

Alman ölüm kamplarında ölen beş ya da altı milyon Yahudi, Hitler’in savaşında yaşamlarını yitiren onlarca milyon insanın bir parçasıydı. Fakat birçok açıdan Yahudiler benzersizdi. Almanlar kesin olarak yenilgiye uğratılıp teslim olmadan önce, işgal altındaki ülkelerde yaşayan hemen hemen bütün Yahudileri yok ettiler – ki bu sayı dünyadaki Yahudilerin yaklaşık üçte birine karşılık gelmekteydi. Hiç şüphesiz işgal edecekleri başka ülkelerdeki Yahudileri de katledeceklerdi. Diğer gruplar, Ruslar bile, ne Yahudilerinkile kıyaslanabilir acılar çekmişlerdir ne de onların maruz kaldıkları türde bir mezalimin hedefleri olmuşlardır. Gerçekten, Çingeneler hariç, başka hiçbir grup sistematik ve toplu bir yok etme eyleminin hedefi olmamışlardır.

Yahudilerin yok edilme sebebi, Almanya karşıtı ya da düşmanı olmaları değildi – Nazi mezaliminin ilk kurbanları Almanya’nın mağrur, sadık ve vatansever Yahudi vatandaşlarıydı. Almanya’nın işgal ettiği başka yerlerde olduğu gibi Alman yerleşimleri için yaşam sahası açmak da değildi, çünkü Yahudiler çok dağınıktılar ve Doğu Avrupa’da bu tür bir politikanın başarılı olması için çok fakirdiler. Bazı Yahudiler Alman işgaline karşı gösterilen direnişte yer aldılar, fakat başka gruplarda olduğu gibi Yahudiler arasında da bunlar küçük, militan bir azınlıktan ibaretti. Yahudilere yönelik saldırı başka yerlerde acil olarak gerek duyulan ulaşım ve personel gibi kaynakların hedefini saptırdığı ve Alman ordusunu, gerek duyduğu insan gücü ile savaş imkânlarından mahrum bıraktığı için Alman savaş gücünü engellemiştir. Yahudiler, sadece Yahudi oldukları için öldürülüyorlardı. Bir Yahudi, Yahudiliğin kendi tanımına göre değil, Naziler tarafından geliştirilen bir tanıma göre belirleniyordu. Bu tanım sadece kendini Yahudi olarak kabul edenleri değil, Yahudiliği bir Yahudi atadan gelmekten ibaret olan önemli sayıda Hristiyanı, agnosti-

ki ve başkalarını da içeriyordu. Naziler için Yahudilik, dinsel ya da kültürel bir özellik olmadığı gibi, bir topluluğa ya da halka aidiyet de içermiyordu. Yahudilik ırksal ve sabit bir özellik; dördüncü dereceden bir büyükanne veya büyükbabanın bile varisçisine bulaştırdığı kalıtsal ve çıkmayan bir lekeydi.

Nazi Almanyası yöneticilerinin bu sorunu teşhis etmekte ve Nihai Çözüm olarak adlandırdıkları aracı geliştirmekte kullandıkları doktrin anti-Semitizm olarak bilinir. Anti-Semitizmin bir kötüleme ve suçlama kavramı olduğu günümüzde, bu kavramın aslında anti-Semitik doktrinin karşıtları tarafından değil yandaşları tarafından icat edildiğini ve kullanıldığını hatırlamak önemlidir. Bu doktrine inananlar için anti-Semitizm, başıboş bırakıldığı takdirde yayılarak daha önceden Avrupa, Hristiyan, Batı veya Aryan uygarlığı olarak tanımlanan olguya bulaşabilecek tehlikeli bir zehri teşhis, tecrit, nötralize ve nihai olarak da yok etmek için kullanılan bir tür antiseptik olarak görülüyordu.

Bütün anti-Semitler için olmasa da Naziler açısından anahtar sözcük Ari'dir. Nazi ideolojisinin en korkunç kâbusunda iki demiurjik figür dünya egemenliği için mücadele eder. Daha sıradan kozmolojilerin iyi ve kötü figürlerinin yerini Nazi ideolojisinde Ari ve Sami alır. En güzel biçimde Alman ırkında vücut bulan Ari, güzelliği, yaratıcılığı ve hepsinin ötesinde gücü temsil eder. Tek başına kültürler yaratmaya ve uygarlıklar kurmaya muktedirdir. Sami ise yaratıcılıktan, hatta yaratılanı korumaktan bile acizdir. Sami sadece yok etmekle meşguldür. Kendi ırkını ve diğer aşağı ırkları Ari toplumuna girmek ve zarar vermek, Ari ırkını kirletmek ve melezleştirmek için kullanır. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Batı Almanya'daki Fransız işgal kuvvetlerinde bulunan Afrika sömürgelerinden toplanmış askerlerin varlığı bile Hitler tarafından bu şeytani amaca bağlanmıştır. Ona göre, "Zencileri Ren'e getiren, nefret ettikleri beyaz ırkı yozlaştırarak yok etme amacı güden Yahudilerdir."²

Nazi doktrinine göre Yahudiler, çoğu Avrupalının ait olduğu ırktan farklı, aşağı ve düşman bir ırktan geldikleri için yabancı-

dır ve Avrupa'daki davetsiz misafirlerdir. Çoğu Avrupalı Ari ırkına mensupken, Yahudiler Sami ırkının parçasıdır. Dolayısıyla, Sami ırkından gelen diğer uluslar ve halklar da Naziler tarafından, aynı derecede tehlikeli olmasa bile, o derece aşağı ve iğrenç görülürdü. Nitekim Hitler *Mein Kampf'ta* Asya ve Afrika'daki milliyetçi akımlardan tiksintiyle söz eder ve acımasız bir şiddetle bastırılmaları gerektiğini söyler. Nazilerin erken kuramsal literatürü, Arilerin tek başlarına yarattıkları kültürün taklitçileri ve koruyucuları olarak Uzakdoğu halklarına ikincil bir statü bahşederken, yaratıcı kültürel çabadan yoksun aşağı bir ırk olarak Arapları ve diğer Samileri reddeder. Standart bir Nazi metni olan *World History on a Racial Basis (Irksal Temele Dayalı Dünya Tarihi)* isimli kitaba göre, Arap kültüründeki her orijinal unsur Ari halklarından alınmıştır; *Binbir Gece Masalları* bile aslında Araplara ait olmayıp Fars ve Hint -yani Ari- eserlerinin kopyalarına dayanır.³ İslamla ilgili bir Nazi makalesinde Halife'yi yok eden Moğol fatih Cengiz Han'dan Ortadoğu'yu Samilerden korumaya çalışan biri olarak övgüyle söz edilir.⁴ Önde gelen Nazi kuramcılarından Alfred Rosenberg *Myth of the Twentieth Century (Yirminci Yüzyılın Miti)* isimli kitabında beyaz ırkları, "Muhammed'in fanatik ruhunun önderlik ettiği renkli ırkların ve melezlerin birleşik nefreti"nden korunmaya çağırır.⁵

Fakat bu kuramsal formülasyonlar gerçekte çok az etkili olmuştur. Yahudiler dışında sadece bir halk, Çingeneler, Ari kökenli olmalarına rağmen yok edilmek için seçilmiş ve sadece bir ırk, siyahlar, sürekli bir kin ve aşağılanmaya maruz kalmışlardır. Buna mukabil Araplar, Nazi literatüründe Sami ırkı olarak tasnif edilseler de, Nazi yöneticilerinin çok farklı muamelesiyle karşılaşmışlardır. Başlangıçtaki tereddüt ve belirsizliğe rağmen, ideolojik düşüncelerden ziyade siyasi yaklaşımlarla Naziler Arapların kendileri için yararlı olabileceklerini düşünerek hem Arapların sempatisini kazanmak hem de Alman amaçlarına destek sağlamak için çaba sarf etmişlerdir.

Bu girişimlerin ilkinde bir ölçüde başarılı olmuşlar fakat elde

ettikleri sonuçlar sınırlı kalmıştır. Fakat ikincisinde, varsayılan ırksal uyumsuzluklar ve kararsızlığa rağmen, büyük ölçüde başarılı olmuşlardır. İngiliz ve Fransız imparatorluklarının baş düşmanı olarak Almanlar, bu imparatorluklardan rahatsızlık duyan Ortadoğu ve başka yerlerdeki halklar için cazibe merkeziydiler. Yahudilere karşı düşmanlığın başlıca savunucuları ve uygulayıcıları olarak Almanlar, Filistin'deki Yahudi Ulusal Yurdu'nun büyümesi karşısında kendilerini tehdit altında görenlerin sempatisini kazanmışlardı. Almanların, kendi Yahudilerini sürgüne göndererek bu Yahudi Ulusal Yurdu'nun kurulmasına tek başlarına önemli katkıda bulunmaları Araplar tarafından fazla dikkate alınmadı.

Eğer Alman hükümeti gelecekteki Arap siyasi emelleriyle ilgili olarak belli vaatlerde bulunmasaydı, Arapların Yahudi sorunundaki tutumları bu kadar kesin olmazdı. Almanların Yahudi Ulusal Yurdu'nu ortadan kaldıracaklarına dair Arap liderlerine verdiği vaatler besbelli kalpten ve samimiydi ve hiç şüphesiz diğer konulardaki ihtiyatlı yaklaşımlarını affettiriyordu.

Şu ya da bu nedenle Hitler'in müttefiki ya da sempatizanı olanların Yahudilere karşı etkin bir düşmanlık beslemeleri beklenbilirdi. Şaşırtıcı ve daha yaralayıcı olan, Hitler'in kurbanlarının ya da ona karşı ayaklananların olumsuz tepkileriydi. Bu tepkiler ölümcül şiddetle soğuk bir duyarsızlık arasında değişiklik göstermekteydi. Bu ifadelerden ikincisi bazı üst düzey İngiliz ve Amerikalı yetkililer için kullanılabilir. Zira bu yetkililer -yeni belgelerin ortaya çıkardığı üzere- Almanya'dan gelen toplu katliam haberlerine önce şüpheyile yaklaşmışlar, sonra da kayıtsız kalmışlardır. Ateşkesten sonra ölüm kamplarından perişan halde kurtulanları öncelikle siyasi bir utanç kaynağı olarak görmüşlerdir.

Daha da yıkıcı olan, kurtulanlardan bazılarının eski yurtlarına dönmeye kalktıklarında karşılaştıkları davranışlardı. 1945 Ağustosuna kadar, yaklaşık 80.000 Yahudi Polonya'ya ulaşmıştı – ki bu sayı 1939'da 3 milyondur. Bunlardan 13.000'i Polonya Ordusu'nun hizmetindeydi, diğerleri ise ölüm kamplarından kurtulanlar ya da Alman işgali sırasında Sovyetler Birliği'ne veya başka bir

yere kaçmayı başarabilenlerdi. Hitler ve Alman kuvvetleri gitmişti ama anti-Semitizm -Polonya'da ne yeni ne de yabancıydı- kalmıştı ve Sovyet gözetiminde kurulmakta olan yeni yönetimdeki çok sayıda Yahudi'nin varlığı anti-Semitizme gerekçe sağlıyordu. İlk ciddi Yahudi karşıtı ayaklanma 11 Ağustos 1945'te Krakov'da meydana geldi. Bunu Polonya'nın her tarafına yayılan başka ayaklanmalar izledi. Bu ayaklanmalarda, geri dönen yüzlerce Yahudi, çeteler tarafından öldürüldü. Bu ayaklanmalardan en kötüsü, geri dönen onlarca Yahudi'nin komşuları tarafından öldürüldüğü Kielce şehrindeki ayaklanmaydı (Haziran 1946).⁶ Sivil yetkililer bu ölümcül ayaklanmaları durdurmak için hemen hemen hiçbir şey yapmamışlar, dini yetkililer olaylara neden olan bu nefreti kınamayı reddetmişlerdir. Halkın, kilisenin ve yetkililerin bu olaylardaki tutumu geri dönen Yahudilerin, Polonya'daki bin yıllık varlıklarının artık son bulduğunu ve sadece başka bir yere giderek parçalanmış yaşamlarını yeniden inşa edebileceklerini fark etmelerine yol açtı. Çoğu açısından, başka bir yer, yaşamlarını sürdürmelerinin ne komşularının iyi niyetine ne de yabancı bir otoritenin korumasına bağlı olacağı bir yer anlamına gelmekteydi.

Fakat genel olarak, medeni dünyada, Nazi soykırımı tüm dehşetiyle bilinmeye başladıkça, anti-Semitizme karşı bir tiksinti uyanıyordu. Müttefik kuvvetlerin Alman kamplarına kapatılanları kurtarmaları, ardından Alman savaş suçlularının Nürnberg'de yargılanması, Yahudilerin çektikleri acılara karşı dünya çapında bir tepki ve sonuç olarak da Yahudi amaçları için sempati uyardırmıştı. Bu durum, hem bireylerin hem de kurumların Nazi soykırımındaki örtülü rollerini fark etmelerine yol açtı – küçük bir azınlık dışında hemen hemen hiç kimse, Yahudilere karşı işlenen suçlara karşı çıkmamış, hatta bunları protesto bile etmemişti; çok sayıda kişi bu suçların işlenmesini kabullenmiş hatta bunların işlenmesine yardımcı olmuştu; kimileri de bu suçları engelledikleri ve kurbanların imdadına yetişmedikleri için hiç rahatsızlık hissetmemişti.

Bu yeni ortamda anti-Semitizm, anti-Semitiklerin kendileri

tarafından bile açıkça kabul edilemeyecek bir çirkinlik olarak görülmeye başlandı. İngilizce konuşulan ülkelerde, özellikle de ABD’de, Yahudi ilerlemesini sınırlamış olan “nazik” ama etkili ayrımcılık türleri, bu tür bir ayrımcılığı artık kabule hazır olmayan ve Auschwitz’e giden yol üzerindeki ilk adım olarak gören bir kamuoyunun baskısıyla, bazen isteksiz de olsa büyük ölçüde terk edildi. Daha önce çok sık rastlanan anti-Semitik konuşmalar bile, inanmış müritler haricinde, artık tabu haline gelmişti.

Yahudilere yönelik engellerin daha az olduğu İngiltere’de, Yahudi karşıtı ifadelerle getirilen kısıtlamalar daha az katıydı. Bu tür ifadelerle zaman zaman açıkça bile rastlanıyordu. Bunlardan en ünlüsü, Siyonist hareketin, bir Yahudi devleti kurulması çağrısına kulak verilmesi yönündeki baskılarına tahammül edememeye başlayan İngiliz Dışişleri Bakanı Ernest Bevin’in bir basın toplantısında, irticalen sarf ettiği sözlerdir: “Tüm mağduriyetlerine rağmen, eğer Yahudiler sıranın başında çok fazla şey almak isterlerse, başka bir anti-Semitik tepkiyle karşılaşabilirler.” Bu sözler Nazi soykırımından kurtulanların zaten gergin olan sinirleri için çok fazlaydı ve Dr. Chaim Weizmann, “ 6.000.000 Yahudi’nin katledilmesinden sonra geri kalanların bir Yahudi yurduna sığınmak istemesi, sıranın başında çok fazla şey almaya çalışmak mıdır?” diye sorarak Yahudilerin genel tepkisini dile getirdi.⁷

Filistin’deki İngiliz Mandası’nın son üç yılı -1945’den 1948’e kadar- Filistin’deki Yahudiler ve onların sempatizanları ile Hitler Avrupası’na karşı bütün bir yıl boyunca tek başına direnmiş ve nihai olarak da onu yenip yok edecek ittifakın nüvesini oluşturmuş bulunan bir ülkenin hükümeti ve askerleri arasındaki trajik mücadeleye sahne oldu. Esasen bu mücadele bir önyargı veya düşmanlık değildi, daha çok bir çıkarlar ve amaçlar çatışmasıydı. Çok daha önce bu çıkarlar çatışması, bir Yahudi devleti kurmaya kararlı Filistin’deki Yahudi topluluğu ile bu devletin kurulmasını engellemeye kararlı ve İngiliz emperyal emelleri için Arap desteğini kazanma, ya da en azından rızasını alma umudu taşıyan İngiliz hükümeti arasında silahlı çatışmaya dönüşmüştü.

Kaçınılmaz olarak, Filistin'deki silahlı çatışma, önce İngiliz yetkililer ve Filistin'deki İngiliz askerleri arasında, sonra da İngiliz kamuoyunda anti-Siyonist ve bir ölçüde de Yahudi karşıtı tepki yarattı. İngiliz yetkililer ve Filistin'deki İngiliz askerleri Manda yönetiminin ilk yıllarından beri Araplara karşı sempati duyma eğilimindeydiler. İngiliz kamuoyu ise bazı Yahudi örgütleri tarafından benimsenen terörist taktiklerden tedirgin olmuştu. Hatırlanacağı gibi, 1940'larda terörizm, amacın medyada yer almak ve yöntemin tercihen, silahsız ve masum sivilleri vurmak -ki bu sivillerin dramatik ölümleri amaca ulaşmakta en faydalı yoldu- olduğu günümüzdeki şekline henüz ulaşmamıştı. İster Filistin'deki "Müftü'nün Adamları" ister Yahudi Irgun olsun, isterse Aden, Yunanistan, Hindistan ve başka yerlerde faaliyet gösteren diğer örgütler olsun, bu kuşağın terörizmi medyaya yönelik değil düşmana yönelikti ve amacı düşmanın kurumlarını, personelini ve güç sembollerini vurarak onu korkutmak ve zayıflatmaktı. Bu bile kamuoyunu şoka uğrattı ve tedirgin etmeye yetti. 30 Temmuz 1947'de, bir önceki gün Akra Hapishanesi'nde asılan üç Irgun üyesinin öcünü almak amacıyla, Irgun tarafından kaçırılan üç İngiliz askeri yakındaki bir koruluğa kaçırılarak asılır; kollarından iki ağaç arasına bağlanır ve cesetlerine de bubi tuzağı kurulur. İngiliz askerleri kaçırılanları bulup da ilk cesedin iplerini kestiğinde mayın patlar. Patlamanın etkisiyle, asılan İngiliz askerlerinin cesetleri parçalanır ve ipleri kesen İngiliz askeri yaralanır. Aynı akşam İngiliz askerleri ve polisi Tel Aviv'de dolaşarak dükkânların ve araçların camlarını kırarlar ve yoldan geçenlere saldırırlar. Ertesi gün askerlerin asılması ve patlayan bubi tuzağı haberleri, büyük puntolarla ve fotoğraflarla İngiliz gazetelerinin ön sayfalarında çıkmaya başladığında bir öfke dalgası kabarır ve bunu Londra, Manchester, Liverpool ve diğer şehirlerdeki Yahudi karşıtı gösteriler izler. Dönemin koşulları ve standartları göz önünde bulundurulduğunda gösterilen tepki ılımlı sayılabilir. Bazı sinagogların ve Yahudilere ait dükkânların camları kırılır; birçok kasıtlı zarar verme eylemiyle birkaç kundaklama olayı meydana ge-

lir. Fakat bedenen zarar gören hiçbir Yahudi bildirilmemiştir.

Filistin'deki İngiliz politikasının başarısızlığı ve Nazilerin işlediği suçların ortaya çıkması sonucu hâlâ şokta olan bir dünyada bu politikanın reddi, genel siyasi ortamda değişikliğe yol açtı. Mayıs 1948'de İngiliz Mandası'nın sona ermesinden sonra, Batı dünyasının diğer kesimlerinde olduğu gibi İngiltere'de de Yahudi karşıtı duyguların toplumsal ve siyasi olarak kabulü sona erdi. Artık diğer asırı uca doğru bir geçiş söz konusuydu; merhamet ya da anti-Semitizmle suçlanma korkusuyla Yahudi eylemlerini makul bir biçimde eleştirenlerin bile sesi kısıldı. Bu gibi sorunlarda her zaman İngiliz ve Amerikalılardan daha dayanıklı bir mideye sahip olan kıta Avrupası'ndaki halklar dahi yeni bir hassasiyet türü geliştirdiler. Aleni anti-Semitizm genellikle kınanıyordu. Almanya'da hukuken yasaklanmıştı. Kıta Avrupası'nın birçok ülkesindeki Yahudilerin sayısı Nazi soykırımıyla önemli ölçüde azalmıştı. Bunun tek istisnası eski Franko-Yahudi topluluğundan geri kalanların başka yerlerden, özellikle de Kuzey Afrika'dan gelen büyük çaplı Yahudi göçleriyle aniden güçlendiği Fransa'ydı. Hiçbir zaman Nazi boyunduruğuna girmeyen ve dolayısıyla Yahudilerin, savaşın genel sıkıntıları dışında sıkıntı çekmediği İngiltere'deki Yahudi topluluğuyla birlikte Fransa'dakiler Sovyetler Birliği'nin batısındaki Avrupa'da en büyük iki Yahudi topluluğunu oluşturdular.

Nazi vahşetinden duyulan tiksinti dışında, Yahudiler üzerindeki baskının ortadan kalkmasına yardımcı olan bir diğer savaş sonrası gelişme de, Batı Avrupa'da ırk kavramının öneminde meydana gelen değişmeydi. Savaştan önce, limanlarda yaşayan az sayıda denizci dışında, siyahlar Avrupa'da hemen hemen hiç bilinmezdi. Çevrede görülen birkaç siyahın çoğu ya öğrenciydi ya da eğitimlerini bitirdikten sonra orada kalmayı seçen doktorlar ve diğer profesyonellerdi. Beyazlar ve siyahlar arasındaki ırksal farklılık, bu küçük Avrupalı azınlık için, Afrika ya da Batı Hint Adaları'nda yaşanan bir deneyim veya bu bölgelerden gelen bilgi niteliğindeydi. Önemli sayıda Afrikalının bir Avrupa ülkesinde

bulunduğu ve varlıklarının yerel beyaz nüfusla gerilimlere neden olduğu tek olay, genç Adolf Hitler'in ırkçı duygularını da körükleyen, Fransız Afrikası'ndaki sömürgelerden toplanan askerlerin I. Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'daki Fransız işgal gücünün bir parçasını oluşturmalarıdır. Fakat "ırk" terimi daha çok, Avrupalılar arasındaki farklı -bugünkü kullanımıyla etnik- grupları belirtmek için kullanılmıştır. Örneğin, Britanya'da ırk sözcüğü Britanya ulusunu oluşturan dört unsuru ifade etmek için kullanılırdı - İngiliz, İskoç, Galli ve İrlandalı. Nazizmin yükselişiyle ve Nazi terminolojisinin etkisinin gelişmesiyle, ırk terimi, Nazi karşıtları tarafından bile, münhasıran Ari ve Sami ırkları arasındaki farklılığı belirtmek için kullanılır oldu - Yahudi ve Yahudi olmayanlardan bahsetmenin yeni ve sözde bilimsel yolu. Savaş sonrası dönemde, Amerikan kullanımının evrensel kabul görmesiyle, ırk sözcüğü daha antropolojik anlamda kullanılmaya başlandı. Irk sözcüğü artık, başka önlemlerin ötesinde, beyazlarla siyahlar arasındaki farklılığı da belirtiyordu.

Hitler'in düşüşünden sonra, Yahudilere karşı resmi bir nefret kampanyası -her ne kadar hafifçe maskelenmiş olsa da- başlatan ilk Arap olmayan devlet, Sovyetler Birliği'ydi.⁸ Büyük Ekim Devrimi'nden beri Sovyet rejimi, Yahudi vatandaşlarıyla ilişkilerinde, kendi yarattığı bir ikileme hapsolmüştü. Açıkça anti-Semitik rejimlerle yönetilenler hariç, hemen hemen tüm Batılı ülkelerde Yahudiler, çoğunlukla aynı milliyeti paylaşan dini bir azınlık olarak kabul edilirdi. İngilizcede -hem İngiliz hem de Amerikan İngilizcesi'nde- ve Fransızca'da milliyet sözcüğü, bireyin sadakat duyduğu devleti ve pasaportundaki damgayı gösteren vatandaşlıkla aynı anlama gelir. Amerikan, İngiliz ya da Fransız uyrukluğunu taşıyan kadın ve erkekler farklı dinlere mensup olabilirler; bu durum onların milliyeti ya da vatandaşlığıyla ilgili değildir ve pasaportlarına veya diğer kimlik belgelerine kaydedilmez. Ateist ve Marksist bir devlet olan Sovyetler Birliği dini bir kategori olarak kabul etmediği gibi, onu herhangi bir resmi belgeye de sokmamıştır. Fa-

kat Sovyetler, Yahudileri farklı bir entite olarak tanımış ve bir etnik milliyet olarak sınıflandırmıştır – Rusça *natsional'nost'*. Batı pasaportlarında tek bir başlık bulunmaktayken, Sovyet pasaportlarında iki tane bulunmaktadır. Bu başlıklardan bir tanesi hamilin vatandaşlığını -*grazhdanstvo*-, ikincisi etnik milliyetini yani *natsional'nost'*unu göstermektedir. Sovyetler Birliği'ne bağlılık duyan herkes için birinci bölüme Sovyet yazılır; ikinci bölümde Ermeni, Rus, Ukrayna veya Sovyetler Birliği'ndeki diğer etnik gruplardan -küçük ya da büyük- birinin ismi yer alabilir. Dini inancı ne olursa olsun, Yahudi ebeveynden doğanların *natsional'nost'*u Yahudidir ve bu ibare okulda, işte, sporda, askerde, hatta kütüphanelerdeki okuyucu fişlerinde dahi yer alır. Dinin tersine etnik milliyet, bir değiştirme işlemiyle değiştirilemez ve kayıtlara Yahudi olarak geçen bir Sovyet, yaşamının geri kalan bölümünde de öyle kalmalıdır – tabii kimilerinin yaptığı gibi, önce kaybolup, sahte belgelerle ülkenin başka bir yerinde tekrar ortaya çıkmadığı sürece.

Sovyet rejiminin ilk günlerinde, Yahudiler diğer milliyetlerden daha kötü durumda olmadıkları gibi, çarlardan dahi daha iyi durumdaydılar. Diğer milliyetlere verildiği gibi, kendi kültürlerini kendi dillerinde -Yiddiş- geliştirme ayrıcalığı bile verilmişti. Evet, Yahudi dininin gelişmesi engelleniyordu, ama diğerleri de öyle. Siyonizm yasaklanmış ve bastırılmıştı ama komünizm dışında tüm idelojiler ve Sovyet devletine duyulan bağlılık dışında diğer tüm bağlılık çeşitleri de yasaktı. Yoksulluk ve korku içinde yaşıyorlardı ama küçük yönetici sınıf dışında çoğu Sovyet vatandaşları da aynı durumdaydı – kaldı ki bu küçük yönetici elitin içinde Yahudiler iyi temsil ediliyordu.

Yahudilerin görelî konumlarındaki ilk ciddi yıpranma belirtisi, kültürel haklarının ve ayrıcalıklarının tedricen geri alınması, nihai olarak da kaybolmasıydı. Milliyet bakımından hâlâ Yahudi olarak sınıflandırılırsalar da sistematik olarak Yahudi köklerinden koparıyorlardı. Kültür ve dil olarak Ruslaştırılırlarken bile, içerdiği tüm ahlaki ve bireysel tehlikelerine rağmen sahtekârlık yapmaksızın Rus olamıyorlardı.

Ağustos 1939'daki Alman-Sovyet anlaşmasından sonra durum daha da kötüleşti ve bu anlaşmayı iki diktatör arasındaki fiili ittifak izledi. Sovyet medyasının Nazi Almanyası'na karşı tutumu köklü bir biçimde değişti. Anti-Semitizm aniden hoş görülen ve saygıdeğer bir akım olmuş; Yahudilere artık -resmen de- farklı gözle bakılmaya başlanmıştı. Sovyetler'in Polonya'nın parçalanmasında Almanlarla birlikte hareket ettiği 1939'da savaşın patlak vermesinden sonra, Sovyet yöneticiler ilhak edilen Polonya topraklarında hemen Siyonist örgütlere ve liderlere karşı harekete geçtiler. Siyonizmle ilgisi olmayan ve Sovyet davasına yeterince coşkuyla yaklaşmadığından şüphelenilen iki Yahudi Sosyalist apar topar idam edildi. Nazi Almanyası'yla işbirliği döneminde Sovyetler Birliği tarafından ilhak edilen diğer Doğu Avrupa topraklarında -tamamen ilhak edilen üç Baltık cumhuriyetinde ve Nazilerin onayıyla Romanya'dan zorla alınan Besarabya'da- da Yahudilere, Museviliğe ve Siyonizme yönelik benzer baskılar görüldü. Bu eylemlerin amacı Yahudilere eziyet etmek değil, onları Musevilik'ten uzaklaştırmak, her türlü Yahudi köklerinden ve yakınlıklarından koparmak ve Rusya'da olduğu gibi rahatsız bir duruma sokmaktır.

Bu dönem Haziran 1941'de Hitler'in Sovyetler'e saldırmasıyla sona erdi. Nazi Almanyası artık bir düşmandı ve bütün yönleriyle Nazizm tiksindiriciydi. Sovyet Yahudileri işgalcilere karşı Sovyetler Birliği'ni korumakta büyük çaba sarf ettiler. Stalin bile Yahudi etkinliğinin sınırlı da olsa canlanmasına izin verdi. Çok sayıda Yahudi yazar ve oyuncunun katılımıyla Moskova'da "Anti-Faşist Yahudi Komitesi" kuruldu. Amaç İngiltere ve ABD'deki Yahudilerle temasa geçerek kamuoyunu Sovyetler Birliği ve nihai olarak da Batı'da ikinci bir cephe açılması lehinde seferber etmektir.

Kendisinden önce ve sonraki birçokları gibi Stalin de Yahudi nüfuzunun etkinliğini abartmıştı. Elbette Yahudi nüfuzu bazı amaçlara hizmet etti. Bu görece yumuşak tutum, düşmanlıkların son bulmasından sonra da bir süre devam etti. Sovyet yetkililer Doğu Avrupa'dan Yahudi göçüne göz yumdular. Sovyet yönetimi ilk kez ABD ile anlaşarak İsrail Devleti'nin kurulmasına onay ver-

di. Hatta Rusya, uydu Çekoslovak yönetiminin, yeni doğan devleti korumakta yardımcı olacak silahları sağlamasına izin verdi. Milyonlarca kişiyi kendi toplama kamplarında öldüren Stalin'in, Hitler'in sağ kurtulan kurbanlarının durumlarını düzeltmek için tutkuyla seferber olması inanılmazdı. Filistin'e Yahudi göçünü ve bir Yahudi devleti için mücadeleyi, o zamanlar Ortadoğu'da hâlâ birincil rakip olan Britanya'nın gücünü zayıflatmak, nihayetinde de ortadan kaldırmak için yararlı bir yol olarak görmesi daha makul bir açıklamadır.

Fakat 1949'un başlarına kadar, Sovyetler'in İsrail'i tanınması- nın, beklendiği gibi Sovyet politikasına yardımcı olmayacağı anlaşılmıştı. Stalin, Hitler'le dostluk dönemindeki Yahudi karşıtı tutumuna geri dönmekte, hatta bunu daha da yaymakta kendini özgür hissetti. Savaştan önce ve savaş sırasında Yahudi karşıtı tutum örtülü ve küçük çaplıydı; belli devlet kademelerine Yahudilerin gelmesini sınırlamayı veya engellemeyi içeriyordu. Komünist hiyerarşinin tepe noktalarında hâlâ birçok Yahudi vardı fakat gitgide daha az sayıda Yahudi'nin merdivene tırmanmasına izin veriliyordu.

Ocak 1949'da Stalin uzun sürecek Yahudi karşıtı kampanyalarından ilkinde başladı. Stalin ve ardılları bu kampanyaların tümünde düşmanı sadece Yahudi ya da Yahudi etnik milliyeti (*national'nost'*) şeklinde tanımlamamaya özen gösterdiler – en azından yönetimin üst kademeleri özen gösterdi. Bunu, şeffaf eşanlamlılar kullanmayı tercih ederek ya da saldırılan kişinin Yahudi kökenini çeşitli şekillerde vurgulamaya çalışarak yaptılar. Kişileri, adları ve baba adlarıyla çağırma şeklindeki geleneksel Rus uygulaması bu bakımdan yararlıydı. İsmi değiştirenler ya da -üst düzey komünistlerde sıklıkla rastlandığı gibi- takma ad kullananların eski ve teşhis edilebilir Yahudi isimleri, eğer olumsuz bir bağlamda geçiyorsa, parantez içinde yazılıyordu. Dolayısıyla, eğer G.A. Fulanov bir unvan ya da nişan almışsa, o iyi bir Rus G.A. Fulanov'du. Diğer taraftan, eğer bir şeyle suçlanıyorsa, Grigori Aaronovich Fulanov (daha önce Finkelstein) oluveriyordu.

Stalin'in eski düşmanı Leon Troçki buna ünlü bir örnektir; Stalin sonrasında kendisinden artık "Lev Davidovich Troçki (daha önce Bronstein)" olarak söz edilmeye başlanmıştır.

Yahudilere karşı ilk savaş sonrası saldırı Sovyet basınında "kozmpolitanizm"e karşı yürütülen kampanyayla başladı. Ocak 1949'da *Pravda*'da başlayan kozmpolitanizm karşıtı kampanya başlangıçta tiyatro ve diğer sanatsal konularla ilgiliydi. Sözcük Batı yazını, sanatı ve eleştirisini aşırı derecede dikkate alan yazarlar, sanatçılar ve eleştirmenleri kötülemek için kullanılıyordu. Fakat sözcüğün anlamı kısa sürede değişip genişleyerek siyasi ve ideolojik eylem ve suçları kapsayacak şekilde, bazen de daralıp Yahudi sözcüğüyle eşanlamlı olarak kullanılmaya başlandı.

Gerçek bir vatanseverle ya da "yerli nüfusla" karşılaştırılırken bir Yahudi'den, "köksüz kozmpolitan" olarak bahsediliyordu. O, "anavatanlı bir yabancı" idi ve "Rus vatanseverliğini anlamaktan yoksun"du.⁹ Bu suçlamaların komünist enternasyonalizmle bağdaşmaması Rus devletinin şoven liderlerini rahatsız etmedi. Yahudi kültürüne saldırı 1938'de başlamış ve 1940 yılına kadar Beyaz Rusya ve Ukrayna'daki bilim akademilerinin Yiddiş bölümleri de dahil olmak üzere tüm Yiddiş okulları kapatılmıştı. Yahudilikle ilgili tüm eğitim ve araştırma faaliyetleri sona erdi. Yahudiler bir yandan da savunma ve dışişleriyle ilgili parti ya da hükümet görevlerinden gitgide dışlanıyorlardı. Ocak 1948'de Yiddiş devlet tiyatrosu müdürü ve savaş sırasında kurulan Anti-Faşist Yahudi Komitesi'nin başkanı Solomon Mikhoels bir trafik kazasında öldü. Daha sonra bunun devlet tarafından düzenlendiği anlaşıldı.¹⁰ Bu tür hilelere başvurmanın artık gerekli olmadığına düşünüldüğü Ağustos 1952'de yirmiden fazla önde gelen Yahudi kültürel figürü "casus ve burjuva milliyetçisi" oldukları gerekçesiyle idam edildi.

Kozmpolitanizm karşıtı kampanya Rusya'dan Doğu Avrupa'nın Sovyet egemenliğindeki devletlerine yayıldı. Kasım 1952'de, yaşamı boyunca bir Stalinist olan ve Çekoslovak Komünist Partisi'nin genel sekreterliğini üstlenen Rudolf Slansky göstermelik bir yargılama sonucunda suçlu bulunarak idam edildi.

Yargılama sırasında o ve suçlanan arkadaşları, Siyonist, Yahudi burjuva milliyetçisi, hain ve casus olduklarını itiraf etmişlerdi.

Bu olayı, Ocak 1953'teki "Doktorlar Komplosu" izledi. Çoğunluğu Yahudi olan bir grup doktor Amerikan istihbaratıyla "uluslararası Yahudi burjuvazisi"nin çıkarına Stalin'i ve diğer Sovyet liderlerini öldürmek üzere komplo kurmakla suçlanıyordu. Suçlayanlara göre, hem Doktorlar Komplosu'nun hem de Slansky Komplosu'nun ardındaki güç ünlü bir sosyal yardımlaşma ve rehabilitasyon örgütü olan Amerikan Yahudi Ortak Dağıtım Komitesi'ydi. Sovyet medyası ile Sovyet güdümlü ve denetimindeki medya bu iki olaya geniş yer ayırdı ve olaylardaki Yahudilik unsurunu vurgulama fırsatı yakaladı. Çekoslovakya'daki yargılamada suçlanan 14 kişinin 11'i, 9 doktordan da 7'si Yahudi'ydi. Her iki komplonun da Amerikan istihbaratı tarafından düzenlendiği söylenirken, düzenleyici örgüt olarak bir Yahudi örgütü, ideolojik dürtü olarak da "Siyonizm ve Yahudi burjuva milliyetçiliği" gösteriliyordu.

Slansky grubuna ve doktorlara yönelik suçlamalar Batı'daki komünistler ve yoldaş yazarlar arasında da büyük yankı uyandırdı ve kınandı.¹¹

Stalin'in, son yıllarında Yahudilere karşı takındığı tutumu açıklayan çeşitli nedenler ileri sürülebilir. Bir tanesi Yahudi devletin kuruluşu aşamasında verdiği destek karşılığında elde ettiklerinden duyduğu hayalkırıklığıdır. Bir diğeri, belki de daha önemlisi, İsrail'in kurulmasının ve elde ettiği erken zaferlerin Sovyet Yahudileri üzerindeki heyecan verici etkisinden duyduğu endişedir. Stalin'in tebaası içinde diğerlerine göre daha fazla yıldırılmış ve cesareti kırılmış olan Yahudiler, İsrail'in doğuşunu ve başarılarını kutsal bir sevinçle karşıladılar; özellikle ilk İsrail büyükelçisinin Moskova'ya gelişi, Yahudi kalabalıkları tarafından sınırsız bir coşkuyla kutlandı. Sovyet nüfusu içindeki herhangi bir kesim ile Sovyet kontrolü dışındaki herhangi bir otorite arasındaki hiçbir ilişkiyi hoşgörüyü karşılamayan Sovyet yetkililer için bu bir tehlike sinyaliydi.

Bir başka güdü, anti-Semitizmin Avrupa'nın perişan hâldeki Sovyet bölgelerinde işe yarayabileceği düşüncesi idi. Bu ülkelerde anti-Semitizm uzun süredir toplumsal, ekonomik ve kamusal yaşamda güçlü bir etken olmuştu. Batı Avrupa'nın aksine Doğu Avrupa'da, Hitler sonrası dönemde, kurbanlara duyulan acımayla birlikte anti-Semitizm düşmemiş, Nazilerden kurtulanların evlerine dönmeye çalışması sonucu yükselişe geçmişti. Kurtulanların çoğunun Sovyet askerlerinin peşi sıra gelmeleri ve Sovyet gözetiminde kurulan ilk hükümetlerde önemli roller üstlenmeleri sorunları daha da kötüleştirmişti. Öyle bir aşamaya gelindi ki Stalin, Sovyet çıkarları açısından anti-Semitizmin yanında yer almanın, ona karşı çıkmaktan daha fazla işe yarayacağına karar verdi. Bu aşamadan sonra, Doğu Avrupa'daki Sovyet propagandası düşmanlarını Yahudi olarak tespit ederek, geniş çaplı ve derinden duyulan düşmanlık duygusunu Sovyet yararına kullanmak için büyük çaba sarf etti.

Son olarak, Stalin tarafından kurulan kaprisli ve keyfi bir otokratik yönetim sisteminde diktatörün kişisel duyguları ve motivasyonları göz ardı edilemez. Son yıllarında artan birçok paranoya emaresi arasında, Stalin dünya Yahudiliğinden gelecek hayali tehlikelerden büyük endişe duyuyordu. Bu tür temalar Stalin için, doğduğu ve eğitimini aldığı Çarlık Rusyası'ndan tanıdık geliyordu.

Stalin'in 1953 Martı'nda ölmesi geçici bir rahatlama getirdi, en azından Yahudi karşıtı etkinlik daha aşırı uçlara varmadı. Doktorlar serbest bırakıldı ve kendilerine karşı açılan dava "düzmece" olarak nitelendi. Rudolf Slansky ve suçlanan arkadaşları zaten öldürülmüştü, dolayısıyla bu politika değişikliğinden yararlanamadılar. Fakat "iade-i itibar"da bulunularak, kendilerine ölüm sonrasında komünist tarzı tazminat ödenmiş oldu. Kruşçev'in Şubat 1956'daki, Stalin döneminin günahlarını kınadığı ünlü gizli konuşması, Sovyet nüfusunun diğer unsurlarında olduğu gibi, Yahudilerin de umutlarını yeşertti.

Fakat Yahudiler açısından bu umutlar kısa süreliydi. Stalin'in

paranoyak fantezilerini paylaşmasa da Kruşçev'in Sovyet sisteminde Yahudilerin rolüne ilişkin görüşlerinin öncelinden çok farklı olmadığı kısa süre içinde görüldü. Bir Polonya ziyaretinde, "Buralarda çok fazla Abramoviç var," sözleri hem Abromoviçler hem de Yahudi olmayan komşuları tarafından duyuldu ve ne anlama geldiği hemen anlaşıldı. O zamana kadar Polonya'da az sayıda ama etkili bir Yahudi grubu kalmış, diğerlerinin çoğu ayrılmıştı. Artık komünist Yahudiler bile Polonya'dan ayrılma vaktinin geldiğini anlamışlardı ve mümkün olduğunca dikkat çekmeden ülkeyi terk etmeye başladılar. Polonya'nın komünist yöneticileri "Siyonizm ve Yahudi burjuva milliyetçiliğine" karşı çok kapsamlı ve uzun vadeli bir kampanya başlattılar. Bu kampanyayla, Rus efendilerinin gözüne girmeyi umut ediyorlardı. Sovyet liderleri arasında açıksözlülüğü ile bilinen Kruşçev, Mayıs 1956'da kendisiyle mülakat yapan bir grup Fransız sosyalistine, Yahudi sorunlarına ilişkin görüşlerini şöyle ifade ediyordu:

Yahudiler, cumhuriyetlerimizdeki üst kademe görevlere yerleşmek istediklerinde, bu, yerli halklar tarafından kesinlikle hoş karşılanmayacaktır. Yerli halklar, özellikle kendilerinin Yahudilerden daha az zeki ya da daha az yetenekli olmadıklarını düşündükleri bir dönemde, bu talepleri kötü niyetli olarak algılayacaklardır. Veya örneğin Ukrayna'da bir Yahudi önemli bir göreve atandığında çevresini Yahudi yoldaş işçilerle doldurursa, orada Yahudilere karşı bir düşmanlık oluşması anlaşılabilir bir şeydir.¹²

Altmışların başlarında Sovyet yetkililer Yahudilere karşı iki cepheli -dinsel ve ekonomik- yeni bir kampanya başlattılar. Museviliğe saldırı, kimi nedenlerle Sovyet yetkililerin yine tehlike olarak görmeye başladıkları dine karşı yürütülen genel kampanyanın bir parçasıydı. Yahudi diniyle ilgili polemikler, Hristiyanlık ve İslamiyet gibi Sovyetler Birliği'ndeki diğer iki büyük dini grupla ilgili tartışmalardan dikkat çekici bir biçimde farklıydı. Museviliğe yönelik eleştiriler sadece kullanılan üsluptaki şiddet

ve kabalık bakımından değil, mevcut sorunların kökenini geçmişte aramak gibi bir farklılık da içeriyordu. Örneğin, Kitab-ı Mukaddes'deki Joshua, Siyonist bir işgalci, Kral Davut saldırgan bir yayılmacı ve zampara olarak gösteriliyordu. Ayrıca komplo, açgözlülük ve egemenlik hırsı gibi anti-Semitik kalıp-yargılar da kullanılıyordu. Din karşıtı Sovyet propagandasının seçiciliği, çoğunluğu Müslüman olan Azerbaycan Cumhuriyeti'nde çıkan 4 Haziran 1985 tarihli *Bakinskii rabochii*'de çıkan bir karikatürde çarpıcı bir biçimde görülür. Üzerinde Davut Yıldızı olan bir kiptan zehir ve ağı yazılı iki şişeye sıvılar damlamaktadır. Ön planda yer alan hain bakışlı iki adamdan biri diğerine, "Bu zehirler önce beyinde etkisini gösterir," der. Her ikisi de Yahudi amblemli kitabı işaret etmektedirler. Arka plandaki kitaplarda bir haç ve oturmuş bir Buda bulunmaktadır. Ama hilal yoktur.

Bu yeni Yahudi karşıtı kampanyanın mağdurları açısından çok daha vahimi, yetkililerin "ekonomik suçlar" olarak adlandırdıkları suçlara karşı takındıkları tutumdur. Zimmet, hırsızlık, rüşvet, para spekülasyonu ve genel olarak yolsuzluk uzun süredir Sovyetler'in başına bela olmuştu. Zaman zaman Sovyet yetkililer tüm devlet, parti, basın ve güvenlik gücü aygıtını harekete geçirerek bu tür suçlara karşı kampanya başlatırdı. Yahudilerin başlıca suçlu olarak gösterildiği bu tür kampanyalardan biri de 1961-1964 yılları arasında yürütüldü. On binlerce kişi suçlansa ve cezalandırılrsa da medyanın dikkati, uygun anti-Semitik kalıpyargılar ve karikatürlerle birlikte, bu kişilerden Yahudi olanların üzerine yoğunlaşmıştı. 1962 yılında ekonomik suçlardan ötürü ölüm cezasına çarptırılan 84 kişinin 45'i Yahudi'ydi – yani % 54'ü. Ukrayna Cumhuriyeti'nde bu oran 21'e karşı 17 ya da % 81 idi.¹³

Trofim K. Kiçko'nun *Judaism without Embellishment* (Süssüz Musevilik) isimli ünlü kitabının yayımlanması da bu nefret kampanyalarıyla bağlantılıdır. Adı geçen kitapta Yahudi dinine ve yüzyıllardır bu dine bağlılık duyanlara saldırılmaktadır. Kitapta geçen anti-Semitik ifadeler içerik, üslup ve betimleme öğeleri açısından öylesine kabaydırlar ki özgür dünyadaki komünist partiler

bile kitabı kınadılar. Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin İdeoloji Komisyonu, buna, kitabı toplatarak ve Kiçko'yu partiden ihraç ederek karşılık verdi. Birkaç yıl sonra Kichko'nun itibarı iade edildi. Ocak 1968'de kendisine Ukrayna Yüksek Sovyeti'nin onur payesi verildi ve aynı yıl Kiev'de piyasaya çıkan *Judaism and Zionism* (Musevilik ve Siyonizm) isimli yeni kitabı yayınlandı. Kiçko'nun tarih algılamasına göre, Yahudi dini "hırsızlığı, ihaneti ve kallesliği" ayrıca "diğer bütün halklara karşı zehirli bir nefret duymayı" öğretmektedir. Ona göre, Yahudi dininin gerçek amacı, Tanrı'nın "bütün dünya Yahudilere aittir" vaadini yerine getirmektir. Siyonizmin pratik amacı, bu hedefe ulaşmak için Filistin'de bir "dünya Yahudi gücü" oluşturmaktır.

Kiçko'nun ikinci kitabı, Sovyet blokundaki bütün ülkeleri etkileyen Altı Gün Savaşı'ndan sonra Temmuz 1967'de başlatılan yeni bir anti-Siyonist propaganda dalgasının parçasıydı. Kitap Polonya'da Komünist Yahudilerin bile işlerinden çıkarılmasına, Nazi zulmünden kurtulan hemen hemen tüm Yahudilerin ülkeyi terk etmek zorunda kalmasına yol açtı.¹⁴

Haziran 1967'deki dramatik olayların radikal tutum değişikliklerine yol açtığı tek ülke Sovyetler Birliği değildi. Geçmişte Yahudi öncelikle kurban, çaresiz ve yardıma muhtaç biri olarak görülüyordu. Kendisinden çok daha büyük ve güçlü düşmanlara karşı kazandığı hızlı ve çarpıcı zaferlerle yok edilen, terk edilen, merhamet edilen ve kurtarılan korku dolu kurban imajı kayboldu. Çoğu kişi için bu çok rahatsız edici bir değişimdi. Yahudilerle düşmanları arasındaki ilişkilerin bu ani ve topyekün dönüşümü, Avrupa'da, Amerika'da ve Ortadoğu'da, Yahudiler ve Araplar arasında, günümüze değin süren tutum değişikliklerini başlattı. Bu değişimleri anlamak için olayların gelişimini etkileyen politikaların ve algılamaların yanı sıra müdahil halkları ve ideolojileri de daha yakından incelemek gerekmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM SAMİLER

Sami ismi, Nuh'un üç oğlundan en büyüğü olan Shem'den gelir. Ne Yunanca'da ne de Latince'de bu İbranice ismin ilk harfini gösterme yolu bulunduğu için Kitab-ı Mukaddes'in Yunanca ve Latince çevirilerinde Shem, Sem olmuştur. Kitab-ı Mukaddes'e göre, yeryüzündeki herkes Nuh ve ailesi haricinde boğulmuş ve tüm insanlık Nuh'un üç oğlu Shem, Ham ve Yafet'den türemiştir. Genesis'in 10. bölümünde yer alan bu üç oğuldan türeyenlerin soyağaçları, bu bölümün yazıldığı dönemde bilinen isimleriyle antikite halklarını saymak ve aralarındaki ilişkileri anlatmak suretiyle bir tür mitolojileştirilmiş etnoloji sunmaktadır. Genesis'in 10. bölümünde geçen isimlerin çoğu tarih uzmanları tarafından bilinmemektedir. Şimdiye kadar bu isimlerin ifade ettiği halkları belirleme çalışmaları boşa çıkmıştır. Bu isimlerden bazıları, baş-

ka halkları belirten isimler olarak düşünölmüştür. Buna göre, Madai ve Javan, Medler ve İyonyalı Grekler olabilir. Fakat Togarmah'ın Türkleri ifade etmesi ihtimal dışıdır. Buna karşın bazı isimler de antik tarihin başka kaynaklarında geçen halk ve ülke isimlerinden tanıdık gelmektedir. Örneğin, Canaan (Kenan), Mizraim (Mısır) ve Cush (Etiyopya) gibi.

Üç ana ırksal ve dilsel grubun, isimlerini ataları olan Nuh'un üç oğlundan aldığı fikri daha sonraki dönemlerde büyük ölçüde Hristiyanlar, bir ölçüde de Yahudiler ve Müslümanlar tarafından benimsendi. Bu yoruma göre, Ham Afrika'nın koyu derili halklarının, Shem İbranilerin ve Yafet de Medlerin, Perslerin, Greklerin ve asırlar sonra Ari olarak bilinecek halkların atasıydı. Bu tür bir teorinin tarihsel, dilsel, arkeolojik ve etnografik kanıtlar karşısındaki inanılmazlığı bile onun 19. yüzyıla kadar bilim adamları arasında, fakat çok daha uzun bir süre bilim dünyası dışında varlığını sürdürmesini engellemedi.

Shem ve oğullarının kökeni Kutsal Kitap'a dayanmaktayken, Sami, kökeni 18. yüzyıl Avrupası'na dayanan çok daha yeni bir sözcüktür. Bazı dillerin, başka dillerle akraba olabilecekleri fikri yeni değildir. Daha ilk çağlarda Yahudi bilim adamları İbranice ve Aramca arasındaki akrabalığın farkına varmışlar; orta çağlarda İbranice ile Arapça arasındaki benzerlikleri gramer ve sözlük çalışmalarında kullanmışlardı. Fakat akraba dil grupları kavramının doğması ve gelişmesi için 18. yüzyıl Avrupası'nda karşılaştırmalı filolojinin ortaya çıkmasını beklemek gerekecektir. Yunan ve Latin klasikleri, uzun bir süre Avrupalı bilim adamlarının bildiği yegâne antik dil ve metinler olarak kaldılar. Fakat bir yandan da İbranice ve Aramca metinler Yahudiler tarafından korundu. Ayrıca, Arapça'ya ve Roma Kilisesi'nin her geçen gün ilişkilerini geliştirdiği Doğu Hristiyanlarının kullandığı dillere de ilgi artıyordu. Avrupalıların Ortadoğu ve Hindistan'daki faaliyetlerinin yoğunlaşması, Avrupalı bilim adamlarının araştırmacı dimağlarını yeni kültürlerle ve literatürlere açtı. Antik Pers ve Hint dillerinde yazılan, Zerdüşt ve Hindu metinlerinin keşfi ve çözümlenme-

siyle dil araştırmalarına yeni bir boyut eklendi.

Belli bir süre sonra da Sami ve Ari kavramları ortaya çıktı. Her ikisi de mitti ve aynı mitolojinin parçalarıydı. Aynı şekilde türetilmiş ve muhtemelen aynı ellerde benzer biçimde yanlış kullanılmışlardır. Her iki isim de kökenini bilimden alır ve aynı zamanda bir dili ifade eder. Her ikisi de 18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın başlarında karşılaştırılmalı filolojinin gelişimiyle ortaya çıkmıştır. O zamana kadar Avrupalı bilim adamları Çin'in batısındaki birçok uygarlığın ifade edildiğı iki büyük dil grubunu keşfetmişlerdi. Biri ve daha geniş olanı Sanskritçe ve bu dilin Hindistan'daki lehçelerini, Pers dilinin sonraki evrelerini, Latince ve Yunanca ile Slavca, Germence ve Keltçe gibi birçok modern Avrupa dilini içermektedir. Alman filologlar bu dillere, en doğu ve en batıdaki unsurların isimlerini birleştirerek "Hint-Germen" dil ailesi demişlerdir. Fransız ve İngiliz filologlar ise "Hint-Avrupa" dil ailesi demeyi yeğlemişlerdir. İran dilleriyle Hindistan'da konuşulan Sanskrit dillerini içeren en doğudaki alt dil ailesine ilişkin hiçbir şüphe bulunmamaktadır. Bu dillere genellikle Ari ya da Hint-Ari denir. Hem eski Pers dilinde hem de Sanskritçe'de bulunan Ari sözcüğü asil anlamı taşır. Eski hali Eryana olan İran ismi, Arilerin vatanı anlamına gelir. Bunun Sankritçe'deki biçimi olan Arya, eski çağlardan beri, Brahman tanrılarına tapanları belirtmek için kullanılırdı. Ari sözcüğünün tüm Hint-Avrupa dillerini kapsayacak şekilde kullanılması bir yanlış kavram kullanımıdır. Dilsel bir sözcükten etnik ve ırksal anlamlar ifade eden bir sözcüğe dönüşmesi ciddi toplumsal, siyasi ve ahlaki sonuçlara yol açan bilimsel bir hatadır.

1704 yılında Alman filozof ve bilge Gottfried Wilhelm von Leibniz, İbranice ve eski Punik dillerinin -Kartaca, Keldani, Süryani ve Habeş dilleri- aralarında bulunduğı bir akraba dil grubu tespit etmişti. Leibniz, bu gruba, "Arapça" adını verdi – yani bu grubun en çok konuşulan ve en fazla bilinen üyesinin ismini tüm gruba teşmil etti.¹ Üyelerinden birinin ismini tüm gruba vermenin yol açabileceğı karışıklıklar nedeniyle Leibniz'in adlandırma-

sı genel kabul görmedi. 1781 yılında ise bu dil grubuna bundan sonra taşıyacağı isim verildi. O yıl August Ludwig Schlözer, Kut-sal Kitap ve Doğu Edebiyatı'yla ilgili kapsamlı Alman araştırmalarına bir katkı olarak bu konuyla ilgili bir makale yazdı. Schlözer'e göre "Akdeniz'den Fırat'a, Mezopotomya'dan aşağı Arabistan'a tek bir dil hâkimdir. Süryaniler, Babiller, İbraniler ve Araplar tek bir halktır. Hami kökenli olan Fenikeliler bile, benim Sami diyebileceğim bu dili konuşmaktadır."² Schlözer tartışmaya bölgedeki diğer dillerle devam ederek, bunları Genesis'in 10. bölümünün yardımıyla, pek başarılı olmasa da, bir çerçeveye oturtmaya çalışır.

Sami dillerinin (Alman filologların bazen *Ursemitisch* veya proto-Semitik dedikleri) tek bir orijinal dilden geldiği ve bu dilleri konuşan halkların tek bir halktan türedikleri fikri geniş yankı uyandırdı ve tartışmalara yol açtı. 1855 yılında, Semitik filolojinin öncülerinden Fransız bilim adamı Ernest Renan şöyle yakınıyordu:

Eichorn'un [Schlözer olmalı] tüm Syro-Arap dil ailesine Sami ismini vermesinin ne talihsiz bir düşünce olduğunu şimdi anlayabiliyoruz. Hâlâ kullanmak zorunda kaldığımız bu isim çok büyük karışıklıklara yol açmıştır ve uzun bir süre de açmaya devam edecektir. Burada [Renan Semitik filolojiyle ilgili öncü çalışmasına göndermede bulunuyor] kullandığım Sami sözcüğünün sadece geleneksel anlam taşıdığını yinelemeliyim: yani benim kullandığım anlamıyla Sami sözcüğü Genesis'in 10. bölümünde sayılan, en azından yarısı Ari kökenli olan Shem'den türeyen halkları değil, İbranice, Süryanice, Arapça ve bazı akraba diyalektleri konuşan halkları belirtmektedir.³

Renan "Nuh'un oğullarının kuşakları" kavramını filolojik bir sınıflandırmada temel almanın tehlikelerine işaret etmekte elbette haklıydı. Belki biraz ileri gitmiş olabilir. Geleneksel olarak Afrika-ların atası kabul edilen Ham'dan türeyenler Mısır ve Habeşlerin

yanı sıra Suriye-Filistin bölgesinde yaşayan ve İbranice'ye çok benzeyen bir dil konuşan Kenanları ve Fenikelileri de kapsamaktadır.

İrk ve dil arasındaki çelişki çok gerilere gider. Bu çelişki "ırk" sözcüğünün içeriğinin Avrupa ve Amerikan kullanımlarındaki hızlı değişimiyle daha da katmerlenmiştir. Ciddi bilim adamları -sürekli ama faydasızca- "Sami" sözcüğünün bazı dilleri ve bu dillerde yaratılan literatür ve uygarlıkları belirten, dilsel ve kültürel bir sınıflandırma olduğuna dikkat çekmişlerdir. Bir tür kısaltma olarak, Sami sözcüğü, bazen bu dilleri konuşanları belirtir şekilde de kullanılmıştır. Dolayısıyla, ulusal ve kültürel entiteleri belirtecek şekilde kullanılmaya başlandığı bir dönemde ırksal anlam taşımaya da başlamış olabilir. Fakat günümüzdeki antropolojik anlamdaki ırk sözcüğüyle hiçbir ilgisi bulunmamaktadır. Hartum'dan Halep'e, Moritanya'dan Musul'a kadar günümüzde Arapça veya modern İsrail devletinde İbranice konuşanlara bakmak ırksal türler arasındaki büyük farklılıkları görmemize yetecektir.

Filologlar -en azından bazıları- çalışmalarının kötüye kullanılması karşısında faydasız çoğu zaman da müphem eleştirilerde bulunmaya devam ederler. Bunlardan birinde, büyük Alman Semitist Theodor Nöldeke 1872'de yayınlanan "Sami Irkının Bazı Özellikleri" isimli makalesinde şöyle diyor:

Samilerin özelliklerini belirlerken tarihçiler Avrupa Yahudilerini bu ırkın saf temsilcileri olarak ele almaktan kaçınmadırlar. Avrupa Yahudileri, ilkel türlerinin birçok özelliğini dikkat çekici bir biçimde korusalar da artık Avrupalı olmuşlardır. Ayrıca Yahudilerin özel tarihleri, sürekli baskı ve kışmen kendi tercihleri kısmen de zorunluluk sonucunda diğer halklardan tecrit halinde yaşamaları, eski Sami kökenli birçok özelliğin kaybolmasına yol açmıştır.'

Nöldeke, Strazburg Üniversitesi profesörlerindendi. Strazburg, Batı Avrupa'daki en eski ve en önemli Yahudi topluluklarından birini barındıran bir şehirdi. Dolayısıyla gözlemlerini ne büyük bir rahatlık içinde yaptığı anlaşılabilir.

Schlözer ve Renan'dan bu yana bilim dünyası tarafından bilinen Sami dillerinin listesi genişledi. Artık birçok bilim adamı daha ileriye giderek Sami (Semitik) dilleri ile Hami (Hamitik) dilleri -Semitik diller kavramıyla kurulan analoji sonucunda türetilen ve Afrika Boynuzu ile başka bazı Afrika bölgelerinde konuşulan dillere verilen isim- denilen diğer grup arasında bir ilişki olduğunu tespit ettiler. Bu iki dil grubu arasındaki bazı uzak ve eski bağlantılar nedeniyle, bu iki dil grubunun Hamito-Semitik denilen tek bir dil grubunu oluşturduğu varsayılır.

Binlerce yıldır konuşulan ve yazılan birçok Semitik dilden çok azı günümüzde kullanılmakta ve bunlardan da sadece iki tanesi, İbranice ve Arapça, konuşuldukları ülkelerin dışında da dikkat çekmektedir. İlk çağlarda olduğu gibi günümüzde de Semitik diller, sınırlı bir alana, güneydoğu Asya ile kuzey Afrika'ya sıkışıp kalmıştır. Bu bölgelerin dışında tecrit edilmiş bir biçimde varlığını sürdüren iki Semitik dil bulunmaktadır. Bir tanesi, bir Akdeniz adası olan Malta'da konuşulan, Kuzey Afrika Arapçası'nın bir diyalektine dayalı yerel dil Maltaca'dır. Bu dil, Hristiyan bir Avrupalı halk tarafından konuşulan tek Semitik dildir. Kuzey Afrika dil bölgesinin diğer tarafında Etiyopya'nın Semitik dilleri bulunur.

Bu diller, koyu derili Afrikalılar tarafından konuşulan yegâne Semitik dillerdir. Arapça ve İbranice'yi konuşanlar ırksal tür olarak buğday tenliden kahverengiye hatta siyahiye varan bir çeşitlilik gösterir. Günümüzde İbranice anadil olarak sadece İsrail Cumhuriyeti'nde konuşulmakta, fakat dinsel ve kültürel bir dil olarak dünyanın her yerindeki Yahudiler tarafından öğrenilmekte ve kullanılmaktadır. Eski Ahit'in dili olan İbranice, Batı'nın klasik eserler ve yazıtlar programlarının müfredatlarında yüzyıllarca önemli bir yer işgal etmiştir.

Arapça, doğuda Türkiye ve İran, kuzeyde ve batıda Akdeniz ile Atlantik Okyanusu tarafından çevrelenen, Irak'tan Fas'a uzanan, ayrıca hem Asya hem de Afrika'nın komşu topraklarındaki önemli azınlıkları da kapsayan ve Arap toprakları diye bilinen geniş bir kuşakta anadil olarak konuşulmaktadır. Ayrıca Arapça,

dünyanın her yerindeki Arap olmayan yüz milyonlarca Müslüman'ın ibadet, hukuk, yazı ve yazın dili olmuş; bu dilin artan stratejik ve ekonomik önemi, hem Sovyet hem de Batı blokunda tarihsel ve kültürel öneminin fark edilmesini sağlamıştır.

Konuşulan Arapça, tıpkı İspanyolca, Portekizce ve İtalyanca gibi ülkeden ülkeye farklılık göstermesine karşın, yazı dili tüm Arap dünyasında aynıdır. Arapça okuryazarlık oranındaki hızlı artış, birleştirici bir etken olarak, bu dile ek bir güç kazandırmıştır. Arapça Arabistan'ın dışındaki ülkelerin tümüne yedinci ve sekizinci yüzyıllarda geldi -Ortadoğu standartlarına göre daha dün gibi. Fakat on dört asır içersinde, daha önce bu ülkelerde konuşulan birçok dilin tamamen yerini aldı. Mısır ve Suriye'de konuşulan Kiptice ve Süryanice, ancak Doğu Hristiyanlarının liturjik dili olarak varlığını sürdürdü. Kürtçe ve Berberice hâlâ, biri Irak diğeri de Kuzey Afrika'da bulunan iki önemli azınlığın dilidir. Fakat her ikisi de, standart bir dilden yoksun birçok diyalekt içermekte ve her ikisinin de yazılı edebiyatları bulunmamaktadır. Bölgenin daha eski dilleri -günümüzde Irak'ta bulunan Asurilerin ve Babililerin, Suriye-Filistin bölgesinde bulunan Kenaniler ve Fenikelilerin, Mısır'daki eski Mısırlıların dilleri- uzun süre önce kaybolmuş ve unutulmuştur. Yalnızca modern bilimin gösterdiği çabalar, anıtlarının ortaya çıkarılmasını, yazılarının çözümlenmesini, edebiyat ve dillerinin açıklanmasını mümkün kılabilmiştir.

Son yıllarda Arap dünyasında, okullarda tarih öğretimini etkisi altına alan ve geçmişte medyada çok popüler olan yeni bir doktrin geliştirildi. Bu doktrinin bilimsel yazılarda bile bazı etkileri görüldü. Bu görüşe göre, yedinci yüzyılda İslamiyet'in ortaya çıkmasından sonraki büyük Arap yayılcılığı -Arapların, Arap Yarımadası'ndan çıkarak Mümbit Hilal* ülkelerine sonra da do-

* Ortadoğu'da, Ortadoğu ve Akdeniz uygarlıklarının doğduğu bölge. Kavram Amerikalı Şarkiyatçı James Henry Breasted (1865-1935) tarafından ortaya atılmıştır. Bölge, özellikle Mezopotamya ve Nil vadilerindeki görece ılıman ve verimli toprakları kapsar. Güneyde Arabistan Çölü'nden, kuzeyde Ermenistan Dağları'na kadar uzanan bölgeyi içine alır. (ç.n.)

ğuda İran üzerinden Orta Asya'ya ve Batı'da Mısır üzerinden kuzey Afrika ve İspanya'ya doğru genişlemeleri- daha önce inanıldığı gibi dinsel ve emperyal bir yayılcılık değildi. Bu yayılcılık, Arabistan'da yaşayan özgür Arapların Pers ve Roma imparatorluklarında baskı altında yaşayan kardeşlerini kurtarmak için verdikleri bir özgürlük savaşıydı. Bu yorumu haklı çıkarmak için İslamiyet'in ortaya çıkmasından önce bu ülkelerde yaşayanların hepsinin, hatta başka isimlerle bilinen halkların bile Arap olduklarını ileri sürmek gerekmektedir. Elbette, İslamiyet öncesi dönemlerde Irak, Suriye, Filistin ve hatta Mısır'da Arap yerleşimleri mevcuttu, fakat bu ülkelerde yaşayanlar başka etnik gruplara mensuptu ve başka diller konuşuyorlardı. Modern Arap histografyası Arap ismi ve kimliğini Mümbit Hilal'de yaşayan hemen hemen bütün Semitik halklara teşmil etmiştir.

Bu eski hâklardan -aynı adı taşıyarak, aynı dili konuşarak, en önemlisi de aynı dine inanarak hâlâ mevcut olan- bir halk, bazı sorunların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Eğer Kenaniler, Fenikeliler, Asuriler ve Babiller ile birlikte İsrailîlerin de nesli tükenmiş olsaydı, hiç şüphesiz onların da Arap atalardan türedikleri iddia edilebilecekti. Fakat nesilleri tükenmedi. Bu halkın bir önceki asırda, atalarına ait topraklarda hak iddia etmek ve bunun için Araplarla çatışmak üzere geri dönüşü, benimsenmelerini daha da zorlaştırdı. Kimileri -özellikle Avrupa anti-Semitizminden etkilenenler- açısından eski İsrailîler ile modern Yahudilerin hepsi aynıydı, hepsi kötüydü ve dolayısıyla da Araplardan oldukça farklıydı. Kimileri açısından da Kutsal Kitap'ta geçen İsrailîler ve onların başarıları Arap'tı ve modern Yahudilerle bir ilgisi yoktu. Avrupa Yahudilerinin İsrailîlerden türemediklerini, Hazarlar diye bilinen Museviliğe geçmiş bir Orta Asya Türk kabilesinin torunları olduğunu savunan bir teoriyi benimseyen bazıları bu reddiyei Avrupa Yahudileriyle sınırladı. Bu teori ilk olarak yirminci yüzyılın başlarında bir Avusturyalı antropolog tarafından ortaya atılmış, ama hiçbir kanıtla desteklenmemişti. Hazar teorisi, ara sıra ortaya çıkan siyasi polemiklerde pek az kullanılması sayıl-

mazsa, Arap ülkelerindekiler de dahil olmak üzere, ciddi bilim adamları tarafından uzun süredir terk edilmiş bulunmaktadır.

Geçmişin yeniden yazılmasında genellikle belli siyasi amaçlara ulaşmak hedeflenir. Yedinci yüzyıldaki büyük Arap İslami yayılmacılığını fetihten ziyade bir özgürlük savaşı olarak nitelendirerek, Araplar, uzak geçmişte olsa bile, kendilerini emperyalizm - mevcut siyasi ortamda en iğrenç suç- suçlamasından kurtarabileceklerini; ülkelerinde yaşayan eski halklarla doğrudan bağ kurarak ulusal gururlarını, hatta Batı tarzı vatanseverliğin temeli olan anavatana aidiyet duygusunu güçlendirebileceklerini düşünmüş olabilirler. Arap devletlerinin ulusal çıkarlarının pan-Arap emeller karşısında ağırlık kazandığı bir dönemde bu önemli bir etkidir. Son olarak, Kutsal Kitap İsraillilerini yok sayarak ve Filistin'in İsrailliler öncesindeki halkı Kenanilerle akrabalık iddia ederek, Yahudilere Kutsal Kitap'ta bulunulan vaatten önce gelen tarihi bir iddiada bulunmak mümkün olabilecektir. Bu düşünce biçimi Arap ülkelerinde, ders kitaplarında, müzelerinde ve sergilerinde rastlanan, Yahudilerin antik tarihteki rollerini indirgemek ya da olumsuz kavramlarla vermek biçimindeki yaygın uygulamayla desteklenmektedir. Bazı Batılılar da bu uygulamalara kendi istekleriyle katılmaktadırlar. Tüm bunlar Arap-İsrail çatışmasının gerçekleriyle ve çatışan iddiaların esaslarıyla çok az ilgilidir. Filistin'deki Arap davası eski Kenanilerin Arap olduklarını kanıtlayarak güçlenmeyeceği gibi, olmadıkları kanıtlandığında zayıflamayacaktır.

Siyasetten farklı olarak, bilimsel açıdan Kenanilerin Arap oldukları iddiasını destekleyen hiçbir kanıt bulunmamaktadır. Elbette, Filistin'de ya da Ortadoğu'daki başka bir yerde yaşayan çağcıl halklar antik çağlarda o ülkede yaşamış olan atalarını da içermektedir. Fakat, zaman içersinde göç, sürgün ve yerleşim gibi olgularla demografik yapı büyük ölçüde değişmiştir. Bu durum özellikle Roma İmparatorluğu'na ve başkısına karşı ortaya çıkan Yahudi isyanı, Arap fethi, Haçlıların gelişi ve gidişi, kıyı bölgelerin Memlûk ve Türk yönetimleri tarafından yıkılarak yeniden inşası ve 19. yüzyıldan itibaren de hem bölge içinden hem

de dışından gelen yoğun göç gibi olayların nüfusu dönüştürdüğü Filistin açısından geçerlidir.

İşgal ve sürgün, birbiri ardı sıra gelen yönetim ve kültür değişiklikleri Filistin nüfusunun yapısını birkaç kez değiştirmiştir. Hiç şüphesiz orijinal halkların kökü tamamen kazınmamıştır ama zaman geçtikçe bunlar Musevileşmiş, Hıristiyanlaşmış ya da Müslümanlaşmışlardır. Dilleri önce İbranice'ye, sonra Aramca'ya, sonra da Arapça'ya evrilmiştir.

Semitik kökenlilerin sorunu, hiçbir yazılı kaydın bulunmadığı, dolayısıyla da kesin olarak çok az şeyin söylenebileceği dönemlere kadar gider. Sorunun tartışılması, tartışmada kullanılan sözcüklerin değişken anlamlarıyla daha da girift ve içinden çıkılmaz bir hal almaktadır. Irk sözcüğünün günümüzdeki kullanımıyla, Samiler kesinlikle bir ırk değildi. Erken yazılar ve resimler farklı ırksal köken ve türlerden geldiklerini göstermektedir. Fakat çoğu bilim adamı Samilerin, belli bir ırksal homojenliğe sahip bir etnik grup olduğunu ve çeşitli yollarla tüm Semitik dillerin atası sayılan tek bir dil konuştuklarını kabul etmişlerdir. Samilerin "orijinal vatanları"yla ilgili bir fikir birliği de yoktur. Çeşitli bilim adamlarına göre bu vatan Arabistan, Suriye, Mezopotamya, hatta Ermenistan ve Kuzey Afrika'dır. Yazılı kanıtların bulunduğu dönemler açısından Samilerin vatanlarının Arabistan, özellikle de kuzey Arabistan Çölü olduğu konusunda hiç şüphe bulunmamaktadır. Buradan, birbirini izleyen göç dalgalarıyla Mümbit Hilal ülkelerine, hatta Kızıldeniz'i geçerek Afrika Boynuzu'na yayılmışlardır.

Elbette Ortadoğu uygarlıklarının hepsi Semitik dillerle yaratılmamıştır. Mezopotamya'da ilk uygarlığı kuran Sümerler, ne Semitik ne de Hint-Avrupa olan, tümüyle farklı bir dil ailesine mensup bir dil konuşuyorlardı. Görkemli eski Mısır uygarlığının aracı olan hiyerogliflerin dili, belki Semitik ve Hamitik dillerle uzaktan ilişkili olabilir, ama Semitik dil grubuna mensup değildir. Ortadoğu'da Medler, Persler ve Hititler gibi önemli Hint-Avrupa halkları da mevcuttu. Denizci bir halk olan, Akdeniz adalarından gele-

rek İbrani krallarının fethine kadar Filistin kıyısını kolonileştiren -ve buraya isimlerini veren- Filistinliler, İbranice Ahit'te birkaç sözcüğü geçen bir dil konuşurlardı. Bu halkın hangi kökenden geldikleri kesin olarak bilinmemekle birlikte, kesin olan Sami kökenli olmadıklarıdır. Fakat birkaç bin yıl içinde Mümbit Hilal'in başat dilleri Sami dil ailesine dahil oldular ve bu dillerde yaratılan uygarlıklar kendi sınırlarını da aşan müthiş bir etki yarattı.

19. yüzyıla kadar Hıristiyan dünyası İbranice Ahit ve Yunan klasiklerinden elde ettikleri bölük pörçük bilginin dışında eski Ortadoğu tarihiyle ilgili çok az şey biliyordu. Kitab-ı Mukaddes'i okuyan fakat Yunan klasiklerini okumayan Yahudi bilim adamları, Ortadoğu'yla ilgili yanlış bilgilere sahiptiler. Birini ya da diğerini bilen Müslüman bilim adamları da İslami literatürün süzgecinden geçen hatıralara bağlıydılar ve daha az şey biliyorlardı. 19. ve 20. yüzyıllarda yapılan araştırmalar ve kazılar sonucunda elde edilen filolojik ve tarihi bulgular Ortadoğu'nun siyasi ve kültürel kaydına birkaç bin yıl daha ekledi ve Ortadoğu halklarının dünya tarihindeki rollerine ilişkin öz algılamalarını dönüştürdü. Bu kayıtlar, Arabistan Çölü dışından gelen Samilerin göç dalgaları sonucunda yeni devletlerin ve uygarlıkların yaratıldığını ortaya koyuyordu.

Bu göç dalgalarından en erkeni İsa'dan önce üçüncü bin yılda meydana gelen göç hareketiydi. Bu göç dalgasıyla Babiller ve Asurlar olarak bilinen halklar Mezopotamya Vadisi'ne geldiler ve burada Sümer uygarlığıyla karşılaşarak onu egemenlikleri altına aldılar. Semitik bir dilde yazılan günümüze kadar ulaşmış en eski belgeler, Sümerler tarafından keşfedilen ve bölgedeki birçok eski dil tarafından kullanılan çivi yazısıyla yazılmış Babil metinleridir. Zengin ve ilginç bir kültür yaratsalar da Babiller ve Asurlar öncelikle zalim fatihler olarak hatırlanırlar. Sennacherib ve Nebukade-nezar gibi krallarının isimleri Kutsal Kitap'ta ölümsüzleştirilmiştir. Asur ve Babillerin uzun tarihi, Mezopotamya'nın, yeni Pers İmparatorluğu'nun kurucusu Medli Cyrus tarafından fethedildiği 1.Ö. 6. yüzyılda son evresine girdi ve bu iki uygarlığın bağımsız si-

yasi varlıkları sona erdi. Asurlular bundan sonra tarih sahnesinden kayboldular ve unutuldular. On dokuzuncu yüzyılda Batılı tarihçiler bu unutulmuşluğu sona erdirdi; yirminci yüzyılda da Irak milliyetçiliği tarafından yeniden sahiplenildiler.

Tarih sahnesinde gözüken ikinci önemli Semitik kültür genellikle Kenani diye bilinen kültürdür. Kutsal Kitap'ta Kenan ismi günümüzde İsrail, Ürdün ve Lübnan'ın bulunduğu bölge, Kenani sıfatı ise bu bölgede yaşayan birbirinden farklı ama birbiriyle yakından ilişkili halklar için kullanılmıştır. Bu halklar arasında Moabitler, Edomitler, Ammonitler ve de en önemlisi kıyılarda yaşayan ve Akdeniz dünyasında yaygın olarak bilinen denizci ve tüccar Fenikeliler bulunur. Fenike metinleri kuzeyde, orta Türkiye'de ve batıda, Tunus'ta -Fenikeliler tarafından kurulan ünlü Kartaca şehri buradadır- bulunmuştur. Kartaca ya da Punik dili bir tür Fenike dilidir. Arkeolojik keşifler Kenanice gibi aynı dil grubuna mensup dillerin orta ve kuzey Suriye'de İ.Ö. ikinci bin yılın ortalarından beri konuşulduğunu ortaya koymuştur. Kenanilerin insanlık tarihindeki en önemli buluşları alfabedir. Kenani alfabesi Mısırlıların hiyeroglif yazısına; Sümerlerle Asur-Babillerin heceli çivi yazısına giden çok önemli bir ilerlemeydi. Kenani alfabesi, İbranice, Yunanca, Latince ve muhtemelen de dünyadaki diğer alfabetik yazıların çoğuna ya da tümüne temel teşkil etmiştir.

Dilbilimsel açıdan, Eski Ahit'in dili olan İbrani dili, Kenani dil grubuna mensuptur. Kutsal Kitap İbranicesi'yle Fenike, Moabit ve diğer yazıların karşılaştırılması İbranilerin ve komşularının kullandıkları dillerin yakın akraba olduklarını ve bu dilleri konuşanların birbirlerini anlayabildiklerini ortaya koymuştur – İsrailiilerle komşularının hiç zorluk çekmeden birbirleriyle iletişim kurabildiklerini söyleyen Eski Ahit'teki çeşitli hikâye ve anışturmaları doğrulayan bir tespit. Bu tespit, İsrailiilerin Mısırca, Asurice hatta Aramca gibi daha uzak dilleri konuşanlarla iletişim kurmakta zorluk çektiklerini belirten Eski Ahit uzmanlarının görüşleriyle çelişmektedir.' Bir dil ismi olarak İbrani sözcüğü, İsrailiilerin konuştuğu dilden ya "Yahudice" ya da "Kenan dili" olarak

bahseden Eski Ahit'te geçmemektedir (Isaiah 19:18). İbranilerin Filistin'e geldiklerinde zaten K'enanice konuşup konuşmadıkları veya diğer birçok antik fatihlerin yaptığı gibi fethettikleri halkın dilini benimseyip benimsemedikleri çok tartışmalı bir husustur. İbrani göçü İ.Ö. 1200 civarında meydana gelmiş gözükmemektedir. İ.Ö. 1200 civarında denizci halkların işgali Hitit ve Mısır imparatorluklarını zayıflattı. Bu iki imparatorluğun arasındaki Suriye-Filistin toprakları bu halkların denetimine geçti. Böylece İbranilerin ve diğer akraba kabilelerin bu topraklara girebilmesinin yolu açıldı. Önce yargıçların sonra da kralların önderliğinde, İsraililer kısa süreler için de olsa genişleyerek önemli bir siyasi güç haline geldiler. Bu siyasi güç önce İsrail Krallığı'nın Asurlar sonradan Judah Krallığı'nın Babiller tarafından yıkılmasıyla sona erdi. İ.Ö. altıncı yüzyılın sonlarına doğru, Asur ve Babil toprakları gibi Suriye-Filistin toprakları da bağımsızlığını yitirerek Cyrus liderliğindeki Pers İmparatorluğu'nun parçası haline geldi.

Diğer Semitik halklar gibi İbraniler de yazıyı kullanmış ve dinsel, şiirsel, tarihsel vb. kitaplar yaratmışlardır. Fakat bu eserlerin kaderleri diğerlerinden tamamıyla farklı olmuştur. Bölgede yaşayan diğer halklardan farklı olarak İbraniler anılarını, dillerini ve dinlerini korumuşlardır. Bu sayede eski edebiyatları tarihe gömülüp diğerleri gibi unutulmamış, aksine Yahudi ve Hristiyan kanonlarının dili olarak benimsenmesiyle insanlığın ortak mirasının parçası haline gelmiştir.

Hristiyanlık döneminin başlamasına kadar bu eski Semitik dillerin tümü -hem Asur-Babil hem de Kenan dil aileleri- ölmüştü. İbranice bile artık Filistin ve başka yerlerdeki Yahudilerin günlük konuşma dili olmaktan çıkmış, yazı, din, ibadet ve hukuk dili olarak varlığını sürdürüyordu. Mümbit Hilal'in bütününde eski Sami dillerinin yerini aynı aileye mensup Aramca olarak bilingen bir dil almıştı. Aram ismi en azından İ.Ö. 2000 yılına kadar geri gider ve İ.Ö. 1400'lerden itibaren de gitgide artan bir biçimde göze çarpmaya başlar. Asur İmparatorluğu'nun çöküşü ve diğer siyasi unsurların zayıflaması Aramca konuşan kabilelerin

Mümbit Hilal'i işgal etmelerine zemin hazırladı. Aramilerin siyasi başarıları küçüktü; kurdukları devletler ise ne çok güçlüydü ne de uzun süreli. Bu halkın önemi, kültürel başarılarında, özellikle de kullandıkları dilin Mümbit Hilal'in ortak dili haline gelmesinde, bunun da ötesinde diplomatik ve ticari dil olmasında yatar.

İ.Ö. altıncı yüzyıldan dördüncü yüzyıla kadar süren, Pers İmparatorluğu'nun parlak çağında Mümbit Hilal'in büyük çoğunluğu -yani kuzey Sami bölgeleri- Pers imparatorluk sistemi içinde geçici olarak birleşti. Tek bir idari dile ihtiyaç vardı ve bu ihtiyacı Aramca karşıladı. Aramca, sürgünden dönenlerin yanı sıra Anadolu, İran, Arabistan ve Mısır'daki Aramca konuşan koloniler aracılığıyla doğuya ve batıya taşındı. Mezopotamya ve Filistin'deki Yahudilerin İbranice'den sonra yarı korunan ikinci dili haline geldi. Talmud ve diğer haham literatürü Aramca'nın şu ya da bu şekliyle yazılmıştır. Süryanice şekliyle, doğu Hristiyanlarının önemli dini literatürlerinin aracıdır. Aramca, Arapça'nın tedricen başat dil konumunu ele geçirmesine kadar, Mümbit Hilal'de yaşayan Hristiyanlar, Yahudiler ve başka halklar tarafından konuşulan başlıca dil olarak kalmıştır. Bugün Aramca sadece birkaç yerde yaşamaktadır – Şam'ın otuz mil kuzeyinde bulunan ücra bir vadideki üç Hristiyan köyünde, Türkiye, Irak ve İran'ın kesişim noktasındaki bir bölgede yaşayan tecrit halindeki birkaç Hristiyan ve Yahudi topluluğu arasında. Bunların çoğu da artık başka yerlere göç etmektedir.

İlk çağların başlıca Semitik uygarlıklarının hepsi Mümbit Hilal'de ve bölgenin sınırlarındaki çöllerde ortaya çıkmış ve kuzeydoğu-kuzeybatı Samilerine ait dillerde yaratılmışlardır. Fakat, Semitik dil ailesinin başka bir alt grubuna ait bazen güney ya da güneydoğu Sami dilleri diye de bilinen başka diller de mevcuttu. Bunlardan birincisi, Kızıldeniz'in güney ucunda, biri Afrika diğeri de Arabistan kesiminde gelişen iki önemli kültürde görüldü. Birinci binyılda, Arap Yarımadası'nın güneybatı köşesinde, günümüzde Kuzey ve Güney Yemen cumhuriyetlerinin bulunduğu bölgede, çok sayıda devlet kuruldu. Bu devletler arkalarında,

inançlarını ve yaptıklarını kaydettikleri, ulaştıkları yüksek kültürü gösteren birçok yazılı eser bıraktılar. Bu eserler bilim dünyasında Güney Arapçası olarak bilinen bir dilde yazılmıştır. Fakat, bu dili konuşanlar ne bu dile Arapça dediler, ne de kendilerini Arap olarak kabul ettiler. Daha çok, yerel, kabilesel, bölgesel ve hanedanlık isimlerini kullandılar. Dilleri Arapça'ya benzese de Arapça'nın diyalektlerinden biri değildir, ayrı bir dildir. Güney Arabistan uygarlığının uzun tarihi, ülke, önce Etiyopyalılar, daha sonra Persler son olarak da kuzeyden gelen Müslüman Araplar tarafından fethedildiğinde sona erdi. Arap yönetimi sırasında, birkaç yerel diyalekt haricinde eski diller öldü ve yerlerini Arapça'ya bıraktı.

Güney Arabistan'ı işgal etmek için Kızıldeniz'i geçen Etiyopya orduları bir anlamda atalarının anavatanlarına dönüyorlardı. Eski ve bilinmeyen bir zamanda, muhtemelen İ.Ö. ikinci binyılın birinci yarısında, çok sayıda Güney Arabistanlı Kızıldeniz'i geçerek Afrika'da ileri karakollar ve ticaret merkezleri kurdular. Başka Semitik grupların da daha önceden buraya yerleşmiş olmaları muhtemeldir. İ.Ö. altıncı yüzyıla kadar, Etiyopya'daki Güney Arabistan etkisi yazılarda da görülür. Bu da göstermektedir ki İ.Ö. beşinci yüzyıla kadar görece yüksek maddi kültür düzeyine sahip bir Etiyopya devleti zaten mevcuttu. İ.S. üçüncü yüzyıla kadar Etiyopya Axum Krallığı, kuzeyde Nubia'ya, doğuda Kızıldeniz üzerinden Yemen'e ilerleyerek önemli bir bölgesel güç haline gelmişti. Hristiyanlığın Etiyopya'ya gelmesi ve bu devletin dini olması bu döneme rastlar. Bundan sonra, Etiyopya ağırlıklı olarak bir Hristiyan ülkesi olmuş ve bu nedenle komşularından ve diğer Semitik halklardan soyutlanmışlardır. Günümüzde, Etiyopya'da geniş bir Müslüman nüfus bulunmasına karşın başat din hâlâ Hristiyanlıktır. Eski Etiyopya dili, klasik araştırmalar ve dini liturji haricinde unutulmuştur. Yaşayan birkaç Etiyopya dili, özellikle de devlet dili Amharik, güney Sami dil ailesine mensuptur.

Son Sami göçü -tarih metinlerine yoğun bir biçimde geçen; kıyaslanamaz bir biçimde yoğun ve dünya tarihi açısından önem-

li olan- Arapların göçüdür. Araplar tarih sahnesinde uzun bir süre önemli bir rol oynamış son Sami halkıdır. Arabistan Yarımadası'nda yaşayanları belirtir şekilde "Arap" ismine, antik yazılarda, Talmud'da, kitabelerde, Yunanca metinlerde bazen rastlansa da, Arap dilindeki en eski eser İ.S 328 tarihli, Nebati yazısıyla yazılmış beş satırlık bir metindir. Arapça metinlerle karşılaşmamız ise altıncı ve yedinci yüzyıllara rastlar. Arapça, tarihi kayıt bakımından Sami dilleri içinde en genç dil olsa da, dilbilimsel ve dilbilgisel açıdan en arkaik muhtemelen bu nedenle de eski Sami diline en yakın olanıdır. Kuzey Arabistan, birbiri ardı sıra gelen göç dalgalarının toplanma merkezi olduğu için bu şaşırtıcı değildir.

Müslümanlar için son ve en büyük peygamber olan Muhammed de bir Arap'tı. Getirdiği kitap, Kur'an, Arapça'ydı. O'na inananların kurdukları, Pireneler'den Hindistan ve Çin sınırlarına uzanan imparatorluk Araplar tarafından yönetilmekteydi. Bu imparatorluk Arapça'yı yazı ve ibadet, kültür ve eğitim, hükümet ve ticaret dili olarak kullandı. Mumbit Hilal'de, Mısır ve kuzey Afrika'da kısmen Arabistan Yarımadası'ndan meydana gelen Arap göçüyle, kısmen de mevcut nüfusun Araplaşmasıyla Arapça sadece resmi değil en fazla konuşulan dil haline geldi. Önceki dillerin çoğu ya kayboldu ya da çok bastırılmış şekilde varlığını sürdürdü. İran, Orta Asya ve sonra da Türkiye gibi ülkeler İslamlaştı, fakat Araplaşmadı; yani İslamiyeti benimsediler fakat kendi dillerini korudular. Bu ülkelerde Arapça, Kur'an ve Şeriat'ın dili olarak hâlâ önemli bir etkiye sahiptir. Bu ülkelerin dilleri Arapça'nın etkisi altında değişmiş, bazen bütünüyle dönüşmüştür. Ayrıca bu ülkeler, soyut ve kuramsal sözcüklerinin önemli bir kısmını Arapça'dan almışlardır. Asya ve Afrika'da Müslümanlar tarafından konuşulan diller arasında Arapça, Hristiyanlık dünyasında Latince ve Yunanca kadar önemlidir. Asya'da Farsça ve Türkçe, Doğu ve Batı Afrika'da Swahili ve Hausa Semitik diller değildir ve yapısal olarak Arapça'yla diğer Sami dillerinden bir hayli farklıdır. Fakat bu dillerde, çok sayıda Arapça dolayısıyla da Semitik sözcük bulunmaktadır. Arapça, Batı'da Latince ve Yunanca, Uzak

Doğu'da Çince'yle kıyaslanabilecek önemde tarihi uygarlık araçlarından biridir.

Günümüzde Arapça, Semitik diller içinde en fazla konuşulan ve yazılan dildir. On dokuzuncu yüzyıla kadar, kitleler tarafından konuşulan tek Semitik dildi. Filistin'de, geçen yüzyıl içerisinde, Yahudi yerleşimciler arasında İbranice'nin yeniden konuşulmaya başlanmasıyla, kullanılan ikinci bir Semitik dil daha oldu.

İbranice asla ölmemiştir. Dünyanın her yerindeki Yahudiler tarafından ibadet ve yazı dili, ayrıca Aramca ile birlikte hukuk dili olarak kullanılmıştır. İbranice edebi dil olarak da yoğun bir biçimde kullanılmıştır. Orta çağlarda ve modern zamanlarda birçok Yahudi, İbrani dilinde şiir, deneme, anı ve diğer yazınsal türlerde eserler vermişlerdir. Kişisel ve ticari yazışmalarda da yoğun olarak kullanılan İbranice, farklı ülkelerde yaşayan ve farklı ana dillere sahip eğitilmiş Yahudiler arasında bir iletişim aracı olarak da hizmet etmiştir. Fakat, yaşayan ve konuşulan bir dil olmadığı gibi kimsenin birinci dili değildi. Kadınlar tarafından istisnai olarak biliniyordu. Çocukluk, ev ve aile dili İbranice değil, bulunan ülkenin ya da daha önce yaşanan ülkenin diliydi. Bu dil özel bir Yahudi lehçesiyle konuşulurdu. Bu tür lehçelerde birçok İbranice sözcük bulunabilir ve İbrani alfabesiyle yazılabilirdi. Bunlar -Arapça konuşan ülkelerle Etiyopya Yahudilerinin lehçeleri dışında- İbrani lehçesi olmadıkları gibi Semitik bile değildiler.

Hemen hemen iki bin yıldır bebeklikten itibaren İbranice konuşarak büyüyen ilk çocuklar, Osmanlı'nın son döneminde Filistin'deki yeni Siyonist yerleşimlerde doğdular ve eğitildiler. Bu sıra dışı ve muhtemelen yegâne fenomen, ailelerinin kesin kararlılığıyla meydana geldi. Bunu pratik bir gereklilik mümkün kıldı – bu yerleşimcileri birleştirecek ortak bir dil. Farklı diller konuşulan çeşitli ülkelerden gelmişlerdi. Hepsine tanıdık gelen ve daha da önemlisi hepsi tarafından kabul edilebilir olan sadece İbranice'ydi. İbranice'nin yeniden doğuşu, modern İbranice'nin canlı, edebi bir dil olarak ortaya çıkışı on sekizinci yüzyıla, Avrupa aydınlanmasının Alman ve Doğu Avrupa Yahudileri üzerindeki et-

kisine gider. İbranice'nin konuşulan bir dil haline gelmesi Filistin'deki Yahudi yerleşiminin büyümesinden ayrılamaz. 1948'den itibaren İbranice İsrail devletinin birinci (ikincisi Arapça) resmi dili; göçmenlerin ikinci dili ve İsrail doğumluların anadili oldu. Ayrıca, ülkenin resmi ve başat dilini bilme gereği duyan Arap ve diğer Yahudi olmayan İsrail vatandaşlarının da ikinci dilidir.

İbranice'nin, antik diller arasında tek başına varlığını sürdürmesi ve 20. yüzyılda yaşayan ve gelişen bir dil olarak yeniden doğması gibi alışılmadık olaylar dizisi ancak modern Yahudi tarihi incelenerek anlaşılabilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM YAHUDİLER

İbranice'nin yeniden doğuş sürecinin başladığı ve siyasi Siyonizmin ortaya çıktığı On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında, dünya üzerinde Yahudi olarak bilinen yaklaşık yedi milyon yedi yüz elli bin insan yaşamaktaydı. Birçok kıtada ve çok farklı koşullarda yaşayan Yahudiler geniş bir alana dağılmışlardı. Bunlar arasında birkaç ayrı ve farklı grup diğerlerinden ayırt edilebilir. Bunlardan ikisi, yaşadıkları toplumların kriterleri açısından, ulustu. Diğerleri ait oldukları ve -her zaman kabul edilmese de- bir parçasını oluşturdukları uluslar içinde farklı kabul ve özümseme düzeylerine sahip dinsel azınlıklardı.

Bu iki gruptan daha geniş ve etkin olanı Doğu Avrupa'nın Yiddiş konuşan Yahudi topluluğuydu. Bu Yahudilerin büyük çoğunluğu daha önce Polonya-Litvanya bölgesinin bir parçasını

oluşturan topraklarda yaşamaktaydı. Yahudiler bu topraklara Orta çağlardan beri göçmüşlerdi. Kimisi güneydoğu Avrupa ve Karadeniz bölgesinden, büyük çoğunluğu ise Batı Avrupa özellikle de Ren bölgesinden gelmişti. Bir taraftan Haçlı seferleri döneminde batı Avrupa'daki vahşi Yahudi katliamları ve onlara yönelik baskılar, diğer yandan ortaçağ Polonya yöneticilerinin hoşgörülü, hatta bazen iyiliksever politikaları Fransa ve Almanya'daki Yahudilerin Polonya ve Litvanya'ya doğru büyük göçüne yol açtı. Beraberlerinde kendi özel dillerini, Doğu Avrupa'da ince ve duygusal bir dile dönüşen bir batı Alman diyalektini de getirmişlerdi. Almanca konuşulan topraklardan getirilen ve Slavca konuşanlarla çevrelenen bu dil birçok Slavca sözcük ve ifadeyi de ödünç aldı. Yalnızca Yahudiler tarafından konuşulan bu dil Kitab-ı Mukaddes, Talmud ve diğer Musevi literatürden alınma birçok sözcük, ifade, hatta düşünce kalıbıyla zenginleşti. Sadece İbranice alfabetiyle yazılan bu dil zengin ve farklı bir literatürün de aracı haline geldi. Bilim adamları bu dile bazen Judeo-Germen dediler; bu dili konuşanlarla onların komşuları ise Yiddiş. Bu sözcük Yiddiş dilinde, Yahudi anlamına geliyordu. Doğu Avrupa Yahudileri arasında iki dil, İbranice ve Yiddiş, birlikte varlıklarını sürdürdüler. *Lashon qodesh*, yani kutsallığın dili de denen İbranice yazı, ibadet ve edebiyat diliydi. Sadece okuma ve ezber dili değildi; hem yazışmalarda hem de edebi eserlerde etkin ve yaygın bir biçimde kullanılırdı. Buna karşın Yiddiş konuşma yani ailevi, bireysel, toplumsal ve komünal yaşamın diliydi. Başlangıçta Yiddiş'in statüsü düşüktü – Yahudilerin gözündeki genel kanıya göre İbranice bir prenses, Yiddiş ise onun hizmetkârıydı. Fakat, Batı Avrupa dilleri gibi, o da kendisini zenginleştiren edebi eserlerin kalitesiyle statü ve saygınlık kazandı. Yiddiş, İbranice edebi mirası özümseyerek nasıl tarihi ve kültürel bir derinlik kazandıysa, İbranice de yazıya dökülen ortak Yiddiş deyişleriyle canlılık ve esneklik kazandı.

1648 yılı, Polonya Yahudileri için, atalarının ortaçağ Batı Avrupası'nda karşılaştıklarından çok daha kötü bir felaketler dizisi-

nin başlangıcıydı. O yıla kadar sırf Polonya'daki Yahudiler Batı'daki tüm Yahudilerden daha fazla sayıya ulaşmışlardı. Dolayısıyla her zamankinden daha korumasızdılar. Batı'da şu ya da bu nedenle Yahudi tebaasını korumaya ya da en azından katliamları engellemeye çalışan birileri -feodal lordlar, din adamları ve başkaları- daima olmuştu. Merkezi hükümetin güçsüz olduğu ve Polonyalı Katolik nüfusun Yahudilerden rahatsızlık duyduğu Polonya'da ise yardım edecek ya da araya girecek kimse yoktu.

Saldırı, Polonyalı efendilerine karşı başarısız isyan serileri başlatmış olan Ukrayna Kazaklarından geldi. Ukrayna'daki Polonyalı Katolik soylular ve yüksek tabaka, Ortodoks Ukraynalı köylüler tarafından işletilen topraklara sahipti. Polonya devleti de merkezi otoritenin gücünü tesis etmek ve Ukrayna Kazaklarının otonomi hayallerini yok etmek için gittikçe yoğunlaşan bir çaba içine girmişti. Batı Avrupa'daki yükselen dini duygular ve gerilimler de (Almanya'da Otuz Yıl Savaşları dönemi) çatışmanın, Batı Avrupa'da olduğu gibi Katoliklerle Protestanlar arasında değil, Katoliklerle Ortodokslar arasında olduğu Doğu Avrupa'yı etkiliyordu. Polonyalıların Ukrayna'daki siyasi egemenlikleri ve ekonomik sömürüleri dinsel farklılık nedeniyle de çok rahatsızlık uyandırıyor.

Tarihlerinde çok sık görüldüğü gibi Yahudiler bu iki büyük gücün arasına sıkışıp kalmıştı. Polonyalı asil sınıfın kâhyası, icra memuru, vergi tahsildarı, değirmen ve han ruhsatçısı olan Yahudiler, köylülerle Polonyalılardan daha çok günlük münasebette bulunuyorlardı; bundan dolayı da Polonya boyunduruğu onlar vasıtasıyla hissediliyordu. 1648 yılında Polonya Diyet'i, kendi atamanlarını ya da şeflerini seçme hakkı da dahil olmak üzere Kazakların özerkliğini kaldırarak onları Polonyalı toprak sahiplerinden oluşan bir komisyonun mutlak otoritesi altına soktu. 1648'de Kazaklar oybirliğiyle yeni bir ataman seçerek Polonya devletine karşı isyanlarını başlatmış oldular.

Yeni atamanın ismi Bohdan Khmelnitsky idi. Kendisi, Ukraynalılar için ulusal kahraman, başlattığı kampanya ise özgürlük

savaşıdır. Bir Sovyet askeri madalyası onun ismini taşır, Moskova'da, varlığını sürdüren tek sinagoga çıkan bir caddeye de onun ismi verilmiştir. Yahudiler içinse Khmelnitsky, Kudüs'ün Romalılar tarafından ele geçirilişiyle Hitler'in yükselişi arasındaki dönemde karşılaştıkları en vahşi katliamların müsebbibiydi. On yıl boyunca Kazaklar ve müttefikleri olan Kırımli Müslüman Tatarlar, her yeri yakıp yıkarak müthiş bir katliama giriştiler. Görece daha şanslı olan bazı Yahudiler ellerine düştükleri Tatarlar tarafından alıkonularak köleleştirildiler. Bazıları İstanbul'un köle pazarlarına satıldıktan sonra burada Yahudi dindaşları tarafından fidye ile kurtarıldı. Fakat büyük çoğunluğu bu kadar şanslı değildi; on binlercesi Kazak öfkesine kurban gitti. Sadece Ortodoks Kilisesi'ne tabi olmayı kabul edenler kurtuldu, fakat bunların sayısı çok azdı. Bu genel karışıklıkta Polonya doğudan ve batıdan işgal edildi. Doğudan, Ukraynalıları izleyen Ruslar, Beyaz Rusya ve Litvanya'yı işgal ettiler. Buralarda yaşayan Yahudiler ya öldürüldü ya da sürgün edildi. Polonya batıdan, İsveç tarafından işgal edildi. İşgalciler, Yahudilere insanca muamele ettiler. Ayrıldıklarında ise, nefret edilen Protestanlarla işbirliği yapmakla suçlanan, Yahudiler, bunun bedelini Polonyalıları kanlarıyla ödediler.

Polonya'da 1648-1658 yılları arasında hayatını kaybeden Yahudilerin sayısının en azından 100.000 olduğu tahmin edilmektedir. Çok sayıda kasaba ve köy topluluğunun yok edilmesi bu hesabın dışındadır. Doğu Avrupa Yahudi topluluğu tarihinin tüm gidişatına bu tecrübenin anısı egemen oldu.

Khmelnitsky isyanının sonuçlarından biri, yakın bir gelecekte Doğu Avrupa'yı ele geçirecek olan Rusya'nın yükselişinde önemli bir adım olmasıdır. Tıpkı Bizanslı selefleri ve kendilerine bağlı Kazaklar gibi Rus yöneticiler de genelde Yahudilere karşı iyi niyetli değildi. 4 Aralık.1762'de Çariçe II. Katerina -Büyük Katerina olarak da bilinir- bir ferman yayınlarak, Yabancıları Rusya'ya davet ve imparatorluk sınırlarında kendilerine serbest dolaşım ve yerleşim hakkı vaat etti. Voltaire ve Diderot'nun arkadaşı ve hayranı olan Çariçe, on sekizinci yüzyılın büyük aydın-

lanmacı despotlarından biriydi. Yabancılar yapılan, Batı'dan Rusya'ya gelerek Rusya'nın modernleştirilmesine katkıda bulunmalarına yönelik bu çağrı liberal aydınlanmacı ruhla doludur. Fakat bu açık ve nazik davet iki sözcükle sınırlandırılmıştı – *krome zhidov*, Yahudiler hariç.¹

Tuttuğu günlüklerden de anlaşıldığı üzere, Katerina hiçbir zaman Yahudilere karşı olmamış, aksine onlara imparatorluk topraklarının ekonomik kalkınmasına yardımcı olacak yararlı ve üretici unsurlar olarak bakmıştı. Fakat bu acımasız despot bile, tebaasının kökleri derinlere dayanan önyargılarını göz ardı edememiş ve danışmanlarının, “kutsal selefi” Çariçe Elizabeth'in bir fermanından yaptıkları alıntıya kayıtsız kalamamıştı: “İsa'nın düşmanlarından gelecek hiçbir kâr ya da faydayı istemiyorum.”²

Fakat on sekizinci yüzyılın sonları ve on dokuzuncu yüzyılın başlarında Polonya'nın parçalanması ve eski Polonya topraklarının büyük bölümünün Rusya tarafından ilhak edilmesiyle, çarların, herhangi bir şekilde kabullenmeyi reddettikleri Yahudi tebaaları oldu – fetih ve ilhak yoluyla. Göz diktikleri ve aldıkları topraklarla birlikte çarlar artık kendilerini milyonlarca yeni tebaanın yöneticisi olarak bulmuşlardı. Katliam ve sürgün gibi eski yöntemler artık yararlı gözük müyordu. Bir kere sayıları çok fazlaydı, dolayısıyla ekonomik kayıp çok fazla olacaktı; ikincisi, artık bu tür davranışların saygıdeğer kişilerce hoş görülmediği Aydınlanma Çağı içinde bulunuluyordu. Yeni Yahudi tebaalarına verecekleri statü konusunda Ruslar arasında yaşanan belirsizlik ve anlaşmazlık döneminden sonra bir çözüm bulundu ve Yerleşim Bölgesi (Pale of Settlement) olarak bilinen olguyu tesis eden 1804 tarihli bir imparatorluk yasası çıkarıldı. Bu yasa, otuz ilden oluşan bir bölgede (*gubernia*) Yahudilere yerleşim ve bazı siyasi haklar tanıyordu. Yerleşim Bölgesi, on sekizinci yüzyılın sonunda Karadeniz'de Türklerden alınan üç vilayetle birlikte Rus Polonyası, Litvanya, Beyaz Rusya ve Ukrayna topraklarından oluşuyordu. Yahudilerin asıl Rusya'da yaşamalarına izin verilmiyordu. Hatta Yerleşim Bölgesi'nde bile köylerde toprak kiralamaları ve otel tutmaları yasaktı.

Bu bölgelerde yaşayan Yahudiler genelde Doğu Avrupa'daki azınlıkların kalıplarına uyuyordu: ortak bir kültür ve yaşam tarzı, ortak bir din, ortak bir nesil ve kendilerine özgü ortak bir dil, Yiddiş. Yahudilerin kendi edebiyatları, kendi okulları, hatta hahamlık okullarında yüksek eğitim merkezleri de bulunmaktaydı. Yahudi topluluğunun organları Polonya devletinde sahip oldukları gibi bir otonomiye sahip değillerdi ama yine de devlet vergilerinin toplanması ve ödenmesi gibi sorumlulukları vardı. Yerleşim Bölgesi Yahudilere bir bakıma ortak bir ülke sağladı. Bu bölgede, birkaç yer haricinde çoğunluğu oluşturmadılar. Siyasi bir varlıkları olmadığı gibi hukuken ulus da değildiler. Fakat bu durum komşuları açısından da geçerliydi. Polonyalılar, Ukraynalılar, Baltıklar ve Rus İmparatorluğu'nu oluşturan diğer tebaa halklar gibi Yahudiler de hukuki değil, etnik ve kültürel bir milliyeti oluşturmuyorlardı. Rus Yerleşim Bölgesi'ndeki Yahudilerden başka, Romanya'da ve Rusya'nın batı sınırlarının ötesinde, yani Prusya ve Avusturya-Macaristan imparatorlukları tarafından ilhak edilen eski Polonya topraklarında da Yiddiş konuşan benzer gruplar bulunmaktaydı. 1880'e kadar bu bölgedeki Yahudilerin sayısının beş veya altı milyona -o dönemde dünya Yahudilerinin toplam nüfusunun dörtte üçü- ulaştığı tahmin edilmektedir.

Devasa Rus İmparatorluğu'nun güneyinde Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki İslam topraklarında, özellikle de Osmanlı İmparatorluğu'nda, yaşayan ikinci ve oldukça farklı bir Yahudi topluluğu daha vardı. Çarların yönetiminde olduğu gibi sultanların yönetiminde de Yahudi topluluğu, ayrı bir entite olmanın gerekli koşulunu karşılıyorlardı. Fakat bu topraklarda bu koşul diğerlerinden farklıydı. Osmanlı topraklarında Müslüman olmayan tebaa *millet* denilen dini-siyasi topluluklar biçiminde örgütlenmişti.³ Bunlar içinde Yahudiler sayı ve önem bakımından Rum ve Ermeniler'den sonra üçüncü sıradaydı. Türkler ve Araplar *millet* olarak tasnif edilmez, Kürtler ve diğer Müslüman halklarla birlikte egemen Müslüman *milletini* oluşturmurlardı.

İslam topraklarında din, etnik köken ve dilden çok daha

önemli olup kimliğin birincil belirleyicisiydi. Örneğin, on dokuzuncu yüzyılın başlarındaki Osmanlı kullanımında Rum terimi etnik ya da dilsel bir gruptan ziyade, öncelikle Rum-Ortodoks Kilisesi'ne mensubiyeti ifade eder ve Yunanca'nın yanı sıra Rumence, Arnavutça, Bulgarca, Sırpça ve Arapça konuşan Ortodoks Hristiyanları içerirdi. Yahudi *milleti* de Arapça, İspanyolca, Yunanca, Kürtçe, Aramca, Türkçe ve diğer dilleri konuşan halkları içeren çok dilli bir topluluktur. Daha önceki dönemlerdeki Polonya gibi Osmanlı İmparatorluğu da Batı'daki baskıdan kaçan Yahudi mültecilere kucak açmıştı. Çoğunluğu güney Avrupa'dan, özellikle İspanya'dan olmak üzere, onbeşinci yüzyılın sonları onaltıncı yüzyılın başlarında Osmanlı topraklarına çok sayıda Yahudi geldi. Kuzeydeki dindaşları gibi, güneyden gelen Yahudiler de geldikleri ülkenin dilini beraberinde getirmişlerdi. İspanyolca'nın bir türü olan bu dil, Türkiye Yahudileri ile eski Osmanlı topraklarında yaşayan diğer Yahudiler arasında günümüze değin varlığını sürdürmüştür.

Judeo-İspanyolca'nın kökenleri birçok bakımdan Judeo-Germen diliyle benzerlik gösterir. İspanyolca'nın arkaik bir formu temel alınarak yerel dillerden -İbrani literatürü ve Talmud kaynaklı sözcüklerin yanı sıra özellikle Türkçe ve Yunanca'dan- önemli sayıda sözcük özümsemiştir. Yiddiş gibi Judeo-İspanyolca da İbrani alfabesiyle yazılır ve Yahudi yazınının yaratılma aracı olarak hizmet ederdi. Fakat, Ladino'nun gelişimi -Judeo-İspanyolca'ya bazen Ladino da denirdi- Yiddiş'ten farklıydı. Bir kere, Ladino'yu konuşanlar çok daha azdı ve Polonya ile civar bölgelerde Yiddiş konuşanların aksine, dillerinin diğer Yahudi yurttaşlar tarafından genel olarak benimsenmesini sağlayamamışlardı. Ladino -veya Judeo-İspanyolca- daha çok Türkiye ve Türklerin yönetimindeki bazı Balkan ülkelerinde konuşuluyordu. Fakat Yunan Yahudileri hâlâ Yunanca, Arap ülkelerindeki Yahudiler hâlâ Arapça ve tecrit halindeki azınlıklar Kürtçe, Aramca ve başka diller konuşmaya devam ediyorlardı.

Birçok açıdan, Ladino konuşan Yahudiler ile Yahudi olmayan

komşuları arasındaki ilişkiler Doğu Avrupa'dakinden çok daha iyiydi. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Yahudiler asla Khmelnitsky katliamları gibi olaylarla karşılaşmadı. Fakat bu olayın dolaylı sonuçlarından biri Osmanlı Yahudilerini derinden etkiledi. Khmelnitsky katliamlarının başladığı yıl olan 1648 yılında Sebatay Sevi isimli kabala öğrencisi genç bir Yahudi, İzmir'de kendini Mesih ilan etti. Bazı kabala eserlerine göre o yıl diriliş ve kurtuluş yılı olacaktı. Polonya'dan yağma, dine hakaret ve cinayet hikâyeleriyle birlikte perişan halde gelen ilk mülteciler, Mesih'in gelişinin ve dünyada Tanrı krallığının kurulmasından önce gelecek bir felaketler döneminin habercisi gibi gözüküyordu. Yahudilerin asırlar süren sürgünü sırasında birçok sahte Mesih ortaya çıkmıştı. Fakat hiçbir Sebatay Sevi kadar iyi müjdelenmiş ve geniş kabul görmüş değildi. Sevi, Osmanlı İmparatorluğu'nun her yerindeki Yahudi topluluklarının, hatta daha uzakta Hamburg, Amsterdam ve Londra'daki Yahudilerin bile çılgınca takdirini kazanıyor, ciddi Yahudi işadamları evlerini ve eşyalarını satarak Kudüs'ü kurtarma yolculuğuna hazırlanıyorlardı.

Yahudi tarihindeki bu garip olay yine garip bir biçimde sona erdi. Türk yetkililer tarafından kargaşa çıkarma suçlamasıyla tutuklanan ve hapsedilen İzmirli Mesih, kendini İslamiyet'e geçerek kurtarabildi ve kalan günlerini sultanın hizmetkârı olarak geçirdi. Sevi'nin en sadık müritlerinden bazıları, İslamiyet'e geçişini de misyonunun bir parçası kabul ederek onu takip ettiler ve Müslüman oldular. Sevi'yle birlikte Müslümanlığa geçen bu gizli Yahudiler *dönme* denilen garip bir İslami mezhebi oluşturdular. Diğerleri ise, başarısızlığın ve utancın gerçekleriyle yüz yüze kaldı.⁴

Sebatay Sevi olayının muazzam bir etkisi oldu. Bir taraftan umutsuzluk içindeki Yahudileri daha da büyük bir hayal kırıklığına uğrattı; diğer taraftan Osmanlı İmparatorluğu Yahudileri arasında hahamların otoritesini güçlendirdi. Bu otorite, Yahudi toplumunun liderliğine halkı üzerinde aşırı zorlayıcı yetkiler bahşeden devlet tarafından da onaylandı.

İslam dünyasındaki Yahudilerin çoğu Osmanlı yönetimi altın-

da yaşamaktaydı. Fakat özellikle doğuda İran ve Orta Asya, batı da ise Fas gibi Osmanlı sınırları dışında da bazı Yahudi toplulukları mevcuttu. Bu ülkelerde yaşayan Yahudilerle ilgili güvenilir bir istatistik bulunmamakla birlikte, on dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki Yahudilerin sayısının kabaca bir milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir.

Orta çağların bir döneminde, İbranice Ahit'te geçen fakat anlamı bilinmeyen iki yer ismi Almanya ve İspanya için kullanılmaya başlandı. Birincisine Eşkenaz, ikincisine ise Sefarat dendi. Zamanla, Alman Yahudilerine Eşkenazi, İberya kökenli Yahudilere ise Sefardim denilir oldu. İki grup arasında ne doktrin ne de hukuk farklılıkları bulunmaktadır. Birbirinden ayrıldıkları tek nokta sinagog ritüelleri ve liturjilerindeki görece ufak farklılıklardır. On beşinci yüzyılın sonunda İspanya ve Portekiz'deki geniş Yahudi topluluklarının yok edilmesinden sonra, sağ kalan Yahudilerin çoğu diğer Akdeniz bölgelerine, özellikle de Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki İslam topraklarına kaçmıştı. Buralarda yerli Yahudilerle kaynaştılar ve Sefarat terimi yanlış ama genel bir biçimde İslam topraklarında yaşayan bu Yahudi topluluklarını belirtecek şekilde kullanılmaya başlandı – halbuki bu Yahudilerin çok küçük bir kısmı İspanya kökenliydi. Fransa, Hollanda, Kuzey Almanya, İngiltere ve Yeni Dünya'da da az sayıda İspanya ve Portekiz Yahudisi bulunuyordu, fakat bu ülkelerdeki Yahudilerin büyük çoğunluğu Eşkenaz kökenliydi.

Bunlar arasında, iki büyük Doğu Yahudiliği, yani Rus İmparatorluğu'ndaki Eşkenaz Yahudilerle Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Sefarat Yahudileri Dünya Yahudiliğinin ezici bir çoğunluğunu oluşturdular. Fakat en geniş grup olmalarına karşın, Yahudi halkının en talihsiz kesimiydiler. Rus Yahudileri baskı, Osmanlı Yahudileri de içinde bulundukları genelde elverişsiz koşullar aracılığıyla dizginlendiler.

Doğu Avrupa'daki Yiddiş konuşan Yahudiler içinde bulundukları statüden hoşnut değildi ve -genelde başarısız da olsa- bunu iyileştirmek için uğraşıyorlardı. Buna karşın, Osmanlı toprak-

larındaki Yahudi *milleti* statülerinden hoşnuttular; fakat bunun gitgide aşınarak kaybolduğunu görüyorlardı. Yahudi halkının diğer ve daha küçük bir kesimi ise içinde yaşadıkları ulusun bir parçası olmaya çalışan, az çok asimile olmuş dini azınlıkları oluşturuyorlardı. Batıya gidildikçe toplulukların hacmi de küçülüyor, asimilasyon derecesi artıyordu. Bu topluluklardan en büyüğü Orta Avrupa'daki iki Germen imparatorluğunda, Alman ve Avusturya-Macaristan imparatorluklarında yaşamaktaydı. Her ikisi de karışık topluluklara sahipti. Bu topluluklar arasında, Alman ve Avusturya-Macaristan imparatorluklarının batı vilayetlerinde yaşayan asimile olmuş Batı Yahudileri ile Polonya'dan ilhak edilen doğu vilayetlerinde yaşayan asimile olmamış ya da yarı asimile olmuş eski Polonya Yahudileri bulunmaktaydı. Batı Avrupa'da - Fransa, Hollanda, İtalya ve İngiltere'de- çok daha küçük başka Yahudi toplulukları da mevcuttu. Ayrıca ABD'de ve denizaşırı ülkelerde bulunan Avrupa yerleşimlerinde de yeni ama gelişmekte olan Yahudi toplulukları bulunmaktaydı. Bu Yahudi azınlıklar, çoğunluk dinine mensup diğer vatandaşlardan dil, kültür ve yaşam tarzı olarak hemen ayırt edilebiliyordu. Farklılıklar, birbirine paralel gelişen özgürleşme ve sekülerleşme süreçleriyle azaldı. O yüzyılın iyimserlerine göre bu sürecin devamını ve tamamlanmasını engelleyecek ya da kesintiye uğratacak bir gelişme olmayacaktı. Ama tersi olduğunu çok geçmeden anlayacaklardı.

Batı Avrupa ve Amerika ülkelerinde nüfus sayımları, geleneksel olarak, dine ilişkin bir soru içermediği için bu ülkelerde yaşayan Yahudi nüfusuyla ilgili rakamlar tahminidir. Fakat bu tür tahminler çeşitli demografik yöntemlerle bilimsel zemine oturtulmuştur. Rus İmparatorluğu'nda, ilk nüfus sayımının yapıldığı 1897 yılından bu yana Yahudi nüfusuyla ilgili resmi rakamlar mevcuttur. Daha önceki döneme ilişkin oldukça iyi tahminler bulunmaktadır. Elbette Almanya ve Avusturya'daki Yahudilerle de ilgili güvenilir rakamlar mevcuttur. Bu ülkelerin tümünde istatistiki verilerin niteliği on dokuzuncu yüzyılın sonu yirminci yüzyılın başlarında hızlı bir gelişim gösterdi. Modern idari usul-

lerin henüz ulaşmadığı bölgeler -özellikle Ortadoğu ve Kuzey Afrika- bunun dışındadır.

On dokuzuncu yüzyılın sonu ve yirminci yüzyılın başlarındaki Yahudi demografisiyle ilgili bir araştırma çok sayıda ilginç olgu ve eğilim ortaya koymaktadır. Bunlardan en çarpıcısı nüfustaki hızlı artıştır. Kabul gören tahminlere göre, 1800'de dünya Yahudi nüfusu yaklaşık olarak iki buçuk milyondur. 1840 yılına kadar bu sayı dört buçuk milyona, 1888 yılına kadar yedi milyon yedi yüz elli bine, 1900'e kadar on buçuk milyona ve 1939'a kadar on yedi milyona çıkmıştır.⁵

On sekiz ve on dokuzuncu yüzyıllarda, İslam dünyasından Hristiyan dünyasına önemli bir değişim meydana geldi. Ortaçağ'da Yahudilerin yaşadığı ana merkezler İslam topraklarında -Yakındoğu, Kuzey Afrika ve İspanya'da- bulunmaktaydı. Bu oranlar ortaçağın sona ermesinden sonra değişmeye başladı. On sekizinci yüzyılın başlangıcına kadar Avrupa Yahudilerinin İslam topraklarındaki dindaşlarıyla sayısal olarak eşitlendiği tahmin edilmektedir. 1800'e kadar, Avrupa Yahudileri, Dünya Yahudiliğinin yarısını oluştururken, on dokuzuncu yüzyılın sonuna doğru ezici bir çoğunluğu oluşturmaya başladılar. Avrupa Yahudilerinin Nazi Almanyası tarafından katledilmesinden sonra Doğu Yahudilerinin göreceli önemi arttı.

Bu değişiklikler, kısmen İslam dünyasındaki genel düşüşten ve Hristiyan dünyasının yükselişinden kaynaklanıyordu - her iki durumda da, çoğunluk dinlerine inananlar arasında yaşayan Yahudi topluluklarınca da paylaşılan bir fenomen. Yahudiler, Avrupa'daki doğum oranının hızlı artışından da Hristiyan komşularına göre daha fazla etkilendiler. Yaklaşık 1800 yılından itibaren Yahudiler ağırlıklı olarak bir Avrupa halkı haline gelmişti.

İslam dünyasından Hristiyan dünyasına doğru meydana gelen değişimle paralel olarak Hristiyan dünyası içinde de, Batı Avrupa'dan Doğu Avrupa'ya doğru, zıt yönlü bir değişim meydana geliyordu. Doğu Avrupa Yahudilerinin 1800'e kadar dünya Yahudilerinin yarısından daha azını oluşturacak bir sayıya ulaştıklarına

inanılır. 1825'e kadar bu oran üçte ikiye, 1880'e kadar dörtte üçe ulaşmıştır. Doğu Avrupa Yahudilerinin dünya Yahudiliği içindeki oranının düşmeye başlamasından sonra, 1925'e gelindiğinde sayıları yarı yarıya azalmıştı. Bu son değişim, 1880 civarında başlayan ve önce yakındaki orta Avrupa topraklarına, sonra da bunların ötesine, özellikle İngiltere, Britanya İmparatorluğu, ABD ve de Latin Amerika'ya çok sayıda Doğu Avrupa Yahudisinin aktığı göçlerden kaynaklanıyordu. Yahudilerin bu ülkelerdeki konumları, maddi ve kültürel koşullar, kendilerine gösterilen hoşgörü ya da hoşgörüsüzlüğün ölçüsü, içinde yaşadıkları toplumlarla bütünleşme dereceleri bakımından büyük farklılıklar gösteriyordu.

Orta ve Batı Avrupa'da ve denizaşırı ülkelerde Yahudilere, on dokuzuncu yüzyıl boyunca genelde yüksek düzeyde bir hoşgörü gösteriliyordu. Medeni ve siyasi hakların, hepsine olmasa da çoğuna sahiptiler; hâlâ maruz kaldıkları sınırlamalar ağır olmaktan ziyade rahatsız ediciydi. Hâlâ komşularının düşmanlıklarıyla karşılaşıyorlardı ama bu, daha önceki dönemlerde kıta Avrupasında karşılaştıkları kadar ciddi değildi. Bu ülke Yahudileri, yaşadıkları ülkenin dilinden başka, kendilerine ait bir dil konuşmuyorlardı. Üzerine titredikleri İbranice kutsal ve liturjik metinlerin diliydi. İbranice'yi yalnızca hahamlar ve diğer bilge kişiler bilir, Yahudi topluluğunun kalan kısmı ibadetlerine yetecek kadar İbranice'yi ne anlama geldiğini bilmeden ezberlerdi. Siyasi olarak da Batı Yahudileri, izin verildiği ölçüde, bazen bundan daha da fazla, vatandaşı oldukları ülkelerle özdeşleştirilirlerdi.

On dokuzuncu yüzyıl Avrupası'nda milliyetçilik yükselişeydi ve Yahudiler bundan şu ya da bu şekilde etkilendiler. Batı'da az çok eşit yurttaş olarak kabul edildikleri ülkelerin ateşli yurtseverleri oldular. Doğunun iki bölgesinde, yani Doğu Avrupa ve İslam topraklarında durum daha karmaşık ve daha zordu. Kıramsal olarak, dinselden, ulusal kimliklere ve bağlılıklara doğru meydana gelen değişim, Yahudileri yalnızca hoşgörülen azınlıklar olmaktan, ulusun ayrılmaz bir parçası durumuna getirerek, onların konumlarını güçlendirmeliydi. Fakat, birkaç istisna ha-

riç, konumları daha da kötüleşti. Dinsel olarak ifade edilen eski hoşgörüsüzlük modernleşti ve büyüdü; eski sınırlamalar zayıfladı ya da ortadan kalktı. Bir hızlı toplumsal değişim ve yükselen etnik uyanış çağında, çoğunluk dinine mensup olanlar tarafından Yahudiler, hâlâ inançsız olarak görülüyorlardı. Ayrıca, şimdi içinde yaşadıkları ulusa yabancı sayılıyorlar ve farklı türlerde düşmanlıklara maruz kalıyorlardı –bazı ülkelerde şiddetli baskı bazılarında da küçük ama incitici züppeliklerle karşılaşılıyorlardı. Yahudilerin düşmanca bir dünyayla karşılaşma olasılıkları da değişiyor ve azalıyordu. Geleneksel dindar bir Yahudi için, dininden dolayı acı çekmek gurur, metanet ve güvenle katlanılacak gönüllü bir çileydi. Modernleşen devletin vatandaşı olan bir Yahudi içinse bir aşagılama ve buna karşı içsel bir özsaygı savunması geliştirmedeği bir hakaretti.

Yeni milliyetçilik Yahudileri yeni sorunlarla karşı karşıya bıraktıysa da, kimilerine göre, yeni bir çözümünü de beraberinde getirdi. Eğer -köken, kültür ve hedefle tanımlanan- ulus, devlet olmanın yegâne doğal ve haklı temeli ise, Yahudiler de bir ulustu ve kendilerine ait bir devletleri olmalıydı. Bu fikir binlerce yıldır beslenen eski inançtan, yani dağılmışlığın sona ereceğı, sürgündekilerin bir araya getirileceğı ve Kudüs'ün yeniden inşa edileceğine ilişkin kutsal vaatten çok farklıydı.

Zaman içerisinde Siyonizm adını alacak olan bu yeni fikrin ilk modern habercisi Yehuda Alkalay isimli Boşnak bir hahamdı. Alkalay, Mesih'i beklemeksizin Yahudilerin Filistin'de yeniden toplanmaları için 1843 yılında bir program ortaya attı. O ve çağdaşları için 1840 yılında Şam'daki Yahudi karşıtı rahatsızlıklar ve baskı, ciddi şekilde sorun oluşturunuyordu; yüzyıllarca süren Osmanlı egemenliğinden sonra Sırp ve Yunan ulusa! uyanışları sonrasında bağımsız birer Sırp ve Yunan devletininin kurulması çözüm modelini sundu.⁶ On sekizinci yüzyıl Avrupası'nda başka ulusal kurtuluş örnekleri de vardı ve 1862 yılında Prusya Polonyasındaki Posenli bir haham dindaşlarını "İtalyan, Leh ve Macar örneklerini yüreklerinde taşımaya" teşvik ediyordu.⁷ Artık bu fi-

kirler o zamana değin Yahudi entelektüel liderliğini münhasıran üstlenmiş olan haham çevresinin dışına taşmıştı. Aynı yıl, radikal bir Alman Yahudisi olan Moses Hess, uzun soluklu sosyalist Siyonist ütopya serisinin ilki olan *Rome and Jerusalem* (Roma ve Kudüs) isimli kitabını yayımladı. On dokuzuncu yüzyıl içersinde, Filistin'de bir Yahudi ulusal restorasyonu fikri büyük ölçüde bilinir oldu. Bu fikir birçok yerdeki Yahudilerin hatta Napolyon, Lord Palmerston, Lord Shaftesbury ve yazar George Eliot gibi Hristiyan gözlemcilerin bile dikkatini çekti.

Siyonist terimi ve bu adla anılan siyasi akım asimile olmuş modern Yahudilerle asimile olmamış geleneksel Yahudilerin yan yana yaşadığı ve hem modern hem geleneksel düşmanlıklarla karşılaşılın Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda doğdu. Siyonist örgütün kurucusu, Viyana'da gazetecilik yapan, Macaristan doğumlu bir Yahudi olan Theodor Herzl'di. Siyonist akımın tarihi genelde, Herzl'in 1896 tarihinde *The Jewish State* (Yahudi Devleti) isimli kitapçığı yayınlanmasından itibaren başlatılır.

Herzl o zamana kadar asimile olmuş -İbranice ve Museviligi bilmeyen, Yahudi olaylarıyla ilgisiz- Batılı bir Yahudi'ydi. Bir Viyana gazetesinin Paris muhabiri olarak Yüzbaşı Alfred Dreyfus'un ihanetiyle ilgili davaya atanması kendi kişisel gerçeğine ulaşmasına vesile oldu. Fransız genellkurmayına bağlı bir subay olan Dreyfus Alsaslı bir Yahudi'dir ve askeri sırları Almanya'ya satmakla suçlanmaktadır. Askeri mahkeme tarafından 1894'te suçlu bulunur ve müebbet hapse çarptırılır. Ancak 1906'da sona eren uzun adli mücadelelerden sonra Dreyfus masum bulunarak görevine iade edilir. Dreyfus yanlıları ile Dreyfus karşıtları arasında sert mücadelelerin Fransa'daki toplum yaşamını egemenliği altına aldığı bu yıllarda Fransız anti-Semitizmi tehlikeli ve etkili bir güç olarak kendisini gösterir. Yahudi karşıtı duyguların gücü; üst düzey kilise, devlet ve ordu yetkililerinin, masum bir adamın suçlanmasına ve bu amaçla kanıtların çarpıtılmasına göz yummaları derin bir şok yaratır. Bu, Yahudi karşıtı duyguların en ciddisinin, yani militan anti-Semitizmin Fransa'da -büyük Dev-

rim'in, özgürlük, eşitlik, kardeşlik gibi liberal ilkelerin vatanı, dine bakılmaksızın tüm vatandaşlarına tam eşitlik tanıyan ilk ülke- ilk kez baş gösterdiği olaydır. Daha önce de, Batı Avrupa'nın yeni özgürleşmiş Yahudilerine yönelik saldırılar olmuştu. Fakat bunlar daha çok gazete ve broşürlerle sınırlı kalmıştı. Dolayısıyla önemsiz oldukları gerekçesiyle göz ardı edilebilirlerdi. Hatta on dokuzuncu yüzyılın büyük yazarlarının çizdiği düşmanca Yahudi karakterleri bile, toplumdaki Yahudiler tarafından hoş karşılanmasalar da, ciddi bir tehdit olarak görülmüyordu. Fakat Dreyfus'a karşı yürütülen kampanya, bu kampanyanın ifade edilişindeki hararet ve topladığı destek, Fransa ve diğer Batı ülkelerindeki Yahudileri, yeni elde ettikleri hakların gerçekte ne kadar hassas olduğu konusunda endişeye sevk etti.

Çoğunluk açısından yanıt, özgürleşme ve asimilasyon sürecinde sebat göstermek oldu. On sekizinci ve On dokuzuncu yüzyıllarda -daha önce Hollanda ve İngiltere'de- Batı ülkelerindeki Yahudiler büyük bir ilerleme kaydederek tedricen önce medeni sonra da siyasi haklarını kazandılar. Mutlu sonla biten Dreyfus Olayı, Yahudi karşıtı duyguların derinliğini ortaya koydu. Yahudi vatandaşlarını korumak için mücadele edenlerin gücünü ve sayısını da gösterdi. Soruna kafa patlatan çoğu kişi açısından Dreyfus Olayı'nın geçici bir gerilemeden, modern çağda yeri olmayan eski duygu ve önyargıların kısa süreliğine hortlamasından başka bir şey olmadığını varsaymak daha makul gözüksü.

Başka bir görüşü benimseyen ve Theodor Herzl'in asimilasyon ve özgürleşmenin işe yaramadığına ilişkin argümanına katılan -Batı Avrupa'da hâlâ küçük bir azınlık da olsalar-başkaları da mevcuttu. Herzl'e göre Yahudiler bir ulustu. Sorunları ekonomik ya da dini değil, milli yani siyasi idi. Ve bu sorun ancak Yahudilerin üzerinde egemen olacakları ve devlet kuracakları bir ülke edinmeleriyle çözülebilirdi.

Batı Avrupa'da Theodor Herzl ve akımına yönelik tepki sınırlı ve bazen de çok olumsuz olmasına rağmen, koyduğu tanı ve önerdiği çözümün çok olumlu karşılandığı Doğu Avrupa'da du-

rum çok farklıydı. Birkaç istisnayla birlikte, Herzl'in çağrısına karşılık verme konusunda Batı Yahudileri aşırı güvendeydi, İslam topraklarındaki Yahudiler ise çok uzak ve soyutlanmıştı. Ama, Doğu Avrupa Yahudileri Herzl'in argümanlarını inandırıcı buldular.

Doğu Avrupa Yahudilerinin konumu batıdaki dindaşlarından çok farklıydı. Batı toplumlarını dönüştüren, birbirine paralel gelişen özgülleşme ve asimilasyon süreçleri Doğu Avrupa'da güçbela başlamış ve hemen tersine dönmüştü.

Polonya'nın Prusya, Rusya ve Avusturya arasında bölüşülmesinden sonra bu ülkede yaşayan Yahudilerin konumu birbirinden farklılık göstermekteydi. Hem Prusya hem de Avusturya Polonyası'ndaki Yahudiler, insan haklarına saygı ve hukukun üstünlüğü ilkelerini bir ölçüde benimsemiş, modern ya da modernleşmekte olan bir devlete katılmanın nimetlerinden faydalandılar. Devletin daha modern, ulusun homojen ve Yahudi azınlığın görece küçük olduğu Prusya Polonyası'nda Almanlaşma süreci hızlıydı. Yahudilerin daha fazla ve çok uluslu bir nüfusu yöneten daha az modern bir devletin olduğu Avusturya Polonyası'nda ise modernleşme süreci daha yavaştı ama fark edilmez değildi. Polonya Yahudilerinin çok büyük bir kısmı Rus yönetimi altında kalmıştı ve durumları bu değişimle birlikte çok daha kötüleşmişti.

Polonya'nın parçalanması sonucunda, Avrupa'daki en geniş Yahudi topluluğu o zamana kadar Yahudilere en az hoşgörü göstermiş olan bir devletin yönetimi altına girmişti. On dokuzuncu yüzyıl içerisinde zaman zaman liberal reform çabalarında bulunmuş, fakat bunların etkisi sınırlı kalmış ve çarlık yönetiminin son on yılında Rus İmparatorluğu'ndaki Yahudilerin konumu gitgide daha da kötüleşmişti. Rusya'nın Japonya tarafından yenilgiye uğratılması ve 1905'teki başarısız devrim girişimi Rus toplumu ve çarlık devletini ağır sınırlamalara maruz bıraktı. Yöneticiler halkın kızgınlığını, devrimci ve Japon sempatizanı olmakla suçlanan Yahudilere çevirmeye çalıştı ve bunda bir ölçüde başarılı da oldu. Anti-Semitizm artık resmi Rus politikasının bir

parçası haline gelmişti ve hem bürokrasi hem de halk nezdinde etkin bir destek buluyordu. Kara 100'ler olarak bilinen, yerel polis ile ruhbanın desteğine de sahip silahlı çeteler, Yahudi karşıtlığı kampanyasında etkin rol oynuyordu. Pogromları kışkırtan ve düzenleyen bu çeteler, aktif ve şiddetli anti-Semitizmin öncüleri olarak hizmet etmekteydi. Premodern mezalim teknikleriyle yok edilebilecekten çok daha fazla sayıda Yahudi'yi yöneten Rus hükümeti, bunun yerine etkin ayrımcılık ve baskı politikasına başvurdu. Yahudiler, sıradan vatandaşların sahip olduğu olağan haklardan mahrum bırakıldılar. Örneğin, eski Rus toprakları içinde kalan Yerleşim Bölgesi'nin doğusuna girmelerine, özel izin almaksızın St. Petersburg, Moskova gibi şehirlere gitmelerine izin verilmiyordu. Zenginliklerinden dolayı ayrıcalıklı bazı Yahudilere bu bölgelerde ikamet etme hakkı tanınıyordu. Fakat fakir çoğunluk bu haktan yoksundu.

Yerleşim Bölgesi içinde Yahudiler hem Rus efendilerinden hem de Polonyalı komşularından kaynaklanan sıkıntılar çekiyorlardı. Polonya'yı Batı Avrupa'nın tacize uğrayan Yahudileri için güvenli bir bölge haline getiren eski Polonya hoşgörüsü artık ortadan kalkmış; Yahudilerle Polonyalılar arasındaki ilişkiler Rus hükümetinin katı koşulları altında kötüleşmişti. Ortodoks Ruslar tarafından yönetilen ve kendilerine ait bir siyasi yapıdan mahrum bırakılan Polonyalılar ulus olma bilinçlerini Katolik Kilisesi'nde buldular. Yeni Rus eliti ve yönetimi tarafından eski egemen konumlarından uzaklaştırılan Polonyalılar sosyal ve ekonomik olarak bastırıldılar ve eski Yahudi tebaalarıyla, geçim için rekabet etmek zorunda bırakıldılar. Yahudiler 1794'de Polonya için savaşmış, 1830 ve 1860'ta Rusya'ya karşı girişilen başarısız ayaklanmalarda Polonya safında yer almış olsalar da, onları Polonya ulusunun bir parçası olarak görmeyen Polonyalılar tarafından reddedilmişlerdir.

Yahudiler, Polonyalıların yanında savaşmak istediklerinde önce reddedilmişler, sonra da düzenli orduya değil ama milislere bağlı Yahudi oluşumlara kabul edilmişlerdi. Ruslar ise daha fark-

lı davranmışlardır. Yahudiler orduya yazılmışlar ama -tıbbi ve diğer mesleki becerilere sahip olan birkaç istisna hariç- üst rütbelere getirilmemişlerdir. 1827 tarihli bir *ukase* -bir Rus imparatorluk yasası- Yahudi çocukları için özel bir düzenleme getirdi. Buna göre, belli sayıda çocuk on iki ya da daha küçük yaşta askere yazılıyor ve on sekiz yaşından itibaren de yirmi beş yıl orduya hizmet yükümü altına giriyorlardı. Bu uygulama Osmanlı'nın Balkan Yarımadası'nda Hristiyan çocuklara uyguladığı ünlü *devşirme* usulünü andırıyordu. Sultanlar bu uygulamayı on yedinci yüzyılın başlarında terk etmiş, çarlar ise on dokuzuncu yüzyılda benimsemişti.

Rusların Yahudilere beslediği düşmanlık, yeni moda ırksal düşmanlık değil, hâlâ eski moda dini düşmanlıktı. İmanlı Yahudiler askeri görevlerden, sivil hizmetlerden ve üniversitelerden hemen hemen bütünüyle dışlandılar. Fakat vaftiz neredeyse her kapıyı açıyor ve Rus Ortodoks Kilisesi'ne geçen Yahudiler yüksek ve önemli mevkilere gelebiliyordu. Çok az da olsa bazıları bu imkândan yararlandılar. Bunlardan biri de Şarkiyatçı Daniel Chwolson'du (1819-1911). Litvanya'nın Eyshishok Köyü'nde doğan Chwolson, Rus üniversiteleri kendisine kapalı olduğu için Alman Breslaw Üniversitesi'ne gider. Rusya'ya döndükten sonra vaftiz olur ve Ortodoks Kilisesi'ne geçer. Böylece 1855 yılında St. Petersburg Üniversitesi'nin yeni kurulan Doğu Dilleri Fakültesi'ne Profesör olarak atanır. Rivayet odur ki günün birinde, Chwolson'a Hristiyanlığı kabul ederken samimi olup olmadığı sorulur, verdiği yanıt şöyledir: "Evet, St. Petersburg'da bir profesör olmanın Eyshishok'ta bir *melamed* (İbranice öğretmeni) olmaktan daha iyi olacağını düşündüm."⁸

Fakat genelde, bu tür din değiştirmeler dikkat çekici bir biçimde azdı. Rus ve Polonya Yahudileri, başka yerlerdeki dindaşlarına göre çok daha sert koşullara tabi tutulmalarına rağmen, bunlara direnmek ve ayakta kalmak için daha donanımlıydılar. Polonya Yahudileri, kökleri eski Polonya monarşisine ve Polonya yönetimindeyken sahip oldukları yüksek düzeyde otonomiye dayanan güçlü

komünal örgütlenmelerini hâlâ koruyorlardı. Ciddi bir biçimde sarsılsa ve azalsa da bu komünal örgütlenme Yahudi yaşamındaki önemli bir dayanak noktası olma özelliğini hâlâ güçlü bir biçimde koruyordu. Ayrıca, ilkokuldan hahamlık eğitimine kadar hemen hemen bütününü kendi denetimlerinde tuttukları bir eğitim sistemleri de bulunmaktaydı. Bu eğitim bir bakıma ortaçağdan kalmakla birlikte, Talmud ve diğer hahamlık literatürüne dayalı canlı bir entelektüel geleneği de korumaktaydı. Yahudi okullarındaki müfredat, ne on dokuzuncu ne de yirminci yüzyılda, modern yaşamda gerekli unsurları içermiyordu, fakat Yahudilere katı bir entelektüel disiplin ve kendi tarihleriyle kültürel kimliklerine ilişkin güçlü bir duygu kazandırıyordu. Ayrıca bu eğitim, Yahudilere, aralarında yaşadıkları halklardan daha kötü olmayan, hatta çoğu bakımdan onlardan daha iyi bir kültürel standart veriyordu.

Rusya'daki Yahudilerin durumu, 13 Mart 1881'den sonra belirgin bir biçimde değişmeye başladı. Çar II. Alexander bir tür anayasal hükümet getirme hazırlığındayken, bu tarihte devrimcilerin düzenlediği bombalı bir saldırıyla öldürüldü. Yeni Çar III. Alexander ve danışmanları Rusya'nın sorunlarının otokrasi ve baskıyla çözülebileceğine inanıyorlardı. Kutsal Sinod'un baş vekili ve Çar'ın en etkili danışmanı Konstantin Pobedonostsev, büyük Yahudi nüfusunun Rusya'nın başına musallat ettiği sorunu çözmek için bir program ortaya attı. Üçte biri Hristiyan olacak, üçte biri göç edecek, üçte biri öldürülecekti.

Ortodoksluk, Ruslaştırma ve otokrasi bu dönemdeki Rus hükümetinin başat özellikleriydi. Bu özelliklerin tümü Yahudilerin yaşamını çekilmez kılıyordu. Kendilerine karşı konulan eski kurallar daha katı bir biçimde uygulanıyor ve yenileri konuluyordu. Yerleşim Bölgesi çoktan daraltılmıştı ve bölge dışındaki Yahudilerin dolaşımlarına ağır kısıtlamalar getirilmişti. Artık bölge içinde bile ikamet, seyahat ve ekonomik faaliyetler üzerine sınırlamalar konuyordu. Rus Yahudilerine yönelik baskıya 1881 Pas-kalyası'ndan başlayarak yeni bir boyut eklendi – pogrom. Rusya'da Yahudilere karşı saldırılar artık resmi, bürokratik ve o öl-

çüde de düzenli değildi. Bu saldırılar artık popüler, şiddetli ve sadece geçimi değil, yaşamı da tehdit eder nitelikteydi.

Katliam Avrupa Yahudileri için yeni bir deneyim değildi, fakat yakın zamanda böyle bir şey olmuş da değildi. Batıda hümanizma ve Aydınlanma çağları ortaçağın aşırılıklarına neredeyse son vermiş, hatta Doğu Avrupa'da bile ağır baskılara ve seyrek patlamalara rağmen on yedinci yüzyıldan beri büyük ölçekli Yahudi katliamları meydana gelmemişti. Dolayısıyla, 1881'de başlayan Rus pogromları, sadece Yahudileri değil uygar dünyanın kamuoylarını da şoke etti. Londra, Paris ve başka yerlerde düzenlenen protesto mitinglerine önemli sayıda kilise, parlamento, üniversite üyesi ve kamu yaşamının önde gelen diğer figürleri katıldı. Bu mitinler yirminci yüzyıla kadar süren pogromları sona erdirmeseler de sınırlandırılmasına yardımcı oldular.

Pogrom, katliam anlamına gelen Rusça bir sözcüktür. Yaklaşık olarak aynı dönemde Rusça'dan İngilizce'ye geçmiş ve Yahudi katliamı anlamı kazanmıştır. Bunun gibi birçok katliam meydana geldi. Bunlardan en ünlüsü 1903 yılının ilkbaharında bir Besarabya vilayeti olan Kishinev'de yaşanan katliamdır. Yahudilere karşı çok hoşgörüsüz olan çarlık polisinin bu tür saldırıları sık sık kışkırttığına hiç şüphe yok.

Bu şartlar altında Doğu Avrupa Yahudilerinin, günden güne daha ciddi ve tehlikeli bir hal almaya başlayan bir soruna yönelik başka çözüm önerileriyle birlikte Siyonizme de dikkatlerinin çekilmiş olması şaşırtıcı olmasa gerek. Çok önceden beri, Theodor Herzl'in kurduğu Siyonist akıma dayanak noktası oluşturan, Doğu Avrupa'daki Yahudilerle, Batı'ya yerleşen Doğu Avrupa Yahudileriydi. Nitekim Yahudi milliyetçiliği ve onun meyvesi İsrail Devleti, tam anlamıyla Yiddiş konuşan Doğu Avrupa Yahudiliğinin ürünüdür. 'Romantizmi, sosyalizmi, popülizmi, din ve ulusal kimlik arasında kurduğu ilişki, hepsi, Doğu Avrupa siyasi düşüncesinin ve yaşamının bilindik özellikleridir.

Siyonizmin birçok kaynağı bulunmaktadır. Bunlardan bazıları geleneksel ve özgün olarak Yahudilik, özellikle de Siyon, Ku-

düs ve Kutsal Topraklar'a, birbirine bağı esaret ve özgürlük, sürgün ve dönüş temalarına yapılan sürekli vurguyla Yahudi dininin kendisidir. Bu temalar Musevi dini geleceğinde önemli bir yer işgal etmekte ve ibadet eden bir Yahudiye tüm yıl boyunca sinagog liturjisinde hatırlatılmaktadır.

Bir diğer kaynak Hasidiliktir. Hasidilik, on yedinci yüzyılın sonlarında kısmen Khmelnitsky katliamlarına tepki olarak Polonya Yahudileri arasında ortaya çıkmıştır. Mesih umudu taşıyan dinsel bir uyanış akımıdır ve Doğu Avrupa Yahudiliğinin geniş kesimlerini etkilemiştir. Bu dönemdeki Haham Musevilğine yeni bir canlılık kazandıran bu akım Siyonist hareketin gelişmesi ve yayılması için önemli, belki de gerekli bir ön şarttı. Dolayısıyla, Siyonizmin öncülerinin geniş bir kısmı, Hasidi kökenli kişilerdi. Hasidi Yahudileri ya da Hasidi kökenli Yahudiler, Yahudi ulusal özgürlük hareketi için temel kültürel arka planı sağlayan İbranice'nin diriltiğinde çok daha önemli rol oynamışlardır. İbranice'nin diriltilmesinin kökleri, Yahudilerin ilk kez gettolarından çıkarak, ülkelerinde yaşayan Hristiyan vatandaşların önderlik ettiği entelektüel akımlardan etkilendikleri ve bu yeni fikirleri yeni seküler İbranice edebiyatla kendi dindaşlarına sunmaya çalıştıkları Alman Aydınlanması'na hatta Rönesans İtalyası'na gider. İbranice'nin dirilişi önce, İbranice romanların, şiirlerin, denemelerin ve dergilerin yazarlarını, matbaacılarını, yayıncılarını ve dağıtıcılarını üretmeye yetecek okuryazarlık düzeyine sahip yeterli sayıda Yahudi'nin bulunduğu on dokuzuncu yüzyıl Rusyasında önemli bir etken haline geldi. 1880 yılına gelindiğinde, hâlâ konuşulan bir dil olmasa da İbranice, kayda değer bir modernleşme sürecinden geçmiş ve modern Yahudi yaşamının sorunlarının yanı sıra din ve hukuk gibi daha geleneksel konuların da tartışılmasında yoğun olarak kullanılan bir dil haline gelmişti.

Yahudi, Mesihçilik -Yahudileri esaretten ve sürgünden kurtararak onları vaat edilmiş vatanlarında yeniden toplayacak bir Kurtarıcıya duyulan inanç- geleneği de bu yeni eğilimlerle bağlantılıydı. Geçmişte bu role soyunan birçok kişi çıkmış, kimileri

diğerlerine göre daha fazla akılda kalmıştı. Bu mesihlerden sonuncusu olan Sabatay Sevi'nin başarısızlığı ve din değıştirmesi hayal kırıklığı ve umutsuzluğu da beraberinde getirdi. Bundan sonra -artık yeni ve dış etkilere açık olan- Yahudiler, mesih umutlarının gerçekleşmesi için başka yerlere bakmaya başladılar ve dinselden seküler kurtuluşa geçtiler.

Kurtarıcı için yapacak çok şey vardı. Doğu Avrupa'nın tamamında Yahudiler yoksulluk, baskı, sürekli ayrımcılık ve dönemsel katliamların kurbanlarıydılar. Bazı Yahudiler aralarında yaşadıkları Doğu Avrupa halklarını etkileyen fikirlerin ve ideolojilerin cazibesine kapılmıştı. Bu Yahudilerin seküler bilgilerinin artmasıyla, erişilebilir ve çekici hale gelen ideolojilerden bazılarının çözüm getirebileceği düşünülüyordu. Sosyalizm, popülizm ve hatta anarşizm Doğu Avrupa etnik milliyetçiliğinin bir kez daha ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştu. Davalarını ve amaçlarını bazen ulusal bazen de sınıfsal kavramlarla tanımlayarak, Yahudilerin, Yahudi olmayan komşularıyla özgürlük için omuz omuza mücadele etmesi gerektiğini savunanlar da vardı. Diğerleri -Siyonistler- sorunun temel nedenini Yahudilerin genel azınlık statüsünde görüyor ve Herzl'le birlikte, sadece bir Yahudi devletinde gerçekten özgürleşebileceklerine inanıyorlardı.

Birçok Doğu Avrupa Yahudisi göç ederek kendi sorunlarına daha kişisel bir çözüm yolu buldu. 1870-1900 yılları arasında yarım milyondan fazla Doğu Avrupa Yahudisi batıya göç etti. 1900-1914 yılları arasında bu sayı bir buçuk milyonu aştı. Doğu Avrupa Yahudilerinin üçte birinin Batı'ya göç etmek için evlerini terk ettikleri tahmin edilmektedir. Evlerinden ayrılmayanların çoğu ayakta kalmak için tehlikeli bir kişisel mücadele verdiler. Bazıları -az sayıda fakat önemli- Rus ve diğer devrimci hareketlere katılarak sorunlarına siyasi çözüm getirme amacı güttüler.

Sayısız önemsiz fakat daha etkili başka bir grup farklı bir yol buldu. Herzl'in *Yahudi Devleti*'nin yayınlanmasından 14 yıl sonra, 1882 yılında bir grup Yahudi öğrenci Siyon Aşıkları (Lovers of Siyon) isimli bir örgüt kurdular. Amaçları göçtü - Batı toprak-

larına değil, o zamanlar oralarda yaşıyanlar tarafından Filistin adıyla bilinmeyen, fakat Hıristiyan dünyası tarafından bu adla anılan uzak bir Osmanlı vilayetine. Bu örgütün ve takipçilerinin, büyük zorluklara ve engellemelere rağmen kurdukları yerleşim-ler nihayetinde İsrail Devleti'ne dönüşecek oluşunun çekirdeği-ni meydana getirdi.

İngiliz hükümetinin, Filistin'de bir Yahudi ulusal yurdu fikri-ne destek verdiği Balfour Deklarasyonu'nu yayınladığı 1917 yılı ile Adolf Hitler'in Almanya'da iktidara geldiği 1933 yılı arasında, Filistin'deki İngiliz Manda Yönetimi'ne tabi Yahudi Ulusal Yur-du'nun gelişimi kararlı fakat yavaştı. Yeni Yahudi göçmenlerin büyük çoğunluğu Doğu Avrupa'dan gelmişti ve başka bir yere değil de Filistin'e göç etme amaçları büyük ölçüde ideolojikti. Bir Yahudi ulusal yurdu inşa etmek için geliyorlardı. Bu amaçla çift-likler ve köyler, yollar ve şehirler yaptılar ve Yahudi yaşamının yeni altyapısını oluşturdular.

İki dünya savaşı arasında Avrupa Yahudileri iki büyük felaket yaşadılar. İkincisi ve daha büyüğü 1933 yılında Adolf Hitler'in Almanya'da iktidara gelmesiyle başladı. Birincisi,  arlığın yıkıl-masından sonra Doğu Avrupa'da meydana geldi. Devrimin yıkın-tıları, iç savaş, müdahale ve bunlar sonucunda meydana gelen aksama ve açlık nüfusun büyük bir kısmını yok etti. Ruslar tara-fından Polonyalı, Polonyalılar tarafından Rus ve her ikisi tara-fından da Yahudi oldukları için öldürülen Yahudiler çok elverişsiz bir konumdaydı. Ukrayna bir kez daha Bohdan Khmelnitsky g nleriri hatırlatan vahşi katliamlara sahne oldu. 1917-1920 yıl-ları arasında Ukrayna'da en azından 75.000, Doğu Avrupa'nın ye-ni bağımsız olmuş uluslarının bazılarında daha az sayıda Yahudi katledildi.

Savaşın sona ermesi ve yeni rejimlerin güçlenmesiyle diğerle-ri gibi Yahudilerin de d r mları iyileşmeye başladı. Rusya'daki yeni Sovyet rejiminin ilk yılları korkunç sıkıntıların çekildiği bir dönemdi ama Yahudiler diğerlerinden daha kötü durumda değil-di. Doğu Avrupa'nın yeni ulus devletleri Baltık Cumhuriyetleri,

Polonya ve Romanya'da Yahudiler güvenlikten ya da eşit haklardan hâlâ yoksundular ama bu ülkelere özgü anti-Semitizm ya-bancı kamuoylarının gözünde itibar kaybetmemek için bir ölçü-de sınırlanmıştı. Yahudilerin gelişmesine emperyal rejimler tara-fından getirilen sınırlamaların yeni rejimlerce büyük ölçüde kal-dırıldığı Avusturya ve Almanya'da Yahudiler daha önce kendile-rine kapalı olan birçok alana artık girebiliyorlardı. Batı Avrupa ve Amerika'da Yahudiler, diğerlerinden farklı olmayan bir dinsel azınlık olarak kabul görme ve bütünleşme aşamalarını tamamlama-yaya doğru hızla ilerliyor gözüküyorlardı.

Bu ülkelerin tümünde, Siyonistler tarafından toplanan ve yo-rumlanan, çoğunluğu oluşturan diğerleri tarafından ise göz ardı edilen işaretler ve belirtiler vardı. Daha önce Polonya'nın üç komşusu tarafından paylaşılan topraklar üzerinde yeniden kuru-lan yeni Polonya devletine, en azından üçte biri yoksulluk içinde yaşayan yaklaşık üç milyon Yahudi miras kalmıştı. Polonya'nın yeni yöneticileri öncelikle Polonya Katolikliğiyle özdeşleştirdik-leri kendi ulusal yaşamlarını tamirle ilgilendiler. Kendi Yahudi-leriyle ve diğer Katolik ya da Polonyalı olmayan azınlıklarla ise pek ilgilenmediler. Yahudiler kendilerini her türlü kısıtlamaya tabi olarak buldu -eğitim görme, meslek hatta zanaat icra etme-de birçok kısıtlamayla karşılaştılar ve birçoğu çareyi göç etmek-te buldu. Benzer sorunlar Romanya ve diğer Doğu Avrupa ülke-lerindeki Yahudilerin yaşamlarını da zorlaştırıyordu.

1933 yılı başlarında Adolf Hitler Alman Reich'inin şansölyesi olarak atandı. İktidara geldiğinde bile, yazı ve konuşmalarında verdiği korkunç sözleri gerçekten yerine getirebileceğine kendi yandaşları ve müritleri dışında çok az kişi inanıyordu. İktidar so-rumluluğunun Yahudi sorununa ve diğer sorunlara daha makul ve ılımlı bir yaklaşım getireceği varsayılıyordu.

Ama öyle olmadı. Yahudilerle savaş Hitler'in iktidara yürüyü-şündeki en öncelikli görevler arasındaydı. Alman Yahudileri tüm haklarından yoksun bırakıldılar; hakaret ve baskıya maruz kaldılar. Önce bu muamelenin benzeri, sonra da çok daha kötüsü di-

ğer ülkelerdeki Yahudilere -Avusturya ve Çekoslovakya Alman hükümetinin denetimine geçtiği için bu ülkelerdeki ve nihayetinde de tüm kıta Avrupası'ndaki Yahudilere- genişletildi.

1914 yılında, sonradan Filistin Manda Yönetimi altına girecek olan bölgede 90.000 Yahudi'nin yaşadığı tahmin edilmektedir. Savaş yılları sırasında bu sayı biraz düşmüş, fakat İngiliz Mandası altında yine yükselmeye başlayarak 1933 yılı başlarında 181.000'e ulaşmıştır. Bundan sonra hızla artarak savaşın patlak vermesiyle 446.000'e ulaşmış, Mayıs 1948'de Yahudi devletinin kurulduğu sırada 600.000'de kalmıştır. 1945-1948 yılları arasında Avrupa'dan büyük bir akın -Hitler imparatorluğundan geriye kalan insan enkazı- daha meydana gelmiştir. Yahudi devletinin kurulmasından önce başlayan ve sonrasında da devam eden ikinci göç dalgası ise Arap ülkelerinden olmuştur.

ABD'deki beyaz Anglosakson Protestanlar gibi, Doğu Avrupalı öncülerin ve onların torunlarının İsrail'deki nüfusun çoğunluğunu oluşturma durumları sona ermiştir. Yine Amerikalı karşıtları gibi İsrail'in kurucu babaları ve torunları öncelikli konumlarını korumak için mücadele etmişlerdir. Bu mücadele iki önemli unsura dayanmaktadır. Birincisi ve daha pratik olanı, kurucuların İsrail'in yapılanmasını oluşturan birbirine kenetli bireysel, ailevi ve kurumsal bağlılıklar sisteminde kurdukları sürekli egemenliktir. İkincisi, İsrail devletinin ve toplumunun niteliğine vurdukları damgadır. Filistin'deki ilk Yahudi yerleşimleri Doğu Avrupalı öncülerin eseri idi. Orta Avrupa ve sonra da Asya ile Afrika ülkelerinden gelen sonraki göçmenler, bu öncülerin oluşturdıkları kalıpları özümsemeye zorlanıyorlardı. Son yıllarda bu özümseme sürecine gitgide artan bir direnç gösterilmeye başlanmıştır.

Devletin kurulmasından bu yana, Avrupa ve Amerikalardan sadece küçük gruplar halinde göç meydana gelmiştir. Bir süre anti-Semitizm dalgası Güney Amerika göçmenlerini getirmiş; Sovyet vatandaşlarının ülkeden ayrılmasını yasaklayan yasalardaki geçici gevşeme binlerce Rus Yahudi'sinin İsrail'e yerleşmesini

sağlamıştır. Bunlara ek olarak, Batı Avrupa'dan ve İngilizce konuşulan ülkelerden de küçük ölçekte birey ve aile göçleri meydana gelmiştir. Fakat, İsrail devletinin kurulmasından bu yana en önemli göç hareketi, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki Arap ve diğer İslam devletlerinden gelmiştir. Bu ülkelerden gelen Yahudilerle onların torunları artık İsrail nüfusunun çoğunluğunu oluşturmakta olup siyasi ve askeri yapılanmanın en üst noktalarına gelmeye başlamışlardır. Yüksek doğum oranlarıyla birlikte bu çoğunluğun daha da artması, önlerindeki fırsatların çoğalmasıyla da daha önemli rol oynamaları muhtemeldir.

Son yıllarda, Yahudi nüfusunun bu iki önemli unsuru arasında ciddi gerilimler yaşanmaya başlanmıştır. Bu gerilimlere kimi zaman Eşkenaz ve Sefarat Yahudileri arasındaki çatışma da denmektedir. Bu bir yanlış adlandırmadır. Eşkenaz ve Sefarat sinagog ritüelleriyle ilgili kavramlardır ve her halükârda yanlış kullanılmaktadır. Siyasetin moda sözcüklerini ödünç alan bazıları Avro-Amerikan ve Afro-Asya Yahudileri arasındaki bir çatışmadan bahseder, fakat durumun bu tanımlamayla da ilgisi yoktur. İsrail'de şu anda meydana gelen şey Hristiyanlık dünyasının Yahudileriyle İslam dünyasının Yahudileri arasında meydana gelen bir çatışmadır. Her iki grup da geldikleri ülkelerin ve toplumların bazı tutumlarını, alışkanlıklarını ve kültürel geleneklerini beraberinde getirmiştir. Bu iki grup artık bir ortak yaşam alanına girmiş bulunmaktadır. Ulaşacakları sonuçlar sadece İsrail'in bu iki topluluğuna mensup bireyler açısından değil, aynı zamanda İslam ve Hristiyanlık açısından da önem taşıyacaktır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM ANTI-SEMITLER

Anti-Semitizm terimi ilk kez 1879 yılında kullanıldı. Sözcük, Yahudi avcısı önemsiz bir gazeteci olan ve anılmaya değer başka da bir özelliği bulunmayan Wilhelm Marr tarafından icat edilmiş gözüküyor.¹ Anti-Semitizm siyasi bir program olarak ilk kez, Habsburg monarşisinin başkenti, Siyonizmin ve diğer birçok milliyetçi akımın doğduğu yer ve geleneksel Doğu ile seküler Batı Yahudilerinin buluşma merkezi Viyana'da ortaya çıktı.

Anti-Semitizm terimi yeni olmakla beraber, sözcüğün belirttiği özel Yahudi nefreti, Hristiyanlığın ortaya çıktığı döneme kadar giden çok eski bir olguydu. Roma İmparatoru Konstantin'in yeni inancı kabul ederek Hristiyanların devlet aygıtının denetimini ele geçirdiği dönemden beri, Hristiyan dünyasının şu ya da bu parçasında Yahudilerin baskı altında tutulmadıkları çok az

evre vardır. Yahudi düşmanlığı bazen sınırlı, bazen şiddetli, bazen salgın ama daima bir gruba özgü oldu. Yahudi nefretinin kökleri eskilere dayansa da anti-Semitizm terimi önemli bir değişimi -bu nefretin hissedilme, algılanma ve ifade edilme biçiminde meydana gelen önemli değişimi- ifade etmekteydi. Altında yatan sosyal ya da psikolojik güdüler ne olursa olsun, ortaçağdaki Yahudi düşmanlığı birincil olarak dinsel kavramlarla tanımlanmıştı. On beşinci yüzyıldan itibaren bu tanım artık geçerli değildi ve Yahudi nefreti, ilk aşamada kısmen ve sonra da en azından teoride, tamamen ırksal olarak yeniden tanımlandı.

Daha önceki düşmanlık temelde ve derin bir biçimde dinsel. Hristiyan kurtarıcının ve mesajının Yahudiler tarafından reddedilmesi ve İsa'nın yaşamı ile ölümündeki Yahudi rolünün İncil'de anlatılmasıyla ilgiliydi. Yahudiler bundan dolayı suçlanıyor ve zaman zaman İsa'nın katili ve Tanrı'nın sunduğu gerçeklerin reddiyecileri olarak baskı altında tutuluyorlardı. Bu nefret, ortaçağ Hristiyan toplumunda Yahudilerin oynamak zorunda bırakıldıkları rollerle kamçılansa da, zulmedenler onları ırk ve dil olarak farklı oldukları için kınamıyorlardı. Hristiyanlığa geçiş, eğer samimiyse, tam eşitlik ve kabul bahşediyordu. Bu, hem pratikte hem de teoride Doğu ve Batı Avrupa için geçerli gözükmemektedir. Nitekim, Litvanya Dükalığında Hristiyanlığı kabul eden Yahudilere, Meryem'le olan akrabalıkları nedeniyle soylu statüsü verildiği söylenir.

Bu dinsel düşmanlık, ama ölüm ama sürgün tehdidiyle, Yahudiler Hristiyanlığı kabul etmek zorunda bırakıldıklarında ırksal tonlar kazandı. Gönüllü din değiştirmenin samimi olduğu varsayılıyordu. Zorla din değiştirme, özellikle buna zorlayanlarda, geçişin samimiyetsiz olabileceğine ilişkin şüphe uyandırıyor. Din değiştirmelerin çok fazla olduğu ve diğer din değiştiren aileler arasında evlenme eğiliminin bulunduğu, din değiştirenlerin Yahudi olarak toplumda sahip oldukları kıskançlık ve nefret uyandıran eski rollerini oynamaya devam ettikleri yerlerde bu durum özellikle doğrudur. Ortaçağ boyunca zorla din değiştirme olayları olmuştu fakat bunlar çoğunlukla münferit ve küçük çap-

lydı. Yahudilerin bütün bir ülkeden geniş çaplı olarak çıkarıldıkları tek olay 1290'da İngiltere'de meydana gelmişti. Fakat ülkeden çıkarılanların sayısı çok azdı ve İngiliz halkı arasında hiç etkisi olmamış ya da çok az etkisi olmuş gözüküyordu.

Çok farklı bir durum, Yahudilerin ülkenin toplumsal, kültürel ekonomik ve hatta bazen de siyasal yaşamında önemli rol oynadıkları, sayıca çok fazla Yahudi'nin bulunduğu İspanya'da ortaya ıktı. Yahudilerin bu ülkedeki konumları, yarımadaanın egemenliğini ele geçirmek için İslam ile Hristiyanlık arasında sekiz asır süren mücadeleden hem iyi hem de kötü yönde etkilendi. Müslüman ve Hristiyanlar yan yana yaşarken, savaş dönemlerinde bile, birbirlerine müsamaha göstermek zorundaydı ve Yahudiler bu durumdan hem Hristiyan hem de Müslüman İspanya'dan yararlandı. Fakat nihai Hristiyan zaferi yaklaşıkça, Katolik İspanya'nın birliğini zedeleyebilecek her varlığa gitgide daha az hoşgörü gösterilmeye başlandı. 1492'de, İspanya topraklarındaki son İslam devleti olan Granada. Emirliği'nin yenilgiye uğratılarak fethedilmesiyle birlikte İspanya'nın yeniden fetih ve yeniden Hristiyanlaştırma süreci de tamamlandı. Aynı yıl Yahudiler için bir sürgün fermanı çıkarıldı. Müslümanlar için çıkarılan bnzer fermanlardan birkaç yıl sonra çıkarılmıştı bu ferman. Her iki dinin inananlarına sürgün, din değiştirme ya da ölüm seçenekleri sunuluyordu.

Bu dönemden itibaren, İspanya ve -birkaç yıl sonra- Portekiz'de hiç Yahudi ve Müslüman kalmadı. Çok sayıda Müslüman ve Yahudi sürgüne gitmekle birlikte, çoğu kalmayı tercih ederek kabul görmek için bir tür vaftiz sürecinden geçti. Bunlara komşuları tarafından şüpheyle yaklaşılması ve çoğunun Katoliklik kisvesi altında gizli Müslüman ve gizli Yahudi olarak kalmış olması şaşırtıcı olmasa gerek. Gizli Müslümanlara, Afrika'daki anavatanlarına göndermede bulunularak Morisco denmeye başlandı. İspanya'dan başka vatanları olmayan gizli Yahudilere ise İspanyolca domuz anlamına gelen Marrano ismi takılmıştı. *Nuevos Cristianos*, yani yeni Hristiyanlar her iki grubu belirten daha kibar tabirlerdi. Buna mukabil, "Mağribi veya Yahudi kanından

herhangi bir leke" taşımayanlara ise eski Hristiyanlar, *viejos Cristianos*, deniyordu.

Sürgünlerden önce bile bu tür bir lekenin varlığı ya da yokluğu tacı, kiliseyi ve İspanya toplumunun çoğunluğunu etkileyen bir takıntı haline gelmişti. *Converso* ya da dönme her üçünün de şüphe duyduğu kişiydi. Kral, eski Mağribi düşmanlara karşı sadakate ihtiyaç duyuyordu. Kutsal Engizisyon Makamı küfrün ve inançsızlığın kökünü kazımaya kararlıydı – bunların kaynağı *converso*'larla onların torunlarından başka bir yerde olabilir miydi? İstenmeyen komşuların sürülmesinden hoşnut olan nüfusun geneli *converso*'dan birçoğunun hâlâ sağda solda Hristiyan kisvesi altında dolaşıyor olmasından dehşete düşüyordu. Daha 1449'da ilk kan saflığı yasası (*estatuto de limpieza de sangre*) Toledo'da çıkarıldı. Toledo şehrinde ve dominyonlarında 'Converso'nun kamusal ya da özel mülk edinemeyecekleri hükmü getiriliyordu bu yasa ile. On beşinci yüzyıl ve sonrasında kanın saflığını korumaya yönelik başka yasalar da çıkarıldı. Bu yasalarla Morisco ve Marrano'ların çeşitli görevlere ve mevkilere gelmeleri engelleniyordu. Bu görev ve mevkiler arasında, daha önceki dönemlerde *converso*'ların çok etkin oldukları Engizisyon da vardı. 1628 yılında Juan Escobar de Corro isimli bir Engizisyon üyesi bu konudaki düşüncelerini şöyle ifade ediyordu: "*Converso* sözcüğünden, çok uzak dereceden de olsa genellikle, Yahudilerden ya da Müslümanlardan türeyen birini anlamaktayız... Dolaşısıyla, bu kişi için Yeni Hristiyan tabiri yalnızca Hristiyanlık inancına yeni geçtiği için değil, başlangıçta doğru dini benimsemiş insanların soyundan geldiği için de kullanılmaktadır."²

Çeşitli manastır kuralları *converso*'ların ve *converso* kökenlilerin üye olmalarını yasaklayan hükümler içermekteydi. Önceleri, vaftiz olmuş tüm Hristiyanların eşit olduğunu savunan Papalık bu tür kurallara karşıydı. Fakat 1495 yılında İspanyol Papa Alexander VI, *converso*'lara üyelik yolunu kapatan bir yasayı onayladı. Bundan sonra çıkan bu tür yasalar papalar tarafından hep onaylandı ya da en azından hoş görüldü. Örneğin, 1515 yılında

Seville Başpiskoposu, eski engizisyon üyesi, “kâfirlerin” ikinci kuşak ardıllarının o şehirdeki kilise görevlerine gelmelerini yasakladı. Bu yasa papa tarafından da onaylandı ve önce kâfirlerin torunlarını, sonra da torunlarının torunlarını içerecek şekilde genişletildi. 1530 yılında Cordova piskoposu da benzer kurallar içeren bir yasayı benimsiyordu. Fakat bu yasanın diğerlerinden bir farkı vardı: artık Yeni Hristiyanların çocuklarının kilise korosuna bile kabul edilmesi yasaktı. Yahudiler ve *converso*’lardan türeyenleri “sorun yaratıcı bir kabile (*generación*), bid’at ve ihtilafların dostları, muhteris, kibirli ve bulundukları yere huzursuzluk getiren kişiler olarak”³ tanımlayan bu yasa Kilise’nin çıkarlarına zararlı olduğu gerekçesiyle Yahudiler, *converso*’lar ve bunlardan türeyenlerin Kilise’ye kabulünü yasaklamaktadır. Bu yasa, adayın safkanlığını ölçmek için bir yöntem de öngörmektedir. Aday, Yahudi ya da Mağribi atası olmadığına dair resmi bir ant içmeli ve anne babasıyla büyükanne ve büyükbabasının doğum yerleriyle birlikte isimlerini vermelidir. Daha sonra bu yerlere bir müfettiş gönderilir ve ancak ataları arasında Yeni Hristiyan olmadığı anlaşıldığında adayın kiliseye üyeliği kabul edilir.

Kökeni itibariyle “kan saflığı” endişesi ırksal değil dinseldir. *Converso*’nun sahte ve samimiyetsiz bir Hristiyan olduğuna ve bu nitelikleri diğer kuşaklara da aktarmış olabileceğine ilişkin şüpheyile başlamıştır. Yeni değildi kan saflığı kavramı; fakat ortaçağ Hristiyan Avrupası’nda, ırksaldan ziyade toplumsal bir anlama sahipti ve etnik değil aristokratik üstünlükle ilgiliydi. Fakat on beşinci ve on altıncı yüzyıl İspanyası’na özgü koşullar -Mağribilerle olan eski çatışma, Afrika ve Amerikalarda siyahilerle ve kızılderilerle yeni karşılaşma, Yeni Hristiyanların İspanya’daki kalabalık varlıkları ve etkin rolleri- bu gruplara yöneltilen düşmanlığa zamanla ırksal bir içerik kazandırdı.

Fakat İspanyol Engizisyonu kendisine verilen İspanya Museviliğinin ve Müslümanlığının kalıntılarını bularak yok etmek görevini yerine getirirken uzak kuzeyde yeni bir ruh doğuyor, yeni ve radikal bir fikir ortaya atılıyordu -dinin özel yaşamın bir par-

çası olduğu, devletle ilgisi olmadığı ve hangi dine mensup olursa olsun herkesin eşit olarak vatandaşlık haklarına sahip bulunduğu fikri. Fransa, Almanya, Hollanda ve Britanya'yı harabeye çeviren korkunç dinsel ve yarı dinsel savaşların sonucunda bir tür savaş sonu hoşgörüsü -belki de bıkkınlık demek daha doğru olur- belirmeye başladı. Genel dinsel fanatizm tamamen ölmedi belki ama hem yöneticiler hem de düşünürler, çeşitli Katolik ve Protestan mezheplerinin, sürekli savaşmak yerine, yan yana barış içinde yaşayabilmelerinin yollarını aramaya başladılar.

Bunlardan en etkiliisi, *Letter Concerning Toleration* (Hoşgörü Üzerine Mektup) isimli eseri 1689'da hem Latince hem de İngilizce olarak yayımlanan İngiliz düşünür John Locke'du. Bu eserde ifade edilen birçok fikir Britanya'da ve kıta Avrupası'nda o dönemde revaçta olan fikirlerdi. Fakat Locke, "Ne Pagan, ne Muhammedi, ne de Yahudi dini dolayısıyla Britanya uluslar topluluğundaki medeni haklarından mahrum bırakılmalıdır," diyerek öncellerinin önüne geçmiştir.* O dönemde Batı Avrupa'da hiç "Muhammedi" yoktu; pagan olduğunu itiraf etme cesaretini gösterecek çok az kişi vardı. Fakat, yeni ruh haliyle bu ruh halinin kendilerine sunduğu fırsatların zamanla farkına varacak çok sayıda Yahudi vardı.

Kendi Yahudilerine medeni özgürlük tanıyan ilk Avrupa ülkesi Hollanda'ydı. Bu ülkeyi, hem anavatanda hem de denizaşırı İngiliz kolonilerinde, Yahudilere kapsamlı haklar -ama kesinlikle eşit haklar değil- tanıyan İngiltere izledi. Locke'un ve diğer İngiliz özgürlükçülerin fikirleri Amerikan kolonilerine ve Fransa'ya yayıldı ve her ikisinde de Amerikan ve Fransız devrimlerini ortaya çıkaran ideolojilere önemli ölçüde katkıda bulundu. Her iki devrim de Yahudilere tam özgürlük getirmese dahi, bu yündeki ilk adımların atılmasını sağladılar. On sekizinci yüzyıl aydınlanması, Almanya'da da bir tutum değişikliği getirdi. Fakat Alman Yahudilerine bazı medeni hakların verilmesi için Almanya'nın Napolyon orduları tarafından fethedilerek yeni devrimci doktrinlerin bu ülkeye gelmesini beklemek gerekecekti. Fransız

süngüleriyle gelen bu fikirler Fransızların ülkeyi ter etmesinden sonraki yıllarda meydana gelen amansız çelişkinin bir nedeniydi.

Devrimci Fransa'da bile özgürlük yolu pürüzsüz değildi.⁵ Fransız Ulusal Meclisi tarafından Ağustos 1789'da kabul edilen ünlü İnsan Hakları Bildirgesi'nin önemli boşlukları vardı. Bir kere, bildirge, kaderleri ateşli tartışmalara konu olan Fransız Batı Hint Adaları'ndaki siyahi köle nüfusa uygulanmıyordu. Bu halkların özgürleşmesi sonraki dönemlerde olmuştur. Yahudilere yönelik gelişmeler bir ölçüde daha hızlıydı. 1790 Ocak ayında, bazı tartışmalardan sonra, "aktif vatandaşlar" yasası Bordeaux'da yerleşik eski Sefarat topluluğuna teşmil edildi. Çok daha düşmanca bir nüfus içinde yaşayan ve sayıca daha fazla olan Alsace-Lorraine Yahudileri ise bu yasanın dışında bırakıldılar. Ulusal Meclis ancak 1791 Eylülü'nün sonunda tüm Yahudileri içeren genel bir yasa çıkardı.

Yasanın çıkarılması sırasında yapılan tartışmalar on sekizinci yüzyıl Aydınlanması'nın ve düşünürlerinin bakış açılarını çarpıcı kavramlarla ifade etmektedir. Örneğin, kendi halkına yalvaran Protestan bir sözcü Yahudiler için de kimi dileklerde bulunuyor:

Beyler, Fransız Protestanları adına, Krallığın Katolik olmayan tüm halkları adına sizden, kendiniz için isteyeceklerinizi, özgürlük ve hakların eşitliğini istiyorum; bu hakları, onsekiz asırdan daha fazla bir süredir hep kaçarak, hep kovalanarak, hep baskı altında tutularak Asya'dan kopup gelen, eğer yasalarımız bizlerle bir tutarsa tutumlarımızı ve geleneklerimizi benimseyecek, kendi barbarlığımız ve haksız aşağılamamızın ürünü olan âdetlerinden ötürü kınamaya hakkımız olmayan bu halk için istiyorum.⁶

Ve Robespierre şöyle diyor:

Yahudilerin günahları, onları içine soktuğunuz aşağılamanın ürünüdür; iyi olmanın yarar sağlayacağını gördüklerinde iyi olacaklardır.⁷

Yahudileri ve haklarını savunmaya yönelik bu tür ifadeler Fransız Devrimi'yle başlamadı. Bunlar on yedinci yüzyıla uzanan ve yirminci yüzyıla kadar süren bir geleneğin -Yahudileri, onları kötöleyenlere karşı savunan, kusurlarını uğradıkları baskıyla açıklayan ve eşit haklara ve tam vatandaşlığa ulaşmaları için uğraş veren filo-Semitizm isimli bir gelenek- parçasıydı. Bu, Hristiyanlık dünyasında daha önce rastlanmayan yeni bir fenomendi. Bu fenomenin, yeni ortamda ve yeni yasalar sayesinde önceleri ihtiyatlı, sonra daha güvenli bir biçimde inzivadan -yöneticilerinin ve komşularının onları uzun süre kapalı tuttıkları fiziksel gettolarla kendi kendilerini kapadıkları zihinsel gettolardan- çıkmaya başlayan Yahudiler üzerinde önemli etkileri oldu.

Fakat bu yeni durum yeni düşmanlar, ya da en azından yeni düşmanlık türleri getirdi. Bu düşmanlık türlerinden biri tam da Yahudi özgürleşmesine en büyük katkıyı yapan çevrelerden -Aydınlanmanın deist ve liberal düşünürlerinden- geldi. Bu düşünürlerin çoğu açısından Kilise insanlığın baş düşmanıydı ve Ahit -Yahudi Ahiti- Kilise'nin aracıydı. Voltaire'in ünlü "Ecrasez l'infâme"* sözleri, deistlerin Kilise hakkında düşündüklerini ve onunla ilgili tasarılarını veciz bir biçime ifade eder. Fakat on sekizinci yüzyıl Avrupası'nının Protestan demokrasilerinde bile Kilise'ye saldırmak veya Kutsal Kitabı sorgulamak imkânsız değilse de tehlikeliydi. Güçsüz bir düşmanla uğraşmak -Yeni değil Eski Ahit'i eleştirmek ya da onunla alay etmek; Hristiyanlığa değil, Hristiyanlığın doğduğu ve birçok özelliğini taşıdığı Museviliğe saldırmak- daha güvenli ve kolaydı. Hristiyanlar için Yahudilerin günahı İsa'yı öldürmeleri olsa da, yeni Hristiyanlık karşıtları için onu besleyip güçlendirmektir bu günah. Bu düşünce biçimi, Katolik Kilisesi'nin Almanya'daki düşmanlarının, "Katolik Kilisesi'nin Semitizm ile her yere yayıldığı" şeklindeki gözde suçlamalarının yer aldığı on dokuzuncu yüzyılda da devam etti. Bu suçlamalar Hitler döneminde yeni boyutlar kazandı.

* "Rezilligi yok edin." (ç.n.)

Bu anlamda, Yahudileri en sert biçimde eleştirenlerden biri büyük Voltaire'di. Voltaire'in hem Museviliğe hem de Yahudiliğe duyduğu düşmanlığın -ki bazı Yahudilerle yaşadığı kişisel sorunlardan kaynaklandığı da iddia edilmektedir- izlerini taşıyan ifadelere yazılarında sık sık rastlanır. Nitekim Voltaire'in, ruhban ya da Hristiyanlık karşıtı olduğu için mi Yahudi karşıtı olup olmadığı hep sorgulanmıştır. İyi bir gözlemci olan Prens de Ligne, Ferney'de Voltaire'in misafiri olarak 8 gün geçirdikten ve bu süreye boyunca onun görüşlerini dinledikten sonra şu hususlara dikkat çekiyor: "Mösyö de Voltaire'in İsa'ya karşı bu tür hezeyanlarda bulunmasının tek sebebi İsa'nın nefret ettiği bir ulus içinde doğmasıdır."⁸

Voltaire günlüklerinden birinde kendi İngilizcesi'yle şunları yazıyor: "Yahudilere ilenen Hristiyanlar bana babalarına söven çocukları hatırlatıyor. Yahudi dini Hristiyanlığın anası ve Muhammedçiliğin büyükannesidir."⁹ Voltaire'in yazılarındaki düşünce biçiminin ırkçı olarak değerlendirilmesine yetecek başka göstergeler de mevcuttur. Örneğin, çok hatalı bir biçimde, "Antik Roma'da Yahudiler, insanlığın aşağılık türü olarak gördüğümüz zencilerle aynı kefeye konulmaktaydı,"¹⁰ diye iddia etmesi de onun ırkçı düşüncelerinin başka bir yansımasıydı. Başka bir yerde, *Trait de Métaphysique*'de, Voltaire'in felsefi anlatıcısı alaycı bir biçimde "Zenciler nasıl maymunlara ve maymunlar da deniz hayvanlarına karşı üstünse, beyaz adam da bana zencilere karşı üstünmüş gibi geliyor bana," der.¹¹

Voltaire'in siyahi karşıtı ırkçılığına yönelik bazı ipuçları da özyaşamöyküsünün ayrıntılarında bulunabilir. Düşünür, bazıları soru işareti uyandırıcı, çok sayıda mali girişimle uğraşmıştır. Bunlardan konumuzla en ilgili olanı, Voltaire'i, çağdaşlarının deyiimiyle "krallıktaki en zengin yirmi (*les mieux rentés*)* kişiden biri" yapan Fransa'nın Nantes Limanı'nda büyük çaplı bir yatırımla kurduğu köle ticareti işletmesidir.¹²

* En seçkinler. (ç.n.)

Yeni ırkçılık türü başlangıçta, çok kârlı köle ticaretine bir savunma olarak ve siyahılara karşı ortaya çıktı. Bu ırkçılık türünün Yahudilere uygulanması uzun süre sonradır. Tutkulu özgürlük aşklarına rağmen Amerikan ve Fransız devrimleri özgürlüğü biri güney eyaletlerindeki, diğeri Batı Hint Adalardaki siyahi kölelerine yaymayı ihmal etmişti. Bu çelişki dikkatlerden kaçmadı. Köle simsarları ve köle çiftliklerinin sahipleri, devrimlerden çok daha önce, başlangıçta Batı Avrupa'nın başlıca üç sömürgeci devletinde -İngiltere, Fransa ve Hollanda- ve sonra da ABD'de yükselen eleştiri dalgası karşısında kendilerini savunmak durumunda bulmuşlardı. Sıradan bireyler için basit kâr hırsı eylemlerini haklı çıkarmak için yetebilirdi. Fakat en azından bir dine ya da ideolojiye bağlı bir toplumun, bütün bir ırkı köleleştirmek gibi dehşet verici bir eylemi mazur görmesi için bazı kuramsal gerekçelere ihtiyaç vardı. Israiloğulları, eski dünyanın genel uygulamalarına uygun olarak, fethettikleri Kenanileri köleleştirmişler ve bunu kendi dinsel etikleri açısından meşrulaştırma ihtiyacı duyarak çareyi Ham'ın -Nuh'un oğlu- laneti hikâyesinde bulmuşlardı. Bu hikâyeye göre, Ham babasına karşı bir suç işlemiş bunun üzerine de kendisinin ve kendisinden türeyenlerin köleleşmesine yönelik bir lanetle cezalandırılmıştı. Kutsal Kitap'taki hikâyeye göre, bu lanet sadece Ham'ın tek bir altsoyu, yani Kenaniler üzerindedir. Ortadoğu ve Kuzey Afrika'dan tropik Afrika'ya doğru ilerleyen Müslüman Araplar, siyahi kölelerin dış dünyaya aktığı büyük bir akın başlatmışlar ve onlar da bu eylemi mazur gösterme gereği duymuşlardı. Birinci yanıt pagan oldukları gerekçesiyle siyahilere karşı cihat verilmesi ve onların köleleştirilmesi gerektiği idi. İslamın siyahiler arasında da yayılmasıyla bu yanıt yetmemeye başladığında ise bazıları Ham'ın laneti hikâyesini uyarlayıp Kenanilerden Afrikalılara aktararak köleleşme lanetini hem köleleşme hem de siyahileşmeyi içeren çifte lanete dönüştürdüler.

Bu ilkçağ ve ortaçağ hikâyelerinden bazısı İspanya, Portekiz ve Atlantik Adaları üzerinden Yeni Dünya'daki köle çiftliklerine

ulaştı. Fakat on sekizinci yüzyılın sonuna gelindiğinde -Amerikan ve Fransız devrimlerinden sonra- artık Ham'ın laneti ve benzeri iddialar artık yéterli olmamaya başlamıştı. Bu dönemde, etkileyici bir ilerleme kaydeden yeni antropoloji biliminden yedek ya da daha çok ek kuramlar bulundu. Bilim adamları artık renge, vücut şekillerine ve ölçülerine, kafataslarının şekil ve ölçülerine göre sınıflandırmaya başlamıştı insanoğullarını. Bu yeni bilgiler, antropologlardan, önemli entelektüel kişilikler olarak, kültür ve tarihte etnik hatta bazen de ırksal faktörlere büyük önem atfetmiş Johann Gottfried Herder (1744-1803) ve Immanuel Kant'ı (1724-1804) da etkiledi.

Herder ve Kant, daha önceki antropologlar gibi, hâlâ Aydınlanmanın bilim adamlarıydı. Kendi ırklarını sevmekle birlikte diğer ırklara da saygı göstermişler ve bir ırksal üstünlük doktrini geliştirmemişlerdir. Fakat on sekizinci yüzyıl sonları ile on dokuzuncu yüzyıl başlarındaki bazı yazarlar uzun vadeli ve korkunç sonuçlara yol açacak yeni bir fikir geliştirdiler. İnsanlar kendilerine ırksal olarak benzemeyenleri ya da farklı, yabancı ve belki de husumet uyandırıcı diğer kolektif özellikleri öğrenmişti. Bireylere artık, ötekinin sadece farklı değil aynı zamanda aşağı olduğu öğretiliyordu. Dolayısıyla, yerine getirmek zorunda olduğu aşağı bir role genetik olarak mahkûm edilmişti öteki. Bu doktrine göre siyahiler, yalnızca gayri medeni değildi -ki bu çevresel ve tarihi faktörlerle ilişkilendirilebilecek bir durumdu- aynı zamanda, ilk çağlarda kuzey Avrupa ormanlarında dolaşan beyaz vahşilerden farklı olarak, medenileşme yeteneğinden de yoksundu; işte bunun için de -can alıcı nokta buydu- yaşamda en verimli olabilecekleri şey kölelikti. Benzer bir argümana, benzer gerekçelerle, bazı ortaçağ İslam düşünürlerinde de rastlanabilir. Bir farkla ki, bu argüman her ikisi de Ortadoğu'nun ideal açık kahverengi tipinden farklı olan ve bundan ötürü de, bu algılama biçiminde, Tanrı tarafından kölelik yapsınlar diye yaratıldıklarına inanılan koyu tenli kuzeyliler ile siyahi güneylilere uyarlanmıştır.

Bu yeni tür ırkçılığın Yahudilere uygulanması on dokuzuncu

yüzyılın başlarına rastlar. Napolyon yönetimiyle devrimci Fransız fikirlerine karşı Almanların giriştikleri mücadele de bunu teşvik etmiştir. 1803'te yayımlanan ve "Yahudilere Karşı: Tüm Hıristiyan Vatandaşlara Bir Uyarı.." başlığını taşıyan bir kitapçıkta yazar şöyle diyor: "Yahudilerin çok özel bir ırk oldukları tarihçiler veya antropologlar tarafından inkâr edilmemektedir; daha önceleri ortaya atılan fakat genel olarak geçerli olan, Tanrı'nın ceza olarak Yahudilere kötü koku verdiği, kalıtsal hastalık ve rahatsızlıklarla diğer musibetleri başlarına musallat ettiği iddiası kapsamlı olarak kanıtlanamamıştır ama diğer taraftan teolojik açıdan çürütülememiştir de."¹³ Bu örnekte, ortaçağ bağnazlığı ile modern sahte bilimin karakteristik karışımı olağanüstü bir biçimde göze çarpmaktadır. On dokuzuncu yüzyılda bu karışım çok daha sofistike bir hal alacaktır.

İrkların eşit olmadığına ve en yüksekten en alçağa doğru bir hiyerarşik sınıflandırmaya sokulabileceğine ilişkin doktrin bütünüyle yeni sayılmazdı. Bu doktrine Aristo ve diğer antik Yunan yazarlarında da rastlanır ve ortaçağın Müslüman düşünürlerinde yeniden belirir. Antik Yunanlılar, ortaçağ Müslümanları ve modern düşünürler için aynı amaca hizmet etmiştir -köleliği mazur göstermek. Herder, zencilerle ilgili düşünceleriyle; Kant, Yahudilere yaptığı göndermelerle bazen kendi ilkelerine bile ihanet ederken, büyük Alman bilim adamı ve hümanist Alexander von Humboldt tarafından ifade edilen görüşü tercih eden başkaları da oldu. Şöyle ifade ediyordu görüşlerini Humboldt: "İnsan türünün birliğini korumak için, gerekli bir sonuç olarak, insanlığı üstün ve aşağı ırklar diye korkunç bir ayrıma tabi tutmayı reddediyoruz... Tüm ırklar özgürlüğe eşit derecede layıktır." Kardeşi Wilhelm von Humboldt'un sözlerini aktararak şöyle devam ediyor: "İnsanlık, tek ve aynı amaca, yani ahlaki değerlerin serbestçe gelişimi yönünde ilerleyen büyük bir kardeşler ailesi olarak, tek bir vücut olarak din, ulus ya da ırk ayrımı yapmaksızın kendi bütünlüğü içinde düşünülmelidir."¹⁴

İrksal eşitsizlik doktrinleri, on dokuzuncu yüzyılın ortalarına

kadar, Yahudi karşıtı literatürde ufak bir yer işgal ediyordu. Modern ırkçılığın klasiklerinden biri haline gelen *Essay on the Inequality of Races*'i (*İrkların Eşitsizliğı Üzerine Deneme*) 1853-1855 yılları arasında yayımlanan Kont de Gobineau bile Yahudilerle ilgilenmemişti. Bunun yerine, Yahudilere yönelik saldırı, her ikisi de Batı Avrupa'da Yahudilerin özgürleşmesi ve Avrupa toplumuna katılmalarının sonuçları olan iki yeni suçlamaya odaklanmıştı.

Birincisi, antikiteden beri bilinen bir suçlamanın modernize olmuş yeniden ifadesiydi. Bu suçlamayı paradigmatik olarak formüle eden ve Yahudilere yönelik nefretiyle bilinen Haman, Kral Ahasuerus'a şöyle der: "Oraya buraya dağılmış ve krallığın tüm illerinde yaşayan halkın arasına sızmış bazı insanlar var; bunların kanunları bütün halklardan farklı; hiçbiri kralın kanunlarına uymuyor, dolayısıyla onları korumak kralın yararına değıl." (Esther 3:8). Benzer yakınma, Yahudilerin kendi garip Tanrılarına ibadet ve itaat etmekte niçin o kadar ısrarcı olduklarını anlayamayan ve O'na yönelik ibadetlerini Helenistik ve Roma'nın hoşgörölü çoktanrılı yapısında kendi mekânlarıyla sınırlı tutmalarından hoşnut olmayan çok sayıda Romalı ve Yunanlı yazar tarafından daha yumuşak bir üslupla yapıldı.

Ortaçağ Hristiyanlığının kralları ve papazları Yahudilerin durumunu daha iyi kavramış ve farklı gerekçelerle de olsa Yahudilerden daha güçlü bir biçimde, onların Hristiyan toplumundan ayrı olmaları hususunda ısrarcı olmuşlardı. 1215'de Papa III. Innocent tarafından toplanan Dördüncü Lateran Konseyi, Yahudilerin Hristiyanlardan ayırt edilebilmesi için giysilerinin üzerine özel bir şerit ya da işaret takma zorunluluğı getirmişti. Daha önceki İslam uygulamasından esinlenildiğıine şüphe olmayan bu yenilik hızla yayıldı ve genellikle sarı renkteki "utanç nişanı" Avrupa'nın birçok kesiminde uygulandı. Getto sistemi daha önce başlamıştı bile. Avrupa'daki yerel makamların, Yahudileri çeşitli yerlerde toplama ve tecrit etme yönünde münferit çabaları olmuştu. 1179 yılında Üçüncü Lateran Konseyi "onlarla [Yahudiler] birlikte yaşamaya kalkışan Hristiyanların aforoz edileceklerini" ka-

rarlaştırdı.¹⁵ Düşmanlığın büyümesiyle Yahudi yerleşimi olarak başlayan şey zorunlu bir tecrit haline dönüştü. Getto sözcüğü ilk kez Venedik'te ortaya çıkmış gözüküyor. 1516'da Venedik'teki Yahudiler şehrin Getto -yerel dilde silah dökümhanesi anlamına gelmekte- isimli bir bölgesinde yerleşmeye zorlanır. Uygulama -ve isim- diğer İtalyan şehirlerine sonra da Avrupa'nın diğer kesimlerine hızla yayılır. Ve zamanla Yahudilerin yasal olarak kapatıldığı, belli zamanlarda ve özel izinle içinden çıkabildikleri demir parmaklıklı kapıları olan duvarlarla çevrili alanları ifade eden bir sözcük haline gelir.

Post-Hıristiyan ve bazen anti-Hıristiyan deistler ve liberaller, devirmeye kararlı oldukları eski düzenin bir parçası olarak gördükleri bu tür ayrımları sürdürmek için bir neden görmediler. Onlar için, Yahudilerin toplumdan soyutlanması, her şeyin ötesinde, bu soyutlamanın başlıca mağdurları olan Yahudilerin kendileri için bir kötülüktü. Bazıları, Yahudilere özgü bir kötülükler listesi kabul ederek ve bu kötülükleri yalnızca eziyet ve baskının çevresel etkilerine değil, yoğun soy-içi evlenmeden kaynaklanan genetik etkilere de bağlayarak buna yarı-ırksal bir içerik kazandırdılar. İmparator Napolyon, devrimcilerin ve ardıllarının Yahudilere yönelik karışık ve bazen de çelişkili algılama ve niyetlerine güzel bir örnektir. Napolyon Yahudi tebaasına hiçbir zaman baskı yapmadı hatta onlara iyi davrandığı bile söylenebilir. 1798'deki Mısır seferi sırasında, Yahudileri Fransız kuvvetlerine katılmaya ve vaat edilmiş topraklarını yeniden fethetmeye davet ederek onlara resmi bir çağrıda bulunmuştu.¹⁶

Bunların hiçbirinin gerçekleşmemesi şaşırtıcı değildir. Yahudi sorunu, onun dikkatini dönem dönem çekmeye devam etti. Napolyon'un Yahudi sorununa ilişkin açıklamaları, ortaçağ kilise bağnazlığı ile yeni sahte bilimin başlangıcını birleştirmiş gözüküyordu. Napolyon için Yahudiler, kötü kanla bozulmuş bir ırktı: "İyi şeyler yavaşça meydana gelir, bozulmuş kan da ancak zamanla düzelebilir." Napolyon'un çözümü yoğun bir biçimde karşılıklı evlilikti: "Her üç evlilikten biri Yahudi ve Fransız arasında

gerçekleştğinde Yahudi kanının özel niteliği sona erecektir.”¹⁷ İmparatorun arzuladığı karşılıklı evliliğin Yahudilerle Hıristiyanlar arasında değil Yahudilerle Fransızlar arasında olması gerektiğine ve aralarındaki farkın inanç değil kan olduğuna dikkat çekmek gerekir.

Kont Stanislas de Clermont-Tonnerre Aralık 1789'da Fransız Ulusal Meclisi'nden “Yahudilerin bir ulus olarak reddedilmesini, birey olarak onlara her şeyin verilmesini” istediğinde ortak bir görüşü ifade ediyordu. Yahudi ayrıklığının bir anomali ve Yahudilerde bulunan, varlıkları kendileri tarafından da kabul edilen birçok zaafın nedeni olduğu filo-Semitikler arasında yaygın bir görüştü. Çözüm bu anomaliyi sona erdirmek, Yahudilerin gettolarından çıkarak her bakımdan genel nüfusun bir parçası olmalarını -diğer bir deyişle, her anlamda artık Yahudi olmamalarını- sağlamaktı. Belki de Avrupa'nın en büyük filo-Semitik'i olan Lessing bu tutumu zarif bir biçimde hicveder. Oyunlarından birinde kaba ve geveze anti-semitik bir uşak, bir gün efendisinin de Yahudi olduğunu öğrenir ve daha önceki düşmanca sözlerini telafi etmeye ve Yahudileri savunmaya çalışırken, “Yahudiye pek benzemeyen Yahudiler olduğunu” da gözlemler.¹⁸ Bazı Yahudiler bu tür bir savunmaya ve örtülü davete hararetle bir coşkuyla, bazıları ise öfkeyle karşılık vermiştir. Her iki tür tepki günümüzde de Yahudiler arasında hâlâ gözlemlenebilir.

Gettolarda kalmakta ısrar eden Yahudiler bir tür öfke uyandırırken, gettodan çıkma davetini kabul eden kardeşler, kendilerini diğerleriyle çatışırken -çok daha tehlikeli ve ciddi bir öfke türü- buldu. Çok daha önce Yahudiler, gittikçe artan sayılarda, liselerde, üniversitelerde ve nihayetinde de -kabul edildiklerinde- meslek dallarında görünmeye başlamışlardı. Ortaçağda olduğu gibi, ticaret ve finans dünyasında ufak tefek engellerle karşılaşıyorlardı. Fakat ortaçağda Yahudiler -birkaç istisna hariç- hep seyyar satıcılık ya da tefecilik yaparken, on dokuzuncu yüzyılda en başarılıları borsacı, banker ya da girişimci oldu. Elbette, çok azı bu mertebelere ulaştı, fakat bu bile yeni kalıp-yargılar için ye-

terli hammaddeyi sağlamıştı. İngilizce, Fransızca ve Almanca dillerinde yazılan 19. ve bir ölçüde de 20. yüzyıl romanları Hristiyan Avrupa'nın kendi içine dahil olan bu yeni unsura karşı bazen olumlu ama çoğu zaman olumsuz tepkisini yansıtan ilginç Yahudi karakterler sunuyordu. İngiltere'de Trollope ve Fransa'da Balzac tarafından çizilen türedi zengin, muhteris, dolandırıcı, zenginleşme becerileri aracılığıyla yüksek kademelere gelen ve bunu amaçlarına uygun olarak kullanan sonradan görme Yahudi portreleri bunlara örnektir. Dolandırıcı türedi zengin figürü münhasıran ya da ağırlıklı olarak Yahudilere özgü çizilmiyordu belki ama T.S. Eliot'ın aşağıdaki ünlü iki dizesinde ifade edilen algılama biçimini paylaşan yazarlar da hep oldu:

Balyaların altında fare.

Destelerin altında Yahudi.¹⁹

Ortaçağdan günümüze kadar Hristiyanlık dünyasında, Yahudileri suçlayanların yanı sıra onların savunucuları da oldu.²⁰ Bazı Papalar getto ve sarı nişanı zorunlu tutarken başkaları da Yahudilerin sıkıntılarını hafifletmeye çalışmıştı. Bunlardan en dikkat çeken, ayin cinayetinin bir yalan olduğunu açıklayan ve iftiracılar karşı Talmud'u savunan IV. Innocent'ti. Benzer mücadeleler, bilimsel yetkinliklerini dinsel cinayet suçlamalarını çürütmek için kullanan on altıncı yüzyılda yaşamış kilise ve İbranice uzmanı Johannes Reuchlin ve günümüze daha yakın dönemlerde, Alman Theodor Nöldeke ve Franz Delitsch ile Rus Pavel Konstantinovich Kokovstov tarafından sürdürüldü. Almanya'da 1880 yılında yayınlanan ve Johann Gustav Droysen, Theodor Mommsen, Rudolf Virchow ve Ernst Werner von Siemens gibi ünlü uzman ve bilim adamları tarafından da imzalanan "Declaration of Notables" ("Ünlüler Bildirgesi") anti-Semitizmin bir eleştirisiydi.²¹ Yazınsal filo-Semitizmden de bahsedilebilir. Almanya'da Lessing, Rusya'da Gorki ve Andreyev, Fransa'da Emile Zola ve Anatole France genel olarak Yahudiler lehinde yazmışlar ve ko-

nuşmuşlardır. İngiltere’de Byron, Browning ve George Eliot yazılarında Yahudilerin çektiği acıları paylaşmış ve onların taleplerine sempatiyle yaklaşmışlardır. Shakespeare bile bir yandan Yahudi karakter Shylock’u geleneksel anti-Semitik kalıp-yargılarla sunarken, diğer yandan da ona; zalimlerden yakınlığını ve tüm insanlığa yakarışını ifade eden soylu dizeler söyletmiştir.

On dokuzuncu yüzyılın ortalarına gelindiğinde anti-Semitizm, Yahudileri bela ve Avrupa toplumuna sızan tehlikeli istilacılar olarak sergileyen yeni bir kuramsal ve tartışmacı bir literatürle güçlendi. Bu literatüre göre, Avrupa toplumu eğer yaşayacaksa Yahudilerin sızması ve tahribatı durdurulmalıydı. Artık farklılık ve tehlike, dinselden çok ırksal kavramlarla tanımlanıyordu. Antropoloji daha önceki siyahi karşıtı ırkçılığa nasıl bahane sağladıysa, şimdi de filoloji Yahudi karşıtı ırkçılığa bir teori ve bir söylem sunuyordu. Avrupa halkları Ari kökenliydi, Yahudiler ise Sami. Bundan dolayı onlar yabancı, aşağı ve zararlıydılar.

Yeni anti-Semitikler için, sorun dinsel değildi. Nitekim, anti-Semitizm sözcüğünün yaratıcısı Wilhelm Marr dini polemikleri “aptalca” buluyor ve kendisinin de Yahudileri dinsel baskılara karşı savunacağını belirtiyordu. Marr’a göre, sorun değiştirilebilen ve her durumda önemsiz olan dinde değil, nihai gerçeklik olan ırkta yatmaktaydı. Yazdığı *The Victory of Judaism over Germanism* (Museviliğin Almanlaşmaya Karşı Zaferi) isimli kitapçıkta Marr, “ırksal nitelikleri”nin tüm zalimlere karşı direnmelerini ve on sekiz asırdır Batı dünyasına karşı mücadele etmelerini mümkün kıldığı için Yahudilere bir tür hayranlık duyuyordu. Yahudiler, sonunda zafer kazanmışlar ve Batı dünyasını fethederek ona boyun eğdirmişlerdi.²² Filo-Semitikler tartışmalarında Yahudilere karşı küçük düşürücü ifadeleri iyi niyetle kullanırlarken, anti-Semitikler kötü niyetli bir saygı, hatta hayranlık sergiliyorlardı.

Çok sayıda Yahudi’nin Hristiyanlığa geçmesi, ırksal anti-Semitizmin gelişmesinde önemli bir unsurdu. Gettoların açılması yavaş özgürleşmenin tatmin edemediği Yahudilerde yeni hedef-

ler oluşturmuştu. Bazıları vaftiz kurnasını kısa yol olarak kullanmaya başladı. Eğer babası çocukluğunda onu vaftiz etmeseydi, Benjamin Disraeli asla İngiltere başbakanı olamazdı; Heinrich Heine o muhteşem şiirlerini elbette yine yazardı ama, “giriş sertifikası” olarak adlandırdığı vaftiz olmaksızın kazandığı üne ulaşamazdı. Geç ortaçağ İspanyası’nda olduğu gibi bir kez daha bu geğişlerin geręeklięine ilişkin şüpheler uyanmaya başladı. Dinsel baskı döneminde bir Yahudi taraf değiştirme seğeneğine sahipti. Irkın değişmez niteliğinin dinselini yerini alması, Yahudi’yi bu seğenekten mahrum bırakacaktı.

Ulusal, toplumsal, kültürel ve hatta siyasi sorunlara ilişkin on dokuzuncu yüzyıl Avrupası yazılarında ırk önemli ve başat bir temaydı. Bu yazıların çoğu, diğer ırkların aşağı görölmesi ve buna uygun davranılması anlamında ırkçı değildi. Yine bunların çoğu, günümüzde ırksaldan çok etnik kavramlarla ifade edilen kimlik ve bağlılıklarla ilgiliydi. Fakat on dokuzuncu yüzyılda, birçok kişi açısından yirminci yüzyılda da bu iki kavram birbirinden henüz farklılaşmamıştı. Bu konulara ilişkin tartışmalar farklı şeylerin garip bir karışımını -antropologların fiziksel sınıflandırması, filologların dilbilimsel sınıflandırması, romantiklerin estetik tercihleri ile tarihsel, kültürel ve siyasi kimlik geręeklerinden oluşan bir karışım- yansıtıyordu.

On dokuzuncu yüzyıl Avrupası, özellikle Orta ve Doğu Avrupa’da ırksal kavramlarla yorumlananı milliyet sorunlarına büyük önem atfediyordu. Kendi aralarında çok az Yahudi olan ve ülke dışında koloniye sahip olmayan İtalyanlar uzak kuzeyde ortaya çıkan ırkçı ideolojilere benzeyen ideolojiler geliştirmemiş; Mihver’deki büyük ortağın 1938’de empoze etmesine kadar da anti-Semitizmden çok az etkilenmişti. İtalya’daki faşist rejim, Afrika’daki İtalyan İmparatorluğu ve İtalyan-Alman Mihveri hep birlikte anti-Semitizmin güçlenmesine yardım etmiş; İmparatorluk parçalandıktan ve faşist rejim devrildikten sonra bile, İtalyanların Ortadoğu’daki olaylara verdiği kimi tepkilerden de anlaşıldığı gibi, bu yeni anti-Semitizmin kalıntıları kalmıştı. Faşizm önce-

si İtalyası'nda, Yahudiler, Yahudi karşıtı düşmanlıkla karşılaştıklarında, bu, modern ırksal anti-Semitizm değil, eski moda dinsel anti-Semitizmdi.

Yahudiler istisnaydı. Doğu Avrupa'da, kendi ayrı dilleri, kültürleri, yaşam tarzlarıyla Yahudiler, terimin o dönemdeki kullanımıyla, bir ırktı. İrk ve milliyet sorunlarının hem felsefi hem de siyasi alanda öne çıktığı Orta Avrupa'da Yahudiler, özüksenseler de dışlansalar da, Yahudi sorununun nasıl çözüleceğine ilişkin iki egemen görüşe göre hâlâ ayrı bir ırk olarak görülüyorlardı. Yahudiler sadece, Yahudi topluluklarının görece küçük olduğu ve siyasi ile ulusal kimliğin özdeşleştiği İngiltere, Fransa ve Hollanda'da, vatandaş ve ulusun fertleri olarak kabul edilmeyi umut edebilirlerdi. Fransa'da bu umut dinsel anlamda Yahudilikten vazgeçmeye hazır olma biçiminde algılandı. Merkezîyetçilikten çok ademimerkezîyetçiliğin geçerli olduğu ve ulusun İngiliz, İskoç, Galli ve İrlandalı olmak üzere dört ırktan oluştuğu Britanya'da bu fedakârlık gerekli değildi. Amerikalardaki çok ırklı göçmen toplumlarında ise Yahudiler, hepsi ulusal yaşam kalıbına katkıda bulunan birçok gruptan biri olarak görülebilirdi.

On dokuzuncu yüzyıl ile yirminci yüzyılın başlarındaki anti-Semitik literatür, hacim ve şiddetine rağmen, tek bir istisna hariçinde, Yahudi özgürleşmesinin ilerlemesini geciktirmekten başka bir işe yaramamış; geride bazı eğitimsel, mesleki ve sosyal engellerden daha kötü bir şey bırakmamıştı. Bu tek istisna, anti-semitizm teorisyenlerine ait fikirlerin yaygın bir biçimde dolaştığı ve daha pratik etkilere yol açtığı çarlar imparatorluğuydu. Dönemsel entelektüel ve akademik başarılarına rağmen Almanya, Avusturya ve Fransa'da anti-Semitler önemli sonuçlara nadiren ulaştılar -hem de müzisyen Richard Wagner ve Naziler tarafından sıkça kullanılacak olan "Yahudiler bizim talihsizliğimizdir" sloganının sorumlusu tarihçi Heinrich Treitschke gibi önemli kişiliklerin desteğine rağmen. Anti-Semitik platformun desteğiyle seçim kazanan ilk politikacı Avusturyalı Katolik popülist ve "Avusturya Hristiyan Sosyal Parti"nin lideri Karl Lueger'di. Büyük burju-

vazi, ruhban, bürokrasi ve yargının muhalefetine rağmen, ama Papa ve Papalık Elçisi'nin güçlü desteğiyle Lueger, Viyana Belediye Başkanlığı seçimini ezici bir çoğunlukla kazandı. Fakat belediye başkanı olduktan sonra Yahudilere zarar verecek çok az şey yapan Lueger; Yahudi bankerlerin evlerinde verdikleri ziyafetlere ve belediye başkanı cüppesi içinde, sinagogdaki bir törene bile katılmıştı. Destekçilerinin sitemiyle karşılaştığında, eleştirileri, sonraları çok ünlü olacak şu sözcüklerle yanıtladı: "Wer ein Jud ist, das bestimme ich," – "Kimin Yahudi olduğuna ben karar veririm."²³

Fransa'da Dreyfus Olayı, bir süre Fransız Yahudilerinin medeni hakları ile kişi özgürlüklerini tehdit eder gibi gözüktü. Fakat, bu tehlike geçti ve anti-Semitik kışkırtma yeniden uyansa da, Nazi egemenliğindeki Fransa'da işbirlikçi Fransız hükümeti tarafından aniden ve yıkıcı bir biçimde yeniden fark edilene değin, anti-Semitik eylem tehlikesi uzakta kaldı.

İngilizce konuşulan ülkelerde anti-Semitizm, Fransa, Almanya, Avusturya ve Rusya'da dönem dönem ulaştığı entelektüel kabul edilebilirlik düzeyine asla ulaşmadı. On dokuzuncu yüzyılda, Goldwin Smith ve E.A. Freeman gibi figürlerin Alman tarzı ırkçı anti-Semitizm başlatma çabaları, daha sonraki dönemde Hilaire Belloc ve G.K.Chesterton'ın Fransız tipi ruhban anti-Semitizmini ithal etme girişimleri gibi ya başarısızlıkla sonuçlanmış ya da çok az başarılı olmuştu. İngiliz edebiyatının kıta Avrupası'ndaki herhangi bir edebiyat kadar zengin bir Yahudi hainler galerisine -öyle bir galeri ki ortaçağ efsanelerinde ve vakayinamelerinde Lincolnlu Hugh'un katilleriyle başlar, Maltalı Yahudi Barabas, Fagin, Svengali tiplerini, Graham Greene, T.S. Eliot, John Buchan ve Agatha Christie'nin kalıp-yargılarını içerir-²⁴ sahip olması daha dikkat çekici bir husustur.

Yahudilere karşı önyargı bu ülkelerde de elbette daima mevcut olmuş ve ana siyasi etmen asla olmasa da bazen önem düzeyi artmıştır. 1924 tarihli Amerikan göç yasasında ve bu yasanın uygulanma biçiminde genelde ırkçı fikirler, özelde ise anti-Semi-

tizm açıkça ayırt edilebilir. Öncelikle, Yahudiler “İbrani ırkı” olarak gösterilmektedir. Amerika’da Yahudilere karşı, sadece ülkeye girişlerinde değil sonraki aşamalarda da sınırlayıcı kotalar ve çeşitli dışlama türleri uygulanmaya devam etti. İrkçi fikirlerin hâkim olduğu 1920’lerde ve 1930’larda bu durum özellikle belirgindi. 1950’lerde bile Hitler veya Stalin’in saygı gördüğü Einstein ya da Freud’un ise görmediği çok sayıda üniversite, kulüp, otel ve yönetim kurulu odası bulunmaktaydı. Otuz yıl kadar önce, bu ülkeye yeni geldiğimde, gizemli (benim için) öğrenci kardeşliği fenomeni hakkında bilgi almak için bir öğrenciyle yaptığım sohbeti çok canlı bir biçimde hâlâ hatırlıyorum. Üniversite rektörünün oğlu olan bu öğrenci kardeşliklerin nasıl örgütlendiğini ve işlediğini açıklayarak “kendi türleri arasında daha mutlu olacaklarını düşündükleri” için Yahudileri ve siyahileri kabul etmediklerini ifade etmişti. II. Dünya Savaşı’nın bitmesinden sonra, İngilizce konuşulan ülkelerde, bu engellerin hemen hemen hepsi ortadan kalktı.

Bu gibi tutumların daha önceki dönemlerdeki hâkimiyetine rağmen, modern zamanlarda İngilizce konuşulan ülkelerde anti-Semitizm, entelektüel ve siyasi çevrelerde açıkça ifade edilebilecek bir düzeye asla ulaşmadı. Anglosakson anti-Semitizmi, bulunduğu yerde bütünüyle sinsî, örtülü ve ikiyüzlüdür. Hem Britanya’da hem de İngiltere’de ve diğer İngilizce konuşulan ülkelerde Yahudilerin 19. yüzyılda kazandığı siyasi haklara o zamandan beri hiçbir ciddi itiraz gelmemiş ve bu ülkelerdeki Yahudiler, kıta Avrupası’ndaki Yahudilerin karşılaştığı türde düşmanca propaganda ve siyasi kampanyalar veya yasal kısıtlamalar ve fiziki şiddetle hiçbir zaman karşılaşmamışlardır. Alman Yahudisi bir gözlemcinin 1890’da dikkat çektiği gibi: “Bir İngiliz ekonomik açıdan öylesine ileridir ki, bir avuç Yahudi’nin egemenliği altına gireceği yalanıyla onu aldatmaya yeltenmek cesaret ister. Bu tür bir şeye inanmayacak kadar da gururludur.”²⁵ Mark Twain’in belirttiği gibi, bir Yankee zeki işadamları ve kurnaz finansörlerin üstünlüğü ele geçireceklerine ilişkin bu Orta ve Doğu Avrupa kâ-

buslarından daha az etkilenecektir.²⁶ Hıristiyanlığa geçen bir Yahudi olan Benjamin Disraeli'nin İngiliz Parlamentosu'nda Yahudilerin üstün bir ırk ve doğaları gereği aristokrat olduklarını söylemesini mümkün kılan da aynı İngiliz özgüveni idi. Bu ifadeler "aralıklı Oh! Oh! çılgınlıklarından ve genel tahammülsüzlük emarelerinden" daha kötü bir tepki almadı. Disraeli'nin konuşması Parlamento dışında da bazı yorumlara yol açtı; fakat en önemli tepkiler öfke sergilemekten çok alay etme -Thackeray tarafından *Punch*'da yayımlanan bir parodi de bunlar arasındadır- biçimindeydi.²⁷

Disraeli'nin kendi yazıları Yahudilerin nasıl asimile olduklarına ya da eski Yahudilerin dönemin kavramlarından nasıl etkilendiklerine ilişkin ilginç örneklerdir. Geleneksel literatürden beslenen geleneksel Yahudiler kendilerini hâlâ Yahudi inancının bekçileri ve haham hukuku tarafından tanımlanan bir Yahudi toplumunun üyeleri olarak görebilmekteydi. Dışarıya adım atan ve Avrupa'nın parçası haline gelen Yahudiler kaçınılmaz olarak dönemin Avrupalı fikirlerinden -hatta kendilerine karşı düşmanca olanlardan bile- etkilendiler. William Hazlitt ve Lord Macaulay gibi İngiliz liberalleri Yahudiliğin doğum kazasından başka bir şey olmadığını ve kızıl saçlı ya da mavi gözlü olmaktan daha fazla önem taşımadığını iddia ederek Yahudi özgürleşmesini savunurlarken, Disraeli bunun tam tersi bir konumda yer alarak, "Her şeyiyle bir ırk, bunun dışında bir gerçek tanımıyorum," diye iddia ediyordu. Disraeli'nin ırkla ilgili takıntısıyla Yahudi gücü ve büyüklüğüne ilişkin coşkulu ifadelerinin Yahudi dinsel ve tarihsel geleneğinde hiçbir temeli bulunmamaktadır. Onun, Yahudilerin tarihteki rollerine ilişkin görüşleri anti-Semitlerin düşüncelerinden çok farklı değildir, sadece onların zıddıdır – olumsuz kavramlar yerine olumlu, nefret yerine gururla ifade edilmiştir. Disraeli'nin anti-Semitlerle tuhaf bir biçimde paylaştığı düşüncelerin bir özelliği; aslında hiçbir surette Yahudilikle ilişkisi olmayan birçok kişiye Yahudilik atfetmesidir. Elbette farklılık vardı: anti-Semitler nefret ettiklerini Yahudi'ye dönüştürürken, Disraeli

hayranlık duyduğu kişileri Yahudi yapıyordu. Disraeli'nin fantezileri, fikirlerini desteklemek için, bulabildikleri takdirde Yahudi kaynaklarından alıntı yapma, bulamadıklarında da icat etme heveslisi anti-Semitler tarafından coşkulu bir biçimde derlendi ve kullanıldı.

Yahudi gücüyle ilgili benzer türde inançlara bazı Yahudi olmayan Siyonizm sempatizanlarında da rastlanabilmektedir – örneğin, Balfour Deklarasyonu'nu Müttefikler lehine “uluslararası Yahudiliğin” desteğini kazanma aracı olarak görenlerde. Bu kanı, “uluslararası Yahudiliğin” Hitler ya da Musevilik düşmanlarına karşı hiçbir şey yapamaması karşısında büyük ölçüde inandırıcılığını yitirse de günümüzde de ara sıra kendini göstermektedir. Yahudiliğin gizemli gücüne duyulan hayranlık İsrail'in siyasi ve askeri gücüne saygı uyandırmıştır – fakat bu ırksal bir mülahaza değildir.

Disraeli, Yahudi gücüne ilişkin anti-Semitik fantezilerin başka bir şekle dönüştürülmesi ve bunların coşkulu bir biçimde kabul edilmesi hususunda Yahudiler ve eski-Yahudiler arasında muhtemelen tek başıyadı. Fakat vaftiz olmuş diğer Yahudiler, Yahudiliğin düşüklüğü ve kötülüğü konusunda okuduklarından etkilenmiş ve buna uygun sonuçlar çıkarmışlardı. Yahudi öz nefreti ölgusunun prototipi, Otto Weininger isimli Viyanalı genç bir Yahudidir. Weininger, kadınların ve Yahudilerin ahlaki ve entelektüel düşüklüğüyle ilgili olarak uzun ve bütünlükten yoksun bir kitap yazar, sonra da 24 yaşında intihar eder. Bir başka vaftiz olmuş Yahudi, Karl Marks intihar etmez fakat “Yahudi Sorunu Üzerine” isimli Yahudi karşıtı nutkunda sanki bunu kolektif bir çözüm olarak önerir.

Musevilik karşıtlığının temel temaları, Hıristiyanlık Dönemi'nin daha başlarında oluşturuldu. Birincisi ve en ciddi, tanrı katillliği suçlamasıdır. Yahudiler İsa'yı reddetmişti. Reddetmekle de kalmamışlar, O'nu öldürmüşlerdi. İsa Tanrı olduğu için, aslında Tanrı'yı öldürmüşlerdi. Modern bilim ve modern ahlakçılık

Yahudileri İsa'yı öldürmekle suçlayan eski ve revaçta teoriye şüpheyile yaklaşmıştır. Her şeyden önce Romalılar Judaea'nın karşı konulmaz yöneticileriydi ve çarmıha germe Yahudilerin değil, Romalıların bir tür ölüm cezasıydı. Evet, St. Matthew Incil'i İsa'nın kanını Yahudilerin başına sürme konusunda şüpheyeye yer bırakmamaktadır, ama modern tarih eleştirmenlerinden bazıları bu Incil'in yazarının, bilinen dünyanın uzun süredir yöneticileri olan Romalıları yatıştırma ve aklama isteğinden etkilenmiş olabileceğine dikkat çekmektedirler. Son zamanlarda bazı Hristiyan ahlakçılar bu suçlamayı, suçun işlendiği sırada hazır bulunan Yahudilerden o dönemde yaşayan tüm Yahudilere ve sonra da onların uzak torunlarına teşmil etmenin ahlakiliğini sorgulamaktadırlar.

Fakat böyle mülahazalar ve bunun gibi bir sorgulama ilk Hristiyanlarla onların ardıllarının çoğunun zihinlerinden çok uzaktaydı. Hemen hemen iki bin yıldır ihanet, yargılama ve İsa'nın ölümü temaları, dua ve ibadet, resim ve heykelcikler, edebiyat ve müzik, kısaca Hristiyan uygarlığının tüm zengin yaratılarıyla çocukluktan itibaren Hristiyanların zihinlerine kazındı. 1962 yılında, yaklaşık iki bin yıl sonra, Papa XXIII. John tarafından toplanan ve onun etkisindeki İkinci Vatikan Konseyi, Yahudileri, tanrı katillliği suçlamasından aklayan bir karar tasarısını inceledi. Tasarıya özellikle Yakındoğu piskoposları büyük direnç gösterdi, fakat sonunda değiştirilerek de olsa kabul edildi.²⁸ Tüm Hristiyan dünyasındaki vaaz ve din dersi müfredatlarının buna uygun şekilde değiştirilmesi ve zihinlere aşılana düşüncelerin dönüşmesi için belli bir zaman gerekecektir.

Çarmıha germe, insanlığın kurtuluşu için Tanrı tarafından hazırlanan planın bir parçası olarak görülse de, bu cinayetten sorumlu tutulanlar Hristiyanlar nazarında yine de korkunç bir cinayet işlemiştir ve cinayeti işleyenler, onların vatandaşları, dindeşleri ve tüm altsoyları, ancak vaftizle kurtulunabilecek ilahi bir lanete ebediyen mahkûm kişiler olarak algılanıyordu. Dördüncü St. John Chrysostom sinagoglardan, "Şeytanların tapınağı... iblis-

lerin ini... cehennem çukuru,” olarak bahsederken, St. Augustine eskiden Tanrı’nın seçilmiş insanların nasıl olup da Şeytanın oğullarına dönüştüklerini açıklıyordu.²⁹

Bu lanet çeşitli şekillerde yorumlandı, en önemlisi Yahudilerin maruz kaldığı dağılma ve eziyettir. Yahudilere güvenmeyip eziyet edenler aslında Tanrısal bir iş yapmaktadır. Büyük Dönüş’e (second Coming) tanıklık etme zamanı gelene kadar durup dinlenmeksizin dünyayı dolaşmak zorunda olan göçebe Yahudi efsanesi bu inancı simgelemektedir. Özellikle, Tanrı’nın Yahudilere bela olarak verdiği kötü koku *-foetor judaicus-* gibi batıl inançlar da Yahudi lanetine başka ayrıntılar kazandırdı. Benzer inançları, örneğin beyazlar siyahlara ve sarı ırk da beyazlara karşı beslediği için bunlar belki de sıra dışı önyargıdan çok olağan önyargı örnekleridir.

Karanlık Çağlar olarak bilinen dönemde Avrupa’daki Yahudiler görece bir huzura sahipti. Fakat Haçlı Seferleri yeni bir Hristiyan militanlığını da beraberinde getirmişti. Bu militanlık birincil olarak Müslümanlara yönelmiş olsa da Haçlılar ilk kurbanlarını kendi Yahudi komşuları arasında buldular. Bu yeni düşmanlık Fransisken ve Dominiken tarikatlarının Yahudilere karşı sürekli saldırılarıyla daha da ağırlaştı. Haçlı Seferleri döneminden bu yana Şeytan unsuru Yahudi-karşıtı tartışmalarda ağırlık kazandı. Artık Yahudiler görevleri Hristiyanlıkla mücadele etmek ve Hristiyanları incitmek olan şeytanın çocukları olarak görülüyordu. On ikinci yüzyıla gelindiğinde Yahudiler kuyuları zehirlemekle, kutsanmış ekmeğe (ona inanmayanlar için anlamsız bir şey) saygısızlık etmekle ve kanlarını ibadetlerinde kullanmak amacıyla Hristiyan çocuklarını öldürmekle suçlanıyorlardı. Bilindiği gibi, ritüel cinayet suçlaması ilk Hristiyanlara karşı paganlar tarafından kullanılmıştı ilk kez. Şimdi, Yahudilere karşı Hristiyanlar tarafından kullanılıyordu. Zaman zaman bu fanteziler papalar ve piskoposlar tarafından reddedilmiş; fakat bazen üstlerini ikna etmeyi başaran aşağı ruhban sınıfı tarafından kabul görmüş ve yayılmıştır. Yahudilerin sınırsız şeytani güçlere sahip oldukları dü-

şüncesi Hıristiyanlık dünyasındaki her kişisel ve toplumsal talih-sizlikle birlikte daha da güçlendi. Çok daha önce, Hıristiyanlığa karşı kozmik bir savaş yürüten gizli bir Yahudi hükûmeti, bir tür hahamlar konseyinin varlığına ilişkin öykülere rastlıyoruz..

Bu azılı düşmanla mücadele ancak köklü önlemlerle mümkün olabilirdi. Yahudiler tecrit edilmeli, toplumdan soyutlanmalı ve mümkünse bertaraf edilmeliydiler. Tarımdan, ticaretten, el zanaatlarından dışlanan Yahudiler tefecilik yapmak zorunda bırakıldılar ve yeni bir basmakalıp da böylece şekillendi: açgözlü, kan emici tefeci Yahudi. Artık Yahudilerin dünyayı ele geçirme kumpasının aracı olarak, büyücülüğe para da eklenmiş oluyordu.

Hıristiyan Avrupa'nın entelektüel olarak yetkinleşmesiyle birlikte bu tür fanteziler -özellikle bunlardan kaynaklanan tutumlar-, bazı alanlarda olağanüstü bir direnç gösterebilir ve zaman zaman korkutucu bir biçimde yeniden ortaya çıksalar da, güç kaybetmeye başladılar. Yahudilerin dünyayı ele geçirme kumpası kurduklarına -bu kumpas tüm Yahudilerin ajan olduğu gizli bir Yahudi hükûmeti tarafından yönetiliyordu- ilişkin mit, on sekizinci yüzyılın sonunda yeniden ortaya çıktı ve bugüne kadar varlığını korudu. Bu yeni suçlama ilk kez, Fransa'dan göç eden, Devrim ve sonrasında kurulan Napolyon rejiminin muhalifleri tarafından formüle edildi. Barruel isimli bir Fransız Cizvit, Devrim'in Hür Masonların kurduğu gizli bir tezgâhın parçası olduğunu kanıtlamaya çalışan kalın bir kitap yayımladı. Bundan sonra -hiç şüphesiz kıta Avrupası Mason localarındaki Yahudilerin sonradan kazandıkları önemden hareket ederek- Hür Masonların, daha derin ve tehlikeli bir komplonun aracı -Yahudilerin gizli hükûmeti- olduklarını da keşfedecektir. Peder Barruel'e göre Özgür Masonları, Illuminati ve diğer Hıristiyan karşıtı grupları kuran hep Yahudilerdi. Bazı Yahudiler ikiyüzlü amaçlarına daha kolay ulaşabilmek için Hıristiyanlığa geçmeyi deneyebiliyordu. Katolik Kilisesi'ne bile sızmışlardı. Sadece İtalya'da bazıları piskopos ve kardinal olmak üzere 800'den fazla din adamı gerçekte gizli Yahudi ajanıydı. Gerçek amaçları, "Dünyanın efendileri ol-

mak, kendi hâkimiyetlerini kurmak için diğer tüm inançları yok etmek, Hristiyan kiliselerini sinagoglara dönüştürmek ve geri kalan Hristiyanları köleliğe mahkûm etmekte.”³⁰

Kâbuslarından uyanmış gözükten Peder Barruel, şeytani kökenler atfettiği yeni rejimle barışarak Notre Dame Katedrali’nin rahibi olarak atanmayı kabul etti. Fakat onun başlattığı kampanyayı yürüten başkaları ortaya çıktı. Fransız Devrimi, Napolyon’un yükselişi, Avrupa’daki eski rejimlerin çoğunun devrilerek köklü bir biçimde farklı ve yeni bir düzenin kurulması gibi korkunç olaylar, muhaliflerin gözünde şeytani ve gizli güçlerin işinden başka bir şey olamazdı. Hür Masonlar, Illuminati, liberal düşünürler ve diğerleri aynı gizli davanın görünen yüzleriydi. Haçlı Seferleri döneminde çok fazla günah işlemiş olan Yahudiler prangalarını kırmışlar ve yine faaliyete geçmişlerdi. Çoğu açısından, Napolyon’un kendisi de bir Yahudi’ydi. Daha sık rastlanan başka bir görüşe göre de, Yahudi komplocuların ellerindeki bir oyuncaktı Napolyon. Bu tür iddialar Napolyon’un yenilerek sürgüne gönderilmesinden sonra da devam etti: Bir Alman yazara göre, “Napolyon okyanusta bir adaya hapsedilmiş olsa da, amaçları dünya devriminden başka bir şey olmayan Yahudi ortakları sadece Fransa’da değil Almanya, İtalya, İspanya ve Hollanda’da da ipleri ellerinde tutuyorlardı.”³¹ Başka bir Alman yazar, 1811’de Nuremberg’de yayımlanan ütöpik bir kitapçıkta, “Avrupa tahtlarına sünnetli kralların” geçmesine yol açabilecek, “filantropik özgürleşme çılgınlığına” karşı okurlarını uyarıyordu.³²

Yahudi özgürleşmesinin düşmanları önemli bazı kanıtlar gösterebiliyorlardı. On sekizinci yüzyıla kadar -Avrupa’nın ücra kesimlerinde daha da sonra- kendi gettolarının dışında hakları ya da dostları, talepleri ya da umutları olmaksızın toplum dışına itilmiş bir şekilde yaşayan Yahudiler hemen her yerde dışlanmışlardı. Birkaç istisna hariç, en alt düzeyden en üst düzeye kadar, yaşadıkları ülkelerin siyasi yaşamlarından soyutlanmışlar, o ülkenin kültürlerine hiçbir katkıda bulunamamışlardı. Küçük düşürücü işler hariç tüm meslekler onlara kapatılmıştı.

Nihayetinde, gettolarından çıkarak Avrupa'nın toplumsal yaşamına girmelerine izin verildiğinde genellikle, ayakta kalmak için mücadele etmek zorunda kalan cezalandırılmış azınlıklarda görülen bir enerji ve kararlılık sergilediler. Sonuç olarak, çok başarılı oldular. Yahudi öğrenciler, ortaçağdan beri dışlandıkları üniversitelere -birkaç istisna hariç- kalabalık gruplar halinde girmeye başladılar ve mükemmele ulaşmak için de çok çaba harcadılar. Üniversiteye girmek için herhangi bir özel çaba ya da yetenek sergilemeleri gerekmeyen diğer öğrencilerden daha fazla çalıştılar ve daha başarılı oldular. Başarı her toplumsal ortamda kıskançlık uyandırır ve daha önce aşağı ve dışlanmış olarak görülenler tarafından kazanıldığında çok daha rahatsız edicidir. Yahudilerin, iyi ve dürüst Hristiyanlara karşı üstünlük kurmalarını sağlayan bazı gizli ve şeytani güçlere sahip oldukları fikri artık daha ileri Kuzey ve Batı Avrupa ülkelerinde bile yeni destekçiler buluyordu. Birkaç bin aşağı Yahudi ancak bu şekilde milyonlarca üstün Hristiyan'a galebe çalabilirdi.

Ortaçağda, Yahudiler zaman zaman şeytani amaçlarına büyü ve üfürükle ulaşmaya çalışmakla suçlanmışlardı. On dokuzuncu yüzyılın ekonomik gelişmeleri, diğer büyücülük türüne yeni bir içerik kazandırdı: paranın gücü. Bu öyle bir güçtü ki Yahudi emirlerine uymaya hazır devasa güçler yaratılabilmesini sağlıyor, Yahudi amaçlarının gerçekleşmesi yönünde kullanılabilir ve Hristiyan dünyasına onunla hâkim olunuyordu.

Az ama kesinlikle önemsiz kabul edilemeyecek sayıda Avrupalı yazar için Yahudilerin başarıları adil rekabet ortamında kesinlikle kazanılamazdı. Onlara göre bu başarılar, cehennemin güçlerini kendi istekleri doğrultusunda kullanabilen ve Fransız Katolik yazar Bonald'ın 1806'da belirttiği gibi "Hristiyanları köleleşene değin alçaltma" amacı güden, ortaçağa ait efsaneyle, Şeytan'ın oğullarının karanlık ve meşum komplosuyla açıklanabilir. 1808'de bir Fransız kaymakamı sorunun vahametini görmüştü: "Yahudiler tarafından Avrupa'dan sürülmek istemiyorlarsa, kendileri Yahudileri Avrupa'dan sürmeliydi."³³ Bu tür bir komp-

lo ve amaç elbette merkezi bir yönetim gerektiriyordu. On dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda “gizli Yahudi hükümetinin” niteliğine ilişkin çok sayıda fikir önü sürüldü.

Yahudilere karşı yöneltilen bu ve diğer suçlamaların desteklenmesi, ya da en azından anti-Semitlerin kuşkularını paylaşmayanlar için inandırıcı hale getirilmesi için bazı kanıtlar gerekiyordu. Çok kitabi bir dine sahip olan Yahudiler edebi yönlerinin gücüyle bilinmekteydi. Tuhaf bir dilde ve bilinmeyen bir yazıyla yazılan kutsal kitaplarında bazı sırlar bulunabilirdi. Eski Ahit’e saldırmak Hristiyanlar için zordu, çünkü Kilise onu Hristiyanlık külliyyatının bir parçası haline getirmişti. Bundan dolayı tüm dikkatler münhasıran Yahudilere ait olan dini kitaplara, yani haham koleksiyonlarına ve özellikle de bunlardan en önemlisi ve ünlüsü olan Talmud’a çevrildi. Talmud, Hristiyanlık döneminin ilk asırlarında biri Babil’de diğeri de Romalıları ait Filistin ilinde derlenen, haham hukuku, tefsir ve tartışmalardan oluşan iki büyük koleksiyona verilen isimdir. Bunlar Ortodoks Yahudiler tarafından *Halakha*’nın -Yahudi yaşamını ve ibadetini düzenleyen Haham hukuku- uyulması zorunlu hükümlerini formüle eden kaynaklar olarak görülür. Daha ortaçağda, Dominiken engizisyon üyelerinin kararıyla, hahamların yazıları, özellikle de Talmud’un yorumları toplum önünde yakılmaya başlanmıştı. En ünlüsü Haziran 1242’deki yakma eylemidir. Bazı Hristiyan bilim ve din adamlarının Talmud’u savunma çabalarına rağmen, uygulama diğer Katolik ülkelerde de sürdü ve 1553 Eylül’ü gibi geç bir tarihte Talmud ve diğer kitaplar, Roma, Venedik, Cremona ve başka İtalya şehirlerinde resmi emirle yakıldı.³⁴

Eisenmenger’in 1711’de yayımlanan ünlü kitabı *Entdecktes Judentum*’la birlikte yeni bir aşama başladı. Johann Andreas Eisenmenger bir Doğu dilleri profesörüydü ve bazı çalışmaları da Talmud üzerineydi. Çabalarının sonucunda ortaya iki ciltlik devasa bir yapıt çıktı. Dikkatli bir seçicilik, zaman zaman icat etme ve bazen kötü niyetli bazen de bilgisizlik nedeniyle yanlış yorumlama sonucunda Eisenmenger, Talmud’u Hristiyanlık ve insanlık

karşıtı doktrinlerin derlemesi olarak sunuyordu. Zaten kitabın başlığı da gerçek (ya da maskesiz) Musevilik (ya da Yahudilik) anlamına geliyor ve yazarın amacını yansıtıyordu. Eisenmenger, kitabında, o zamana kadar anti-Semitik kampta standartlaşmış hale gelen tüm yalanları -kuyuların zehirlenmesi, Kara Ölüm, çocukların ayinlerde öldürülmesi vd.- tekrarlar ve doğrulamaya çalışır. Hristiyan ve Yahudi bilim adanları tarafından defalarca çürütülse de Eisenmenger'in kitabı anti-Semitik literatürün klasığı haline geldi ve günümüze kadar süren anti-Semitik suçlamaların kaynak kitabı olarak kaldı. Talmudik sıfatının çok çeşitli olumsuz anlamlarda kullanımı, anti-Semitik yapıtların özelliklerinden biri oldu. Bu sıfatın günümüzde, İsraili liderlerin eylem ve sözlerini kınamak amacıyla kullanımı, kullanıcının sadece Ortadoğu'daki durumdan değil, anti-Semitik ön yargıdan da etkilendiğini gösteren en sağlam göstergedir.

On dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren bazı Hristiyan teologlar, Hristiyan külliyatının bir parçası olmasına rağmen, Eski Ahit'e karşı da saldırı başlattılar. Eski Ahit'in sert, kindar, merhametsiz Yahudi Tanrısı'yla Yeni Ahit'in kibar, nazik ve bağışlayıcı Hristiyan Tanrısı'nın tezatlarını karşılaştırmak revaçta yaklaşımdı. Eski Ahit'ten Tanrı'nın bağışlayıcılığına, Yeni Ahit'ten de merhametsizliğine ilişkin ayetler bularak bu düşünce biçimini çürütmek zor değildir. Fakat bu tür çürütmeler bu yeni saldırı türünü durdurmakta çok az etkili olabilmiştir. Eski Ahit'le ilgili bilgiler, arkeolojide kaydedilen ilerleme ve eski Ortadoğu dillerinin çözülmesiyle arttı. Bu gelişmeler sayesinde özellikle Almanya'daki bilim adanları, Eski Ahit'in öğretileriyle ilgili olarak daha fazla antik bilgi elde edebildiler. Kutsal Kitap sonrası Museviliğine, yani haham hukukuna saldırı, bazı Hristiyan bilim adamlarında yerleşmiş bir gelenek olarak zaten devam ediyordu; bu saldırı artık İbranice Kutsal Kitabın teolojisini, ahlakiliğini hatta orijinalliğini sorgulama biçimindeki Yüksek Eleştiri diye bilinen şeyle daha da güçlenmişti. Yunanca Yeni Ahit, bu yöndeki eleştirilerden bağışık tutuluyordu, dolayısıyla bazı

hahamlar Yüksek Eleştirî'yi yüksek anti-Semitizm olarak adlandırdılar. Bu suçlama hiç şüphesiz, kimileri haham literatürünü anlamak ve yorumlamak için büyük çaba sarf etmiş olan birçok saygı değer bilim adamı açısından haksızdı; fakat alıntı yapılan Yahudi yazarların karşısına ayırt edici bir işaret –bir tür bibliyografik sarı yıldız- koyma uygulamasından izler taşıyordu.”

Eisenmenger'in kitabı On dokuzuncu yüzyıl anti-Semitik literatürünün önemli klasiklerinden birine, Prag İmparatorluk Üniversitesi'nde profesör olan Rahip August Rohlin tarafından yazılan *Der Talmudjude* (Talmud Yahudisi) adlı kitaba temel teşkil etti. Bu kitaptaki sayısız yanlış aktarmalar ve çarpıtmalara hem Yahudi hem Hristiyan bilim adamları hemen karşı çıktı ve onları çürüttü. Yazılı olarak yalancı, sahtekâr ve cahil ilan edilen Rahip Rohling 1885 yılında bir hakaret davası açmak zorunda kaldı. Patlak veren skandallar arasında üniversite kürsüsündeki görevinden istifa eden Rohling açtığı davadan da çekildi. Fakat bu durum, yazdığı kitabın çok başarılı olmasını engellemedi – belki de teşvik etti. Üç farklı çevirmen tarafından üç Fransızca çevirisi 1889 yılında yayımlandı. Bunu, özellikle Hitlerli yıllarda başka baskılar ve çeviriler izledi. En yeni baskıları Arapça olarak yayımlanmıştır.

İlk önce Roma'da Vatikan'ın yarı resmi dergisi *Civiltà Cattolica* tarafından kabul gören, Rahip Rohling'in kitabı, ayin cinayetleri temasına büyük önem vererek, bunu Yahudilere karşı en önemli suçlama haline getirmektedir. Bu dönemdeki ritüel cinayet suçlamalarının yaygınlaşması ve akademik çevrelerce de onaylanmasının pratik etkileri oldu. 1867-1914 yılları arasında Alman ve Avusturya-Macaristan mahkemelerinde Yahudilere karşı ritüel cinayet suçlamasıyla on iki dava açıldı. Bu on iki yargılamadan on biri beraatle sonuçlandı; Avusturya'da görülen on ikinci yargılamada ise sanık cinayetten suçlu bulundu, fakat ritüel unsurlara rastlanmadı. Bu karar, aralarında Thomas Masaryk'in de bulunduğu birçok kişinin temyiz başvurusuna yol açtı ve sanık daha sonra imparator tarafından affedildi. Bunların en

nls Macaristan'daki Tisza-Eszlar isimli bir yerde 1882 yılında grlen davadır. Söz konusu davada on beş Yahudi, Hristiyan bir kız çocuğunu ritüel amaçlarla öldürmekle suçlanmış, sanıkların suçsuz oldukları yönünde karar verilinceye kadar dava uluslararası sansasyon yaratmıştı.

Çok daha uzun süren ve daha fazla dikkat çeken başka bir davada Mendel Beilis isimli Yahudi bir tuğla ustası 1911'de Ukrayna'nın Kiev şehrinde, Hristiyan bir erkek çocuğunu ritüel amaçlarla öldürdüğü şüphesiyle tutuklandı. Bu olay, uluslararası ve i liberal baskılar karşısında Rus hükümetinin pogromları geçici olarak durdurmasının hemen akabinde meydana gelmiş ve Rus hkmetini güçlendirmişti. Adalet bakanlığı ve polisin işbirliğiyle anti-Semitik bir örgüt tarafından tertiplenen davaya hazırlanmak için iki yıl harcandı. Davaya, yazar Maxim Gorki ve psikolog Ivan Petrovich Pavlov gibi önemli kişiliklerin de aralarında bulunduğu bir grup etkili Rus liberaller ve sosyalistler tarafından karşı çıkıldı. Yargılamaya 1913n sonunda başlandı ve tıpkı Fransa'daki Dreyfus davasında olduğu gibi Rusya'daki karşıt siyasi gler arasındaki çatışmanın odağı haline geldi; ayrıca Batılı demokratik ülkelerde geniş çaplı protestolara neden oldu. Kıs- men bu protestoların etkisiyle duruşma, sanığın "kanıt yetersizliği"nden beraatiyle sonuçlandı ve ritüel cinayet sorunuyla ilgili bir karar verilmedi.³⁶

Ritüel cinayet suçlaması mahkemeler tarafından engellense ve bir ölçüde bertaraf edilse de, yargısal incelemeye daha az tabi olan, dünya üstünlüğünü ele geçirmeye yönelik gizli komplo suçlaması büyük ilerleme kaydediyordu. On dokuzuncu yüzyılın sonları ve yirminci yüzyılın başlarındaki Yahudi zgrleşmesi ilerlerken ve Yahudiler iş ve banka, edebiyat ve sanat, gazetecilik ve siyaset alanlarında gitgide daha önem kazanırken, "destelerin altındaki Yahudi" doktrini, bu zgrleşmeden korkan ve buna kızan birçok kişinin sorularına bir yanıt ve sorunlarına bir - zm olarak belirmiş gözüküyordu.

Bu doktrin için de kanıt niteliğinde bir metne ihtiyaç duyul-

du, anti-Semitik Talmud uzmanlarının çarpıtmalarıyla dahi bulunamayan böyle bir belge icat edilmek zorunda kalındı. Ünlü *Protocols of Elders of Zion* (Siyon Kardeşleri Protokolleri) işte bu amaçla geliştirildi. Akılcı her modern okuyucu bu metnin bayağılığına ve ona inananların safdillğine şaşacaktır. Kitapta ortaya konan bir sürü tuhaf “sırrın” arasında, Yahudilerin aristokrat çocuklarına, onların ahlaklarını zayıflatmanın en iyi yolu olarak, Latince ve Yunanca öğrettikleri; zamanı gelince kendi yönetimlerine direnen başkentleri alabilmek için Avrupa’nın önemli şehirlerinin altına tren yolu döşedikleri en dikkat çekici olanlardır. Yahudilerin, kendilerine ait gizli yazılarda, kendilerini şeytanın ajanları rolüne büründürmeleri *Protokollere* inananlara garip gelmedi. Bunlara ve buna benzer başka sayısız saçmalığa rağmen, kitabın birçok baskısı yayımlandı, milyonlarca kopyası dağıtıldı ve çevrildiği çok sayıda dilde neredeyse Kutsal Kitap mertebesine ulaştı.³⁷

Bu kitabın ilginç bir tarihi vardır. Günümüzde de mevcut olan ilk halinde, Yahudiler veya anti-Semitlerle ilgili hiçbir şey bulunmamakta, III. Napolyon’a karşı 1860’larda yazılan bir kitapçıktan oluşmaktaydı. Sahtekârlar bu kitapçığı alarak, III. Napolyon’un yerine dünya Yahudiliğini geçirdiler ve tanınmamış bir Alman romanından çok sayıda betimleyici ayrıntıyı eklediler. *Protokoller* ilk kez 1895 civarında ortaya çıktı; bu, Paris’te görev yapan bir grup Rus gizli polisinin işiydi. Bir süre kitap sadece Rusya’da kullanıldı. Ülke dışında neredeyse hiç bilinmeyen kitabın Rusya’da bile etkisi çok az olmuştu. Dünya çapında ün kazanması 1917 Rus Devrimi’yle gerçekleşti. 1918-1921 yılları arasında, Rusya’nın tamamında cereyan eden sert iç savaşlar sırasında *Protokoller*, Rus halkını sözde devrimin Rusya’ya bir Yahudi hükümeti dayatmaya ve nihayetinde Yahudilerin dünya egemenliğini ele geçirmeye yönelik Yahudi komplosundan başka bir şey olmadığına inandırmak için Beyaz Rusların liderleri tarafından yoğun bir biçimde kullanıldı.

Protokoller ve onunla yayılmak istenen doktrinler Rus İç Sa-

vaşı sırasında Yahudilerin zalimce katledilmelerinde etkili oldu. Aynı zamanda, Beyaz Rus ajanlar, *Protokolleri*, Devrim'in önemi ve yeni Moskova hükümetinin niteliğine dair kanıt olarak bütün Avrupa ve Amerika ülkelerine taşıdılar. Bunda olağanüstü başarıları da oldular. Britanya'da hem *Times* hem de *Morning Post*, *Protokollere* geniş yer ayırırken; *Spectator* İngiliz Yahudileri'nin "gizli bir hükümete mensup olup olmadıklarını" araştırmak üzere bir kraliyet komisyonu kurulmasını bile talep etti. *Protokoller*, Amerika'da *The Jewish Peril* (Yahudi Tehlikesi) başlıklı bir kitapla elden ele dolaşmaya başladı ve takıntı derecesinde anti-Semitik olan otomotiv devi Henri Ford -"Uluslararası Yahudilik" üzerine bir dizi makale yazmış ve daha sonra bunları ayrı bir kitap halinde yayımlamıştır- tarafından yayımlandı ve dağıtıldı.

1921 yılında Londra gazetesi *Times* orijinal Fransızca nüshayı keşfeden ve böylece de *Protokollerin* sahte olduğunu açığa çıkaran İstanbul muhabirinin bazı makalelerini yayımladı;³⁸ 1927'de Henry Ford bile suçlamalarının temelsiz olduğunu kabul etti. Bundan sonra, İngilizce konuşulan dünyada *Protokoller*'in etkisi daha çok fanatiklerle sınırlı kaldı. Fakat Hitler Almanyası'nda, Nazilerin anti-Semitik propagandasına önemli bir temel teşkil etti ve tıpkı kendilerinden önceki Beyaz Rus ajanlar gibi, anti-Semitik Nazi satıcıları, *Protokollerin* tüm dünyaya yayılmasını sağladılar.

Protokoller, en başarılı olsa da, tek anti-Semitik uydurmaca değildi. Özellikle Amerikalı destekçiler için tasarlanan bir başkası Benjamin Franklin tarafından yapılan bir konuşmadır. Bütününü uydurmaca olan bu konuşmada Franklin, Kurucu Pederlerden Yahudileri yeni cumhuriyete kabul etmemelerini istemekte ve sözlerini kulak arkası ettikleri takdirde meydana gelebilecek sonuçlara karşı onları uyarmaktadır. Konuşma uydurma olsa da etkisiz kalmadı. Daha az rahatsız edici, fakat daha sık başvurulmuş bir yöntem de kötülenmek istenen kişiye bir Yahudi kökeni atfetmek sonra da o kişiyi Yahudileri kötülemek için kullanmaktır.

Kapitalizmin gelişmesi, Yahudileri, ortaya çıkan yeni fırsatlar-
dan yararlanacak elverişli bir konuma oturttu, fakat sonuç olarak
da yeni ve gözden geçirilmiş suçlamalara maruz bıraktı. Ne bir
devlete ne de bir kiliseye, ne bir hükümete ne de bir orduya sa-
hip bir toplum olarak Yahudilerin bütün varlığı, gerçek kimlikle-
ri bir kitap tarafından belirlenmişti; en fakir ve en geri kalmış Ya-
hudi toplumlarında bile okuryazarlık oranı komşularına kıyasla
çok yüksekti. Asırlardır Talmud hikâyeleriyle keskinleşen zekâ-
ların elinde bu özellik, yeniçağda çok işlerine yaradı. Ayakta kal-
mak için tehlikeli mücadelelere giren, toplumun dışlanmış birey-
leri olarak Yahudiler, erken kapitalizmin itiş kakışına, eski top-
lumsal hiyerarşinin şımarık yukarı sınıfı ile sindirilmiş aşağı sını-
fına göre daha hazırды. Eski düzenin tefecileri olarak bazıları, da-
ha az tecrübeli Hristiyan rakipleriyle rekabet edebilmelerini sağ-
layan para yönetimi becerilerine sahipti. Son olarak, prenslere ya
da yüksek düzeyli din adamlarına sahip olmadıkları için eski dü-
zenin güçlü çıkar çatışmaları, Yahudileri Hristiyanlar gibi etkile-
medi.

Önemli sayıda Yahudi ticaret ve finansla zengin -bazen çok
zengin- olmaya başladı. Bu parayla oğulları ve de -Hristiyanlara
göre daha fazla oranda- kızları için, öğrenilen meslekler kendile-
rine açıldıkça bunlara girebilsinler diye daha iyi bir eğitim satın
alabiliyorlardı. Hemen her düzeyde siyasi süreç çoğu ülkede Ya-
hudilere hâlâ kapalıydı. Fakat yükselen burjuvazi, siyasi temsil
peşinde koşacaktı. Yahudiler iktidara sahip olamasalar da, para-
ları, onu ellerinde tutanlara çok yakın olmalarını sağlayabiliyor-
du. Bazı Hristiyanlar için Yahudilerin aciz ve değersiz konumla-
rındaki herhangi bir gelişme İsa'ya karşı gelme anlamı taşıyordu.
Başkaları içinse, Yahudi kapitalistlerin yükselen rolleri en azın-
dan yozlaşmaydı; en kötüsü ise dünyayı ele geçirme ve hâkimi-
yetleri altına alma çabasıydı.

Kapitalizm çağı Yahudileri iki önemli suçlamayla karşı karşı-
ya bıraktı -biri, kapitalizmi onların yarattıkları ve sürdürdükleri
ve ikincisi onu zayıflatmaya ve yok etmeye çalıştıkları suçlaması.

Bu suçlamalar, egemenlikleri kapitalizm tarafından tehdit edilen ve sonunda da yıkılanlar ile kapitalizmi yıkıp yerine başka bir düzen geçirmek isteyenlerden gelmek üzere iki farklı şekilde yöneltildi. Kilise ve soylular kurdukları düzenin gitgide kan kaybetmekte olduğunu gayet iyi biliyordu. Bu istenmeyen değişimi kapitalizme bağladılar; sonuca giden nedenleri çarpıtarak kapitalizmin yükselişini Yahudilere izafe ettiler. Çoğu, din adamları ve soylular tarafından yazılan bütün bir literatür bu temayı işledi.

Aynı zamanda başka bir antikapitalist anti-Semitizm, 19. yüzyılda önem kazanan sosyalist akımlar arasında ortaya çıkıyordu. Anti-Semitizm açık sözlü sosyalistler arasında bir azınlık görüşüydü, fakat kesinlikle önemsiz değildi. 1869 yılında Alman Sosyal Demokrat Partisi'ni kuran August Bebel'in "Anti-Semitizm ahmakların sosyalizmidir" dediği söylenir. Eğer öyleyse, Charles Fourier (1772-1837), Alphonse Toussenel (1803-1885), Pierre LeRoux (1797-1871), Pierre-Joseph Proudhon (1809-1865) ve bazı yazılarıyla hem Karl Marks hem de Friedrich Engels gibi ünlü öncülerin de aralarında bulunduğu birçok ahmak bulunmaktadır. Yahudi özgürleşmesine kuvvetle karşı çıkan Fourier'ye göre, Yahudiler, kendilerini bütünüyle "ticari ahlaksızlığa" adanmış "parazitler, tüccarlar ve tefeciler"di. "Yahudilere vatandaşlık vermek çağdaş toplumun en utanç verici rezaleti"ydi. Cüzamlılar tecrit edilip toplumdan dışlanmalıydı tamam ama "Yahudiler de siyasi toplumun cüzamlıları değiller miydi?" Fransa'daki sosyalizm ve anti-Semitizmin öncüsü Toussenel, geçmişteki tüm anti-Semitlere geriye dönük şükranlarını şöyle sunuyordu: "Romalıların, Hristiyanların ve Muhammedilerin Yahudilere çektiirdikleri eziyetleri anlıyorum. Yahudinin uyandırdığı evrensel tiksinti onun iflah olmaz kibrinin cezalandırılmasından ve tarafımızca aşağılanması da, onun diğer insanlara karşı duyduğu nefrete verdiğimiz karşılıktan başka bir şey değildir." 1883'de yayımlanan bir kitapta Proudhon solcu ekonomistlerin klasik anti-semitizm formülasyonlarını verir:

Yahudi, doğası gereği, ne bir çiftçi, ne bir sanayici, ne de gerçek bir tüccardır o, sadece bir üretici karşıtıdır. O, felsefesi gereği ticarete kalpazanlık, üçkâğıtçılık ve pazarlıkla çalışan daima sahtekâr ve parazit bir aracıdır. Fiyatların ne zaman düşeceğini ve yükseleceğini, taşıma risklerini, ürün dalgalanmalarını, arz ve talep dengesizliklerini her zaman bilir. Ekonomi politikası daima negatif, daima tefeciliğe dayalı olmuştur; baş şeytan, İblis, Ehrimen Sami ırkında vücut bulmuştur.³⁹

Proudhon'un, modern sosyalist düşüncelerini sergilerken ortaçağa ait satanizm suçlamalarını benimsemesi ve eski Hint-Aryan kötülük tanrısı Ehrimen'i de ekleyerek bu suçlamayı daha da geliştirmesi dikkat çekicidir.

Ütopik sosyalizmin öncülerinden, düşünür Johann Gottlieb Fichte (1762-1814) de Batı'ya yönelik Yahudi tehlikesine dikkat çeker. 1793'de yayımlanan Fransız Devrimi'yle ilgili kitabında Yahudileri Avrupa'daki sorunların başlıca kaynağı olarak görür ve muhtemel bir çözüm önerisini belki de ilk kez dile getiren kişi olur: "Kendimizi onlara karşı korumak için Vaat edilmiş Topraklarını yeniden fethederek hepsini oraya göndermekten başka bir çare göremiyorum."⁴⁰

Sosyalistler arasındaki Yahudiler, daha kesinleştirmek gerekirse, eski Yahudiler bile bu çevrelerdeki Yahudi karşıtı fikirlerden etkilenmişler ve kendilerine ait bir solcu Yahudi öz-nefreti geliştirmişlerdir. Buna en çarpıcı örnek, bir hahamın vaftiz olmuş büyük torunu olan Karl Marks'tır. Marks'ın 1844'de yayımlanan ünlü "Yahudi Sorunu Üzerine" isimli makalesi anti-Semitik propagandanın klasiklerinden biri olmuştur. Bu makalede Marks, Yahudileri ve hatta Museviliği, yıkmayı istediği kapitalist düzenin en fazla rahatsızlık yaratan özellikleri olan açgözlülük ve yağmacılıkla tanımlar. Bir çözüm önerisi de vardır Marks'ın: "Tüccarlığı ve tüccarlık ihtimalini ortadan kaldıracak toplumsal bir örgüt Yahudiliği imkânsız kılacaktır." Özel olarak Yahudi so-

rununu tartışmazlarken bile, Marks ve Engels'in düşünceleri, özellikle dergilerde ifade edilenler, birçok anti-Semitik anırtırma ve ifade içerir. Bir makalede, Polonya Yahudilerinden "tüm ırkların en kirlileri" olarak bahseder. Bir Alman tarihçinin, tıpkı antik Mısır'da olduğu gibi, Polonya'daki Yahudilerin de hızla çoğaldıklarına dikkat çekmesi üzerine, Marks bu durumu şöyle ifade eder: "Bit gibi çoğalıyorlar." Marks'a göre, Yahudiler yalnızca kapitalizmin değil, anti-Semitik kapitalist hükümetlerin de sorumlusudurlar: "Her Papa nasıl bir Cizvit tarafından desteklenmişse, her tiranın da bir Yahudi tarafından desteklendiğini görüyoruz. Gerçekten, eğer zihinleri bulanıklaştıracak bir Cizvit ordusu ve cûzdanları yağmalayacak Yahudiler olmasaydı, ezenlerin emellerine ulaşması imkânsız olurdu ve savaşın uygulanabilirliği kalmazdı."⁴¹ Hatta Engels, Yahudi isimleriyle alay ederken ve Yahudi kökenliliği Lassalle gibi siyasi muhaliflerine saldırmak için kullanırken sokak anti-Semitizminin jargonunu kullanır. Marks 30 Temmuz 1862'de Engels'e yazdığı bir mektupta Lassalle'ın negroid (zencimsi) özellikleriyle alay ederken iki farklı ırkçılık türünü birleştirir: "Yahudiliğin Almanlıkla zenci bir temel üzerindeki bu bileşimi sıra dışı bir melez ortaya çıkarmış. Arkadaşın sürekli ısrarcılığı da zencimsi."⁴² Marks değil ama daha sonra Engels görüşlerini değiştirmiş ve 1890'da anti-Semitizmi kınayan bir kitap yazmıştır.

Britanya ve Kuzey Amerika'da anti-Semitizm, hiç olmamıştır denemez ama, Fransa ve Almanya'dakine kıyasla çok daha az olmuştur. Fakat, kıta Avrupası'nda en güçlü anti-Semitizm, başından beri çarlara karşı devrimci muhalefette güçlü bir Yahudi karşıtı duygunun hüküm sürdüğü Rusya'da ortaya çıkmıştır. Tüm dünya Yahudiliğini, "Sömürgeci bir mezhep, sülûklerden oluşan bir halk, sadece ulusal sınırlara değil birbirinden farklı tüm siyasal sistemlere bir bütün halinde yapışmış kan emici parazitler," olarak gören Anarşist Mikhail Aleksovich Bakunin (1814-1876), keskin bir anti-Semitikti.⁴³ Bakunin'e göre, "ticari hırs ulusal karakterlerinin temel özelliklerinden birini oluşturduğu"

için Yahudiler, ne sosyalizme ne de sosyalist liderliğe uygundular. Bakunin açısından Marks ile Rothschild arasında herhangi bir farklılık bulunmamaktaydı; her ikisi de aynı spekülâtör ve parazit yığınının gelmeydi.

Bakunin'in öğretileri Rusya'ya uygundu. Yahudilere karşı pogromlar patlak verdiğinde, bırakın kınamayı ya da önlemeye çalışmayı, Ruslar bunu yapanları teşvik etmişlerdi. Onlara göre Yahudilere yönelik saldırılar sosyal devrimin başladığına işaret ediyordu ve dolayısıyla ileriye doğru atılmış olumlu bir adımdı. Bakunincilere göre Yahudiler, toplumun "urları ve irinleri"ni temsil ediyorlardı; böylece, "Yahudi karşıtı hareketler başladığında bireyler, bunun tüm [toplumsal] düzene karşı gizli bir protesto niteliği taşıdığına ve çok daha köklü bir hareketin başlangıcı olduğuna ikna edilebilirdi."⁴⁴ İşte bu ruh haliyle Bakuninci örgütün yürütme kurulu, 1 Eylül 1881'de kitleleri "Yahudi çar"a, Yahudilere ve soylulara karşı ayaklanmaya çağıran bir bildiri yayımladı: "Halkın çektiği acıları sadece kan dindirecektir. Yahudilere karşı isyan etmiş bulunuyorsunuz. İyi de yapıyorsunuz. Yakında tüm Rus topraklarında Çar'a, soylulara ve Yahudilere karşı bir ayaklanma başlayacak. Yanımızda yer alırsanız sizin için de iyi olur."

Bu tür görüşler, ne Rusya'da ne de başka bir yerdeki sosyalist akımlar arasında genel kabul görmekteydi. Sosyalist liderlerin çoğunluğu, ister Proudhon'da olduğu gibi bağınazlıktan, ister Marks'ta olduğu gibi öz-nefretten, isterse Bakuninci Rus örgütte olduğu gibi soğuk hesapçılıktan kaynaklansın, bu tür fikirlere kuvvetle karşı çıktılar. Fakat sosyalist liderliğin, müritleri arasındaki anti-Semitik duyguların gücünü dikkate alma zorunluluğunun ölçüsü 1891'de Brüksel'de düzenlenen Uluslararası Sosyalist Kongre'de ortaya çıktı. Abraham Cahan (1860-1951), New Yorklu bir Yahudi sendika lideri, Kongre'den anti-Semitizmin tehdidi altındaki Yahudi işçilerin hissiyatlarını paylaştıklarına ilişkin bir bildiri yayımlamasını istedi: "Tüm Rus gazeteleri Yahudilere saldırıyor ve sosyalist işçilerin Yahudilerden nefret ettiklerini yazı-

yor. Sizden bunun doğru olmadığını, Yahudi olsun Hristiyan olsun tüm sömürenlerin düşmanı olduğunuzu ve Hristiyan işçiler kadar Yahudi işçilere de sempati duyduğunuzu açıklamanız beklenmektedir.” Delegelerden bazıları Yahudilere özel olarak sempati ifade etmeye ya da anti-Semitizmi kayıtsız şartsız kınamaya yanaşmadı ve sonunda Kongre, “hem anti-Semitik hem de filo-Semitik tahrikleri” kınayan uzlaştırmacı bir karar üzerinde anlaşmaya vardı. Solcu anti-Semitist tarihçi Edmund Silberner’e göre, “Brüksel kararı uluslararası sosyalizmin belgeleri içinde biricik bir konuma sahiptir. Bildiğimiz kadarıyla, bu belge dostluk ifade edilen ezilmiş bir ulusun uluslararası bir organ tarafından kınandığı tek örnektir.”⁴⁵

Sıradan sosyalistlerde hatta bazen sosyalist liderlerde rastladıkları sürekli anti-Semitizmle incinen bazı Yahudiler, sosyalist enternasyonalizm aracılığıyla Yahudi sorununa bir çözüm bulabileceğine ilişkin umutlarını yitirmişler ve bunun yerine Yahudi ulusal kavramlarıyla düşünmeye başlamışlardı. Sosyalist ideolojiler on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda Siyonizmin gelişmesinde önemli bir etkidir. Birçok sosyalist Siyonizm türü ortaya çıkmış ve hepsi de Yahudi halkının üretici bir işgücüne dönüşerek toplumsal açıdan yeniden yapılanmasına, bağımsız bir Yahudi devletinin oluşturulmasından daha fazla vurgu yapmışlardır.

Bazı anti-Semitist unsurların varlığına rağmen birçok Yahudi, dönemin Avrupa’daki diğer siyasal partilerine kıyasla kendilerini daha sıcak bir biçimde karşılayan ve siyasi iktidara ulaşmakta tek yol olarak gördükleri sosyalist akımlarda kalmaya devam etmişlerdir. Bu, daha sonra, Yahudilerin kapitalizmdeki rolünün ikinci anti-semitist yorumuna yol açmıştır – yani, kapitalizmi yıkmaya yönelik radikal bir amaç güttüklerine ilişkin yorum. I. Dünya Savaşı’ndan sonra Rusya’daki Bolşevik rejim ve Macaristan, Bavaria ve başka yerlerdeki başarısız komünist devrim girişimleri aracılığıyla çok sayıda Yahudi lider uluslararası önem kazanınca daha da güçlenmiştir bu algılama. Beyaz Rus Sovyet karşıtı propa-

gandası bunu hem içeride hem de Batı'da sonuna kadar kullanmıştır. Öne sürdükleri iddialar Troçki, Zinoviev ve Kamenev gibi önde gelen Komünist figürlerle doğrulanmıştır.

Gerçekten de bir süre bazı Yahudiler Sovyet liderliğinde önemli görevlerde bulundular ve çok fazla yetki kullandılar. Fakat Stalin'in yükselişinden sonra, bunların hepsi sona erdi. Bir süre sonra Troçki sürgüne gönderildi ve sonra da öldürüldü. Zinoviev, Kamenev ve başka birçok Yahudi devlete karşı suç işledikleri gerekçesiyle idam edildiler. Bu kovuşturmalar ve idamlar ilk etapta anti-Semitist amaçlardan çok ideolojik amaçlarla gerçekleştirilse de, Yahudilerin parti görevlerindeki orantısız sayısına darbe indirdi. Böylece onların daha yüksek Sovyet kademelelerine gelmeleri bütünüyle engellenmiş oluyordu. Bu kovuşturma ve cinayetler, gerek dili gerekse içeriğiyle eski -sağcı ve solcu- anti-Semitizme dikkat çekici bir biçimde benzeyen "dünya Yahudiliği"ne karşı yeni bir kampanyanın başlangıcıydı.

Avrupa'daki Yahudi karşıtı eylem ve sözlerin uzun tarihi, diğer tarafı -kendi aralarındaki bu kötülüğün farkına varabilen ve onunla mücadele etmek isteyen Hristiyanları ve diğerlerini- göz ardı etmemize yol açmamalıdır. Batı Avrupa'da ortaçağda, Doğu Avrupa'da çok daha uzun bir süre, Yahudi düşmanlığı kabul gören bir normdu, fakat o zamanlar bile Yahudileri saldırganlara, Museviliği de karalayıcılara karşı korumaya çalışan din adamları ve nüfuz sahibi kişiler olmuştu. Hümanizma ve aydınlanma, liberalizm ve anayasacılık yıllarında, Yahudi hakları için mücadele eden, aralarında bazı din adamlarının da bulunduğu birçok kişi oldu.

15. yüzyılın sonunda Yahudilerin İspanya ve Portekiz'den sürülmesinden sonra Batı Avrupa'daki Yahudilere karşı bu tür bir muamelede bulunulmadı, aksine Yahudiler, daha önce kendilerine kapatılmış olan alanlara tedricen kabul edilmeye başladılar. Rusya şehirlerindeki pogromlar ve Ukrayna'daki büyük katliamlar gibi korkutucu olaylara rağmen Doğu Avrupa'da bile, genel manzara en azından siyaseten önemli ve etkin seçkinler arasında

artan bir hoşgörü, bağnazlık ve baskı taraftarlarında aşamalı bir gerileme şeklindeydi.

Bu gerileme, tescilli bir Anti-Semitist'in Almanya'da iktidara gelmesi ve Yahudilere karşı yeni ve korkunç bir kampanyanın başlatılmasıyla 1933 yılında sona erdi.

Hitler'in Nasyonal Sosyalistlerinden önce Batı Almanya'da açıkça ilan edilen anti-Semitist hareketler olmuştu. Fakat bunların çoğunluğu önemsizdi ve ara sıra bazı seçim başarıları elde etseler de fikirlerini genellikle uygulamaya koyamıyorlardı. Bazen Yahudi karşıtı politikalar izleyen hükümetler ve Yahudi karşıtı düşünceler ifade eden devlet adamları da oldu, fakat 1933 yılına kadar açıkça anti-Semitist olduğunu ilan eden bir hükümet, anti-Semitizmi idolojisinin ana maddesi haline getirerek iktidara gelmemişti. O zamana kadar Yahudilere yöneltilen suçlamalar iki tanıdık kategoriye ayrılıyordu. Bir tarafta Yahudilerin gettolarında kalmaya devam ettikleri, kendi garip yaşam tarzlarını sürdürdükleri ve Hristiyan toplumundan uzak durduklarına ilişkin şikâyet; diğer tarafta ise gettolarından çıktıkları, Avrupa giyim ve yaşam tarzını benimsedikleri ve dolayısıyla da Hristiyan topluma sızdıklarına dair şikâyet bulunmaktaydı. Hitler'in *Mein Kampf*'ında bu iki suçlama birleştirildi.⁴⁶ Kendisinin anlattığına göre, Hitler Viyana'da Hasidileri ilk gördüğünde anti-Semitist olmuş ve kara şapkalarını, yandan sarkan saçlarını, bıyıklarını ve uzun siyah ceketlerini gözlemleyerek onların kendilerini Aryan Avrupa'dan kasıtlı olarak ayrı tutan yabancı bir ırk olduğunu fark etmişti. Aynı zamanda, tuhaf giysilerini çıkaran, kendi gülünç dillerini öğrenmeyen ve kendilerini Aryan toplumunun bir parçasıymış gibi yutturmaya çalışan Yahudilere karşı daha tutkulu bir nefret duyuyordu.

İktidara geldikten sonra bu ikileme ve bu ikilemden kaynaklanan başka ikilemlerle kişisel olarak karşı karşıya kaldı. Yahudiler gettolarında kalmamalıydı çünkü onlar, bir Aryan ülkesinde varlıkları hoş görülemeyecek yabancılardı. Aryan toplumuna da

giremezlerdi çünkü yok edilmesi gereken ölümcül mikroplardı. Varlıkları saf Alman toprağını kirlettiği için Almanya'da da kalamazlardı. Fakat başka bir yere gitmelerine izin vermek de tehlikeliydi çünkü nereye giderlerse gitsinler Nazi karşıtı kışkırtma merkezlerini oluşturacaklardı. Bu çoklu ikilemler karşısında sadece bir çözüm yolu olabilirdi. Bunu geliştirmek ve uygulamak Hitler'in tarihsel başarısıydı.

BEŞİNCİ BÖLÜM MÜSLÜMANLAR VE YAHUDİLER

Bazen, Sami kökenli oldukları için Arapların anti-Semit olmayacakları iddia edilir. Bu tür bir önerme kesinlikle saçma ve bu önermeyi destekleyen argüman çifte hatalıdır. Birincisi, “Sami” teriminin, Araplar ya da Yahudiler kadar heterojen bir gruba uygulanabilir bir anlamı olmadığı gibi, bu tür terimlerin kullanımının ırkçılık, cehalet ya da kötü niyet emaresi taşıdığı ileri sürülebilir. İkincisi, anti-Semitizm Yahudilerden başka hiçbir halkla ilgili olmamıştır; dolayısıyla Arapların bu terimi kendilerinden başka bir halk için kullanabilmeleri bir seçenek olarak önlerinde durmaktadır.

Nitekim, Arap ülkelerinde ve İslam dünyasının diğer kesimlerinde, Yahudilerle ilgili çok sayıda yazıda bu seçeneğin tercih edildiği görülmektedir.

Hemen hemen 1400 yıllık Arap-Yahudi karşılaşmasının büyük bölümünde Araplar sözcüğün Batı'daki anlamıyla anti-Semit olmamışlardır – Kendileri de Sami oldukları için değil, büyük çoğunluğu Hristiyan olmadığı için. İslamiyette, İncil'in eğitimde herhangi bir yeri yoktur ve Müslüman çocuklar Yahudi tanrı-katilliği hikâyeleriyle yetiştirilmezler. Nitekim, tanrı-katilliği kavramı, küfür niteliğinde bir saçmalık olduğu için Kur'an tarafından reddedilir. Hristiyanlığın kurucusu gibi İslamiyetin kurucusu da, Yahudilerle ilişkiye girmekle, birlikte hem koşullar hem de sonuç çok farklıdır. Muhammed ve yanındakiler Yahudi değillerdi, Yahudi toplumunda yaşamamaktaydılar ve mesajları Yahudi toplumuna yönelik değildi. Tanıdıkları Yahudiler, ezici bir çoğunluğu pagan Arap olan bir toplumda, Medine'nin dinsel bir azınlık niteliğindeki üç Yahudi kabilesiydi. Müslümanlar kendilerini yeni ve gerçek İsrail olarak ne tasavvur ettiler ne de sundular; dolayısıyla eski İsrail'in inatçı bir biçimde ayakta kalmasından ne kendilerini tehdit altındaymış gibi hissettiler ne de şüphe duydular. Kur'an, Museviliğin icrası olarak değil, değersiz koruyucuları tarafından ihmal edilen ve çarpıtılan Yahudi ve Hristiyan metinlerin yerine geçen yeni bir vahiy olarak sunuldu. Hristiyanlığın aksine İslam Eski Ahit'i korumamış, bundan dolayı da yorum çatışmaları ortaya çıkmamıştır.¹

Her iki dinin kurucuları da, farklı şekillerde, Yahudi liderlerle çatışmaya girdiler. Fakat amaçlarda benzerlik bulunmaktaydı. İsa çarmıha gerilmişti; Muhammed yaşamı boyunca zaferden zafere koşmuş ve hem toplumun hem de devletin lideri olmuştu. Medine'nin Yahudi kabileleriyle giriştiği savaş, onların yenilgisi ve yok edilmesiyle sonuçlanmış ve Musevilikle İslamiyet arasındaki çatışma onun zaferiyle sonuçlanarak çözüme kavuşmuştu. Dolayısıyla Kilise ve İsrail arasındaki uzun ve teolojik açıdan hâlâ çözüme kavuşturulamamış çatışmaya denk bir çatışma söz konusu değildir. Yahudilerin, Hristiyanlıkla Müslümanlığa ait mesajları reddetme biçimlerinde de önemli farklılıklar bulunmaktaydı. Muhammed asla Mesih ya da Tanrı'nın Oğlu olduğu iddi-

asında bulunmadı, o sadece Tanrı'nın peygamberiydi. Yahudilerin onun peygamberliğine ilişkin muhalefeti, o daha hayattayken başarısızlıkla sonuçlandı. Bu muhalefet, Hristiyanların, Yahudilerin gösterdiklerini iddia ettikleri muhalefetten daha az önemli, daha az incitici ve daha az utandırıcıydı. İsa'nın Kudüs'teki Yahudi ruhban yapılanmasıyla ilişkileri dinsel tarihin önemli bir parçasını oluşturdu; Muhammed'in Medine'deki Yahudi kabilelerle çatışması ise daha az önemlidir – veya öyleydi. Son zamanlarda, bu durumda bir değişiklik meydana gelmiştir.

Batı dünyasında “Judeo-Hristiyan” geleneğinden bahsetmek yaygın bir uygulama haline gelmiştir. Bugünlerde çok daha sık kullanılan bu terim, son zamanlara aittir ve bu geleneğin günümüzdeki Yahudi ve Hristiyan savunucularını şaşkınlığa uğratmış olmalıdır. Fakat terim genel kabul görmüş, kabul gördükten itibaren de tarihsel ve kültürel bir gerçekliği ifade eder olmuştur. Buna karşın sadece tarihsel bağlamda kullanılan ve uzak geçmişini belirten “Judeo-Islam” bilim dünyasının bir terimi olarak varlığını sürdürmektedir. Terim Müslüman topraklarındaki Yahudiler ve Müslümanlar tarafından hiç kullanılmadı, ne de onlar tarafından kendi inançlarını, emellerini ve yaşam tarzlarını belirten bir terim olarak kabul edildi. Günümüzde bu terimin İslam topraklarında hiçbir etkisi yoktur.

Fakat, İslami düzen altında çok sayıda Yahudinin -bazen de müreffeh bir biçimde- yaşadığı geçmişte, “Judeo-İslami” gelenek terimi, iki din ile kültürün sembiyotik ilişkisini ve bunların yarattığı uygarlığı belirtecek şekilde kullanılmaya uygundu. Hristiyanlıkta olduğu gibi İslam'da da bu uygarlık, çoğunluk dinine mensup olanlar tarafından domine edilmiş, şekillenmiş ve yönlendirilmişti. Fakat bu uygarlık içinde yaşayan Yahudiler de, sadece ona katkı sağlayıcı olarak değil, ortak bir çabanın katılımcıları olarak da diğerleriyle birçok ortak değeri paylaşmış ve belli bir rol oynamışlardır. Terim geçmişte asla kullanılmamasına ve günümüzde kullanılmak için uygun olmamasına rağmen, yine de Yahudilerin, modern Hristiyanlık dünyası içinde oynadıkları ro-

le bazı açılardan benzeyen, bazı açılardan da benzemeyen, İslami ortaçağdaki tarihi bir gerçekliği belirtmektedir.

Hem Hristiyanlığın hem de İslamiyetin selefi -kimilerine göre ana din- olan Musevilğin konumu birçok bakımdan ikisinin arasında bir yerdedir. Bazı konularda Musevilik, Hristiyan topraklarında bile İslam'a daha yakinken; diğer başka konularda, İslam topraklarında bile, Hristiyanlığa yakındır. Benzerliklere ve farklılıklara bir bakmak Musevilikle ardıl dinler ve bu dinlerin inananlarıyla Yahudiler arasındaki ihtilaflı ilişkilerin açıklığa kavuşturulmasında yardım edebilir.

Birincisi, Hristiyanlarla Yahudiler arasındaki en belirgin ve muhtemelen de en önemli buluşma noktası, paylaştıkları kutsal kitaplardır. Yahudiler Yeni Ahit'i kabul etmezler fakat Hristiyanlar Eski Ahit'i kabul ederler. Evet, belki bunu büyük bir coşkuyla yapmamışlardır ama en azından tüm Hristiyanlık formlarının resmi duruşu, Eski Ahit'in Tanrı'nın kitabının bir parçası olduğu yönündedir. Gerçekten de, Hristiyan uygarlığının oluşumu ve gelişiminde Eski Ahit önemli bir rol oynamış, Eski Ahit'teki hikâyeler, düşünceler, duygular ve deyimler bu uygarlığın sanatına, edebiyatına hatta dillerine girmiştir. Bu, Judeo-Hristiyan mirasın çok önemli bir unsurudur. Kur'an'ın her iki Ahit'in de yerine geçtiği kabul edilen İslamiyet'te bunun koşutu bulunmamaktadır.

İsa'nın misyonu ve çarmıha gerilmesiyle ilgili olarak İslam diğer iki din arasında bir konumda durmaktadır. İslam da Musevilik de ne İsa'nın Tanrı'nın Oğlu olduğu ne de yeniden dirilerek insanlığı kurtaracağı inancını kabul eder. Fakat Ortodoks Musevilik İsa'yı hiçbir yere oturtmazken, Kur'an onu Tanrı'nın elçisi olarak tanır - kurtarıcı olarak değil, Muhammed'in gelişi ve onun getirdiği son ve mükemmel vahiyle nihayet bulan peygamberler zincirinin bir halkası olarak. İncil'de anlatılanların birçoğu Kur'an'da da geçer ya da en azından anırtılır. İlahi babalığın reddedilmesine ek olarak, çarmıha gerilmenin İslamiyet'teki anlatımı da Hristiyan versiyonundan önemli bir farklılık gösterir. İncil'de olduğu gibi Kur'an'da da, Yahudiler İsa'yı reddeder ve

onu çarmıha germek isterler. Fakat İncil'e göre Yahudiler bunu başarır, Kur'an'a göre ise başaramazlar. Meryem'in oğlu, Tanrı'nın peygamberi İsa'yı öldürdüklerini iddia eden Yahudilere ya-nıt olarak Kur'an'da şunlar yazılıdır: "Fakat onu öldürmediler, çarmıha da geremediler, sadece öyle sandılar... elbette onu öldürmediler, Tanrı onu kendi katına yükseltti."(Kur'an, 4:156-157). Müslüman yorumcular bunu, Tanrı'nın İsa'nın yerine bir benzerini ya da bir hülyayı geçirerek onu koruduğu ve cennete çıkardığı biçiminde yorumlarlar. Dolayısıyla, Hristiyanların id-dia ettiği gibi İslam'a göre de Yahudiler İsa'ya karşı bazı kötü ni-yetler beslemektedir, ama Hristiyanlıktan farklı olarak İslam, bu çabaların kesinlikle başarısızlıkla sonuçlandığını kabul eder. "Onlar [Yahudiler][İsa'ya karşı] tuzak kurdular, fakat Allah da tuzak kurmuştu, Allah tuzak kuranların en iyisidir."^{*}(Kur'an 3:54) İslami görüşe göre, çarmıha germe bir yanılsamaydı; dola-yısıyla bundan kaynaklanan teoloji ve tasvirlerin hiçbiri İslami düşünce ya da inanışta yer almamıştır.

Genel olarak, Yahudi ve İslam teolojileri birbirlerine Hristi-yanlıktan çok daha yakındır. Hem Yahudiler hem de Müslüman-lar mutlak bir biçimde tektanrııcıdır; her ikisi de -şüphesiz Hristi-yanlıktaki Teslis doktrinin pek anlaşılamamasından dolayı- Hı-ristiyanların bazı eğilimlerinin çoktanrıcılığa saptığından şüphe duymaktadırlar. Yahudi teolojisini formüle etme -yani, dinsel il-ke ve inançların felsefi kavramlarla açıklanması- çabalarından il-ki ortaçağda Müslüman topraklarında gerçekleşti ve İslami dü-şünce biçiminden derinden etkilendi. Bu formülasyonlar günü-müzde de Yahudi dinsel yaşamında güçlü bir etken olarak varlı-ğını korumaktadır.

Müslüman-Yahudi yakınlaşmasının gerçekleştiği belki de en önemli alan Kutsal Hukuk ve bu hukukun güven duyulan koru-

* Elmalılı Hamdi Yazır'ın 3. (Al-i İmran) sure 54. ayete ilişkin meali şöyledir: "Onlar hileye başvurdular, Allah da onların tuzağını boşa çıkardı. Allah hileleri boşa çıkaranların en hayırlısıdır." (ç.n.)

yucularıdır. Hem Musevilik hem de İslam hukuk dinleridir ve Yahudi Halakhası ile İslam Şeriatı arasında birçok ortak yön bulunmaktadır. Elbette ayrıntıda birçok farklılık da mevcuttur. Fakat Tanrı'dan gelen ve vahiyle bildirilen, hem kamusal hem de özel, hem toplumsal hem de bireysel yaşamın her yönünü düzenleyen bir İlahi Hukuk olduğuna ilişkin ortak fikir, bu farklılıklara üstün gelmektedir. Yahudilik ve İslam'da ortak olan bu fikir Hristiyanlığa yabancıdır. Yahudiler ve Müslümanlar belki aynı beslenme kurallarına sahip değildirler ama uyulması gereken beslenme kuralları olduğu hususunda hemfikirdirler ve her ikisi de bu tür sınırlamaları tanımayan Hristiyanlara olumlu gözle bakmazlar. Hatta bu benzerlik daha çok Müslümanlar tarafından kabul görmektedir. Yahudi beslenme kuralları farklı olsa da İslami kurallardan daha katıdır ve Müslüman müçtehitler, Yahudiler tarafından kesilen ve hazırlanan etlerin Müslümanlarca yenmesinin caiz olduğuna hükmetmişlerdir. Şia, Yahudi olsun başka bir dinden olsun, gayri Müslimler tarafından dokunulan her şeyi kirli saydığı ve Müslümanlar tarafından yenmesi durumunda kirlenme getireceğini düşündüğü için, bu hüküm Sünni İslam'la sınırlı kaldı. Fakat, Şia, İslamiyet içinde her zaman bir azınlık olarak kaldı ve Sünni içtihatların önemli sosyal etkileri oldu. Ayrıca, hem Yahudiler hem de Müslümanlar sünnet olurlar; kuralları ve usulleri farklıysa da, sünnetsizlere karşı duydukları hoşnutsuzluk da ortaktır.

Musevilikle İslam arasında din ve hukuk uyuşması bir benzerlik noktasını daha açığa çıkarır – hem teolog hem de müçtehit olan, ama Hristiyanlıktaki rahiplere benzemeyen ruhban benzeri din adamları sınıfı. Tapınağın yıkılmasından beri Musevilikte rahiplere benzer bir ruhban sınıfı olmamıştır. İslamiyette ise böyle bir sınıf hiç olmamıştır. İslam'da, ordinasyon (papazlığa atama töreni), kutsal ekmek törenleri, herhangi bir türde rahiplik görevi, gerekli bilgiye sahip bir yetişkin erkek müminin yerine getiremeyeceği herhangi iş bulunmamaktadır. İslam'daki ulema, Musevilikteki hahamlar gibi, öncelikle bilge kişilerdir, di-

ger bir deyişle kutsal hukukun doktorlarıdır. Kimi dönemlerde, her iki din de bir yeterlilik sistemi geliştirmiş fakat bu kesinlikle Hristiyan kiliselerindeki ordinasyon sözcüğünün ifade ettiği anlamda olmamıştır. Hahamlar ve ulema sosyolojik anlamda bir din adamları sınıfı olmakla birlikte, teolojik anlamda asla ruhban sınıfı olmamışlardır.

Bu benzerlik ve farklılıkların ışığında, Müslümanlar Yahudileri nasıl algılamışlar ve onlara nasıl davranmışlardır? Yahudiler 1400 yıl boyunca ve birçok yerde, İslamiyetin egemenliğinde yaşadılar; dolayısıyla İslami yönetim altındaki tecrübelerini genelleştirmek zordur. Fakat, ayrımcılıktan muaf tutulmadıkları ama nadiren eziyete maruz kaldıkları; en kötü hallerinin asla Hristiyanlık dünyasındaki kadar kötü, en iyi hallerinin de yine Hristiyanlık dünyasındaki kadar iyi olmadığı makul bir kesinlikle söylenebilir. İspanya'dan sürülme ve Engizisyon, Rus pogromları ya da Nazi soykırımına koşut hiçbir şey İslam tarihinde yaşanmadı; fakat son üç asırdır demokratik Batı'da Yahudilere sunulan tedrici özgürleşme ve kabul görmeye kıyaslanabilir bir şey de yaşanmadı.

Bu soruları incelerken, İslam tarihinin farklı dönemleri arasında net bir ayırım yapılmalıdır. Klasik İslam diye adlandırabileceğimiz birinci dönem İslamiyet'in yedinci yüzyılda ortaya çıkışıyla başlar Avrupa'nın öne çıkmasından önceki büyük gerilemeye kadar sürer. İslam'ın uzak batısında bu gerileme İspanya ve Portekiz'in yeniden fethi ve Kuzey Afrika'ya Hristiyan tehdidinin yönelmesiyle başlar, Ortadoğu'nun kalbinde ise, gerileme sürecine girmesine rağmen hâlâ korkulan bir askeri güç olan Osmanlı İmparatorluğu tarafından geciktirilir ve on sekizinci yüzyılın sonu ile on dokuzuncu yüzyılın başlarına kadar hissedilmez.

Bu birinci dönem, bazı bölgesel başarısızlıklar dışında İslam dünyasının nüfuzunu arttırdığı ve topraklarını genişlettiği bir güç ve kendine güven dönemidir. Aynı zamanda dış etkilerin olayların seyrini etkilemediği ve İslam uygarlığının kendi iç mantığının çizgisinde gelişmeye devam ettiği bir dönemdir bu.

Kur'an'da, Yahudiler hakkında ağır sözlerin yer aldığı birçok

ayet ve hadis bulunmaktadır. Bu ayetlerin büyük çoğunluğu Peygamberin Yahudilerle girdiği, hepsinde de galip geldiği çatışmalardır. Bu ayetler daha önceki vahiylerin sahipleri olarak Yahudilerden daha saygıyla söz edilen ve onlara belli bir hoşgörüyü yaklaşılmalarını öngören başka ayetlerle bir ölçüde dengelenir. Ama hepsinden önemlisi, İslamiyette, Hristiyanlıkta olduğu gibi, Yahudi dinine ve bu dinin müminlerine karşı yüz kızartıcı cinayet ve ihanet suçlaması geleneği bulunmamaktadır.

İslami yönetim altındaki diğer azınlıklar gibi Yahudilerin konumu da iç ve dış olaylara bağlı olarak farklılık göstermiş ve bu olaylardan büyük ölçüde etkilenmiştir. Bazen gönenç içinde yaşamışlar, bazen de sert baskılara göğüs germek zorunda kalmışlardır. Fakat en kötü haldeyken bile bu baskılar, farklılıklardan ve özel koşullardan kaynaklanan, daha önce normal olarak tanımladığım türde baskılardır. Hristiyan anti-Semitizminin ayırıcı özelliklerinden çoğuna rastlanmaz. Yahudi komplosu ve egemenliği korkusu, şeytani güçler suçlamaları olmamıştır. Yahudilere karşı, kuyuları zehirlemek, hastalık yaymak, ritüel cinayet vb suçlamalarda bulunulmamıştır, ta ki on beşinci yüzyılda Osmanlı egemenliğine giren yeni Rum tebaa tarafından getirilinceye kadar.

İslam topraklarında Yahudi toplulukları, İslami kural ve geleneklerin öngördüğü şekil ve tarzda bir hoşgörüyü karşılaştı. Diğer gayrimüslimler gibi Yahudiler de sınırlı haklara sahipti – fakat bu sınırlı haklar yasal olarak tespit edilen ve icra edilen haklardı. Bu ülkelerde, ulusçuluk ve vatanseverlik gibi Batılı kavramların girmesinden ve benimsenmesinden önce, temel sadakat kişinin dinsel topluluğuna aitti, siyasal bağlılık ise devlete -uygulamada ülkenin hanedan yöneticilerine karşı- duyulmaktaydı. Örneğin, Osmanlı İmparatorluğu'nda Yahudiler Sultan'a sadakat duyarlardı ve bazıları ikincil ama önemsiz olmayan görevlerde Sultan'ın hizmetine girmişlerdi. Hristiyanlar gibi Yahudilerin de -bazı istisnalar hariç- silah taşımalarına izin verilmemişti. İslamın korunması ve gelişmesi için savaşmak Müslümanların görevidi; İslam devletine tabi de olsalar inançsızlar bu görevi paylaş-

maya çağrılmazdı. Bir taraftan ulusal kimlik ve vatana bağlılık gibi Batılı kavramların kabulü, diğer taraftan askere almayla ilgili olarak Avrupa uygulamasının gelmesi bu durumda bir değişikliğe yol açtı. Fakat bu değişiklik yavaş ve ikircikliydi. Uzun bir süre Yahudiler ve Hristiyanlar askerlikten muaf tutuldu, askerlik yapmak yerine vergi ödemekle yükümlüydüler. Ve nihayet askere alındıklarında ise, daha çok savaşçı olmayan sınıflara ve -doktorlar ve mühendisler dışında- astsubay rütbelerine kabul edildiler. Dinsel azınlıkların silahlı kuvvetlerle tam bütünleşmesi modern zamanlara kadar mümkün olmadı, fakat bu sefer de, Türkiye hariç, bütün Müslüman ülkelerdeki Yahudiler için artık çok geçti.

Tüm bunlar, geleneksel İslami yönetim altındaki Yahudilerin modern mit yaratıcıları tarafından icat edilen dinler arası bir düş ülkesinde yaşadığı anlamına gelmemelidir. Hristiyanlar gibi Yahudiler de hem teoride hem de pratikte ikinci sınıf vatandaşlardı. Fakat bu konum, hiçbir biçimde ikinci sınıf teriminin ifade edebileceği modern çağrışımlar kadar kötü değildi. Kabul gören ve korunan bir toplumun üyeleri olarak Yahudiler, çoğu zaman etkili bir biçimde kullandıkları sınırlı fakat temel haklara sahiptiler. Yahudilerden ait oldukları yerde kalmaları beklenirdi; Yahudilere ve Hristiyanlara karşı patlak veren ender şiddet gösterileri daima buna uymadıkları hissinden kaynaklanmıştır. Son yıllarda Yahudiler dikkat çekici bir biçimde bu beklentiye uymamaktadırlar.

Bazı Hristiyan meslektaşlarının aksine, çoğu Müslüman ilahiyatçı ve tartışmacı, ciddi bir itirazda bulunma gereği duymadıkları için dikkatlerini Museviliğe yoğunlaştırmamışlardır. Bunun yerine, bir dünya dini ve uygarlığı olarak gördükleri Hristiyanlığa yönelmişlerdir. İslami literatürdeki Yahudi karşıtı polemikler çoğunlukla ya Yahudi dönmelerin din değiştirmelerini mazur göstermeye çalışmalarından, ya da eski dinlerindeki endişelerini yeni dinlerine aktaran Hristiyan dönmelerden kaynaklanmaktadır. İslam yönetimi altındaki bir Yahudi'nin katlanmak

zorunda kaldığı şey nefret, korku ya da kıskançlık değil küçüm-
senmeydi; elindeki şey ise sınırları aştığı düşünülürken hızla
baskıya dönüşebilecek bir tür lütuftu.

Şiddet içeren baskılar, zorla din değiştirme ve sürgün, hiç ol-
madı denemese de, nadirdi. Bu tür olaylar İslam dünyası içten ve-
ya dıştan, salgın hastalık veya açlık, dinsel bölünme veya işgalle
tehdit edildiğinde meydana geldi. Haçlılara karşı savaş, İslam'ın
yükselişinden beri ilk kez bir tür sosyal soyutlanmaya tabi tutu-
lan gayrimüslimlere karşı daha sert ve baskıcı bir tutum takınıl-
masına yol açtı. Moğol istilalarıyla ortaya çıkan on üçüncü ve on
dördüncü yüzyılın büyük felaketleri, gayrimüslimlere yönelik
polemiklerde ve onların ekonomik rollerini indirgeme çabaların-
da ifade bulan bir güvensizlik dalgasına yol açtı. Tüm bunlarda
Hristiyanlar ana hedefti; fakat özellikle yerli Hristiyan topluluk-
ların nesli tükendikten sonra, Hristiyan Avrupa'da olduğu gibi,
Yahudilerin tek dinsel azınlık olarak kaldığı Kuzey Afrika'daki
Yahudiler de etkilendi. Bu onların lehine olmayan, etkiye açık ve
hassas bir konumdu. Doğuda, Osmanlı yönetiminde değişim da-
ha yavaştı, fakat on sekizinci yüzyılın sonları on dokuzuncu yüz-
yılın başlarına gelindiğinde Osmanlı ve İran Yahudileri, Avrupa-
lı seyyahlar tarafından canlı bir biçimde tasvir edilen bir aşağılan-
maya düşmüşlerdi. Cehalet ve yoksullukla gerileyen, Müslüman-
lar ve Hristiyanlar tarafından reddedilen Yahudiler, eskiden sa-
hip oldukları konumlarını bile koruyamadıkları gibi artık yerle-
rine Yunan, Ermeni ve Arap Hristiyanlar geçiyordu. Bu durum,
bir yandan Batının koruması ve himayesinin (aynı zamanda Ya-
hudi örgütlerinin), diğer yandan yeni Müslüman liberal vatanse-
verliğin ayağa kalkmalarını desteklediği on dokuzuncu yüzyılın
sonuna kadar düzelme belirtisi göstermedi. Fakat artık çok geç-
ti, Batılı yönetimlerin çökmesi ve ardından da Batılılaşmış yön-
eticilerin çekilmesi, Müslüman zihinlerde dış düşmanla özdeşleş-
tirilen herkes için felaket getirdi.

Birbiri ardı sıra İslam topraklarını işgal eden üç dış düşman-
dan -Haçlılar, Moğollar ve modern Avrupa imparatorlukları-

üçüncüsü en ölümcül ve en sürekli olanıydı. Avrupa üstünlüğü döneminde İslam toplumu köklü değişimler geçirdi. Avrupalı düşmanları karşısında Müslümanların uğradıkları sürekli yenilgiler, zayıflık hissinin güçlenmesi, İslam topraklarının ve nüfusunun gün geçtikçe daha fazla oranlarda Avrupa imparatorluklarının egemenliği altına girmesi, İslam dünyasındaki Batı üstünlüğünden kaynaklanan travmatik ekonomik, siyasi ve nihayetinde de kültürel ve toplumsal değişimlerin bileşimi Müslümanların özgüvenini ve bununla birlikte de diğerlerine hoşgörüsüyle yaklaşma isteklerini zayıflattı. Gayri Müslimlere artık farklı bir gözle, Avrupalı düşmana karşı sempati besleyen ve bundan dolayı da İslam'a karşı ciddi bir tehdit oluşturan hoşnutsuz ve sadakatsiz bir tebaa olarak bakılıyordu. Bu tür şüpheler Hristiyanların, daha az ölçüde de Yahudilerin Avrupa egemenliğinde, hatta Avrupa'nın nüfuzuyla zenginlik ve önem kazanmaları sonucunda daha da güçlendi. Bu durum gayri Müslimlere, geleneksel İslam devletlerinde asla sahip olamadıkları bir nüfuz hatta bazen güç kazandırdı.

On sekizinci yüzyılın sonunda başlayan değişim, İslam dünyasının kendisini hem Doğu hem de Batı Avrupa'da genişleyen, nihayetinde de İslam dünyasının tümünü kendi yönetimleri ya da en azından nüfuzları altına alan Hristiyan imparatorluklarının tehdidi altında bulmasıyla daha da hızlandı. Bu, güvenin yerini öfkeye bıraktığı, daha önce küçümsenen kâfire benzemek için yeni kavramların ve kurumların benimsendiği, yabancı etki damlacıklarının sele dönüştüğü bir çağdı.

On dokuzuncu ve yirminci yüzyıllar boyunca Müslümanların Yahudilere karşı duyduğu düşmanlığın niteliğinde bir değişim meydana geldi. Eski düşmanlık gelenekseldi, dolayısıyla normal olduğu söylenebilirdi. Elbette değişik yer ve zamanlarda, Müslümanların gayri Müslimlere karşı tutumunda tam hoşgörüden ağır baskıya doğru değişen farklılıklar olmuştu. Genelde Müslümanların tutumu efendi bir halkın tebaa bir halka gösterdiği kibirli lütfkârlık şeklindeydi. Avrupa üstünlüğü döneminin değişen koşullarıyla birlikte, gayri Müslim, Müslümanların nazarında ar-

tık küçümsenebilir bir varlık olmaktan çıktı ve tehdide dönüştü. Yahudilerin durumunda ise bu yeni tutum, daha önce Yahudilere ve diğer gayri Müslimlere karşı en önyargılı Müslüman muhaliflere bile yabancı, Avrupa anti-Semitizmine özgü bazı fikirlerin ithaliyle daha da güçlendi.

Hristiyanlarla Müslümanların Museviliğe ve Yahudilere yönelik tutumları arasında önemli bir farklılık bulunmaktaydı. Hristiyanlık sadece bir selef tanıyordu, Musevilik; Hristiyanlık dünyasında sadece bir dinsel azınlık vardı, Yahudiler. İslamın iki selefti vardı, bunlardan Hristiyanlık daha yeni ve daha önemliydi; en azından iki azınlıktan Hristiyanlar çok daha fazla ve çok daha etkiliydi. Ayrıca Hristiyanlık İslamın azılı düşmanlarının; önce Bizans İmparatorluğu, sonra Haçlılar, son olarak da modern Avrupa devletlerinin diniydi. Buna mukabil Musevilik, uzun bir süredir din değiştirme yoluyla sayılarını arttırma ümidini yitiren küçük azınlıkların diniydi. Bu dine inananlar ne siyasi ne askeri güce sahiptiler; dolayısıyla İslam'a ya da İslam devletine tehdit oluşturmaktan uzaktılar. Bilakis, Yahudiler Müslüman yöneticilerin işine yarayabilirdi, çünkü Hristiyanların aksine dış düşmana karşı sempati duyduklarından şüphelenilmiyordu.

Dolayısıyla klasik İslam dünyasında Yahudilere bakış ve davranış biçimlerinde göze çarpan özellik onların önemsizliğidir. İster dini, ister felsefi, ister edebi olsun klasik İslam eserlerinde, başlangıç dönemlerinden günümüze bazı Hristiyan eserlerini biçimlendiren Yahudi korkusuna benzer bir şey bulunmamaktadır. Müslüman dini polemikçiler, çabalarının büyük kısmını baş düşman Hristiyanlığı çürütmek için harcamışlardır. Bunlardan çok azı Museviliği çürütmek için zaman ve çaba sarf etmiştir; çaba sarf eden bu azınlık da daha çok Hristiyan ya da Yahudi kökenli Müslümanlardır. İspanyol İbn Hazın (994-1064) haricinde, Müslüman dinsel literatüründe -ister İslam ilahiyatında isterse vaazlerinde olsun- Aziz Peter ve Raymond Lull'ın Musevilikle ilgili çürütmeleri, Martin Luther'in Yahudi karşıtı sert eleştirileri ya da Fransisken azizleri Capistranolu John ile Sienalı Bernardi-

no'nun etkinlikleriyle kıyaslanabilir bir şey yoktur.

Aynı şey düşünürler için de söylenebilir. Avrupa'da, aydınlanma asırları olan on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda bile büyük Fransız ve Alman düşünürleri şu ya da bu zamanda, bir biçimde anti-Semitik ifadeler kullanmışlardı. Klasik İslamın büyük düşünürlerinin eserlerinde bu ifadelerle kıyaslanabilir bir şeye rastlanmaz. Benzer şekilde, bazen bir Yahudi figürü çizse de klasik İslam edebiyatında da ne Fagin gibi şeytani canavarlara ne de Fransa, Almanya ve Rusya'nın edebi hayal gücünü esir alan ve çağdaş Arap romanıyla dramasını da işgal etmeye başlayan alçak Yahudi tiplerine rastlanır.

Hristiyanlık dünyasındaki felsefi ve edebi anti-Semitizm, kökleri derinlere giden ve sürekli olan korkuların ve suçlamaların ifadesidir. Bunlar da klasik İslam dünyasına yabancıdır. Müslüman yönetimindeki Yahudiler belki çok az övgü almışlar ve çok az saygı görmüşler, bazen de çeşitli suçlar nedeniyle suçlanmışlardır ama asla kalıtsal olarak kötü olmakla ya da dünyayı ele geçirmeye çalışmakla suçlanmamışlardır. Bu tür bir paranoya yüzyıllar sonra İslam dünyasını zehirlemeye başlamıştır. Başladığında da, hastalığın kaynakları ve aşamaları açıkça tespit edilebilir niteliktedir.

İslamda ne Hristiyan literatüründeki anti-Semitizme ne de onun yol açtığı filo-Semitist tepkiye rastlanır. İslam literatürü Yahudilerin kötülüklerinden bahsetmeye çok fazla zaman ve çaba sarf etmez; fakat Yahudilerin lehine de pek fazla bir şey söylemez. Fakat Kur'an'dan, Sünnet'ten ve hadislerden; daha sonraki literatürden, histografyadan ve folklordan Müslümanlar açısından Yahudi'nin nasıl gözüktüğüne ilişkin bir kalıp-yargı elde etmek mümkündür.

Arapların Yahudilere ilişkin ilk hatıraları, İslamın yükselişe geçişinden hemen önceki asra dayanmaktadır ve bütünüyle Yahudilerin lehinedir. Medine'de üç Yahudi kabilesi yaşamaktaydı ve diğer küçük Yahudi grupları Kuzey Arabistan vahalarına dağılmışlardı. Bu kabilelerin kökenleri hakkında kesin bir şey bilin-

memekte; bunlar daha çok Araplaşmış Yahudiler ve Musevileşmiş Araplar olarak tarif edilmektedirler. Bu Yahudiler çağdaşları için bir sorun teşkil etmiyorlardı. Altıncı yüzyıla gelindiğinde dil, kültür ve yaşam tarzı olarak Araplaşmışlar, kabul gören ve saygı duyulan bir parçasını oluşturdıkları Kuzey Arabistan'ın kabileci toplum yapısıyla büyük ölçüde bütünleşmişlerdi. Bunlardan İ.S. altıncı yüzyılın ortalarında ünlenen, şair Samaw'al (Samuel) ibn Adiya sadece şiirleriyle değil, atasözü haline gelmiş dürüstlüğü ve sadakatiyle de hatırlanır.

Peygamber Muhammed'in Mekke'den, üç Yahudi kabilenin yaşadığı Medine'ye göç etmesiyle çatışma başladı. Yahudilerin çoğunluğu Muhammed'in peygamberliğini reddederek onun siyasi ve askeri liderliğine direndi. Bunun sonucunda çıkan çatışmalar ve bu çatışmaların doğurduğu düşmanlık, Yahudileri inatçı ve sapkın, Tanrı'nın emirlerine karşı gelen, O'nun peygamberlerini reddedip öldüren ya da öldürmeye çalışan bir kavim olarak betimleyen Kur'an, Sünnet ve hadislerde yansıtılmaktadır. Modern zamanlarda, kolayca fark edilebilen dış etkilerle, Muhammed'in Yahudilerle çatışması onun yaşamındaki ana tema olarak yansıtılmakta, Yahudilerin Muhammed'e duyduğu düşmanlığa kozmik bir önem atfedilmektedir. Bu yaklaşım biçimi yenidir, yeni durum ve etkilerle doğrudan ilişkilidir. Klasik İslam literatürü daha ılımlı bir görüş benimseyerek Yahudilere karşı verilen mücadeleye Peygamberin yaşamındaki görece küçük ve sonuçta zaferle sonuçlanmış bir olay gözüyle bakar. Peygamber'in Yahudilerle ve Hristiyanlarla kişisel ilişkilerini yansıtan Kur'an, oldukça net bir biçimde, inançsızlardan Yahudileri en azılı düşman, Hristiyanları en iyi dost olarak belirtse de, daha sonraki İslam hukuku ikisi arasında herhangi bir ayırım yapmamış ve her ikisine de eşit davranmıştır. Bu aynı zamanda, Müslüman hükümetlerin görece modern zamanlara kadar benimsediği olağan uygulamaydı.

Kur'an'da ve Peygamber'in özyaşamöyküsünde Medine Yahudileri hakkında önem taşıyan şey Peygamber'e karşı çıkmaları de-

gildir, çünkü yenilgiye uğratılmışlar ve küçük düşürölmüşlerdir. Standart Kur'an metinlerinin 2. sure 61. ayetinde İsrailoğullarından bahsedilir: "Onlara aşağılanma ve yoksulluk verildi ve Allah'ın gazabını hissettiler. Bu, Allah'ın ayetlerine inanmadıkları ve O'nun peygamberlerini öldürdükleri içindi. Bu, ihanet ettikleri ve günah işledikleri içindi." Yahudilerle ilgili olarak Kur'an'da ve sonraki eserlerde "gurursuzluk" ve "aşağılanma" sözcükleri sık sık geçer. İslami görüşe göre bu, onların geçmişteki isyankârlıklarının cezasıdır. Güçlü Hristiyan ve İslam imparatorlukları arasındaki mevcut güçsüz konumları da bu cezanın tecellisidir. Arap şiirinde ve folklorunda prototip haline gelen Yahudinin gurursuzluğu temasına metaforlarda ve öykülerde de sıkça rastlanır. Bazıları Yahudilerdeki bu gurursuzluğu isyankârlıklarından dolayı Tanrı'nın verdiği bir ceza ve dolayısıyla da sonsuza dek katlanmak zorunda oldukları bir durum olarak görürler. Bazen bu ebedi ceza, Yahudilerin Peygamber'e karşı sergiledikleri ve daha sonraki Yahudilerin daha sonraki Müslümanlara karşı beslemeye devam ettikleri varsayılan düşmanlıkla ilişkilendirilir. Bu algılama ara sıra geleneklerde belirir, fakat İslam eserlerinin ana teması değildir. Aşağılama teması, İslam tarihinde zaman zaman göröldüğü üzere, münferit Yahudiler önemli mevkilere geldiklerinde, zenginliğe ve güce eriştiklerinde özellikle önemli hale gelmekteydi. Fakat bu duruma Yahudilerden çok Hristiyanlarda rastlanır.

Hristiyanlıkta olduğu gibi temel İslami anlatılarda Yahudi, düşman ve haindir. Aradaki büyük farklılık şudur ki İslami metinlerde Yahudinin düşmanlığı etkisizdir; hainliği ise yenilgiyle sonuçlanır. Kur'an'da Yahudiler Musa'ya ihanet ederler ve başları ezilir; İsa'yı çarmıha germeye çalışırlar ama bu girişimleri başarısızlıkla sonuçlanır – sanki bunu başarmış yanılsamasına düşürölürler. Peygamberin özyaşamöyküsünde Yahudiler ona karşı gelir, fakat yenilgiye uğratılarak müstahak oldukları cezaya çarptırılırlar, kimisi sürgün edilir, kimisi de köleleştirilir ya da öldürölür. Aynı manzaraya Sünnet ve hadislerde ve sonraki diğer din-

sel metinlerde de rastlanır: düşmanlık dolu fakat bu düşmanlığı etkili kılacak güç ya da kudretten yoksun bir Yahudi.

Yahudi'nin İsa'ya karşı başarılı olmasıyla Muhammed'e karşı başarısız olması arasındaki bu temel farklılık her iki dinde, Yahudilerden nefret edenlerin tutumlarını belirgin bir biçimde etkiledi. Hristiyan için Yahudi, kozmik şeytanın yeteneklerine sahip karanlık ve ölümcül bir gücü temsil ediyordu. Müslüman açısından ise düşmanlık dolu, kurnaz ve hain olabilirdi, fakat zayıf ve etkisizdi – korku değil, eğlence nesnesiydi: Bu zayıflık ve önemsizlik imgesi ancak İslam topraklarındaki Yahudi yaşamının müteakip tarihiyle doğrulanabilirdi.

İslam yönetimindeki Hristiyan gibi Yahudi'ye de silah taşıma hatta ata binme izni verilmedi. Hristiyanın aksine bu, Yahudi'nin her yerdeki kaderiydi. Dolayısıyla gurursuzluk kalıp-yargısına, savaşı Müslüman halklar arasında Yahudi'yi özel bir alay konusu haline getiren korkaklık kalıp-yargısı da eklendi. İslam dünyasındaki çeşitli etnik ve dinsel grupların gariplikleriyle alay eden gülünç halk hikâyelerinde, Yahudilere atfedilen en yaygın nitelik korkaklıktır. Bu duruma Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarındaki Türkiye'den bir örnek göstermek yeterlidir. Hem liberal ideolojinin hem de pratik gerekliliğin etkisiyle gayrimüslimler sonunda Osmanlı ordusuna kabul edilirler. Malûm nedenlerle Yahudilere, Hristiyanlardan daha fazla güvenilir fakat daha az saygı gösterilir. O dönemde anlatılan bir hikâyeye göre Balkan savaşları sırasında vatanseverlik ateşiyle yanan bazı Türk Yahudileri vatanlarını korumak için bir gönüllüler taburu oluştururlar. Eğitilip silah verildiğinde ve cepheye sürülmeye hazır olduklarında hükümetten, yol üzerindeki eşkıyalara karşı jandarma koruması sağlamasını talep ederler.

Bu gurursuzluk ve güçsüzlük arka planı karşısında bir Yahudi askeri gücünün ortaya çıkarak çarpıcı zaferler kazanması korkutucu bir şok yarattı. Bu değişimin ortaya çıkardığı elem verici sorulara kısmi bir yanıt genellikle zayıflık ve gurursuzlukla ilişkilendirilen başka bir kalıp-yargıda -hilekârlık- bulundu. Orta-

çağ Arap tarihçilerinin en büyüğü İbn Haldun (1132-1406) konuya sosyolojik bir açıklama getirir: “Başkalarının boyunduruğuna giren ve kötü davranılan her ulus zarar görür. Aynı şey başkalarının iradesine tabi olan ve yaşamlarının denetimi tamamen kendi ellerinde olmayan bütün şahıslarda da açıkça görülebilir. Örneğin, bu tür bir muameleden dolayı karakterleri bozulmuş, bundan dolayı da her çağ ve ortamda kötülükleri ve sinsilikleriyle ün salmış Yahudileri düşünün. Bunun nedeni, üstte bahsedilenlerden çıkarılabilir.”² İbn Haldun’un öngörülerine sahip olmayan başkaları, sahtekârlığı ve hilekârlığı kalıtsal bir Yahudi özelliği olarak algıladılar. Modern zamanlarda da bu algılamaya biçimi askeri yenilgilere yararlı bir açıklama sağladı.

Gayrimüslim tebaalarına davranışlarında Müslüman yöneticiler ve halklar genellikle Hristiyanlar ve Yahudiler arasında bir ayırım yapmamışlar, her ikisine de aynı hoşgörü düzeyini sergilemişlerdir. Zaman zaman, genellikle özel olaylara bağlı olarak dış düşmandan gelen tehdit durumunda ya da daha çok gayrimüslimlerin çok palazlandıkları ve kırılmaları gerektiği düşünüldüğünde- baskıya başvurulduğu da görülür. Fakat bu tür olaylar kural değil istisnadır ve gayrimüslimlerin konumları tamamen güvenli olmasa da bütünüyle müsamaha gösterilen bir konumdur.

Genel olarak Yahudiler ve Hristiyanlar bulundukları yerlerden sürgün edilmemişlerdir. Bunun en önemli istisnası Arabistan’dır. “Arap topraklarında iki din kalmayacak,” sözünden hareket eden Halife Ömer’in tüm Yahudileri ve Hristiyanları, münhasıran Müslümanlara ait olan Arap topraklarından çıkardığı anlatılır. Nitekim Yahudiler ve Hristiyanlar Kuzey Arabistan’da kalmaya devam etmişler ve sürgün Hicaz’la sınırla kalmıştır. Her iki azınlık da Peygamber’in, yaşamı süresince Arabistan’da kalmışlardı; fakat ölümüyle birlikte sürgün kuralı Peygamber’in ardıllarınca artan bir katılıkla uygulandı.³ Günümüzde gayrimüslimlerin Cidde ve Taif hariç Hicaz’ın tamamına, Yahudilerin ise Suudi Arabistan’ın tamamına girmeleri yasaktır.

Hıristiyanlık dünyasındaki Yahudilerin ve kâfirlerin aksine, İslam yönetimindeki gayrimüslimler, ölüm ya da sürgünle nadiren karşılaşmışlar veya dinlerini zorla değiştirmeye nadiren davet edilmişlerdir. Avrupa Yahudilerinin aksine -İran ve Fas gibi bazı istisnalar hariç- İslam Yahudileri ne mekânsal ne de mesleki gettolara tıkıştırılmışlar, bilakis yerleşim ve meslek seçiminde özgür bırakılmışlardır. İbadet özgürlüğüne ve kendi komünal ilişkilerinde belli bir özerkliğe de sahiptiler. Zorlayıcılığı zamana ve yere göre değişiklik gösteren toplumsal, siyasi ve mali yetersizliklerin tamamının etkisine açıktılar. Bunlardan en külfetlisi, modern zamanlardaki Batılılaşma reformlarına değin hafiflemeyen ağır vergi yükümlülükleriydi. En aşağılayıcısı ise, gerçek müminlerden kolaylıkla ayırt edilebilmeleri için giymek zorunda oldukları giysiler, takmak zorunda oldukları işaretler ve nişanlardı. Hıristiyan Batı'da uzun bir tarihe sahip olacak olan sarı nişanın kökeni erken ortaçağ Bağdat'ına uzanmaktadır. Bu, Batı'nın Doğu'dan hoşgörüsüzlüğü öğrendiği bir örnekti.

Daha sonraki Avrupa anti-Semitizminin karakteristik bir özelliği olan ırkçılık, İslam dünyasında hiç olmadı. İlkçağ Arabistan'ında hem Hıristiyanlar hem de Yahudiler vardı ve her ikisi de Arap ailesinin parçası olarak görülüyordu. Bu algılama biçimine göre, Hıristiyanlık gibi Musevilik de kalıtımsal ve değiştirilemez ırksal bir kimlik değil, bireyin katılabileceği ya da ayrılabilceği bir dindi. Araplar kesinlikle bir ırksal kimlik duygusundan yoksun değildiler ve ilk dönemlerde bu duyguyu, Arapların Arap olmayanlara karşı üstünlüğü doktrininde, daha sonraki dönemlerde ise beyazlarla siyahlar arasındaki ilişkilerde ifade etmişlerdi. Belki Yahudilere yapılan bazı göndermelerde -örneğin dokuzuncu yüzyıl Arap yazarlarından el-Jahiz'in aşırı soy içi evlilikten dolayı Yahudi neslinin bozulmasından bahsetmesinde ya da Kordova'lı İbn Hazm'ın Yahudilere saldırırken ırksal nitelikleri vurgulamasında- ırksal tonlar olabilir. Fakat İbn Hazm farklı koşulların hüküm sürdüğü İspanya'da yaşıyordu ve kendisinin Arap Doğu'da ne önceli ne de ardılı bulunmaktaydı. Mo-

dern zamanlara gelindiğinde Avrupa'dan Yahudilerin kötü ve kalıcı ırksal özelliklere sahip ayrı bir ırk oldukları fikri ithal edildi.

Klasik İslam devletlerindeki gayri Müslim azınlıkların durumu günümüz standartlarının bir hayli altındadır ve bu durum günümüzdeki demokrasilerde de gözlemlenebilir. Yine de Batı Avrupa'nın ortaçağdaki şartlarıyla karşılaştırıldığında İslam devletlerinde çoğunluk dinine mensup olmayanların durumlarının daha iyi olduğu söylenebilir – Doğu Avrupa söz konusu olduğunda ortaçağdan sonraki dönemlerde de geçerlidir bu.

Fakat bu durum uzun sürmedi. Müslümanlar kendilerini zayıf, tehdit altında ve çevrelenmiş hissettikçe kendi gayrimüslim tebaalarından gitgide daha fazla şüphelenir oldular. Ve Müslümanlar, aynı düşmandan yeni nefret ideolojilerini ve yeni baskı yöntemlerini hemen öğrendiler:

İslam dünyasında Hristiyanlara özgü Yahudi nefretinin oluşması çeşitli aşamalara ayrılabilir. Bu nefretin oluşmasının başlangıcı bir bakıma geç ortaçağda, Hristiyanların İslamiyete geçmeye başlamasına kadar gider. İkinci aşama Osmanlı'nın Avrupa'da genişlemeye başlaması ve İstanbul'un fethiyle gelir. Her iki durumda da çok sayıda Rum Ortodoks Hristiyan, Osmanlı yönetimi altına girdi. Ritüel cinayet suçlamaları bu kesimlerde yaygındı ve Paskalya zamanlarında bunun yol açtığı karışıklıklar yüzünden, Osmanlı yetkililerinin dikkatini çekti. Böylece bu özel hikâye İslam topraklarında ilk kez duyulmuş oluyordu.

Fakat modern tarzda anti-Semitizmin İslam topraklarına gerçek anlamda girişi on dokuzuncu yüzyıldan itibarenidir.⁴ Hepsi Batı'yla yakından ilişkili olan Hristiyan Arap azınlıklar aracılığıyla bu tip anti-Semitizm yayılmaya başladı. Ayrıca Batılı misyonerler de bunu teşvik etti. Hristiyan azınlıklar, başlıca ticari rakipleri olan Yahudilere karşı çıkmak için pratik nedenlere sahipti. Yahudi karşıtı kışkırtmalar boykot çağrılarıyla destekleniyor ve bu da büyük bir kabul görüyordu. On dokuzuncu yüzyılda, ritüel cinayet suçlamaları, imparatorluğun her yerinde, Arap, Rum ve Türk eyaletlerinde yayılıyordu.

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Avrupa kaynaklı anti-Semitik eserlerin ilk Arapça çevirileri yayımlandı. Arapça'daki ilk anti-Semitik makalelerin hepsi çeviriydi. Bunlar, bütünüyle değilse bile çoğunlukla Fransızca asıllarından, Hristiyan Arap çevirmenlerce çevrilen eserlerdi. Bunlardan ilki 1869 yılında Beyrut'ta yayımlanan, o dönemde anti-Semitist çevrelerde çok popüler olan, Yahudi dininin korkunç yanlarını sergileyen, Hristiyanlığa geçen Moldovalı bir hahamın sözde itiraflarıyla ilgili bir uydurmacanın çevirisiydi.⁵ Arapça'daki ikinci anti-Semitik eser, 1889'da Paris'te yayımlanan Georges Corneilhan'ın Suriye ve Mısır'daki Yahudilerle ilgili uzun kitabının Fransızca'dan yapılan bağımsız çevirisiydi. Kitabın Arapça bir başka çevirisi de 1893'te Kahire'de ortaya çıktı.⁶ Çevirmen İngilizce *The Levant Herald* gazetesinin yerel muhabiriydi. Yahudileri, Fransa'yı ve tabi ki tüm dünyayı bozan bir çürüme kaynağı olarak gören ve onların tamamen sürgün edilmesini öneren bu kitap dönemin Fransızca anti-Semitik literatürüne güzel bir örnektir.

Yüzbaşı Dreyfus davası ve sonrasında çıkan tartışmalarla birlikte Anti-Semitik literatürün yayılmasında yeni bir aşama başladı. Fransa'daki tutkulu anti-Semitizm hezeyanlarının Fransız nüfuzu altındaki tüm bölgelerde yansımaları oldu. Fransa ile Lübnanlı Maruni Hristiyanları arasında yakın ilişki bulunmaktaydı. Fransız eğitimi ve kültüründen gitgide daha fazla etkilenmeye başlayan Maruniler bu ve diğer olaylardan hemen etkilendiler. Hem Türkçe hem de Arapça gazetelerin bazıları yüzbaşının haksız yere suçlanmasından üzüntü duymakta ve bunu mağrur Avrupa uygarlığı aleyhinde bazı görüşler ifade etme fırsatı olarak kullanmaktaydılar.⁷ Dönemin İslam âleminin önde gelen dinsel ve entelektüel liderlerinden biri olan Raşit Rida Fransa'daki Yahudilerin aşağılanması ve baskı altında tutulmasını sert bir biçimde eleştiriyordu. Ona göre bunun nedeni dinsel fanatizm olmazdı, çünkü Fransızlar dinsel inançlardan çok uzaktılar. Bu daha çok ırksal önyargı ve Yahudilerin başarılarına duyulan kıskançlıkla ilgiliydi. Rida Fransızların bakış açısını benimseyerek

Yahudilere saldıran bazı Mısırlı gazetecileri de suçluyordu.⁸ Anti-Dreyfusçulara destek sadece Hristiyan azınlıklardan geliyordu. Bu destek etki olarak sınırlıydı ve yabancılardan etkilenildiği aşikârdı. Bununla birlikte, Avrupa kaynaklı anti-Semitik literatürün bir kısmının Arapça'ya çevrilmesine vesile oldu.

İslam dünyasındaki Yahudi karşıtı polemiklere, Talmud'la ilgili temaların dahil olması bu döneme denk gelir ve hem köken hem de Arapça'ya çevrilmesi bakımından Hristiyan kökenlidir. 1890 yılında Habib Faris isimli Hristiyan bir yazar Kahire'de daha sonra *al-Dhaba'ih al-Bashariyya* (Talmud'daki İnsan Kurbanları) adıyla yeniden basılan *Surakh al-Bari'fi Buq al-Hurriyya* (Masumun Özgürlüğün Borusuyla Çağırılması) isimli bir kitap yayımladı. Bu kitap büyük ölçüde Avrupa kaynaklarından toplanan, Yahudileri ayın amaçlı cinayet işlemekle suçlayan ve bu cinayetleri Talmuddaki öğretilere bağlayan anti-Semitist mitlerin bir tür derlemesiydi. Ortalıkta dolaşan Avrupa kaynaklı standart malzemeye, yazar Ortadoğu'dan da birçok örnek eklemiş ve on dokuzuncu yüzyılda Şam ve Antakya'da ortaya atılan çeşitli ritüel cinayet suçlamalarını ayrıntılı bir biçimde incelemişti. Kitap 1962 yılında Kahire'de bir giriş yazısı ve notlarla birlikte yeniden yayımlandı. Bu konuyla ilgili bir başka kitap da *al-Kanz al-Marsud fi qawaid al-Talmud* idi. Bu kitap Rahip Rohling'in orijinali Almanca olan ünlü anti-Semitik yapıtının çevirisiydi. Bu kitabı Arapça'ya, Fransızca çevirisinden Yusuf Nasrallah aktarmıştı. İlk baskısı 1899'da Kahire'de, ikinci baskısı ise 1968'de Beyrut'ta yapıldı. İlk baskı, Hristiyan azınlıklar arasında bile ilgi görmemiş; ikinci baskı ise çok dikkat çekmişti.

Anti-Semitik literatürün Arapça'ya çevrilmesine yönelik ilk çabalar tepkisiz kalmadı. Osmanlı topraklarında yetkililer 1869 yılında yayımlanan kitabın dağıtımını durdurdu; zaman zaman, Yahudi karşıtı duyguları körükleyen yayınlar yapan gazeteleri, kamu düzenine tehdit oluşturdukları gerekçesiyle kapattı. Dönemin, önde gelen Hristiyan Arap yazarları ve gazetecileri Yahudilere yönelik bu tür saldırıları kınayan ve üç dinin birbirini daha

iyi anlaması çağrısında bulunan yazılar yazdı.⁹

Bu durum hemen izleyen yıllarda olmasa da tedrici olarak kö-tüleşti. Yahudilere yönelik nefretin kabarmasının ve eski Arap-Yahudi topluluklarının bulundukları yerlerden sürülmesinin nedenleri, dönemin daha büyük olaylarının arka planında aranmalıdır. Bunlardan, etkileri açısından en uzun vadeli ve yıkıcı olan, İslam dünyası ile Avrupa arasındaki güç dengesinin bozulmasıydı. Birkaç asırdır İslam dünyası zayıflarken Avrupa güçleniyordu. Bir süre Ortadoğu'nun merkezindeki Müslümanlar değişimin gerçeklerine gözlerini yumabildiler. On dokuzuncu yüzyıla, daha çok da yirminci yüzyıla kadar gerçekler tüm çıplaklığıyla ortaya çıkmış çok az yanılısma kalmıştı. İslam dünyasının büyük çoğunluğu fethedilerek Avrupa'nın dört büyük imparatorluğuna, yani İngiliz, Fransız, Hollanda ve Rus imparatorluklarına dahil edilmişti. Bağımsız kalan iki İslam devleti -Osmanlı İmparatorluğu ve İran- bile günden güne daha fazla hissedilen Avrupa'nın siyasi ve ekonomik etkisine maruz kalıyordu.

Siyasi zorlama ve ekonomik baskılar, İslam topraklarını entelektüel etkilere de açık hale getirmişti. İlk kez Müslüman Araplar, Farslar ve Türkler Avrupa dillerini öğrenmeye başlıyor, Avrupa kitaplarını okuyor ve hatta Avrupa okullarına gidiyorlardı. İslam dünyasının bütününe tehdit eden en önemli tehlike Avrupa'nın egemenliği altına girmekti. Bu tehlikeyi karşılamak için kimilerine göre düşmanı anlamak, kimilerine göre de onu taklit etmek gerekiyordu.

Dönemin Avrupası geniş kapsamlı kurumsal modeller ve eylem ideolojileri sunuyordu. Bu kurumların ve ideolojilerin hem Ortadoğu hükümetlerinin hizmetindekiler hem de bu hükümetleri eleştirenler arasında müritleri bulunmaktaydı. Bir yandan Avrupa tarzı yönetim biçim ve usulleri yeniden şekillenirken diğer yandan da Ortadoğu devletlerini yöneten küçük, Batılılaşmış elitler kendilerini, uluslarını ve ülkelerini yeni ve o zamana kadar pek bilinmeyen vatanseverlik ve ulusçuluk terminolojisiyle düşünmeye başladılar.

Tüm bunlar gayrimüslim azınlıkların statüsünde ve onların, İslam topraklarında yaşayan diğer vatandaşlar tarafından algılanma biçimlerinde önemli değişikliklere yol açtı. İslam hukukunun öngördüğü eski ilişki biçimi ve hoşgörüyü eşitsizlikle birleştiren uygulama bin yıldır gayet iyi işlemişti. Fakat bu ilişki biçimi aydınlanma asrı olan on dokuzuncu yüzyılda artık kabul edilebilir olmaktan çıkmıştı – ne Avrupalı güçler açısından ne de gitgide daha fazla bir biçimde bu güçlerin koruması altına giren Osmanlı İmparatorluğu'nun Hristiyan tebaası açısından.

Eski düzenin yerini, aşama aşama, her zaman bir gelişme gözüyle bakılamayacak bir şey alıyordu. Kâğıt üzerinde dinsel azınlıklar eskisine nazaran çok iyi durumdaydılar. Azınlıklar, devlet içinde İslam'ın tanımladığı tebaa topluluklar değil, o ülkenin vatandaşları ve o ulusun üyeleriydiler. Eski düzende, milletler bir dinin alt bölümleri iken; yeni düzende dinler, o dinlere mensup olanların ilke olarak en azından eşit pay talep edebilecekleri bir milletin alt bölümleriydi. Bu değişimler Hristiyanlar ve Yahudiler arasında büyük umutlar yeşertti; hatta Müslümanlar arasında bile, özellikle Osmanlı egemenliğinin daha az hissedildiği Arap eyaletlerinde liberal vatanseverlerin arzularını paylaşan ve ortak bir ulusal kimliğe yönelik inançları dinsel farklılıkların önüne geçen birçok kişi bulunmaktaydı.

Fakat, Avrupa imparatorluklarının Hristiyan ve bir ölçüde de Yahudi azınlıklara gösterdiği yakın ilgi; bu toplulukların eğitim, refah ve nihayetinde de siyasi güç düzeylerinin hızla yükselmesi büyük sıkıntılara yol açıyordu. Bu gibi değişimler, uzun bir süredir kendilerinden aşağı görmeye alıştıkları kişileri artık kendileriyle eşit kabul etmek için hiçbir neden göremeyen ve daha önce aşağı görülenlerin, yabancıların teşviki ve korumasıyla üstünlük kazanmaya başlamalarından daha da rahatsızlık duyan Müslümanlar arasında kaçınılmaz olarak huzursuzluk yarattı. Hristiyanlar bile, yükselmenin yanı sıra alçalma anlamına da gelen bu yeni eşitlik durumundan bütünüyle mutlu değillerdi. Yüksek düzeyli bir Osmanlı memurunun, Müslümanlarla gayrimüslimler

arasındaki eşitliği ilan eden 1856 tarihli Islahat Fermanı'yla ilgili anıları her iki topluluğun tepkilerine dikkat çekmektedir.

...Bu fermana göre, Müslümanlar ve gayrimüslim tebaalar tüm haklar bakımından eşit kılınıyordu. Bu durum Müslümanlar arasında çok ters tepkilere yol açtı... Bazı Müslümanlar şöyle homurdanıyordu: "Bugün babalarımızın ve dedelerimizin kanıyla kazanılan kutsal haklarımızı kaybettik. İslam toplumunun egemen bir toplum olduğu bir dönemde kutsal haklarımızdan mahrum bırakıldık. Bugün, Müslüman halk için ağıt ve yas günüdür."

Gayrimüslimlere gelince, egemen toplumla eşit konuma geldikleri bugün, bir bayram günüydü. Fakat patrikler ve ruhani liderler durumdan hoşnut değildi. Halbuki daha önceki dönemlerde Osmanlı devletinde milletler, önce Müslümanlar, sonra Rumlar, sonra Ermeniler, sonra da Yahudiler gelecek şekilde sıralanmışlardı; şimdi hepsi aynı düzeyde kabul ediliyordu. Bazı Rumlar, "Hükümet bizi Yahudilerle bir tuttu. Biz İslamın üstünlüğünden memnunduk," diyerek buna karşı çıktılar.¹⁰

Müslümanların duyduğu bu rahatsızlıklar öncelikle, değişimin başlıca yararlanıcıları olan Hristiyanlara yönelik olsa da bu duygudan Yahudiler de etkilendiler. Hristiyanların sayı, refah ve yabancı koruma bakımından sahip oldukları avantajların çok azına sahip oldukları için Yahudiler, kolayca günah keçisi haline geldiler. Hristiyanlar da, kısmen ticari rekabet nedeniyle kısmen de Müslümanların kızgınlığını kendilerinden başka bir yöne çevirmek için bazen Yahudi karşıtı duyguları kışkırtarak buna katkıda bulundu. Bunu yaparken de genellikle Avrupalı dostlarının ve patronlarının desteğini aldılar.

Ortadoğuluların izlemeyi arzuladıkları birkaç Avrupa modeli vardı. Uzun bir süre en fazla hayranlık duyulan Avrupa modeli Batı Avrupa'nınkiydi – liberal demokrasi, sınırlı anayasal hükümet ve ırk ya da kökene bakılmaksızın eşit haklar modeli. Fakat başka Av-

rupa modelleri de bulunmaktaydı – dinsel bağınazlık modeli, ırkçılıkla etnik milliyetçiliği birleştiren, Avrupa’da güçlü savunucuları ve Ortadoğu’da da takipçileri olan model. Yeni tip anti-Semitizmin Ortadoğu’daki başlangıcı, yabancı akıl hocaları ve onların yerel müritleriyle ilişkilendirilebilir. Bunların Ortadoğu’ya gelme kanalları dinsel ve resmi olmak üzere ikiye ayrılır. Rum ve Katolik kiliselerinin ruhban sınıfı Osmanlı İmparatorluğu tebaaları arasındaki müritlerini seferber edebilmek için büyük çaba harcadılar – birincisi Rusya’nın çıkarına, ikincisi de Katolik güçlerin, özellikle de Fransa’nın çıkarına. Ortadoğu illerindeki, Yahudilere yönelik ritüel cinayet suçlamaları uzun bir süre Hristiyan kaynaklardan gelmeye devam etti. Bunlardan en ünlüsü, 1840 Şam Olayı, bazı Capuchin keşişleriyle başladı ve Fransız konsolosunun müdahalesiyle güçlenerek devam etti. Konsüler ve ruhani müdahale, çok sayıda benzer olayda da görülebilir. On dokuzuncu yüzyılın sonuna gelindiğinde, bu tür suçlamalar artık Müslüman kaynaklardan da gelmeye başlamış; yirminci yüzyılda ise yaygınlaşmıştır. Ortak Yahudi düşmana karşı koymak için bir Hristiyan-Müslüman ittifakı oluşturma çağrısı yeni temadır. Çok sınırlı bir destek kazansa da bu düşünce biçimi zaman zaman hâlâ ortaya çıkmaktadır.

Avrupa tipi anti-Semitizmin Ortadoğu’da yayılmasında bir başka önemli adım, Sultan II. Abdülhamid’in despotizmine son vererek yeni bir anayasal rejim tesis eden 1908 tarihli Jön Türk Devrimi’nin sonrasında atıldı. O dönemde, devrim, Hristiyanlar ve Yahudilerin yanı sıra birçok Müslüman tarafından da memnuniyetle karşılanmış ve yeni bir özgürlük ve işbirliği döneminin müjdeleyicisi olarak görülmüştü. Fakat bundan büyük rahatsızlık duyan ve Sultan’ı devirerek ardıllarının gücünü kırmanın İslam’a indirilmiş bir darbe olduğunu düşünen çok sayıda muhafazakâr Müslüman da bulunmaktaydı. Bu muhalifler, asla bütünüyle uygulanamamasına rağmen Jön Türklerin verdiği, dinlerin eşit hale getirilmesi sözünden özellikle rahatsızlık duydular. Devrimle gelen değişiklikler başkentte ve özellikle de Arap eyaletlerinde çok ciddi muhalefetle karşılaştı.

Oldukça erken bir aşamada, Jön Türklerin muhalifleri, devrimin Yahudi entrikalarının bir parçası olduğunu iddia etmişlerdi. Bu iddia asırlardır, bir akıma karşı güvensizlik ifade etmenin en bildik yolunun o akıma Yahudi bir köken atfetmek olduğu İslam topraklarında hiç de yeni değildi.¹¹ Geçmişte, bu tür suçlamalara nadiren başvurulur ve bunlar genelleştirilmiş bir kötülüme söyleminin bir parçasından başka bir şeyi oluşturmazlardı. Fakat bu sefer farklıydı. Suçlamalara yetkinlik ve tutarlılık kazandırılmış ve bunlar Avrupa'dan ithal edilen anti-Semitik doktrinlere ve inançlara oturtulmuştu. Bazı Avrupalı gazeteciler ve diplomatlar bu temayla ilgilendiler. Özellikle Britanya Büyükelçisi Sir Gerard Lowther ve onun başdanışmanı Gerald H. Fitzmaurice Yahudilere yönelik komplo teorilerinin müptelası haline gelmişti. Bu tür hikâyeler yabancı toplumlarda da dolaşmaya başladı ve yerel Hıristiyan gazetelerinde yer aldı – Rum, Ermeni ve Hıristiyan Arap- ve 1911 yılına gelindiğinde Türk basınına da sızdı. Komplo teorileri, Emperyalist güçlerin kendilerini Türkiye'yle savaşırken bulduğu ve Osmanlı toprakları içinde yaşayan Müslüman tebaaların bu duruma öfkelenmesinden korktukları, dolayısıyla da Osmanlı İmparatorluğu ve özellikle de Jön Türk rejimine karşı güvensizlik yaratmak için her yolu denedikleri I. Dünya Savaşı sırasında yeni bir ivme kazandı. Jön Türk rejiminin gerçek bir İslami rejim olmadığı ve Yahudilerle Hür Masonların egemenliği altında olduğu iddiası İtilaf devletlerinin Araplar ve genel olarak da İslam dünyasına yönelik propagandasının en değerli parçasını oluştuyordu.

Çağdaş kanıtlar göstermektedir ki Arap eyaletlerinde ve başka yerlerde Jön Türklerle yönelik tepkiler genelde Müslümanların gayrimüslimlerle eşit kılınmasıyla ilgili olup özel olarak Yahudilere karşı değildi. Fakat anti-Semitik kavram ve eserlerin Ortadoğu'da yayılması süreci başlamıştı. Zamanla bunlar küçük ve önemsiz fanatik gruplarla sınırlı kaldılar ve dönemin ne siyasi ne de entelektüel çevrelerinde etkili olabildiler. Fakat anti-Semitik literatürün bazı temel metinleri ve bunların içerdikleri fikirler ar-

tık Arapça olarak mevcuttu ve zamanı gelince daha geniş bir biçimde yayılmak üzere hazır bekliyordu.

Arap anti-Semitizminin sonraki dönemlerdeki yükselişi birçok nedenden kaynaklanmaktadır: Emperyalist tehdit ve buna yönelik ulusal tepki, ithal edilen şovenizm ve içerdeki fanatizmin yükselişi, şiddetli ve sancılı bir değişim döneminde tüm nefretleri yoğunlaştıran ve tüm azınlıkları tehdit eden yeni bir hoşgörüsüzlüğün yükselişi bunlardan bazıları. Yahudiler açısından iki gelişme büyük önem taşımaktaydı. Bunlardan birincisi Almanya'da Adolf Hitler'in ve Nazi Partisi'nin iktidara gelişi ve yaptıkları korkunç propaganda. İkincisi İsrail devletinin doğuşuna yol açan Filistin'de Siyonist yerleşimlerinin başlaması ve İsrail devletinin kurulmasından sonraki Arap-İsrail savaşları.

ALTINCI BÖLÜM NAZİLER VE FİLİSTİN SORUNU

1933 ve 1945 yılları arasında, Nazi Almanyası ile Arap liderliği arasında gelişen yakın ve bazen de etkili ilişkiler Almanların, Arap desteğini kazanma isteğinden çok Arapların Almanlara yaklaşma çabalarından kaynaklanıyordu.

Uzun bir süre Nazi hükümeti, Arap dünyasına ve bu dünyanın işlerine şaşırtıcı bir ilgisizlik sergiledi. Çeşitli nedenleri vardı bunun. Birincisi -fakat öneminin abartılmaması gerekir- ideolojikti. Alman sınıflandırmasında Araplar Sami kökenliydi ve bundan ötürü Nazi ideolojisinin Yahudilere atfettiği aşağı özellikleri paylaşıyorlardı. Bu tür görüşler zaman zaman Nazi yazılarında ifade edilmişti. Adolf Hitler'in, savaşın başlamasından hemen önce Ağustos 1939'da komutanlarına yaptığı bir konuşmada Ortadoğu halklarından "kırbaçlanmak isteyen boyalı yarı

maymunlar” olarak bahsettiği rivayet edilir.¹

İdeolojik yaklaşımdan daha da önemlisi Alman uzmanların Arap potansiyelini düşük değerlendirmeleriydi. Fakat, Araplara yönelik şaşırtıcı bir biçimde olumsuz Alman politikası, ideolojik ya da pratik değerlendirmelerle değil Nazilerin öncelikler sistemi tarafından belirlenmişti. Hiç şüphesiz Nazilerin nihai amacı dünya egemenliğiydi. Fakat yakın hedefleri Avrupa’ydı ve diğer amaçlar, Avrupa kıtasına hâkim olma ihtiraslarının gerisine itilmişti. Ortadoğu görece önemsiz görülüyordu – ne başka çıkarları kurban etmeye değerdı ne de başka olası ittifakları tehlikeye atmaya. İngiltere’yle anlaşma umudu taşıdıkları sürece Almanlar açıkça İngiliz karşıtı bir eylemde bulunmaktan kaçındılar. Başlangıçta Naziler Bismarck’ın ünlü, “Tüm Doğu Sorunu, tek bir Pomeranya askerinin kemiklerine değmez,” sözüyle ifade edilen geleneksel görüşten pek sapmadılar.

1938-1939 yıllarında patlak veren uluslararası krizlerle birlikte İngiltere’yle uzlaşmak artık mümkün görünmüyordu fakat Almanya’nın, uğruna, en azından Ortadoğu’nun bazı kesimlerinden feragat edeceği başka devletler de yok değildi. Haziran 1940’da Fransa’nın teslim olmasından sonra, Fransız Vichy hükümetinin Suriye ve Kuzey Afrika’daki yönetimini tanımaya hazırды. Kasım 1940’daki Hitler-Molotov buluşmasında Almanların “Basra Körfezi’ne çıkan Batum ve Bakü’nün güneyindeki alanı Sovyetler Birliği’nin isteklerinin merkezi olarak” tanınmasına ilişkin Sovyet talebi kabul edildi.² Bunlardan daha da önemlisi Almanya’nın Mihver’deki ortağı faşist İtalya’nın talepleri idi. Alman dış politikası Ortadoğu’daki İtalyan çıkarlarını ve iddialarını tutarlı bir biçimde tanıdı ve Almanya’yı İtalyan müttefikiyle çatışmaya sürükleyecek her türlü eylem ve taahhütten özenle kaçındı. Alman Ortadoğu uzmanları hiç şüphesiz yok ki İngilizlerin, Araplara verdikleri bazı taahhütlerin sonucunda iki savaş arası dönemde karşılaştıkları sorunların ve Fransız müttefiklerinin çıkar ve hassasiyetlerine gösterdikleri yetersiz dikkatin farkındaydılar. Almanlar bu hatayı tekrarlamamaya kararlıydı.

Nazilerin Ortadoğu'ya yönelik tutumlarını biçimlendiren çeşitli etmenler bulunmaktaydı ve bunlar Nazi yapılanmasındaki farklı grup ve kesimler tarafından temsil edilmekteydi. Diğer sorunlarda olduğu gibi bunda da, Nazi devletinde farklı çıkar ve düşünceler arasında anlaşmazlıklar hatta tartışmalar çıkması mümkündü, tabi ki her isteği kanun sayılan ve kesinlikle sorgulanamayan Hitler kararını verene değin.

Nazi hükümetinin ilk yıllarında liderliğin, dolayısıyla da hükümetin, başlıca ilgisi Yahudilerden kurtulmaktı. Bunu, fiziksel imha ile başarıma düşüncesi bazı Nazi liderleri tarafından daha önce önerilmişti fakat henüz uygulanabilir bir politika olarak görülüyordu. Bunun yerine tercih edilen politika göçtü ve bu süreci hızlandıracak ve Almanya'yı bütünüyle *Judenrein* -Yahudisiz- bir yer haline getirme amacına yaklaştıracak her şey kabul edilebilir görülüyordu. Fakat 1930'ların buhranlı dünyasında çok az ülke yoksul göçmenleri kabul etmeye hevesliydi ve Alman Yahudilerinin seçenekleri çok sınırlıydı. Dolayısıyla Almanlar Filistin Mandasını, istenmeyen Yahudilerini gönderebilecekleri faydalı bir yer olarak gördüler ve bu amaçla bazı pratik adımlar atmaya bile heveslendiler. Bu girişimler İngilizlerin başına çorap örme ve Yahudi karşıtı duyguları kışkırtma amaçları da taşıyordu.

Nazilerin Siyonizme ve bir Yahudi devletine karşı takındıkları tutum başlangıçta küçümseyici sonra da düşmancaydı. İrkçi Nazi teorilerine göre sadece Aryanlar siyasi egemenlik hakkına sahipti; ve egemenliği de sadece onlar kullanabilirdi. Yahudiler, bir devlet kurmak ve onu yaşatmak için gereken yaratıcılık ve idealizmden yoksundu. Alfred Rosenberg'e göre, Siyonizm "spekülatörlerin dünyayı sömürmek amacıyla kendilerine yeni bir etkinlik alanı sağlamak için attıkları bir adım"dı.³ Hitler'e göre, eğer Yahudiler kendi başlarına bırakılırsa birbirlerini öldürmek için fareler gibi dövüşeceklerdi: "Eğer Yahudiler dünyada yalnız başlarına bırakılsaydı, kendi pislikleri içinde boğulacaklardı." Karakteristik bir Nazi görüşü 1937'de Filistin'i gezen, parti gazetesi *Angriff*'in editörü tarafından ifade edildi. Bu zat, Alman Dı-

şişleri Bakanlığı'nın Yakındoğu dairesinin başkanına yazdığı bir mektupta şu gözlemde bulunuyordu: "Yahudilerin Almanya'dan Filistin'e gelerek servetlerini burada harcamaları iyi bir şey... Filistin, Alman Yahudilerinin göç etmesi için uygun bir yer. Buraya kök salamayacaklar, servetlerini harcayacaklar ve Araplar tarafından temizleneceklerdir... Filistin'deki Yahudiler belalarını bulmuştur, sonları kızgın bir tavadan ateşe atlamak olacaktır".⁴

Elbette bu fikirleri benimseyenler için bir Yahudi devleti fikrinin gerçekleşme olasılığı bulunmamakta, dolayısıyla da Almanya için herhangi bir sorun teşkil etmemekteydi. Fakat bu arada özellikle Alman Dışişleri Bakanlığı'nda başka bir düşünce ekolü gelişmekteydi. Bu düşünce, Haziran 1937'de verilen iki önemli muhtıradan ifade bulunmaktadır. Biri, Alman Dışişleri Bakanı von Neurath tarafından kaleme alındı ve 1 Haziran'da Almanya'nın Londra Büyükelçiliği'ne, Kudüs Başkonsolosluğu'na ve Bağdat orta elçiliğine gönderildi. 22 Haziran tarihli diğer muhtıra, Alman Dışişleri Bakanlığı'nın Nazi dairesi *Referat-Deutschland* tarafından hazırlanarak, Almanya'nın dış ülkelerdeki bütün diplomatik ve konsolosluk misyonlarına gönderildi. Filistin'deki Yahudi yerleşimleri, 1930'ların ortasında Nazi baskısı nedeniyle hem sayı hem de kaynak olarak hiç de küçümselemeyecek ölçüde artmıştı. Daha da önemlisi Lord Peel başkanlığındaki İngiliz Kraliyet Komisyonu, Filistin sorununu uzun uzadıya inceledikten sonra raporunu tamamlamıştı. Peel Komisyonu'nun raporu temmuz ayına kadar yayımlanmasa da genel eğilimi biliniyordu. Rapor hem Siyonizme hem de Arap milliyetçiliğine karşı sergilediği sıcak yaklaşımla dikkat çekiyordu. Raporda yer alan en önemli tavsiye, Filistin Mandası'nın bölünerek biri Yahudi diğeri de Arap olmak üzere iki ayrı devletin kurulması suretiyle her iki tarafın da kısmen tatmin edilmesiydi. Filistin sorununun ele alınma biçimini uzun süre meşgul eden paylaşım fikri ilk kez bu raporda resmi bir ifade kazanmış oluyordu. Bu tavsiyelerle bir Yahudi devleti fikri, artık Siyonist hayal ürünü olmaktan çıkıyor; bir İngiliz, yani Aryan, hükümet raporunda yer alan pratik bir öneri halini alıyordu.

Alman siyaset yapıcılar bu değişimi hemen dikkate aldılar. Von Neurath'ın talimatları şöyleydi: "Şimdiye kadar Almanya'nın Yahudi politikasının birincil hedefi Yahudilerin Almanya'dan mümkün olduğunca fazla sayıda göç etmelerini sağlamaktı. Bu hedefe ulaşmak için döviz politikasında bile fedakârlıklar yapılıyordu [Almanya'yı terk ederek Filistin'e giden Yahudilerin döviz transferlerine izin verilmesine göndermede bulunuluyor]".⁵ Söz konusu belge, bu yeni durumda, Filistin işlerini artık iç siyasi mûlahazaların belirlemeyeceğini ortaya koymaktadır: "Bir Yahudi devletinin ya da İngiliz mandası altında Yahudiler tarafından yönetilen bir siyasi yapının oluşturulması, bir Filistin devleti, bütün dünya Yahudiliğini kendi bünyesinde toplayamayacağı, aksine uluslararası Yahudilik için, bir ölçüde Vatikan devletinin siyasi katoliklik veya Moskova'nın Komintern için sağladığına benzer bir uluslararası hukuk sùjesi olma durumu sağlayacağı için Almanya'nın çıkarına değildir." Bir Yahudi devletine yönelik muhalefet elbette Arap muhaliflerin desteğini gerektiriyordu: "Dolayısıyla, dünya Yahudiliğinin gücünün artması olasılığına karşıt ağırlık oluşturmak üzere Arap dünyasının desteklenmesi Almanya'nın çıkarıdır." Yahudi devletine yönelik Alman muhalefeti benzer terimlerle ve ideolojik bir argüman eklenerek 22 Haziran tarihli bir genelgede de ifade edilmektedir: "Gerçekten, Yahudilerin dağınık hallerinin sürmesi Almanların çıkarıdır. Alman topraklarında yerleşik tek bir Yahudi kalmasa dahi, Yahudi sorunu Almanya için çözülmüş sayılamaz. Aksine, son yıllardaki gelişmeler göstermektedir ki uluslararası Yahudilik daima Nazi Almanyasının ideolojik ve dolayısıyla da siyasi düşmanı olacaktır. Dolayısıyla Yahudi sorunu Alman dış politikasının en önemli sorunlarından biridir."⁶

Ortadoğu'daki Alman misyonlarına Araplara karşı daha sempatik -fakat hâlâ oldukça ihtiyatlı- bir tutum takınmaları konusunda talimatlar gönderildi. Bağdat'daki Alman bakan Fritz Grobba, "Arap ulusal emellerine yönelik Alman anlayışının öncekinden daha açık bir biçimde fakat kesin bir vaatte bulunmaksızın ifade edilmesi gerektiğini" söylüyordu.

Bu sürekli ihtiyaın nedeni halen İngiltere'yle nihai bir çatışmadan kaçıma umudunun taşınmasıydı. Arap isyancılara, Alman Gizli Servisi'nin kaynaklarından sağlanan mali yardım bile hâlâ küçük ve düzensizdi. Almanya, İngiliz gücüne karşı Arap muhaliflere genel bir destek sağlama ve bazı gizli yardımlarda bulunma yanlısıydı. Fakat Alman-İngiliz ilişkilerini tehlikeye düşürecek noktaya gelmeden. 1938 Münih Paktı'nın sonrasında, özellikle de 1939'da Çekoslovakya'nın işgalinden sonra Londra'da değilse bile Berlin'de, yaklaşan savaşta Almanya ve İngiltere'nin karşıt saflarda yer alacakları anlaşıldı. Bundan sonra Arap dünyasına yönelik Alman propagandası daha etkin ve iddialı olmaya başladı. Arapça radyo yayınları 1938'in yazında başlamıştı ve bu yayınların radyo dinleyicisi üzerinde çok etkili olduğu ortaya ıktı. Başka propaganda araçlarının da desteğiyle Araplar üzerinde güçlü bir etki uyandırıldı. Fakat hâlâ Araplara spesifik vaatlerde bulunulmuyor ve Almanlardan bekledikleri ve arzuladıkları somut yardım sağlanmıyordu. İngilizlerin hissiyatı artık Alman politika yapıcılarının umurunda değilse de Ortadoğu'da iyi niyetleri Araplarınkinden daha önemli olan başka çıkar grupları da vardı.

Arap işlerinden sorumlu Alman politika yapıcıları ve yetkililer bundan dolayı birçok sınırlılığa tabiydi. Alman ittifakını destekleyen Arap sözcüler ise bu tür sınırlamaların hiçbirine tabi değildiler. Araplar, aynı düşmanlara karşı savaştıkları için, Almanları destekliyor ve onlara güveniyordu. Bu ortak düşmanlar başlangıçta İngilizler, Fransızlar ve Yahudilerdi. Sonra, savaş sırasında güç dengesinin değişmesiyle Fransızlar listeden çıktı ve onların yerini önce Sovyetler sonra da Amerikalılar aldı.

Ortak düşmanlara karşı savaşmak ortak bir dava yaratmak için güçlü bir itkiydi. Fakat Arap topraklarında Alman propagandasını başarılı kılan başka ve daha derin etmenler vardı. İngiltere ve Fransa sadece, bir süre Ortadoğu'ya hâkim olmuş imparatorluklar değildi. Bu ikisi aynı zamanda eski ve kendine güvenen uluslardı ve bunların uluslukları (nationhood), ulusal ve ülkesel emellerin tatmin edildiği ulus-devletler biçiminde ifade bulmuş-

tu. Batı Avrupa'nın ölçülü vatanseverliği ve bu vatanseverliğin milliyetin hukuki tanımına sıkı sıkıya bağlılığı, Arap dünyasında yeni ortaya çıkan milliyetçilikle çok az ortak özellik taşıyordu. İngilizlerin ya da Fransızların aksine Araplar tek bir ulus devlete sahip değildiler; hemen hepsi şu ya da bu şekilde yabancı kontrolünde olan çok sayıda siyasi entiteye bölünmüşlerdi. Arapların ulusluk (nationhood), duygusu eski ve köklüydü; fakat geleneksel olarak bu duygu dil, kültür ve bazen de soy bakımından ifade bulmuştu. Geçen birçok yüzyılda, Arap ulusluk duygusu (nationhood), siyasi kimlik ya da bağlılıktan ne etkilenmiş, ne de bunları etkilemişti. Ancak son zamanlarda, değişen koşulların ve yeni fikirlerin etkisiyle Arap entelektüelleri, ve daha az ölçüde, politikacıları siyasi haklara ve emellere sahip, ulusluğunu devlet olma biçiminde ifade eden bir Arap ulusunu düşünmeye başlamışlardı. Arap ulusçuları için İngiliz ve Fransız uluslarının deneyimleri, Araplar açısından ilgisizdi ve bu ikisinin milliyet ve vatanseverliğe ilişkin fikirleri hem yabancı hem de kafa karıştırıcıydı. Buna mukabil İtalya'nın ve bilhassa Almanya'nın son dönem tarihi, Arap deneyimleriyle daha fazla koşutluklar taşıyordu. Araplar gibi Alman ulusu da çok sayıda ayrı devlete ve prensliğe bölünmüş, bunlardan bazıları da Alman olmayan krallıklara dahil edilmişti. Prusya'nın Almanları birleştirmek için verdiği başarılı mücadele Araplar için bir örnek ve model teşkil etmekteydi; içinde bulundukları dönemde ise Adolf Hitler'in, bütün Almanları tek ve güçlü bir pan-Germen devletinin çatısı altında toplama misyonunu sürdürdüğü ve bunu tamamlamak üzere olduğu anlaşıyordu.

Siyasi birlik stratejisinden daha fazlası gerekliydi. İngiliz ve Fransız milliyet duygusunun aksine, Almanların milliyet duygusu, vatandaşlık ve bağlılık açısından tanımlanmamıştı. Alman kimliği sınırlara ve egemenliğe göre değil, dil, kültür, tarih ve - Naziler açısından- kana göre tanımlanmıştı. Özellikle on dokuzuncu yüzyılda Alman topraklarındaki durum Ortadoğu'nun etnik karmaşasına ve siyasi bölünmüşlüğüne çok benziyordu; Alman tipi milliyetçilik, benzer nedenlerle, Araplara, İngiliz ve

Fransız vatanseverliğine göre daha akıllıca ve uygulanabilir gözüküyordu.

Almanlar'ın, Arap dünyasına yönelik büyük çaplı doğrudan propagandası başlamadan önce dahi, ideolojilerinin etkisi hissediliyordu. Alman milliyetçiliğinin önceki versiyonlarında küçük bir unsur olan Yahudi karşıtı tema, Nazi milliyetçiliğinde ana tema haline gelmiş ve Yahudi Ulusal Yurdu'nun oluşturulması ve bir Yahudi devletinin kurulması olasılığı karşısında kendilerini tehdit altında hissedenlere yeni bir sığınak oluşturmuştu. Yahudi düşmanlığı hem Araplara yönelik Alman propagandasında hem de Almanlara yöneltilen Arap taleplerinde vurgulandı. Arap işlerine yönelik Alman resmi raporları, Yahudi karşıtı duyguların, Nazi davasını desteklemekteki değerine sürekli olarak göndermede bulunuyordu.

Elbette, Almanlar ilke olarak, sadece Yahudi karşıtı değil aynı zamanda anti-Semitistti. Dolayısıyla teorik olarak, Yahudilerin yanı sıra Araplar da ırkçı Nazi ideolojisinin örtülü düşmanlık ve küçümseme süjeleriydi. Führer de dahil olmak üzere bazı Almanlar, Arapları bu şekilde görüyordu. Alman belgelerinde, Arapların ırksal kökenine ve özelliklerine küçümseyici göndermelere rastlanıyordu. Fakat bu ırkçı doktrin Alman-Arap ilişkilerini çok az etkilemiş gözüküyordu. Özellikle Araplara yönelik yeni ve daha etkin bir Alman politikasının uygulanmaya başladığı 1937 yazından itibaren, her iki taraf da, bu rahatsız edici konuyu deşmekten kaçındı. Başka yerlerdeki diğerleri gibi Alman Arabistler de, Arap davalarına sıkı sıkıya bağlandılar. Hatta bazıları, Nasyonel Sosyalist Parti'yi tüzüğündeki ırkçı maddeyi değiştirerek Yahudilerle sınırlamaya ikna etmeye çalışmıştı. Arap topraklarındaki büyükelçiler ve konsoloslar *Mein Kampf*'taki anti-Semitik paragrafların sadece Yahudi karşıtlığı ifade edecek şekilde değiştirilmesini bile önerdiler. Kutsal bir metnin değiştirilmesine yönelik bu öneriler doğal olarak reddedildi, fakat Hitler, kitabın Arapça çevirisinde bazı değişiklikler yapılmasını kabul etti. Bir kısım Nazi de bazı Araplara onursal aryan statüsü tanıma yanlısıydı.

Bu onura aday gösterilenlerden biri de Filistin Arap Yüksek Komisyonu'nun lideri, Kudüs müftüsü Hacı Emin el-Hüseyni'ydi. Hüseyni, Alman Nazizmi, İtalyan Faşizmi ve Arap milliyetçiliği arasındaki savaş zamanı ittifakının baş mimarıydı. Müftü, Kudüs'teki Alman konsolosuna ilk kez 1933'de, Hitler'in iktidara gelmesinden hemen sonra yaklaşmaya çalışmıştı. Çeşitli vesilelerle Alman yetkililere açıkladığı gibi amaçları uzun vadeliydi. Yakın amacı ise Filistin'deki Yahudi yerleşimlerini durdurmak ve yok etmektir. Fakat, her yerdeki Yahudi sorununun nihai çözümü için Almanya'yla ittifak halinde, dünya Yahudiliğine karşı bir Cihat verilmesi gibi, pan-Arabist kavramlardan ziyade pan-İslamist kavramlarla ifade edilen çok daha iddialı amaçları da vardı.⁷

Nazi parti gazetesi *Völkischer Beobachter*'in bir yazarı 4 Aralık 1937'de Arapların bütünüyle Sami kökenli oldukları iddiasını reddederek Ermeni ve Çerkez unsurlar aracılığıyla kısmen aryanlaştıklarından bahseder. Kızıl bıyığı ve mavi gözleriyle annesinin Çerkez özelliklerini taşıyan Kudüs müftüsünü de örnek olarak gösterir. Yazarın görüşüne göre müftünün fiziki özelliklerinden daha ikna edici olan onun karakteridir: "Eğer müftü saf Arap olsaydı İngilizlere karşı sürekli bir mücadele yürütme irade ve kararlılığından yoksun ve elbette ki rüşvete açık olurdu."⁸

Nazi ideologlarının bu tür övgüleri, Nazi anti-Semitizmini Yahudilere karşı yürütülen bir savaş olarak gören Arapları üzmüş gözüküyordu. Araplar, Samilere yapılan göndermelerin, Arap-Alman ilişkilerinin siyasi ve askeri gerçekleriyle ilgisi olmayan ideolojik safsatadan başka bir şey olmadığını fark etmişlerdi.

Kahire gazetesi *al-Ahram*'ın Yafa muhabirinin, yardım için Alman konsolosuna başvurduğu 1933 yazında bir Arapın, Nazi akımı kurmaya yönelik ilk girişimde bulunduğu görülmektedir. Bunun sonu gelmemiştir. Daha kapsamlı stratejik mülahazaların etkisiyle bu talep reddedilse de Nazi ideolojisinin etkisi artmaya devam etti. 1930'ların haletiruhiyesini Baas Partisi'nin ilk liderlerinden Suriyeli Sami el-Jundi özyaşamöyküsel anılarında canlı bir şekilde tarif eder:

Nazizme hayranlık duyan, bu akımın kitaplarını ve felsefi kaynaklarını, özellikle Nietzsche... Fichte ve H.S. Chamberlain'in, ırk merkezli *Foundations of the Nineteenth Century*'sini okuyan ırkçılardık. *Mein Kampf*'ı çevirmeyi düşünen de ilk bizdik.

Bu dönemde Şam'da yaşayan herkes Arap halkının Nazizme olan eğilimini fark edebiliirdi. Çünkü Nazizm bu halkın kahramanı olarak hizmet edebilecek bir güçtü ve yenilmiş Arap, doğası gereği galibi sevecekti.⁹

El-Jundi daha sonra 1940 yılında Rosenberg'in *Myth of the Twentieth Century* kitabını Şam'da nasıl aradığını ve Baas'ın iki kurucusundan biri olan Michel Eflak'a ait Fransızca özetini nasıl bulduğunu anlatır.

Bu dönemde kurulan birkaç siyasal partinin Nazi döneminden etkilendiği ortaya çıktı. Yahudi karşıtı Nuremberg Yasaları'nın yürürlüğe girdiği 1934 yılında, tüm Arap ve İslam dünyasından, özellikle de Alman propagandasının en etkin olduğu Fas ve Filistin'den Führer'e kutlama telgrafları yağıyordu. Eylül 1937'de Bludan'da Siyonizm'le mücadele ana temasıyla toplanan önemli bir pan-Arap kongresine katılan tek Avrupalı, bir Alman'dı.

Bundan çok daha önce paramiliter gençlik örgütleri, renkli gömlekleri, katı parti disiplinleri ve az çok karizmatik liderleriyle Nazi ve faşist siyasi partiler, ortaya çıkmaya başlamıştı. Bazı eski partiler bile bu yeni eğilimlerden etkileniyordu. Bu yeni partiler arasında en dikkat çeken Suriye Nasyonal Sosyalist Partisi (daha sonra Sosyal Nasyonalist Parti adını aldı) olarak da bilinen Suriye Halk Partisi idi. Antun Saada tarafından kurulan bu parti 1930'larda Suriye ve Lübnan'daki Arap gençliğini güçlü bir biçimde cezbetmişti. Parti, Fransız manda yönetimi tarafından kapatıldı; Fransız mandasından sonraki yönetimlerce de kapatıldı fakat ruhu savaş sonrası yılların Arap milliyetçisi partisi Kavmiyyun el-Arab partisinde yaşamaya devam etti. Şekil itibariyle daha açık bir biçimde Nazi olan Genç Mısır Toplumu resmen Ekim

1933'de kuruldu. Halk arasında "Yeşil Gömlekliler" olarak bilinen bu parti bir "genelkurmay"ın komutasında, paramiliter bir manga, bölük, tabur ve tugay hiyerarşiyle örgütlenmişti. Mısır'ın önde gelen siyasi partisi Wafd bu partinin popülaritesine karşılık vermek amacıyla kendi gençlik örgütlenmesi, Mavi Gömleklileri oluşturma zorunluluğu hissetmişti.

Nazilerin, Genç Mısır Partisi'nin kurucusu Ahmet Hüseyin'e olan eğilimleri başlangıçtan beri açıktı. Haziran 1934'te Hüseyin, "yeni Almanya'ya duyduğu sempatiyi ifade etmek için" Almanya'nın Mısır Büyükelçisi'ni çağırdı. 1936 yılında Nüremberg toplantısına bir delegasyon göndermiş ve 1938 yazında Almanya'yı bizzat ziyaret etmişti. Almanya ziyaretinde çok sıcak karşılanmış ve buradan büyük bir coşkuyla dönmüştü. Bu coşku Eylül 1938'de patlak veren Münih bunalımıyla aniden sona erecek; bu olaydan sonra Genç Mısır liderleri Mihver devletlerini, küçük uluslara yönelik saldırgan tutumlarından dolayı suçlayacaklardır. Fakat ideolojileri, örgütlenme biçimleri ve etkinlikleri büyük ölçüde Nazi nitelikleri taşımaya devam edecektir. Örneğin, faşist selamlaşma, meşaleli yürüyüşler, lidere tapınma [sloganları "tek parti, tek devlet ve tek liderdi"] ve siyasi muhaliflerin terörize edilmesi ve sindirilmesi için serseri çetelerinin kullanılması gibi özellikler korunacaktır.

Genç Mısır'ın, Genç Almanya'dan ödünç aldıkları arasında sadece ırkçılık ve anti-Semitizm yoktu. Nazi felsefesi için destek, partinin yayın organında şiddetli bir Yahudi karşıtı propaganda, Mısır'daki Yahudi toplumunu hedef alan boykot ve tacizlerin örgütlenmesi de bunlar arasındaydı.

Çekoslovakya işgalinden sonra kamuoyunda Almanlara karşı öfke oluşmasına rağmen, içte, kralın çevresinde toplanan ve başarılarını 1939-1940 yılları arasında başbakanlık yapan Ali Mahir Paşa'nın çektiği Mihver yanlısı politikacılar, hem siyasi hem de mali destek verdikleri Genç Mısır'la ilişki kurmaya devam ettiler.. Mısır'ın önde gelen Alman yanlısı kişiliklerinden ve Genç Mısır liderinin yakın arkadaşı General Aziz Ali el-Masri, Alman istih-

baratı için çalışan bir espionaj ağı oluşturmıştı. Bu subayların birçoğunun Genç Mısır'la bağlantısı bulunmaktaydı.

Genç Mısır Partisi'nin 1939'da savaşın çıkmasından önceki Mısır siyasetindeki etkisi görece azdı. General el-Masri çevresinde örgütlenen genç subayların espionaj çabaları ise etkisiz ve dolayısıyla da Almanlar için değersizdi. Fakat parti, nihayetinde, 1952 askeri darbesini gerçekleştirerek Nasırcı rejimi iktidara taşıyacak olan subaylar grubu üzerinde önemli bir entelektüel etkiye sahipti. Kral Faruk rejimini devirmeye çalışıp, başarılı olduktan sonra ülkeyi yöneten birçok subay gibi Cemal Abdül Nasır ve Enver Sedat da bu çevreden geldi.

1940'ın yazında Batı Avrupa anakarasında Müttefiklerin uğradıkları ezici yenilgi, İtalya'nın savaşa girişi ve Fransa'yla ayrı bir barış anlaşması imzalanma olasılığının belirmesi çoğu Arap liderini, sonunda nefret edilen İngiliz ve Fransız boyunduruğundan kurtulma zamanının geldiğine inandırdı. Fakat bunun için Alman desteğine gereksinim duyuyorlardı çünkü İngilizler ve hatta Vichy Fransası Ortadoğu'da hâlâ herhangi bir Arap yükselişle baş edebilecek yeterli askeri güce sahipti. Alman Hükümetiyle en üst düzeyde temas kurmak amacıyla, müftü tarafından Araplar arası bir misyon organize edildi ve tarafsız Türkiye üzerinden Berlin'e gönderildi. Bu komite, o şekilde davranmalarını mümkün kılacak gerekli bağımsızlık düzeyine sahip -Irak ve Suudi Arabistan gibi- Arap devletlerinin hükümetleri tarafından atanmış temsilcilerle, hâlâ Müttefik devletlerin kontrolündeki ülkelerin milliyetçi komitelerinden seçilen temsilcilerden oluşuyordu.

Bu arada müftü, İngiliz yönetimindeki Filistin'den Lübnan'a sonra da Ekim 1939'da, faaliyetlerini sürdürmeye devam edeceği Irak'a geçmişti. Mart 1940'da Irak başbakanı olan Raşid Ali el-Geylani'nin Alman yanlısı rejiminin kurulmasında ve bu rejimin bazı faaliyetlerinde rol oynadı. Raşid Ali ve müftü Mihver'in desteğini elde etmeye çalıştılar ve bunu sağladılar; Nisan 1941'de de İngiliz karşıtı ve Alman yanlısı bir darbe gerçekleştirdiler. Nüfuz-

larını Irak'tan diğer Arap ülkelerine, özellikle de o dönemde Vichy Fransası'nın denetiminde olan Suriye'ye yaymaya çalıştılar. Şam'da, iki öğretmen, Michel Eflak ve Selahaddin Bitar "Irak'a Yardım Topluluğu" kurmuşlardı. Bu topluluk daha sonra Baas Partisi'nin nüvesini oluşturacaktır. Raşid Ali'yi İngiliz, Ürdün ve başka askerlerden oluşan küçük ama sağlam güç karşısında yenilgiye uğramaktan kurtarmak için gelen Alman yardımı hem çok geç kalmıştı hem de çok küçüktü. Müftü, Raşid Ali ve o rejimin bazı üyeleriyle birlikte İran'a kaçtı.

İran, Mihver'in dostları için gittikçe güvensiz bir yer haline geliyordu. Ağustos 1941'de müftü önce Japon sonra da İtalyan orta elçiliklerine sığındı. İran'ın yeni efendileri olan İngilizler ve Rusların Mihver devletleriyle diplomatik ilişkileri kesmeye zorladığı 8 Ekim 1941'de müftü -kesilmiş bıyığı, boyalı saçları ve İtalyan hizmet pasaportuyla- İtalyan elçiliğinin görevlileriyle birlikte İtalya'ya geçti. 11 Ekim'de İtalya'ya vardığında hemen İtalyan askeri istihbaratıyla (Servizio Informazioni Militari) temasa geçti ve ardından bizzat Mussolini'yle görüştü. Mussolini, hiç şüphesiz, Arap politikalarında faydalanabileceği umuduyla müftüyü çok sıcak karşıladı. Müftü, "Irak, Suriye, Filistin ve Trans-Ürdün'den oluşacak Faşist nitelikli bir Arap devletinin birliğini, bağımsızlığını ve egemenliğini ilke olarak tanımları şartıyla", İngiltere'ye karşı yürüttükleri savaşta Mihver devletlerinin yanında yer almaya hazır tüm Arap ülkelerinde şubeleri olan gizli bir Arap milliyetçisi örgütün başı olmayı talep etti.¹⁰ Müftü'ye göre, karşılık olarak Araplar genelde Mihver devletlerinin özelde ise İtalya'nın ilgilendiği "Kutsal Mekânlar, Lübnan, Süveyş Kanalı ve Akabe" gibi siyasi ve askeri sorunları tartışmaya hazır olacaktı.

Müftünün önerisini, İtalyan Dışişleri Bakanlığı uygun buldu ve başlangıç için bir milyon lîre (o dönemde 40.000\$) verilmesi tavsiyesi ile birlikte öneriyi Mussolini'ye sundu. Duce öneriyi destekleyerek müftü ile buluşmayı kabul etti. 27 Ekim 1941 tarihinde, müftünün İtalya'ya gelmesinden yalnızca iki hafta sonra, bu iki zat Roma'da bir araya geldi. Bu buluşmayla ilgili olarak,

şimdiye kadar gün ışığına çıkmış tek belge olan müftünün anılarına göre buluşmada, Mussolini, İngilizler adına çalışan casuslar, ajanlar ve propagandacılar olarak tanımladığı Yahudilere karşı düşmanlık ifade etmişti. “Onlar düşmanımız... ve onlara Avrupa’da hatta 45 milyonluk nüfusun 45.000’inin Yahudilerden oluştuğu İtalya’da bile yer yok. Sayıları az ama yine de çok azı kalmayı hak ediyor. Onlar da 2.500’ü geçmez.” Bu belgeye göre “deneyimli bir anti-Siyonist” olan Mussolini, müftünün “Filistin’de Siyonist bir devlet kurulmasına” yönelik muhalefetine tamamen katılmıştı. “Yahudilerin Filistin’de devlet kurmak için hiçbir tarihi, ırksal ya da başka nedenleri bulunmamaktaydı... Eğer bir devlet kurmak istiyorlarsa Amerika’da Tel Aviv kurmalıydılar.”

Müftünün bakış açısına göre, Mussolini’yle buluşma iyi geçmişti ve iki taraf arasında genel bir anlaşmaya varılmıştı. Fakat yapılması gereken daha çok şey vardı. Mihver tarafından yayınlanacak Arapları destekleyen bir deklarasyon henüz hazırlanmamıştı; daha da önemlisi Mihver’in en önemli ortağı Almanya’nın onayı alınmalıydı. 3 Kasım’da, Duce’yle yapılan görüşmeden birkaç gün sonra müftü başka bir deklarasyon taslağı hazırladı. İtalyan Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan bazı küçük düzeltmelerden sonra taslak Mussolini’ye sunuldu ve onun onayı alındıktan sonra da Almanya’nın Roma Büyükelçiliğine gönderildi. Aynı gün müftü, Alman Dışişleri Bakanı Ernst von Weizsäcker ile bir araya geleceği Berlin’e ulaşacaktı. Taslak deklarasyon, Weizsäcker ve diğer Alman yetkililerle tartışıldıktan sonra İtalyanlar tarafından da onaylanan küçük değişikliklerle kabul edildi. Yayımlanan özete¹¹ göre deklarasyon genel ilkelerin yumuşak bir üslupla ifade edilmesinden başka bir şey değildi. Fakat, Mihver devletlerinin Filistin’deki Yahudi Ulusal Yurdu’nun yok edilmesine (*Beseitigung*) rıza göstereceklerini bildirdikleri bir hüküm de içeriyordu. Bu niyet bildiriminin pek yakında, “gelecekte Araplarla Mihver devletleri arasındaki samimi dostluğu ve işbirliğini somutlaştıracak resmi bir belgeye dönüşmesi öngörülüyordu. Bu

tür bir anlaşmanın bağitlanması için müzakereler mümkün olan en kısa sürede başlatılacaktı.”¹²

Müftü, 28 Kasım 1941’de Hitler’le görüştüğünde, durum kendi bakış açısına göre çok umutlandırıcı gözüküyordu. Fakat müftü bu görüşmede duyduklarından bir ölçüde hayal kırıklığına da uğradı. Müftü’nün, Arapların ne istediklerini, Alman davasına nasıl bir katkıda bulunabileceklerini ve katkının karşılığında ne elde etmeyi umduklarını açıklamasından sonra, sözü Führer alarak, Yahudi karşıtı konumunu teyit edecek şekilde konuşmaya başlar:

Yürüttüğü acımasız savaşın temelleri belliydi. Yahudilere karşı amansız bir savaş yürütüyordu. Bu savaş Filistin’deki Yahudi yerleşimlerine karşı mücadele etmeyi de içeriyordu çünkü Yahudiler bu yerleşimler aracılığıyla, diğer ülkelerdeki yıkıcı faaliyetlerine üs teşkil edecek bir ülke kurmayı istiyorlardı. Yahudilerin Filistin’de yapıcı bir çalışma yürütmedikleri aşikârdı. Böyle bir iddia aldatmacadan başka bir şey değildi. Filistin’de yapılan her şey Arapların eseri idi. Yahudi sorununu adım adım çözme ye kararlıydı.¹³

Führer Yahudi karşıtı deklarasyonlara sıcak baksa da müftü’nün istediği Arap yanlısı açıklamaları yapmakta çok ihtiyatlı davranıyordu. “Platonik güvenceler” diyordu Führer, “bütünüyle faydasız olacaktır, sadece zaferin gücüyle desteklenen güvenceler değer taşır.” Gerçek sorun Doğu Avrupa’daki büyük savaşlarda kararlı olma ktı. Bu arada gerçek güçle desteklenmeksizin Araplara verilecek güvenceler sadece Vichy hükümetine karşı, de Gaulle yanlılarını güçlendirecekti. Şimdi verilecek bir taahhüt Arapların işine yaramayacak onların ortak davalarına zarar verecekti. Müftü’nün, Führer’e yaptığı kendisine ya da Raşid Ali’ye gizli bir yazılı taahhüt verme önerisine, Führer birkaç kişinin bildiği bir şeyin gizli olamayacağı karşılığını verdi. İngilizlerin verdiği ama yerine getirmediği birçok taahhüt vardı, halbuki Führer yaşamı

boyunca çok az taahhütte bulunmuştu. Eğer bir taahhütte bulunursa bunun arkasında dururdu. Bu arada, Avrupa'daki Yahudi-Komünist imparatorluğu bütünüyle yok oluncaya kadar mücadele edecekti. Bu mücadele sırasında -çok uzak bir gelecekte değil- Alman orduları Kafkasya'nın güneyine ulaşacaktı. "İşte o zaman, Arap özgürleşmesinin vakti geldiği için bu tür bir deklarasyon yayınlıyacaktı. Almanya orada, Yahudiliği koruyan gücün yok edilmesinden başka hiçbir şeyle ilgilenmiyordu." Alman müdahalesiyle, İngiliz İmparatorluğu'nun yok olma süreci başlayacaktı. İşte o zaman, Batı Avrupa'nın ne diyeceği kendisini hiç ilgilendirmeyecekti. Führer dinleyicilere Rostov ile İran ya da Irak arasındaki mesafenin Rostov-Berlin yolundan daha kısa olduğunu hatırlatıyordu. Açıklamalarını müftüye ve davasına yönelik dostane sözlerle bitirdi ve şunu yineledi: "Güney Kafkasya'ya geldikimizde Araplara özgürlük de gelecek. Büyük Müftü bu söze inanabilir."¹⁴

Birkaç gün sonra, Almanlar bu görüşmeyi ve Führer'in "askeri nedenlerle" deklarasyon yayınlanmasını erteleme kararını İtalyan müttefiklerine bildirdiler. İtalyanlar Almanların bu kararına katılmıyordu ama karşı da gelemediler. Hayal kırıklığına uğrayan müftü yeni diplomatik manevralara girilerek Mihver devletlerinden iki açıklama yapmalarını istedi. Bunlardan biri Raşid Ali'ye yapılacak, bu açıklamayla Irak'ın bağımsızlığı tanınacaktı; diğer açıklama ise hem müftüye hem de Raşid Ali'ye yapılacak ve Mümbit Hilal'deki tüm Arap devletlerinin bağımsızlığı ve birliğine ilişkin güvence verilecekti. İki Mihver devletiyle yapılan çok sayıda müzakereden sonra müftü yaptığı öneriye çok sınırlı bir onay alabildi. Alman ve İtalyan Dışişleri bakanlıklarınca iki Arap liderine birer yazı gönderildi. Raşid Ali'ye gönderilen 31 Mart tarihli yazıda Irak'ın bağımsızlığının tanınacağı vaat ediliyor; hem Raşid Ali'ye hem de müftüye gönderilen 28 Nisan 1942 tarihli yazıda ise, Yahudi Ulusal Yurdu'nun "yok edileceği" belirtiliyor ve Ortadoğu'daki Arap ülkelerinin egemen bağımsızlığına ve eğer dilerlerse birleşmelerine destek sözü veriliyordu.¹⁵ Bu yazıların

metinleri özenle kaleme alınmış kaçamak ifadelerle doluydu. Dahası bunlara gizli metinler olarak bakılacaktı. Hirszowicz'in belirttiği gibi "Sadece Filistin'deki Yahudi Ulusal Yurdu'nu yok etme vaadi müphem değildi".¹⁶

Mihver devletleri bu belgelere çok önem vermiş gözüküyordu. Müftü ve arkadaşları ise bu belgelerin değeri konusunda bazı yanılsamalara düşmüş olabilirler. Bununla birlikte Mihver'e verdikleri güçlü destek, bir Mihver zaferinin onların hedeflerine ve amaçlarına Batılı Müttefiklerin üstün olacağı bir dünyadan daha uygun olduğu inancıyla, muhtemelen sağlam gerekçelere dayanarak devam etti.

İzleyen yıllarda, Raşid Ali'yle birlikte müftü ve diğerleri Arap siyasi amaçlarına destek veren açık deklarasyonu elde edebilmek umuduyla Roma ve Berlin arasında mekik dokudular. İlginç bir biçimde Almanlardan çok, İtalyanlardan daha cana yakın yanıtlar aldılar. Arap dünyasına yönelik emperyal planları olan İtalyan Faşist hükümet, müftünün potansiyel değerinin daha fazla farkındaydı ve ondan faydalanmaya daha hevesliydi. Nazilere göre ırkçı ideolojilerden daha az etkilenen İtalyanlar, müttefik ya da ajan olarak Arapların yararlılıklarına daha fazla değer verebilmişlerdi. Fakat son tahlilde, her iki Mihver devleti de kendilerini açıkça taahhüt altına sokmaktan kaçındı. Müftünün pan-Arap ve pan-İslamist projelerini desteklemekten ya da onu tüm Arap ulusunun Führe'i olarak tanımaktan kişisel görüşmelerde bile kaçındılar.

Büyük ölçüde Berlin'deki "Arap Bürosu" tarafından yönlendirilen, Araplar arasındaki faaliyetlerine ek olarak müftü, özellikle Sovyet ve Balkan Müslümanlarını örgütlemekte de Alman efendilerinin işine yaradı. Bu tür faaliyetlerin askeri ve siyasi etkileri oldu. Yunanistan'da üslenen Alman-Arap lejyonu asla önemli olamadı. Bunlardan çok daha önemlisi, çoğunlukla Sovyet Müslümanları, savaş tutsakları ve diğerlerinden oluşan Alman ordusundaki müslüman birliklerdi. Müftü, bu akımın canlandırılmasında ve örgütlenmesinde, Kırım, Kafkas toprakları ve Orta As-

ya'daki Sovyet karşıtı Müslüman gruplarla Almanlar arasında irtibat kurulmasında rol oynadı. Bosna-Hersek Müslümanları arasından toplanan Waffen SS gönüllüler taburunun oluşturulmasıyla özel olarak ilgilendi. Bu askerler Yugoslav Yahudilerinin yok edilmesinde rol oynadılar.¹⁷

Müftünün Arap davasına yönelik diplomatik çabaları bir Nazi zaferi bağlamı içinde dahi başarısız olsa da, Mihver davasına yönelik propagandaları dikkat çekici bir biçimde etkiliydi. Müftünün ve Nazi efendilerinin, üzerinde bütünüyle ve kesin bir biçimde uzlaştıkları tek nokta Yahudi sorunuydu. Müftü, Arap dünyasına ve daha genel olarak da İslam dünyasına yöneltiği propaganda sağanağında bu soruna yoğun bir vurgu yapıyordu. Müftü'nn savaş algılaması Arap davasının şehitlerini anmak için radyodan yayınlanan 11 Kasım 1942 tarihli konuşmasında canlı bir biçimde açığa çıkıyordu:

Bu savaşın patlak vermesinden ve Mihver'in Anglo-Sakson Yahudi ağzllğne dur demek için silaha sarılmasından önce, yirmi yıldı daha fazla bir süredir bu güçlere karşı yalnız başına mücadele veren tek bir ulus vardı.

Bu ulus, Mısır'da, Filistin'de, Irak'ta, Suriye'de ve Arabistan Yarımadası'nın her tarafında İngilizlere ve Yahudilere karşı savaşan kendi Arap ulusumuzdu. Bu savaşı çıkmasından sonra ulusumuz, amaçlarına yani özgürlüğe, bağımsızlığa, birliğe ve egemenliğe ulaşma azmi içinde bu mücadeleyi sürdürdü....

Bu savaşın çıkmasından itibaren, Arap ulusu ne barış içinde oldu ne de tarafsız. Anglo-Sakson Yahudi politikalarına karşı en sert mücadeleyi tek başına verdi. Bu savaş Arap halkı için yirmi yıldır kesintisiz bir biçimde sürdürdüğü mücadelenin devamından başka bir şey değildi. Bugün Arap halkı, kendi düşmanının güçlü düşmanları yanında yer almıştır. Bu savaşta Araplar tarafsız değildir. Belirttiğim nedenlerden ve savaşın sonunda elde edeceği çıkarlardan ötürü tarafsız kalamaz. Allah esirgesin eğer İngiltere galip gelirse Yahudiler dünyaya egemen

olacaktır. İngilizler ve müttefikleri Araplara bağımsızlık ve özgürlük tanımayacaklar, Arap vatanını kalbinden vuracaklar ve emelleri sadece Filistinle sınırlı kalmayıp diğer tüm Arap ülkelerine yayılmak olan bir Yahudi devleti kurmak için Arap topraklarının bir bölümünü koparacaklardır...

Aksine eğer İngiltere kaybedip de müttefikleri yenilgiye uğratılırsa, hepimiz için en büyük tehlikeyi oluşturan Yahudi sorunu nihai olarak çözümlenecek; Arap ülkelerine yönelik bütün tehditler ortadan kalkacak, milyonlarca Arap özgürlüğe kavuşacak ve Asya ile Avrupa'daki milyonlarca Müslüman kurtarılacaktır.¹⁸

Bu düşüncelerin kaçınılmaz olarak ortaya çıkardığı soru, müftünün Yahudi sorununun “nihai çözümü”ne gönderme yaparken, bunun bütün sonuçlarının ne kadar farkında olduğudur. Savaş sonrası anılarında müftü amaçlarının Avrupa Yahudiliğini yok etmek değil sadece onların göç etmesini engellemek olduğunu belirtir. Savaş dönemindeki birçok Alman yoldaşının aksine müftü, ölüm kamplarından haberi olmadığını iddia etmez.

Müftü açısından Yahudilerle mücadele II. Dünya Savaşı'nın ana temasıdır. Tek başına müftü Avrupa Yahudiliğinin yok edilmesinde hiç de küçümsenemeyecek bir katkıda bulunmuştur.

Bu katkı çeşitli yollarla yapılmıştır. Bunlardan biri, Avrupa'dan Yahudi göçünü engellemektir. Macaristan, Romanya, Bulgaristan ve İtalya Yahudileri Almanya'yla ittifak halindeki hükümetlere tabiydiler. Bu durum elbette kötüydü ama Almanlar tarafından fet-hedilerek doğrudan onlar tarafından yönetilen ülkelerdeki Yahudilerin durumları kadar kötü değildi. Mihver devletlerinin müttefikleri, kendi Yahudilerinden kurtulmanın yolu olarak öldürmekten ziyade göçü tercih etmişlerdi. 1943 yılının Mayıs ve Haziran aylarında müftü üstte sayılan dört ülkenin hükümetlerine birer mektup göndererek Yahudilerin göç etmesine verdikleri izni kaldırmalarını ve bunun yerine onları, “etkili bir biçimde denetim altında tutuldukları” Polonya'ya göndermelerini istedi.¹⁹

Müftünün bu “etkili denetimden” ne anladığı tam olarak bilinmemektedir. Nazi savaş suçlularının yargılandığı Nuremberg duruşmaları sırasında sanıklardan biri, Dieter Wisliceny, bu konuyla ilgili bazı açıklamalar yaptı. Wisliceny, Yahudilerin yok edilmesinde Hitler’in baş yöneticilerinden Adolf Eichmann’ın yardımcısıydı. Wisliceny’ye göre müftü, Eichmann’ın arkadaşlarından biriydi ve Auschwitz’deki gaz odasını, onun eşliğinde, sahte isim kullanarak ziyaret etmişti. Hatta Wisliceny müftünün ismini, yok etme politikasının “başlatıcısı” olarak verir. Bu iddia hem 1961’de Kudüs’te yapılan duruşmada Eichmann tarafından hem de yaklaşık olarak aynı sıralarda gerçekleştirilen bir basın toplantısında müftü tarafından reddedilmiştir. Wisliceny’nin iddialarını teyit edecek başka bağımsız belgeler de bulunmamaktadır. Ayrıca Nazilerin dışarıdan bu tür ek bir teşviğe gerek duymaları da pek olası gözükmemektedir.

Fakat bazı noktalara dikkat çekilebilir. Alman liderlerinin aksine müftü Avrupa Yahudileri sorununun çözüm yolu olarak göçe karşı çıkmak için kuvvetli bir motife sahipti ve Yahudilerin ayrılmasını engellemek için etkin bir biçimde müdahalelerde bulunuyordu – buna ilişkin yazılı kanıtlar mevcuttur. Müftünün yayımlanmış anılarında yer alan kendi ifadeleri ilgi çekicidir. Çeşitli Avrupa hükümetlerine gönderdiği mektuplar, müftünün dediğine göre, “Filistin davası için olumlu ve yararlı sonuçlar” ortaya çıkarmıştır. Fakat, bu sonuçlar 1947’de BM’e Yahudilerin yaptığı bir şikâyetin ve diğer sanıklarla birlikte müftünün de savaş suçlusu olarak Nuremberg’de yargılanması için yapılan girişimin temelini oluşturur. Müftü’nün anılarında belirttiğine göre, kendisine karşı açılan dava Eichmann’ın bir başka arkadaşı Krumey’in ifadesine dayanıyordu: “Eğer hazırladıkları sahte ifadeyi imzalarsa ölüm cezasından kurtulacağını vaat etmişler. Fakat, onlar -Yüce Kur’an’ın haklarında en sağlam ifadeyi verdiği, kalleşlikleri, sahtekârlıkları ve çarpıtmalarıyla ünlü olanlar- kime söz verirlerse versinler asla tutmazlar, nitekim Eichmann Nuremberg’de ölüm cezasına çarptırıldı.” Müftü, İsrail hapishanesindeyken iki-

si arasında herhangi bir bağlantı bulunduğunu reddettiği için Eichmann'a, "beyefendi ve asil" biri olarak övgüler düzerken Wisliceny'den bahsetmez. Müftü kendi rolüyle ilgili olarak şunları söylemektedir: "Gerçek şudur ki, ben bu memorandumları Alman Reich'ında ve üstte sayılan devletlerdeki sorumlu birimlere gönderirken Yahudilerin yok edilmesini amaçlamıyordum; Filistin'i boğmayı ve orada yaşayan halkı sürmeyi amaçlayan -nitekim savaş sonrasında Britanya ve ABD'nin yardımıyla gerçekleştiren- saldırgan Yahudi akınıni engellemeye çalışıyordum."²⁰

21 Eylül 1944 yılında Berlin'den yapılan bir radyo yayınında müftü "onbir milyon dünya Yahudisi"nden bahseder. Yahudi sorununu takıntı haline getiren müftü, 1939 yılında dünyada yaklaşık on yedi milyon Yahudi'nin yaşadığını mutlaka biliyordur. Aradaki farklılıkta, kan dondurucu bir kesinlik bulunmaktadır.

Müftü ve diğer Arap liderler, Alman yetkililerle yaptıkları tartışmalarda Alman hükümetinden yayınlamasını istedikleri Arap amaç ve hedeflerini destekler nitelikteki deklarasyon taslakları dizisinin ilki olarak görülebilecek bir metin sundular. Bu tür bir deklarasyonla Britanya'ya karşı ve Almanya lehine kitlesel Arap desteğini seferber edebileceklerine inanıyorlardı. Arap komitesi tarafından Alman hükümetine onay almak ve yayımlanmak üzere sunulan taslak deklarasyondaki maddelerden biri özellikle dikkat çekicidir: "Almanya ve İtalya, Arap ülkelerinin, Filistin ve diğer Arap ülkelerinde mevcut olan Yahudi unsurlar sorununu, Arapların ulusal ve etnik [*völkisch*] çıkarlarının gerektirdiği biçimde ve Almanya ile İtalya'daki Yahudi sorunun çözüme kavuşturulduğu şekilde çözüme haklarını tanırlar."²¹

1940 yazında gaz odaları henüz inşa edilmemişti ve Yahudilerin sistematik olarak yok edilmesi sadece Polonya'yla sınırlıydı. Fakat Almanya'da ve Alman denetim ve nüfuzu altındaki diğer ülkelerde, Yahudilerin tüm medeni, siyasi ve beşeri hakları ellerinden alınmıştı ve bu da Arap komitesi tarafından biliniyordu. Önerilen maddenin, sadece Filistin'deki Yahudi yerleşimlerini değil, Arap ülkelerinde yaşayan bütün Yahudileri içermesi dikkat

çekicidir. Söz konusu maddenin gerek dili gerekse içeriği, Arap önerilerinin formülasyonunda Nazi etkisini açıkça ortaya sermektedir.

Araplardan daha değerli gördükleri diğer devletlerle ilişkilerinden kaynaklanan çeşitli nedenlerden dolayı Almanlar deklarasyonla ilgili olarak kaçamak yanıtlar verdiler. Taslağın gözden geçirilmiş hali Şubat 1941'de Führer'in karargâhına sunuldu ve bu haline de kesin bir yanıt verilmedi. Gözden geçirilmiş şeklindeki Yahudilerle ilgili madde şöyle düzenlenmişti:

Almanya ve İtalya Filistin'deki Yahudi Ulusal Yurdu'nun yasadışı olduğunu kabul ederler. Almanya ve İtalya Filistin ve diğer Arap ülkelerinin, Filistin'deki ve diğer Arap ülkelerindeki Yahudi unsurlar sorununu, Arap ulusal çıkarlarının gerektirdiği biçimde ve Mihver topraklarında nasıl çözüme kavuşturuluyorsa o şekilde çözüme haklarını tanırlar. Bundan, Arap topraklarına Yahudi göçüne izin verilmeyeceği anlamı çıkarılmalıdır.²²

Gözden geçirilmiş hüküm, Haziran 1940'taki hükümden iki önemli noktada farklılaşıyordu. Birincisi Avrupa'daki Yahudi sorununun çözümüne yapılan göndermede geçmiş zaman değil şimdiki zaman kullanılması ve artık Almanya ve İtalya'yla sınırlı bir Yahudi sorununa değil, "Mihver toprakları"ndaki bir Yahudi sorununa göndermede bulunulmasıydı. Bununla bağlantılı ikinci farklılık ise Arap topraklarına göçün yasaklanmasıydı.

Arap topraklarında Yahudi topluluğuna karşı ilk Mihver tarzı saldırı 1-2 Haziran 1941'de Bağdat'ta, Alman yanlısı Raşid Ali rejiminin devrilmesiyle İngiliz askerlerinin Bağdat'a ulaşmasına kadar geçen kısa boşluk döneminde meydana geldi. Resmi kaynaklara göre olaylarda 600 Yahudi öldürülmüş, 240 Yahudi yaralanmış, 586 işyeri yağmalanmış ve 911 ev yakılmıştı. Katliama, askerler, polis ve yenilgiye uğratıldığı için oç alma peşindeki Raşid Ali rejiminin kışkırttığı diğer unsurlar katıldı. Katliam iki gün boyunca kimsenin engellemesiyle karşılaşmaksızın sürdü. Bu sıra-

da kenti kendi kaderine terk eden İngiliz ordusu, şehrin dışında hiçbir şey yapmadan bekliyordu. O dönemde İngiliz ordusunda istihbarat subayı olarak görev yapan Somerset de Chair neler olduğunu şöyle anlatıyor:

Okuduğum satırlar kimi anıları tazeliyor. “Niçin askerlerimiz Bağdat’a girmiyor?” diye soruyor yazan kişi. “Zaten her yeri yağmalıyorlar. Eminim askerlerimiz girmezse birçok kişi öldürülecek,” diye de devam ediyor.

Bu benim görüşümdü ve Dışişleri Bakanlığı’nın yöntemlerine akıl sır erdiremiyordum. Ateşkesten beri onların emirleri geçerliydi. Şehrin girişine kadar adım adım savaştıktan sonra şehrin dışında hiçbir şey yapmadan beklemeliydik. Zira, müttefikimiz olan Kral Naibi’nin, İngiliz süngülerinin eşliğinde şehre girerken görölmesi, onurunu zedeleyebilirdi.²³

İngiltere’nin Irak Büyükelçisi, Sir Kinahan Cornwallis “yan-
daş hükümeti korumak amacı ya da Irak hükümetinin bu yönde bir talebi dışında” İngiliz güçlerinin Bağdat’ı işgal etmemesi yönünde görüş belirtmişti. Bağdat Yahudileri bu iki korkunç günde kaderlerinin bütünüyle komşularının ve efendilerinin merhame-tine kaldığını öğrendiler. Öğrendikleri bir başka şey de, aynı efendilerle iyi ilişkiler kurmak isteyen Batılı Hükümetlerin kendilerine yardım etmek için çok az şey yapacakları ya da hiçbir şey yapmayacaklarıydı.

Müftü ve arkadaşları Almanya’da faaliyetlerini sürdürürken Ortadoğu ve Kuzey Afrika’nın Arap topraklarında aynı davaya en azından sempati duyan ve bazen de bu dava adına harekete geçen birçok kişi bulunmaktaydı. Mısır’daki genç subayların ruh halini, onlardan biri olan Enver Sedat çarpıcı bir biçimde tarif eder:

1941, İngiltere için trajik bir yıldı. Mısır içinse umut yılıydı. İngiliz İmparatorluğu, tarihindeki en tehlikeli durumla karşılaşmıştı. Doğu Akdeniz’de Raşid Ali ayaklanması Irak’ı sarsmış; batıda Mihver’in ilerleyişi sürmekte; ve ikisinin ara-

sında, Mısır heyecanla savaşa girmeye hazırlanmaktaydı. Churchill için gerçekten umutsuzluğa düşürücü anlardı...

Mihver çok üstün bir güce sahipti. Faşist savaş makinası şimdi Almanların deneyimli ellerindeydi. Yenilgi gözlerini İngiltere'ye dikmişti. Mısır bu çok uygun koşullardan mutlaka yararlanmalıydı. Silahlı kuvvetlerimizin morali çok yüksekti ve askerlerimiz savaşa hazırды.

Libya'daki Alman komutanlıklarıyla temas halindeydik ve onlarla uyum içinde hareket ediyorduk. Çünkü, Mısır'ın müdahalesi desteksiz bir iç ayaklanma biçimini alamazdı. Tek başına hareket etmeye hazır değildik. Güç kaybetseler de, etkileyici bir silah yığınağı yapan İngilizlerle düzenli bir savaş söz konusu bile olamazdı. Fakat Mısırlı asiler ile Mihver orduları arasındaki bağlantı etkili olursa savaşımız uluslararası bir mesele haline gelecekti. Hazırlıklarımızı sürdürerek ve mütevazı kaynaklarımızı seferber ederek olayları günü gününe takip ediyorduk.²⁴

Enver Sedat, çok sayıda arkadaşı gibi, yakalandı ve hapsedildi.²⁵ Diğerleri daha etkili olamamaları da daha şanslıydılar. Görünüşte tarafsız ya da Müttefik yanlısı birçok politikacı, en azından savaşı kazanacaklarına inanıldığı süre içinde Mihver devletlerinden biri ya da diğerine hep açık kapı bırakmışlar, hatta bazen bunun da ötesine geçmişlerdi. Kral Faruk ve bazı bakanları Mihver'le düzenli temas halindeydi. Hatta, Suudi Arabistan Krallığı'nın kurucusu İbn Suud, Irak Başbakanı Nuri el-Said gibi eski ve saygıdeğer İngiltere müttefikleri bile Bazen Berlin'le temasa geçmişti. Nuri el-Said Almanlara hizmetlerinde olduğunu bildirmek için gitmiş ve ama reddedildiği için kendini aşağılanmış hissetmişti. Almanlar el-Said'e güvenmemişler, işin içinde olmadık yere bit yeniği aramışlar ve bunun bir İngiliz oyunu olabileceğinden şüphelenmişlerdi.²⁶

Alman yanlısı duygu öylesine güçlüydü ki Üçüncü Reich'in kesin yenilgisinden sonra bile bu duygu zayıflamamış ve -belki

de daha önemlisi- gizlenmemiştir. Bilakis, Nazi yanlısı bir geçmiş utanç değil gurur kaynağı oluyordu. Hüseyin kabilesinin diğer üyeleriyle birlikte müftü, yenilgiden önce Almanya'ya kaçtı ve oradan da Paris üzerinden Ortadoğu'ya geçti. Burada, savaş sonrası yıllarda meydana gelen olaylar açısından önem taşıyan bazı faaliyetlerde bulundu. İngilizler Filistin Mandası'na girmesine izin vermedi ama Mısır Hükümeti tarafından kabul edildi. 1951 yılında bir İslam konferansına başkanlık etti, 1955'te Bandung'da düzenlenen ilk Afrika-Asya konferansına katıldı. 1961'deki Eichmann duruşmasında, Eichmann'ı kişisel olarak tanıdığını ve ölüm kamplarını ziyaret ettiğini inkâr etmesine rağmen, hiçbir zaman Yahudilere ilişkin görüşlerini değiştirmede ve onlardan vazgeçmedi.

Nasır rejiminin ilk yıllarında, Sovyetlerin Mısır'a girerek nüfuzlarının güçlenmesinden önce, Mısır'ın yeni yöneticilerinin Nazilere duydukları sempati gizli değildi. Bu yıllarda Mısır'ın kaçak Nazi savaş suçlularına sığınma ve yeni etkinlik alanları sağlamakta Faşist İspanya, ırkçı Güney Afrika ve Latin Amerika'nın askeri diktatörlükleriyle yarıştığı hatırlanacaktır. Bu ülkelerin hepsi, Nazi eskilerine çok cazip olanaklar sağlıyordu. Nazi göçmenler Güney Afrika'da, ayrıcalıklı efendi ırkın üyeleri olarak hayata yeniden başlıyorlar; İspanya ve Güney Amerika'da faşist diktatörlük ve ideolojinin tatlı havasını soluyorlardı. Mısır'da ise Yahudilere karşı savaşı sürdürüyorlardı. Bu seçimi yapanlar sıcak bir biçimde karşılanıyor ve kendilerine yeni faaliyet alanları sunuluyordu.

Arap ülkelerinde "Nazi" sözcüğünün bir kötöleme terimi olarak kullanılması görece yenidir ve Irak'taki General Kasım döneminde kadar gider. Kasım'ın, Devlet Başkanı Nasır'la olan mücadelesinde, Nasır'ı aşağılamak için "Hitlerci" sıfatını kullanması o dönemde Sovyet müdahalesinin bir işareti olarak anlaşılmıştır. Nazizm, Arap liberalleri ve sosyalistlerini de Batılı karşıtları kadar dehşete düşürüyordu. Fakat Arap milliyetçiliğinin hem sağ hem de sol kanattaki militan liderleri, Hitler Almanyası'nı başa-

rılı bir milliyetçilik ya da nasyonel sosyalizm modeli olarak görüyordu. Bu liderler için, Nazi modeli, iki büyük düşmana, Batıya ve Yahudilere karşı girdikleri mücadelede esinlenebilecekleri bir rehber ve yardımcı kaynaktı. Artık, bu rol Sovyet Rusya tarafından devralındığı için siyasi terminolojide bazı ayarlamalar yapmak gerekmişti. Fakat, Hitler'in anısı hâlâ canlıydı; kendisinin, müritlerinin ve ardıllarının eserleri hâlâ Arapça'ya çevriliyor ve -belki de özellikle- sözde devrimci sosyalist Arap topraklarında okunuyordu.

Sovyet etkisi, "Nazi" ve "Hitlerci" sıfatlarını hakaret sözcüklerine dönüştürdükten sonra da, Üçüncü Reich'la olan bu yakınlığın bazı emareleri uzun bir süre varlığını sürdürdü. Hem Cemal Abdül Nasır hem de Enver Sedat Hitler'e olan hayranlıklarını -hatta Sedat, Nazilerin yenilmesinden duyduğu üzüntüyü- açıkça dile getiriyorlardı. 1953 Eylül'ünde, Hitler'in hâlâ hayatta olduğu ve Brezilya'da yaşadığı dedikodusu dünyanın her yerinde dolaşmaya başladığında, haftalık Kahire gazetesi *al-Musawwar* Mısır'daki bazı ünlü kişilere, eğer haberler gerçekse Führe'e ne yazacaklarını sordu.²⁷ Verilen yanıtların çoğu, övgü dolu sözcükler içermiyordu. Örneğin gazeteci-yazar İhsan Abdül Kuddüs Hitler'e: "Gizlendiğin yere dön, çünkü özgür dünyada bir diktatöre yer yok; öldürdüğün milyonlarca insanı, gaz odalarını hatırlıyor musun?" demişti. Fakat düşüncelerini yazanlardan biri farklı bir hatırata sahipti:

Seni tüm kalbimle kutlarım, çünkü, yenilgiye uğramış gözüksen de, savaşın gerçek galibiydin sen. Yaşlı Churchill ile onun müttefikleri ve onların müttefikleri olan şeytan arasında düşmanlık tohumları ekmeyi başardın. Almanya galiptir, çünkü Doğu ve Batı ne düşünürse düşünsün, Almanya'nın sil baştan oluşturduğu dünya güç dengesi için gerekli hale gelmiştir. Almanya eski haline gelene kadar hiçbir barış olmayacaktır...Geçmişte bazı hatalar yaptığını düşünüyorum, örneğin çok fazla cephe açmak ya da İngil-

tere'nin yaşı kurdunun diplomasisi karşısında Ribbentrop'un uzgörüşlü olamaması gibi. Fakat ÷lkene ve halkına olan inancın seni affettiriyor. Almanya'da ölümsüzleşmen, gurur duyman için yeterli bir sebep. Ve seni tekrar Almanya'da görmek ya da yerine yeni bir Hitler'in geçtiğini görmek bizi şaşırtmamalı – Enver Sedat.

Enver Sedat bu belgede, olumlu ya da olumsuz, Yahudilere yapılan eziyetlerden söz etmedi; daha sonra da, Hitler yıllarında Alman işgali altındaki Avrupa'da Yahudilere neler yapıldığını daha iyi ve daha derin bir biçimde yeni yeni anlayabildiğini açıkladı. Diğerleri Führer'in hatıratına ve ilkelerine daha bağlıydı. 26 Haziran 1974 tarihinde, Beyrut gazetesi *al-Bayraq* Lübnan İlerici Sosyalist Partisi'nin lideri Kemal Cambulât, Suriye devlet başkanı Hafız Esat, Suriye Dışışleri Bakanı ve Suriye Baas Partisi liderleri arasında geçen bir sohbeti nakleder. Sohbetin bir yerinde Suriyelilerden biri: "Bugün Araplar Hitler'i saygıyla hatırlıyor," der. Cambulât cevap verir: "En azından bizi Siyonistlerden koruyacaktı. Nasıl solcuların söylediğı her şeye karşı çıkmamamız gerekiyorsa, Nazizme karşı da güçlü bir tavır takınmamalıyız. Nazizm bir şekilde yeniden canlandırılmalıdır... Bazı araştırmalar Naziler tarafından öldür÷len Yahudilerin sayısının çok abartıldığını söylemektedir. Almanya'dan kaçabilen fevkalade büyük Yahudi grupları bulunmaktadır."

Soykırım reddiyesi, Nazi yanlısı ya da neo-Nazi propaganda'nın favori temasıdır. Bu reddiyeye konuya ilişkin Arapça eserlerde sıklıkla, resmi açıklamalarda da ara sıra rastlanır. Bizzat Nasır, aşırı sağcı haftalık gazete *Deutsche Nationalzeitung*'un 1 Mayıs 1964 tarihli sayısında yayımlanan m÷lakatında, "İkinci Dünya Savaşı'nda kalplerimiz Almanlarla birlikteydi," dedikten sonra, "6 milyon Yahudi'nin öldür÷ldüğü yalanını hiç kimse ciddiye almamıştır," gözleminde bulunur. Eichmann'ın yakalanması ve 1961'de Kudüs'te yapılan yargılamayla ilgili olarak, Arap medyasında çıkan yorumlar çeşitliydi. Suudi gazetesi *al-Bilad*'ın 31 Ma-

yıs 1960 tarihli sayısında “Beş Milyon Yahudiyi Öldürme Şerefine Nail Olmuş Eichmann Yakalandı” başlığı altında verilen bir haber tipik düşmanca tavrı yansıtıyordu.

Bu arada, Sovyet etkisinin aşama aşama artması Arap topraklarında “Nazi” teriminin içeriğini ve çağrıştırdığı anlamı değiştiriyordu. Kendileri açısından haklı nedenlere sahip olan Sovyetler, Nazizmin Yahudi karşıtı içeriğini sistematik olarak ya önemsiz göstermeye, ya da elinden geldiğince örtbas etmeye çalıştı. Örneğin, kendi vatandaşlarının Babi Yar’da ya da başka bir yerde özellikle Yahudi oldukları için şehit edildiğinden bahsetmemeyi tercih ediyordu. Nazileri; anti-Semitist olarak nitelendirmek, arzulanan sonuçlar doğurabilirdi. Böyle bir nitelendirme, bazı Sovyet halkları içinde Nazilere, diğer bazılarında da Yahudilere karşı sempati uyandırabilirdi. Fakat her iki durum da Sovyet yetkililerinin arzulamadığı sonuçlardı. Dolayısıyla “Nazi”, Yahudi karşıtı bir anlam içermeyen ya da çok az içeren genelleştirilmiş bir kötüleme sözcüğü haline geldi. Ve Nazizm artık kötü bir şey olduğu için, bizzat Yahudiler, Nazi olarak gösterilebilirdi. Bu değişim ideolojik bir boşluğu doldurmak için çok gerekliydi. 1917’den 1945 yılına kadar, bazı bölgelerde çok daha uzun bir süre, genelde Yahudiler ve özelde Siyonistler Arap propaganda-sında komünist, Bolşevik ve Sovyet ajanları olarak gösterilmişti. Komünist, ya da deyim yerindeyse favori düşman, sadece Nazi Almanyası’nda değil, demokratik Batı’da da vardı ve komünizm suçlaması, muhaliflere güvensizlik atfetmenin en hızlı ve en etkili yoluydu. Yönünü Sovyetler’e çevirmeden önce bizzat Nasır bile, bazen komünist yaftasını muhaliflerine yapıştırmıştı. Fakat Sovyet etkisinin güçlenmesi ve sosyalizm ve solculuğun bazı türlerinin, resmi devlet ideolojisi olarak kabul görmeye başlamasıyla birlikte, “komünist” ve “sosyalist” gibi sözcükler artık aşağılamak için değil övmek için kullanılır oldu. Dolayısıyla da bu sözcükler artık Yahudiler için kullanılabilir olmaktan çıktı. Yeni güvensizlik sözcüğü “Nazi”, diğer kötüleme sıfatlarının yerini aldı. Dünya, Hitler’in müttefiklerinin, onun en büyük kurbanlarına

Nazi ve ırkçı diyerek saldırdığı gülünç bir oyuna sahne oluyordu.

Son zamanlarda, komünist damgası, sadece Suudi Arabistan'da -ki burada asla bütünüyle terk edilmemişti- değil, Sovyet yanlısı tutumdan Batı yanlısı tutuma geçmesiyle antikomünizmin yine saygı gördüğü Mısır'da da yeniden kullanılmaya başlandı ve "komünist" bir kez daha, rakibe karşı güvensizlik ifade etmek için başvurulmuş en kullanışlı yafta haline geldi.

YEDİNCİ BÖLÜM SİYONİZME KARŞI SAVAŞ

Avrupa'nın ve özel olarak da Avrupa anti-Semitizminin etkisi, hem örnek teşkil etme hem de propaganda yoluyla yeni Arap anti-Semitizminin tohumlarını ekti ve buna zemin oluşturdu. Değişen dinsel, ulusal, etnik hatta ırksal kimlik algılamaları bu tohumları yeşertti ve olgunlaştırdı. Yabancı egemenliği ve milliyetçi mücadele ortamında geliştirilen yeni sadakat tanımlamaları Yahudilerin yanı sıra diğer dinsel ve etnik azınlıkların da konumunu zayıflatan ve zedeleyen yeni bir farklılıklara katlanamama dalgası getirdi. Fakat Yahudileri etkileyen en önemli etken, hiç şüphesiz Filistin sorunuydu. Arapların ve nihai olarak da Müslümanların Yahudilere yönelik tutumlarının değişmesi, Arap-Siyonist ve Arap-İsrail çatışmasının birbirini izleyen aşamalarının arka planında görülmelidir.

Bu çatışmanın gelişimi, dört önemli olayın damgasını vurduğu dört farklı döneme ayrılabilir: 1882’de Osmanlı Filistini’nde Siyonist yerleşimin başlaması, 1918’de Osmanlı yönetiminin yerini İngilizlerin alması, 1948’de İsrail’in ortaya çıkması ve İsrail yönetimini Filistin Mandası’nın tamamına yayan 1967 İsrail zaferi.

Değişen koşullara göre, bazen çok bazen az sayıda ama asırlar boyunca sürekli olarak Kutsal Topraklar’a Yahudi göçü olmuştu. Fakat bu göçler siyasi amaçlarla değil, daima dinsel ve kültürel güdülerle gerçekleştirilmişti. Bazen, 16. asırda -bu asırda Filistin toprakları Osmanlı İmparatorluğu’na dahil olmuş bu da Yahudilere güvenli bir ortam ve yeni olanaklar sağlayarak, onların, Kudüs, Safed ve başka yerlerde Yahudi nüfus için yeni merkezler kurmalarını mümkün kılmıştı- olduğu gibi önemli sayılara ulaşmışlardı. On sekizinci yüzyılın sonları ve on dokuzuncu yüzyılın başlarında Doğu Avrupa’dan gelen Yahudiler Filistin’e göç etmeye başladılar. 1851’e gelindiğinde, Kudüs’teki İngiliz konsolos yardımcısı Yahudilerden, nüfus içindeki önemli bir unsur olarak söz ediyordu. Göç eden Yahudilerin, Kutsal Topraklar’a yerleşme nedenleri dinsel olsa da bazıları, başka ülkelerde yaşayan dindashlarının yardımlarıyla geçinen şu ya da bu türde meslek sahibi din adamlarıydı ve çoğu da ekonomik faaliyetlerle uğraşıyordu. 1851 yılında, Kudüs konsolos yardımcısı “Yahudilerin hemen hepsi sadece zanaatkâr -camcıların, ayakkabıcıların, ciltçilerin, vs... neredeyse münhasıran Yahudilerden oluşması dikkat çekici.” diye bildiriyordu.¹ Bunlara, Siyonist yerleşimleri yeni bir boyut ekledi: Filistin’de Yahudi toplumunun ve Yahudi-Arap ilişkilerinin müteakip gelişiminde çok önemli bir rol oynayan tarımı. Siyonist yerleşimin başladığı 1882 yılında, Filistin Yahudileri’nin sayısı tahminen 24,000’e -toplam nüfusun kabaca % 10’u- ulaşmıştı. Konumları, gerileyen bir imparatorluğun ücra bir vilayetinde dinsel bir azınlığın olabileceğinden daha kötü değildi. Osmanlı İmparatorluğu’nun hoşgörüsüne mazhar olmalarının yanı sıra yabancı hükümetlerin de koruması altındaki bazıları makul ölçüde başarılı da oldular.

Mısır ile Türk imparatorluğu arasında bir Yahudi tampon devleti oluşturma fikrini ilk kez Napolyon önermiş, sonra da bundan hemen vazgeçmişti, fakat on dokuzuncu yüzyıl boyunca zaman zaman bu fikir yeniden ortaya çıktı. Fakat bu tür fikirler, özellikle Yahudilerin ya çok az ilgisini çekmiş ya da hiç ilgisini çekmemişti. Bir Yahudi devletinin kurulmasına yönelik ilk adım, 1882 yılında, Rus İmparatorluğu'ndan 3-4 bin Yahudi'nin Filistin'e gelmesiyle atıldı. Öncellerinin aksine gelen Yahudiler, araştırmak, dua etmek ve ölmek için gelen yaşlı adamlardan değil, çalışmak, inşa etmek ve yaşamak için gelen genç kadın ve erkeklerden oluşuyordu. Bu, 1914'de savaşın çıkmasına kadar Filistin'deki Yahudi nüfusunu 85,000 ile 90,000 seviyesine ulaştıran, büyük ölçüde Doğu Avrupa'dan gelen göçmen dalgaları serisinin ilkiydi. Bu yeni göç dalgasının ana çıkış noktası ve göçmenlerin büyük çoğunluğunun geldikleri yer Doğu Avrupa olmasına rağmen, bunlar yalnız değildiler. Aynı dönem boyunca, Kuzey Afrika ile Orta Asya'dan ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan ve Arap topraklarındaki diğer Osmanlı eyaletlerinden gelenlerin yanı sıra, beş bin civarında Yahudi de; Arabistan'ın uzak güneydoğu köşesindeki Yemen'den gelmişti.

Bu akın, Herzl'in *Yahudi Devleti* yayımlanana ve Siyonist örgüt kurulana kadar hiç sorunsuz devam etti. Özellikle İslam ülkelerinden gelen yeni göçmenlerin çoğu yaşlıydı ve dinsel motiflerle hareket ediyorlardı. Rusya'dan gelen yeni göç dalgası, siyasi Siyonizmin ortaya çıkışından önce meydana gelmesine rağmen, Theodor Herzl'in üstte anılan kitabı yazmasını ve yeni hareketi kurmasını tetikleyen güdülerle aynı ihtiyaç ve umutların ürünüydü. Yeni Rus göçü "Mayıs Kanunları"yla başladı. Bunlar, Çar II. Alexander'ın 1881'de bir suikasta kurban gitmesiyle ortaya çıkan tepki dalgası sonucunda çıkarılan kanunlardı. Birbirini izleyen her göç dalgası Yahudilere karşı alınan yeni önlemlerin, doğdukları topraklarda uğradıkları yeni hayal kırıklıklarının sonrasında geliyordu. Bu yeni göçmenler kendilerine "Siyon Âşıkları" adını veren bir akıma mensuptu. Bunlar Siyonistlerin yakın ön-

celleridir. Rus İmparatorluğu'ndaki Yahudi öğrenciler arasında doğan bu akım, dönemin romantik, milliyetçi, popülist ve sosyalist ideolojilerinden güçlü bir biçimde etkilendi. Yakın amaçları yaratıcı işgücü yoluyla Yahudi toplumunu kurtarmak; uzak amaçları ise, o aşamada pek açıkça formüle edilmeyen, önce Yahudi Ulusal Yurdu'nun nihai olarak da bir Yahudi devletinin kurulmasıydı. Doğal olarak, Şiyonist hareket başladığında, Siyon Âşıkları bu harekete coşkulu bir destek vermiş olmalılar.

O dönemde halen Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olan Filistin'den sorumlu olan ilk Osmanlı hükümetinden itibaren bu akım biliniyordu ve olası etkileri düşünülerek teyakkuza geçilmişti.² Resmi kayıtlardan öyle anlaşıyor ki yabancı ülkelerdeki büyükelçilik ve konsoloslukları aracılığıyla ve Yahudi liderleriyle yaptıkları temaslar sonucunda Osmanlılar, Siyonizm ile bu akımın siyasi liderleri ve tarımsal öncüleri hakkında hayli bilgi sahibiydiler.

Fakat Osmanlı daha fazlasını yapamadı. Osmanlı'nın Siyonist yerleşimlere yönelik muhalefетinin anti-Semitik ya da Yahudi karşıtı duyguların eseri olduğuna ilişkin hiçbir kanıt bulunmamaktadır. İzledikleri politika önyargıya değil, hesaba dayanıyordu ve öyle bir politika izlemelerinin belirgin nedenleri vardı. On dokuzuncu yüzyılın sonlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun önündeki iki temel siyasi sorun, tebaaları arasındaki milliyetçi ve ayrılıkçı akımlar ile Avrupa'nın büyük güçlerinin içişlerine müdahale etmesiydi. Filistin'deki Yahudi yerleşimleri her iki sorunu daha da ağırlaştırdı. Bir yandan, eğer başarılı olursa bu yerleşimler zaten sorunlu bir sınır eyaletinde, özerkçi ve belki de nihayetinde ayrılıkçı emelleri olan yeni bir ulusal azınlık; dönemin bazı Osmanlı yetkililerinin dediği gibi, başka bir Ermenistan ya da başka bir Makedonya yaratacaktı. Diğer yandan da Yahudi göçmenlerin çoğu Avrupalı güçlerin koruması altında ve bundan dolayı da dönemin yürürlükte olan kapitülasyon rejimine göre, ülke dışı ayrıcalıklara sahip oldukları için, büyük güçlere, zaten bu tür sorunlardan ziyadesiyle payını alan bir ülkeye müdahale et-

meleri için başka ve sonsuz olanaklar sağlayacaklardı.

Osmanlılar Siyonist yerleşimleri engellemek için başlıca iki yöntem kullandılar; Filistin'e Yahudi göçünü yasaklamak, yabancı yani Osmanlı olmayan Yahudilere, toprak satışını sınırlamak ya da yasaklamak. Her iki yöntem de başarılı olamadı. Göç yasası eksikti. Yasak sadece Filistin'i kapsıyordu dolayısıyla Yahudiler, Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer kesimlerine, tıpkı diğer halklar gibi, ziyaretçi ya da göçmen olarak serbestçe kabul ediliyorlardı. Filistin'de bile, yasaklanan şey kalıcı yerleşimdi; Yahudilerin ticaret ya da hac amaçlı girişleri serbestti. Osmanlı'nın son dönemlerindeki bürokratik karışıklıkta bu boşluklar, Yahudilerin istedikleri kadar ve bunu diledikleri takdirde gelmelerine yetiyordu. Osmanlılar da bunun farkındaydı ve 1901 yılında, uzun süredir illegal göçmen konumundakilere kalıcı ikâmet hakkı tanıyan bir tûr af çıkardılar. Böyle yaparak başka göçleri düzene kavuşturabileceklerini umut ediyorlardı. Fakat işe yaramadı.

Benzer zorluklar yabancılara toprak satışına karşı çıkarılan düzenlemelerin de bütünüyle uygulanmasını engelledi. Burada da bürokratik karmaşa, Arap satıcıların gönüllü suç ortaklığı ve "vatandaşlarının" "haklarını" koruyan yabancı konsolosların müdahalesi Osmanlı toprak düzenlemelerinin etkililiğini, tamamen geçersiz kılmasa da, azaltmaya yetti. Kendi uyruklarını korumak amacıyla, Kapitülasyon rejimi altında müdahale etmek için kullandıkları koruma hakkı, konsoloslara geniş kapsamlı yetkiler veriyordu. Başlangıçta Osmanlı toprak transferi düzenlemelerine kesinlikle karşı çıkmayan hatta bunlardan bazılarını teşvik ettiklerinden şüphelenilen Ruslar bile 1890'dan sonra tavırlarını değiştirerek, konsoloslarına Filistin'deki Yahudi tebaalarının adına harekete geçme talimatı verdiler. Böylece Rus Yahudileri, Rusya'da Rus yetkililerden elde edemedikleri korumayı, Osmanlı topraklarında elde edebiliyorlardı. Osmanlılar resmi Rus anti-Semitizmini çok iyi bilmelerine rağmen, eyaletlerinin birinde yabancılardan oluşan önemli bir azınlığın asırlardır en ölümcül ve en tehlikeli düşman olarak gördükleri bu Avrupa im-

paratorluğunun koruması altında büyümesi karşısında endişe duymaktan başka bir şey yapamadılar.

1908 Jön Türk devrimi hiçbir önemli değişiklik getirmedi. Jön Türkler elbette, devirdikleri yaşlı Türklere göre daha liberal ve Batılı fikirlere daha açıktılar. Ayrıca bazıları Yahudi sorunlarına ve Siyonizme karşı sevecen bir ilgi duyuyordu. Fakat aynı zamanda milliyetçi ve merkezîyetçiydiler ve devrilen sultana göre, özerklik, ayrılıkçılık ve yabancı ilhak tehlikeleri konusunda daha bilinçliydi. Düşmanları tarafından yürütülen düşmanca propagandaya göre Yahudilerin etkisinde hatta piyonu olan Jön Türkler, Filistin'deki yerleşimlere ve Siyonist göçüne karşı, öncellerinin hepsinden daha sıkı tedbirler aldı. 1911'e gelindiğinde Siyonist sorunu başkentteki parlamentoda tartışılan siyasi bir konu haline gelmişti. Jön Türk politikasında herhangi bir rolü -önemsiz bir rol- olan birkaç Osmanlı Yahudisi Siyonizme karşı ya ilgisizdi ya da düşman.

Bu yeni anti-Siyonist Osmanlı politikasının başlıca nedeni, Jön Türkler tarafından kurulan anayasal rejimde, artık İstanbul'da seçilmiş bir parlamento bulunmasıydı. Bu parlamentoda, siyonist göçün doğrudan etkilediği bölgelerden seçilenlerin de aralarında bulunduğu önemli sayıda Arap mebus temsil ediliyordu. Ayrıca Filistin'de, bu sorunların tartışılabildiği görece özgür bir basın da vardı.

Siyonizme yönelik Arap muhalefeti, ilk evrelerinde, emperyal siyaset mülâhazalarından çok yerel uyuşmazlıklardan kaynaklanıyordu. Osmanlı Türkleri büyük bir imparatorluğun yöneticileriydi, bu imparatorluğun Siyonistlerin yerleşimlerine konu olan bölgesi küçüktü ve birçok bakımdan parçalanmıştı. Bu bölge, Türkler açısından sadece, İngiliz işgali altındaki Mısır'a bitişik olduğu ve Hristiyan devletlerin hep ilgi kaynağı olan çok sayıda dinsel mekânı ve kurumu barındırdığı için önem taşıyordu. Araplar içinse bu bölge, yaşadıkları yer ve vatanlarıydı. İlk dönemlerde, Arapların Siyonizme yönelik muhalefeti ulusal değil sadece dinsel. Romalıların fethederek boyundurukları altına soktukları Judaea

topraklarına verdikleri Filistin³ ismi, Arap fatihler tarafından da bir süre, Suriye vilayetinin, bir idari alt birimini belirtecek şekilde kullanılmaya devam edildi. Fakat bu isim, dokuz asır önce Haçlılar daha gelmeden kaybolmuştu. Rönesans döneminde klasik öğretinin yeniden canlanmasıyla Filistin ismi Avrupa'ya yeniden dönmüş ve Avrupa Hristiyanları, daha önce Kutsal Topraklar dedikleri yerler için bu ismi yaygın bir biçimde kullanmaya başlamışlardı. Yirminci yüzyılın başlarına kadar Avrupa etkisinin ve bununla birlikte de yazı ve konuşma dili olarak Avrupa dillerinin üstünlük kazanması sonucunda Filistin ismi Osmanlı'da da kullanılır oldu. Fakat bu kullanım genellikle Hristiyanlarla ve Batılılaşmış küçük bir Müslüman grubuyla sınırlıydı. İngilizler, I. Dünya Savaşı'nın sonunda fetih yoluyla kazandıkları ve Milletler Cemiyeti tarafından manda yönetimlerine sokulan bölgeyi belirtir şekilde kullanmaya başlayana kadar Filistin ismi ne resmen kullanılıyordu ne de kesin bir ülkesel tanıma sahipti.

Dolayısıyla Osmanlı Filistini'nde yaşayan Araplar, Siyonist göçmenlerin ve yerleşimcilerin tecavüzleri olarak gördükleri oluşuma, Filistin ulusu olarak karşı çıkmıyorlardı çünkü böyle bir ulus kavramı o dönemde bilinmiyordu ve çok daha sonraki dönemlere kadar da kullanıma girmede. Hatta Arap milliyetçiliği kavramı bile, bu kavramın modern anlamında, hâlâ görece yeniydi; siyasi uyanışta ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Arap eyaletlerindeki etkinliklerde önem kazanan bir unsur haline gelmesine rağmen bu kavram, I. Dünya Savaşı'nın çıkmasından önce önemli kesimlere ulaşmamıştı.

Yahudi göçüne ve yerleşimine yönelik başlangıçtaki Arap muhalefeti yerel ve pratikti. Bu muhalefet ülkedeki birkaç yerde Yahudi tarım yerleşimlerinin kurulmasıyla başlamış ve otlatma hakları, arazi tapuları, ve birbirinden çok farklı arka planlara sahip komşular arasında kaçınılmaz olarak ortaya çıkabilecek örf ve âdet farklılıklarının yol açtığı uyuşmazlıklarla yükselişe geçmişti. Bu uyuşmazlıklar çok önemli değildi. Ülkenin sadece birkaç bölgesi Siyonist yerleşimcilerle şu ya da bu şekilde temas ha-

lindeydi, ve bunlar bile, uzun bir süredir Yahudi komşularıyla bir tür modus vivendi* yapmışlardı.

Fakat genelde ve yeni gelenlerin siyasi emelleri bilinmeye başladıkça, Araplar bunların faaliyetlerini kaygı verici buldular ve önlemeye çalıştılar. İstanbul'daki Osmanlı Vezir-i Azamına Kudüs'ün ileri gelen Arapları tarafından gönderilen 24 Haziran 1891 tarihli bir telgraf, Yahudi yerleşimlerine karşı ilk resmi Arap girişimidir. Bu girişim, laik Rus Yahudisi göçmenlerin ilk dalgasının Filistin'e ulaşmasından dokuz yıl sonradır. O sırada, yeni ve daha büyük bir Yahudi dalgasının Rusya'dan gelmek üzere olduğu haberi alınmıştı. Telaşa kapılan Kudüs ileri gelenleri, Vezir-i Azamdan Rus Yahudilerinin Filistin'e girmelerini ve toprak satın almalarını engellemesini istedi. İzleyen yıllarda, özellikle 1908 Jön Türk Devrimi'nin akabinde ifade ve muhalefet özgürlüğü bahşedilmesinden sonra, Arap muhalefeti daha etkin ve daha siyasi bir hale geldi. Arap ileri gelenleri tarafından önerilen yol, Osmanlı yönetimi tarafından başarısız bir biçimde uygulanan politikaydı -Yahudi göçünü ve toprak satışını yasaklamak. Bunlar Osmanlı yönetiminin sona ermesine ve sonrasında da bütün İngiliz Mandası dönemi boyunca 1948'e kadar temel Arap talepleri olarak kaldı.

Her iki talepte de Araplar, özellikle İngiliz Mandası'nın son yıllarında belli ölçüde başarılı oldular; fakat özellikle Avrupa'da militan anti-Semitizmin zaferinden sonra güçleri ne Yahudi topluluğunun büyümesini ne de İsrail devletinin kurulmasını engellemeye yetti.

Arap protestosunun ifade edilmesinde kullanılan kavramlar değişiklik göstermektedir. İlk protestoculardan bazıları, bekleneceği üzere, Yahudi akınına, Osmanlı çıkarlarına yönelmiş bir tehdit olarak dikkat çeken sadık Osmanlılar olarak konuşuyorlardı. Bu görüş, hiç şüphesiz görüş sahiplerinin de bildikleri gibi, birbirini izleyen Osmanlı yönetimlerince paylaşılıyordu. Bazıları, din-

* Geçici Anlaşma. (Lat. ç.n.)

sel kavramlarla ve o zamana kadar İslam toprağı olmuş bir yerin İslami karakterini koruma kaygısıyla konuşuyorlardı. Bilinen nedenlerle, Arap milliyetçisi argümanlar Kudüs'te ya da İstanbul'da pek ifade edilmiyordu. Arap milliyetçiliğı, bunu İmparatorluğun birliğı ve bütünlüğüne karşı bir tehdit olarak gören -haklı olarak, müteakip olayların gösterdiği gibi- Osmanlı yöneticileri tarafından hoş karşılanmıyordu. Bazen Avrupa'daki Arap göçmenlerin yazılarında ortaya çıkan Arap milliyetçiliğı, iki savaş arası dönemde ana tema haline gelecektir.

Arapların protesto ettikleri akının tanımında da bazı farklılıklar bulunmaktaydı. Kudüs'teki Arap ileri gelenleri, İstanbul'daki Osmanlı yöneticilerinin aksine Avrupa'daki bu yeni Yahudi hareketi, ya da bu hareketin fikirleri ve faaliyetleri hakkında çok az şey biliyorlar ama hemen yanı başlarında meydana gelen olaylardan endişe duyuyorlardı.

Arapça basın, İngiliz işgali altındaki Mısır'ın görece özgürlük ortamında bile Siyonist örgütün faaliyetlerine ve onun çeşitli kongrelerine fazla ilgi göstermedi. Arap yazarlar ancak, Jön Türk döneminde yapılan açık tartışmalarla Siyonizme ilgi göstermeye başladılar; o dönemde bile bu ilgi sınırlıydı ve düşmanca değildi.

Filistin'de Filistinli Arapları ve genel olarak Arap halkını "Siyonist tehlikeye" karşı uyanan ilk kişi, Rum Ortodoks geçmişli olan Protestan Hristiyan Arap Necip Nassar idi. 1909 yılında, Nassar Hayfa'da *Al-Karmal* isimli haftalık bir gazete çıkarmaya başladı. Gazetenin ana temasını anti-Siyonist polemikler oluşturuyordu. *Al-Karmal*, Türk yetkililerce kapatıldı fakat Nassar faaliyetlerini sürdürdü ve 1991 yılında Siyonizmle ilgili muhtemelen ilk Arapça kitabı yayımladı. *The History of the Zionist Movement, Its Purposes and Its Development until the Year 1905* (Siyonist Akımın Tarihi, Amaçları ve 1905 Yılına Kadar Gelişimi) başlığını taşıyan kitap, çevirmen tarafından yazılan ek yorumlar ve bir sonuç makalesiyle birlikte, Amerikan Yahudi Ansiklopedisi'ndeki "Siyonizm" maddesinin gözden geçirilmiş ve uyarlanmış bir çevirisini içeriyordu.⁴ Nassar'ın, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki

Siyonist tehdide dikkat çektiği makalesi, İstanbul'daki Jön Türk politikacılar ve gazeteciler arasında ortaya çıkan Siyonizm sorunuyla ilgili tartışmaya bir nevi katılım niteliğindeydi ve bu tartışmadaki anti-Siyonist katılımcıların ortaya koyduğu kimi noktaları yeniden teyit ediyordu.

Tartışmaya katılanların en önemlilerinden biri olan etkili Türk gazeteci Yunus Nadi, genel yayın yönetmenliğini yaptığı İstanbul gazetelerinden birinde 1909 yılında "Kahrolsun Siyonizm, Daima ve Ebediyyen" başlıklı bir makale yazdı. Bu makalede Nadi, belki de ilk kez, daha sonra anti-Siyonist propagandanın temelini oluşturacak bir argüman öne sürdü. Nadi'ye göre, Siyonistler atalarının anavatanında bir Yahudi devleti kurulmasından hoşnut olmayacaklardı, çünkü çok daha fazlasını amaçlıyorlardı: "Başkenti Kudüs olan ve eski Babel ve Nineveh devletlerini bir araya getiren bir İsrail krallığı düşünüyü gerçekleştirmek".⁵ Konuyu tartışan diğer Türk yazarlarının aksine Yunus Nadi bu Siyonist iddiayı boş bir düşünce olarak reddetmeyip, onu ciddi bir tehlike olarak görür, çünkü "arkasında dünyanın en önemli gücü bulunmaktadır: para." Üstelik Nadi, Selanik'teki Fransız Konsolosunun etkisiyle Siyonizmin özellikle Alman Yahudilerince desteklendiğini ve Alman nüfuzunun Doğu'daki öncüsü olarak hizmet ettiğini ekler. Siyonizmin bir Yahudi Ulusal Yurdu değil fakat bir Yahudi İmparatorluğu kurma amacı güttüğü iddiası sonraki polemikçiler tarafından da sık sık yinelandı. Siyonizmin ve Yahudi Ulusal Yurdu'nun şu ya da bu emperyalist gücün kuklaları ya da ajanları olduğu iddiası, bu suçlamadaki gücün kimliği suçlayıcının amacına göre değişiklik gösterse de, klişeleşti. Başlangıçta bu güç Fransa ya da Almanya idi, sonra İngiltere ya da Sovyetler Birliği oldu, şimdi de ABD.

Para, Avrupa anti-Semitik literatüründe bildik bir temaydı -Yahudilerin devasa mali güçleriyle ulusların kaderini belirlemek istediği teması. Bu tema İslam dünyası için yeniydi fakat, hızlı bir ilerleme kaydederek dönemin çok sayıda Türkçe ve Arapça yapıtında yer aldı. Bu ilk dönemde bile anti-Semitik temalar sorunun

tartışılmasında ara sıra ortaya çıkıyordu, bu dönemde gerçek anti-Semitizm büyük ölçüde Avrupalı ve Hristiyandı. Filistin'deki ve Filistin'e yakın bölgelerdeki yabancı nüfus içinde güçlü bir konuma sahip olan din adanları ve misyonerler en azından kendi dindaşlarını önemli ölçüde etkileyebiliyorlardı.

Rum Ortodoks Arap Hristiyanları, anti-Semitizmden, Marunilere ve Uniat Katoliklerine göre daha az etkilenmiş gözüküyorlardı, fakat bu durum, Ortodoks Arapların Moskovalı koruyucuları tarafından hemen telafi edildi. 1882'de faaliyete geçen Rus Emperyal Ortodoks Filistin Topluluğu, Suriye ve Filistin'de, çoğunluğu okul olan, yüzden fazla kuruma sahipti ve yeni kuşak Ortodoks gençliğinin eğitimine önemli bir katkıda bulunuyordu. Bu topluluğun Yahudilere yönelik tutumu, Emperyal Rus hükümetinin tavrının kesin bir yansımasıydı. Örneğin, topluluk tarafından işletilen klinikler ve tıp merkezleri Büyük Katerina tarafından yapılan ünlü davetle aynı ilkelere dayalı olarak çalışıyordu -nüfusun her kesimine açıktı, "Yahudiler hariç".

Sonradan Beyrut Amerikan Üniversitesi'ne dönüşecek olan Suriye Protestan Koleji'ndeki Protestan misyonerler bile evanjelik roman *Ben Hur*'un 1897'de yayımlanan Arapça çevirisini yaparak nazik ve dolaylı bir katkıda bulunmuşlardı. Bu, Arapça yayımlanan ilk romanlardan biriydi ve o dönemde Kudüs'te yaşayan Yahudi bir yazar, romanda yer alan Yahudilerin İsa'yı nasıl öldürdüğüne ilişkin canlı tasvirin, Arap okuyucular üzerindeki etkisine dikkat çekmişti.⁶ 1960'lara kadar çarmıha germe -ki Kur'an'a göre böyle bir şey asla meydana gelmemiştir- Hristiyan modernleşmesine ve İslam geleneğine rağmen, Müslümanlar -hatta bazıları bu öyküyü, kolektif ve kalıtımsal Yahudi kötülüğünün bir parçası olduğuna inanılan eski tip Hristiyan versiyonuyla sunuyorlardı- arasında bile, Yahudi karşıtı propagandanın ana teması haline gelmişti.

Osmanlı'nın son zamanlarında, Siyonizme dikkatini yoğunlaştıran Arap yazarlardan sadece biri, Necip Azoury, anti-Semitik olarak nitelendirilebilir. Azoury'nin yazılarından, Fransız efendi-

leri ve öğretmenlerinden kaptığı bu hastalığa ağır bir biçimde yakalanmadığı anlaşılmaktadır. “Evrensel Yahudi tehlikesi” ve Yahudilerin “dünyayı ele geçirme projesi” gibi anti-Semitik temalar zaman zaman yazılarında ortaya çıksa da, bunlar Azoury’nin ana endişeleri arasında değildir. Ne Müslüman ne de Filistinli olan Azoury, günümüzde Lübnan Cumhuriyeti’nin içinde yer alan bir bölgeden gelen bir Maruni Hristiyanı idi. İstanbul’daki Mülkiye’yi bitiren ve Paris Siyasal Bilgiler Okulu’nda özel öğrenci olarak okuyan Azoury Osmanlı mülkiyesine girer ve Kudüs’e gönderilir. Hepsi de başarısızlıkla sonuçlanan bazı ticari ve siyasi girişimlerden sonra önce Kahire’ye sonra da, militan Arap milliyetçisi olarak yeni bir kariyer yapacağı Paris’e kaçar. Osmanlılara yönelik saldırıları gıyabi ölüm cezasına çarptırılmasına neden olur; fikirleri kimi Fransız çevrelerinin desteğini kazanır. Fikirleri hatta dili anti-Dreyfusçu çevrelerinkine müthiş bir biçimde benzemektedir.

Azoury, Siyonizmi, yeni doğmakta olan Arap ulusuna yönelik en ciddi tehdit olarak gören ilk kişilerden biridir:

Asyatik Türkiye’de, hâlâ kimsenin dikkatini çekmeyen, aynı nitelikte fakat birbirine zıt iki önemli fenomen ortaya çıkmaktadır. Bunlar Arap ulusunun uyanışı ve Yahudilerin büyük İsrail Krallığı’nı yeniden kurmaya matuf gizli çabalarıdır. Bu akımlardan her ikisinin de kaderi, biri kazanıncaya kadar birbirleriyle sürekli mücadele etmektir. Tüm dünyanın kaderi de, birbirine zıt ilkeleri temsil eden bu iki halk arasındaki mücadelenin nihai sonucuna bağlı olacaktır.⁷

Bu dikkat çekici kehanete rağmen, Azoury önemsiz bir figürdü. Arapça değil, Fransızca yazmış ve yaşadığı dönemde çok az etkili olabilmiştir. Azoury’nin 1905’de Paris’te yayımlanan kitabı, Fransa’da dışçılık okuyan, bir başka Osmanlı Hristiyan’ından, Beyrutlu bir Rum Ortodoks Arap olan Ferit Kassab’dan yanıt gelir. Kassab, Azoury’ye, bağımsız bir Arap devleti fikrini eleştirdiği bir kitapçıkla karşılık verir ve Osmanlı yaşam tarzını onu

kötüleyenlere karşı savunur. Barışçı ve zararsız olarak tarif ettiği; endüstriyi ve tarımı canlandırdıkları için ülkeye ve genel olarak da İmparatorluğa fayda sağladıklarını düşündüğü Filistin'deki Yahudi yerleşimciler için bazı övgü dolu sözcükler kullanır. Üstelik Azoury'yi "Katolik bir bağınaz ve Cizvit" ayrıca "sadece dinsel açıdan Yahudi karşıtı değil, aynı zamanda anti-Semitik" olmakla suçlar.⁸

Genel olarak, bu erken dönemde, Siyonist göçe karşı Arap davasının sunumunda çok az anti-Semitizm hatta anti-Siyonizm emaresi göze çarpar. Hatta, onu dinsel bir inanç, ulusal sadakat ve Araplarla Müslümanların taklit etmekle iyi yapacakları etkin bir kendine yeterlilik sistemi olarak gören Bazı Müslüman yazarlar Siyonizmden saygıyla söz ederler. Daha sonraki tartışmalarda çok önemli bir sorun haline gelen Yahudilerle Siyonistler arasındaki farklılığa nadiren değinilir ve pek önemsenmez. Türk ve Arap yazarların sık sık, özenle ve kesin olarak yaptıkları tek ayırım Osmanlı ve yabancı Yahudiler arasındaydı. Osmanlı Yahudileri, özellikle Jön Türk Devrimi atmosferinde onların vatandaşlarıydı ve ilke olarak aynı bağlılık ve hakları paylaşıyorlardı. Diğer Yahudiler ise yabancı ve istilacıydılar -dış ve çoğunlukla düşmanlık besleyen güçlerin tebaaları ve yabancı müdahalenin öncüleriydiler. Dönemin literatüründen, yeni gelenlerden Yahudi ya da Siyonist oldukları için değil, yabancı ve özellikle de Avrupalı oldukları için korkulduğu ve nefret edildiği anlaşılabacaktır. Yahudilerden Yahudi olarak belki rahatsızlık duyuluyordu ama tehlike olarak görülüyorlar ve siyasi amaçları gülünç bulunuyordu. Türkler ve Araplar, Avrupalı güçlerin tebaaları -hatta ikinci sınıf tebaaları- olarak Yahudilerin, imparatorluğa ya da vatanlarına yönelik bir tehdit oluşturmalarını olası görmüyorlardı.

Siyonist hareket içinde başat konumdaki Orta ve Batı Avrupa Yahudilerinin, hareketin başlarındaki bazı açıklamaları Filistin'deki Yahudi yerleşimlerinin Batı emperyalizminin öncüsü olarak algılanmasını daha da güçlendirdi. Herzl ve yakın arkadaşları, bir şey hariç her açıdan kuşaklarının tipik Avrupalı özel-

liklerini taşıyorlardı -Avrupa uygarlığının 19. yüzyılda, diğerleri karşısındaki üstünlüğünün coşkulu güvenini taşıyor ve Avrupa'nın dünyanın diğer kesimlerini de bu yüksek seviyeye ulaştırma ve dünyaya egemen olma misyonu olduğuna inanıyordu. Liberal ya da solcu görüşleri benimseyen başkaları da, örneğin Karl Marks ve Friedrich Engels gibi, Herzl'le aynı algılamayı paylaşıyordu. İlk dönem Batılı Siyonistlerin görüşüne göre Avrupa Yahudileri, -kendilerinden başkalarının pek farkında değillerdi- Hıristiyan vatandaşlarının geri kalmış halkları ileriye götürmek ve cahilleri aydınlatmak gibi soylu görevlerine katılan gerçek Avrupalılardı. Çoğu on dokuzuncu yüzyıl yazarı gibi konu üzerinde kafa yoran Avrupalılar ve diğerleri ırk kavramına büyük önem atfetmişlerdi. Elbette ırk anlayışları ne Nazilerinki gibiydi ne de modern Amerikan anlamındaydı; daha çok o dönemde ve o yerde geçerli anlayışı yansıtıyordu -yani günümüzde etnisite denilen olguyu. Dönemlerinin kabul gören söyleminde, ırk, imparatorluk ve sömürge gibi sözcükler, daha sonra kazandıkları olumsuz anlamlardan oldukça farklı, olumlu çağrışımlara sahipti.

Daha pratik düzeyde, Siyonizmin ilk sözcüleri, emperyalist güçlere, özellikle de desteği olmaksızın girişimin asla başarılı olmayacağı İngiltere'ye başvururken bu dili kullanmakta yarar gördüler.

Günümüzde Siyonizmin savunucuları tarafından değil de muhaliflerce kullanılan ünlü bir deyişe göre hareketin amacı "vatan-sız bir halkı, halksız bir vatana götürmek"ti. Hiç şüphesiz Filistin o dönemde seyrek nüfusluydu, fakat ne halksız bir vatandı ne de üzerinde yaşayanlar tecrit edilmişti. Filistinliler, Osmanlı İmparatorluğu, Arap ya da Suriye ulusu -ve hepsinin ötesinde de- İslam toplumu gibi büyük tarihsel entitelerin parçası olmuşlardı.

Bu deyiş, Anglo-Yahudi romancı Israel Zangwill'e atfedilir. Zangwill 1901'de yazdığı bir denemede şu görüşleri ifade eder: "Filistin halksız bir ülkedir; Yahudiler ise ülkesiz bir halk. Toprağın canlanması halkın da doğmasına yol açacaktır."9 Zangwill sonraları, Arap nüfusunun Siyonizm için oluşturduğu sorunun

ciddi bir biçimde farkına vardı. Bir dönem Filistin'den vazgeçti ve bir Yahudi Ulusal Yurdu'nun başka bir yerdeki boş bir ülkede olması gerektiğini savunan bir akıma liderlik etti. Bu akım hiçbir sonuca ulaşmadı ve Zangwill, Yunanistan ile Türkiye arasında, nüfus mübadelesi anlaşmasının yapıldığı 1923 yılında benzer bir mübadeleyi Filistin için önerdi. 1948-1949 yılındaki olaylar, uygulanmaya yaklaştırsa da, ortaya atıldığı dönemde bu öneri göz ardı edilmişti.

İlk Batılı Siyonistlerden bazıları, Filistin'e yerleşim konusunda herhangi bir sorun göremedi. Filistin'deki Arap nüfusa, diğer beyaz yerleşimcilerin ve sömürgecilerin Asya, Afrika ve Amerika'da sömürgeleştirdikleri ülkelerde yaşayanlara baktıkları mercekten bakıyorlardı. Fakat çoğunluğu başından beri Filistin'de bir Arap nüfusun yaşadığının farkındaydı ve çeşitli yollarla, onların kabulünü kazanmaya çalışıyorlardı. Militan ve askeri Siyonizmin önderi Vladimir Jabotinsky bile ünlü bir şiirinde "Arabistan'ın oğullarının, Nazareth'in oğullarının (yani Hristiyanlar), ve kendi oğullarının" yan yana büyüyeceği bir topraktan bahseder.¹⁰ Siyonist akımın kurucusu Theodor Herzl Filistin'in Arap sakinlerine ilgi gösterir. Ölümünden kısa bir süre önce yayımlanan, ütöpik romanı *Old-New-Land (Altneuland)*'da idealindeki geleceğin Yahudi devletini ya da Siyonist Ütopyasını, hâlâ bir tür gevşek Türk hükümdarlığı altında olduğu için, daha çok idealindeki Yahudi Ulusal Yurdu'nu betimler. Liderler seçimle işbaşına gelirler ve seçim kampanyasında zenofobik bir programa dayanan bir aday Herzl'in kahramanları tarafından kınanır ve utanç verici bir yenilgiye uğrar. Kitap boyunca ırk, soy, ya da -1902'de yayımlanan bir kitap için çok dikkat çekici bir özellik- cinsiyet ayrımı olmadığına önemli bir vurgu yapılmaktadır. Herzl'in Siyon düşünde, kadınlar eşit haklara, Araplar güvenli ve onurlu bir yere sahiptir. Avrupalı bir ziyaretçi tarafından Yahudi göçünden rahatsız olup olmadıklarının sorulması üzerine bir Arap, etkileyici bir biçimde Yahudilerin, halkına getirdiği birçok ekonomik ve başka yararlarından bahseder. Aynı romanda ünlü bir Yahudi bilim

adamı siyahilerden söz etmektedir. Doğrusu pasaj alıntılanmaya değer;

Hâlâ çözüme kavuşturulmamış bir ırksal talihsizlik sorunu bulunmaktadır. Bu sorunun derinliğini, tüm dehşetiyle birlikte yalnızca bir Yahudi anlayabilir... Zenci sorununu kastediyorum. Tüyleri diken diken edici köle ticaretini düşünün. Derilerinin rengi kara olduğu için insanlar çalındılar, götürüldüler ve satıldılar... Yahudilerin kurtulduğunu artık gördüğüme göre, Zencilerin kurtuluşu için de bir şeyler yapmalıyım.¹¹

Herzl ırkçı değildi ve 1902'de pek de alışılmadık bir biçimde zencilerin çektikleri acılara ilgi gösteriyordu; fakat, sömürge halklarının kızgınlık ve taleplerini anlayamama özelliğiyle birlikte dönemin naif paternalizminden etkilenmişti. Bu da çok şaşırtıcı olmasa gerek çünkü o dönemde bu tür istekler ve öfke koloni halkları arasında henüz ortaya çıkmaya başlamıştı.

Emperyalist bakış açısı ve bazen ona eşlik eden paternalizm, göçmenlerin büyük çoğunluğunu oluşturan ve I. Dünya Savaşı sırasında Siyonist liderliği devralan Doğu Avrupa Yahudilerinde pek görülmez. Doğu Avrupa Yahudileri, çoğunlukla, kendilerini, çok acı çektikleri Avrupa uygarlığının sahipleri olarak değil, Amerikalı öncüler gibi, yeni vatanlar bulmak üzere kaçan, Avrupa'nın kurbanları olarak görürler. Onlar da Araplar hakkında paternalist değil ama eşit ölçüde naif yanılsamalar besliyorlardı. Çoğu, bir tür romantik sosyalizmin etkisi altındaydı. İster burjuva ister efendi olsun ezenlerin boyunduruğundan kurtulurken, ezilen Arap köylülerin ve işçilerin de Yahudi işçi sınıfına katılacağına ilişkin çok yanlış bir düşünceye sahiptiler.

Tüm sınıf engellerini aşan bir Arap muhalefetinin acı gerçekleriyle karşılaşmadan bir süre önce sosyalist Siyonist akımlar bu hedeflerden, en azından geçici olarak, vazgeçmişti. Bu arada Filistin'de İngiliz Manda yönetiminin kurulması, Yahudilerin ve

Arapların İngilizler için rekabete girdiği yeni bir durum yaratmıştı. Bazı Siyonistler İngilizler'i, Siyonizmin Ortadoğu'da bir "sadık Yahudi Ulster"i ve İngiliz İmparatorluğunun sütunları olan Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda arasında yerini alacak yeni bir dominyon yaratmakta olduğuna ikna etmeye çalışıyorlardı. Araplar ise buna, Siyonistleri Bolşevik ve İngiltere'nin Rus etkisi altındaki düşmanları ilan ederek ve iyi niyetlerinin Hindistan ve başka yerlerdeki milyonlarca Britanyalı Müslüman tebaa üzerindeki İngiliz hâkimiyetinin korunmasında taşıdığı önemi ileri sürerek karşılık veriyorlardı.

I. Dünya Savaşı sırasında hem Osmanlılar hem de İngilizler tarafından bir tür Arap-Yahudi birliği tesis etme çabasında bulundu. 3 Ocak 1919 tarihinde bir Arap ve bir Siyonist lider -Prens Faysal (daha sonra Irak'ın ilk Kralı) ve Chaim Weizmann (daha sonra İsrail'in ilk devlet başkanı) Balfour deklarasyonunu ve onun uygulanmasını onaylayan bir anlaşma imzaladılar. Faysal'ın onayı, İngilizlerin bağımsızlık yönündeki Arap taleplerini yerine getirmeleri şartıyla verilmişti. İngilizler bu yöndeki talepleri yerine getirmedi, dolayısıyla da anlaşma da geçersiz oldu.

Batılı güçlerin Almanya'ya ve müttefiklere karşı zafer kazanmaları Ortadoğu'daki durumun toptan değişmesine yol açtı. Osmanlı İmparatorluğu yenildi ve başkenti bir süre işgal altında kaldı. İmparatorluğun Arap vilayetleri bir bir koparak İngiliz ve Fransız yönetimine giriyor ve paylaşımlara konu oluyordu. Irak Suriye'den kopartılarak İngiliz Mandası altına sokuldu. Suriye, İngiltere ve Fransa arasında paylaştırıldı. En güneydeki kısmını alan İngilizler buraya Filistin derken, kendisine kalan diğer kısım için Fransa, Suriye ismini kullanmaya devam etti. Hem Fransızlar hem de İngilizler, mandaları altındaki ülkeleri alt birimlere ayırdılar. İngilizler Filistin mandalarını doğu ve batı Ürdün olmak üzere iki ayrı devlete ayırdı. Birincisine Transürdün, ikincisine ise Filistin deniyordu. Bazı denemelerden sonra Fransızlar da mandaları altındaki toprakları iki devlete ayırdı. Bu devletlerden birine Lübnan denirken, diğeri Suriye ismini korudu. Ço-

gunlukla, bu bölünmeler, ne önceki Osmanlı yönetiminin idari sınır çizgilerine ne de asırlar önce mevcut olan sınırlara tekabül ediyordu. Bu yeni entitelerin çoğunu belirtmek için kullanılan isimler bile, Lübnan hariç, antik ya da ortaçağ tarihinin derinliklerinden çıkarılıyordu.

Cisjordanian Filistini ve daha sonra sadece Filistin denilen bölge, Kudüs Mutasarrıflığı ile birlikte Osmanlı'nın Beyrut ve Şam vilayetlerinin güney livalarından oluşuyordu. Bu bölge içinde mandater güç olarak İngiliz hükümeti, hem Balfour Deklarasyonu'nda yer alan kendi verdiği söz, hem de Filistin için uygulanan Milletler Cemiyeti Manda rejimi koşulları gereğince bir Yahudi Ulusal Yurdu politikası gütmek zorundaydı. Yahudi Ulusal Yurdu terimi asla kesin olarak tanımlanmamıştı -ne İngilizler ne de Siyonistler tarafından. Bazıları için bu bir Yahudi devleti anlamına geliyordu; bazılarına göre ise devlete kadar varmayan bir şeydi. Her iki durumda da geçmişte uygulanan başlıca iki sınırlamanın kaldırılmasını ya da en azından hafifletilmesini gerektiriyordu: Yahudi göçüyle, toprak alımına yönelik sınırlamaların. Aynı zamanda, Manda tarafından teyit edilen Balfour Deklarasyonu, bu amaca ulaşırken "Filistin'deki Yahudi olmayan mevcut toplulukların medeni ve dinsel haklarına hâlel getirebilecek hiçbir şeyin yapılamayacağını" da hükme bağlıyordu.

İngiliz yönetiminin otuz yılı boyunca Filistin Mandası'nda yaşayan Araplar birçok sorun açısından ve çeşitli düzeylerde bölünmüşlerdi -liderlik, İngilizlere karşı takınılacak tutum, ideoloji, kendi aralarında yaşayan Yahudilerle ilişkiler gibi konularda bir bölünmüşlük söz konusuydu. Fakat tek bir soruna ilişkin olarak, en azından siyasi açıdan, bütünüyle fikirbirliği içindeydiler: bir Yahudi Ulusal Yurdu'nun oluşturulmasına yönelik politikaya muhalefet etmekte. Osmanlı yönetiminin son yıllarında zaten başlamış olan böyle bir oluşumu engellemeye yönelik mücadele, yeni bir ivme kazandı ve yoğunlaştı.

Fakat koşullar, büyük ölçüde Arapların aleyhine değişmişti ve yeni mücadele teknikleri gerekiyordu. Filistin artık, Müslüman

nûfusun kendisini yönetici elite özdeşleştirdiği hatta onun bir parçası saydığı; hükûmetin topraklarına, her ne surette olursa olsun, anavatanından koparılamayacak ülke parçaları olarak baktığı bir İslami entiteye bağlı bulunmuyordu. Az çok sömürgeci bir idare tarafından yönetilen; bir Yahudi Ulusal Yurdu'nun oluşturulmasını kolaylaştırmak ve onun lehinde hareket etmek için söz vermiş bir hükûmetin yönetimindeki bir Avrupa imparatorluğunun parçasıydı artık Filistin.

Bu iki önemli dezavantaj, meydana gelen değişiklikler sonucunda ortaya çıkan bazı avantajlarla hafifletilse de telafi edilemedi. Bu değişikliklerden en dikkat çekici olanı Yahudi işgücü, sermayesi ve teknolojisinin akması sonucunda meydana gelen hızlı ekonomik gelişme ve İngilizlerin katkısı olan özgür basın, özgür tartışma ve hukuk düzeni aracılığıyla mümkün kılınan siyasi etkinliklerdeki gelişmeydi. İki savaş arası dönemde Filistinli Araplar aşırı yüksek bir nüfus artış oranına sahiptiler. Manda yönetiminin görece yüksek düzeydeki kamu gelirleri, bu nüfusun, Arap dünyasındaki en iyi ve en yoğun ilk ve orta eğitimlerden birini almasını sağladı. Tüm bunlar aktif, eğitilmiş ve talepkâr bir Arap elitinin ortaya çıkmasına yardım etti. Bu Arap eliti bir yandan Yahudi Ulusal Yurdu'nun büyümesinden diğer yandan da Mandatler İngiliz gücünün sürekli varlığından gitgide daha fazla rahatsızlık duyuyordu. Avrupa'daki anti-Semitik Nazi zulmünün yayılmasıyla Yahudi Ulusal Yurdu'nun sayı ve sempati kazanması Arapların duydukları korkuları daha ciddi bir hale dönüştürüyordu. Komşu Arap ülkeleri önce öz-yönetim hakkı sonra da bağımsızlık kazanırken, kendilerinin hâlâ en temel siyasi haklardan mahrum olduklarını gördükçe Filistinli Arapların öfkesi daha da artıyordu.

İlk günlerde olduğu gibi Yahudi Ulusal Yurdu'na karşı mücadele iki düzeyde yürütülüyordu: Yurtiçinde yani Filistin'de ve emperyal başkentte -artık İstanbul değil Londra'da. Yurt cephesindeki kampanya iki amaca ulaşmaya yönelikti: Arap kamuoyunu seferber etmek ve Arap topraklarının Yahudilere satılmasını

engellemek. Bu amaçlardan ilkinde, iki halk arasında amansız bir çatışma pahasına da olsa, büyük ölçüde ulaşıldı. İkincisinde Arap liderliği daha az başarılıydı. Hatta, Arap liderliği içinde bulunan bazıları bile Yahudi göçü ve yerleşimi sonucunda, toprak fiyatlarındaki hızlı yükselişten yararlanmak istediler.¹² Yahudi göçü ve toprak transferleriyle mücadele ederken, Araplar, siyasi yöntemlere, çeşitli baskı yollarıyla Mandater gücü ikna etme, her ikisini de yasaklama ya da sınırlama yollarına başvurdular.

Bunda bir ölçüde başarılı da oldular. Mandater hükümete ve onun politikalarına yönelik Arap muhalefeti gitgide şiddetleniyordu. Bu muhalefet, Hitler'in 1933'de iktidara gelmesiyle çok da aktif hale geldi. Naziler çeşitli yollarla sorunu daha da ağırlaştırdılar. Kendi Yahudilerine yaptıkları mezalimle, Siyonist akıma aciliyet ve yeni kaynaklar kazandırdılar; böylelikle de Araplara yönelik tehditleri arttırmış oldular. Naziler aynı zamanda propaganda desteği sağladılar ve bazı pratik yardımlarda bulundular. Belki de uzun dönemde en önemlisi, büyük devletler arasında oynanan politika satrancında Araplara yeni roller edindirmeleridir. Araplar hem Nazilerin üzerlerine yıkmış olduğu soruna hem de bu sorun için önerdikleri çözüme şiddetli bir biçimde karşılık verdiler. 1936-1939 yılları arasında, Arap Filistin'i'nin önemli bir bölümü silahlı ayaklanma durumundaydı ve bu durum ancak Arap taleplerinin çoğunun İngiliz hükümeti tarafından kabul edilmesiyle sona erdi. 1939 tarihli İngiliz Beyaz Kitabı hem Yahudilere toprak transferine hem de Yahudi göçüne önemli sınırlamalar getiriyordu. Yahudi göçüne getirilen bitirici sınırlama gerçekten de, Filistin'in herhangi bir yerinde bağımsız bir Yahudi siyasi oluşumunu engelleyici nitelikteydi. 1939'dan İngiliz Mandası'nın sona erdiği 1948 yılına kadar Beyaz Kitap'ta belirlenen siyaset katı bir biçimde uygulandı. Araplar önemli bir siyasi başarı kazanmışlardı. Fakat bu da bir Yahudi devletinin kurulmasını engellemeye yetmedi.

Balfour Deklarasyonu'nun ilan edildiği 2 Kasım 1917'den Beyaz Kitap'ın hazırlandığı 17 Mayıs 1939 tarihine ve sonra da II.

Dünya Savaşı'nın arefesinde yayımlanan Beyaz Kitap'tan, İngiltere'nin Mayıs 1948'de Filistin Mandasından çekilmesine kadar geçen sürede Filistin'in nihai kaderini belirlemek üzere gitgide şiddetlenen bir mücadele verildi. Mücadelenin rakipleri Yahudiler ve Araplardı. Başlangıçta bu mücadele sadece Filistinli Yahudiler ve Araplarla sınırlıydı ve dış destek görece azdı. Fakat dünyada ve özellikle Avrupa'da meydana gelen olayların seyri mücadelenin hızla genişlemesine yol açtı. Yahudi Ulusal Yurdu'nun kurucuları genelde Yahudi halkından destek alıyordu; Hitler Avrupa'sından Yahudilerin çektiği acılar bilinmeye başlandıkça tüm Hristiyanlık dünyasının suçlulukla karışık muazzam bir acıma duygusundan yararlandılar. Filistinli Araplar da önceleri şöyle ya da böyle yalnızdı, emperyalist güçlere karşı kendi mücadelelerine dalmış olan liderlerin bulunduğu Arap dünyasının, bu mücadeleye ilgisi sınırlıydı. Fakat mücadelenin şiddeti ve kapsamı arttıkça, Filistinli Araplar da önce Arap dünyasının, ardından Arap olmayan dünyanın, son olarak da, sonraları Üçüncü Dünya olarak adlandırılacak coğrafyanın desteğini seferber edebildiler.

1918-1939 yılları arasında, Arap, İslam ve Afro-Asya dünyalarının ağırlığı uluslararası güç dengesinde hâlâ sınırlıydı. Filistin, o dönemde aralarında dünya egemenliğini paylaşan büyük emperyalist güçlerden biri olan İngiltere tarafından yönetiliyordu. Nihai kararlar Londra'da alınıyor sonra da, teknik olarak Manda yönetimini denetlemekten sorumlu olan Milletler Cemiyeti'nce onaylanıyordu. Milletler Cemiyeti tamamen Avrupalı güçlerin egemenliği altındaydı. Sonunda bu örgütü yok olmaya kadar götürecek sert tartışmalar yaşansa da, bunlar, birbirine rakip olan Avrupa İmparatorlukları arasında meydana gelmekteydi. Dolayısıyla Filistinli Arapların, davaları için sempati ve destek kazanmak ve Filistin Ulusal Yurdu'nun kurulmasını engellemek üzere başvurmak zorunda oldukları adres Hristiyan Avrupa dünyasıydı. Bu durum hem davalarının içeriğinde hem de bu davayı sunma tarzlarında köklü değişiklikler gerektiriyordu. Bu da, artık Batılı kamuoyunu ikna etmek için gerekli argümanları bulmak ve

kullanmak anlamına geliyordu. Bu ise, İstanbul'daki Jön Türk Parlamentosu'nu ya da Osmanlı yetkililerini ikna etmekten çok farklı bir sorundu.

En azından İngiliz Mandası'nın ilk yıllarında Araplar ve Yahudiler İngiliz İmparatorluğunun kalıcı ve sarsılmaz bir güç; üzerlerine düşen görevin de İngiliz yöneticileri yok etmek değil sakinleştirmek ve kendi yanlarına çekmek olduğunu düşünüyorlardı. Dolayısıyla her ikisi de, karşı tarafa değil de kendisine verilen desteğin, İngiliz çıkarlarına daha uygun olacağını göstermeye çalışıyordu. Ve iki hasımdan her biri, karşı tarafın önerdiği çıkarların tehlikelerini göstermek zorundaydı. Kayzer Almanyası'nın yenilmesinden sonra ve ilk olarak Japonya'nın sonra da Faşist güçlerin yükselişinden önce, Batı dünyasında en korkulan düşman Sovyet Rusya ve Sovyet destekli devrimci komünizmdi. İlk Sovyet liderleri için Yahudilerin taşıdığı önem ve Beyaz Rusların yoğun ve dünya çapındaki anti-Semitik propagandaları, Batı dünyasındaki çoğu kişinin, sadece Yahudi radikalleri değil genel olarak Yahudileri, solcu yıkıcılığı yayan tehlikeli unsurlar olarak görmesine yol açtı. Görece çok az kişi anti-Semitik propagandayı tamamen kabul ederek Sovyet rejimini Rusya'nın Yahudiler tarafından ele geçirilmesi olarak görse de, Yahudileri entelektüel olarak radikal ve siyasi olarak da, denetimsiz bırakıldıkları takdirde Batı dünyasını devrim, sosyalizm ve anarşiye sürükleyecek yıkıcı unsurlar olarak algılayan birçok kişi bulunmaktaydı.

Bu durumda İngiliz ve daha genel olarak da Batı kamuoyunu Siyonistlere karşı çevirmenin en çabuk ve etkili yolu, onları Kızıl olarak lanse etmektir.¹³ Bu tür damgalamalar çok akılcıydı çünkü göçmenlerin çoğu, Siyonist liderlerin ise hemen hemen tamamı Doğu Avrupalıydı; çünkü en önemliler de dahil olmak üzere birçok Siyonist parti şöyle ya da böyle sosyalist fikirlere bağlıydı; çünkü -her ikisini de bilmeyenler tarafından- *Kolhoz* denilen kolektif Sovyet çiftlikleriyle kolaylıkla özdeşleştirilebilecek *kibbutz* denilen komünal yerleşimler kuruyorlardı.

Sovyet devrimi ve rejimi geliştikçe bu tür propagandanın

inandırıcılığı kaybolmaya başladı. Siyonizm Rusya'da yasadışı ilan edilmiş ve bastırılmış; Yahudi göçü ise durdurulmuştu. Bolşevik Yahudi liderler çoğunlukla idam edilerek tek tek yok edildi ve Sovyet hükümeti hem Siyonizme hem de Yahudi Ulusal Yurdu'na karşı amansız bir düşmanlık gütmeye başladı. Fakat bu değişiklikler Siyonizme ve Yahudi Ulusal Yurdu'na karşı yöneltilen bu argümanın sürekli olarak kullanılmasını engellemedi. 1930'lu ve 1940'lı yıllardaki Arap siyasi aktivistler üzerinde çok güçlü bir etkisi olan Faşizm ve Nazizmin yükselişi bu argümana ivme kazandırdı. Naziler için Bolşevizm -Ağustos 1939 ile Haziran 1941 arasındaki dostluk ve işbirliği dönemi hariç- başdüşmandı ve Yahudilerle Bolşevizm -yine aynı dönem hariç- ayrılmaz bir biçimde birbirine bağlıydı. Nazi rehberliğini ve önderliğini kabul eden Araplar için, gerçek düşman İngilizlerin sonra da Amerikalıların yardım ve yataklık ettiği Yahudi Bolşeviklerdi.

Siyonizm ve Bolşevizmin aynı Yahudi darphanesinden çıkan bir demir paranın iki yüzü olduğu düşüncesi münhasıran olmasa da özellikle Arap dünyasında dikkat çekici bir süreklilik gösterdi. Öldüğü güne kadar Suudi Arabistan Kralı Faysal'ın amantüsü olarak kalan bu düşünce, Cumhurbaşkanı Nasır tarafından da, rejiminin ilk yıllarında kullanıldı. Günümüzde de tutucu Arap ülkelerinin ortak temasıdır. Sosyalist Arap ülkelerde bu düşüncenin yerini başka suçlamaların alması sorunun esasıyla hiç ilgisi olmayan nedenlerledir.

Bu arada, İngiliz Mandası'nın sona ermesi, BM'nin Filistin'i bölme kararı, manda topraklarındaki hükümetin feshedilmesi ve İsrail devletinin kurulmasıyla durum bütünüyle değişmişti. Bu gelişmeler önce Filistin içindeki Araplar ve Yahudiler sonra da yeni ortaya çıkan devlet ile onun Arap komşuları arasındaki bir dizi savaşın ya öncesinde, ya o savaşlarla birlikte ya da sonrasında meydana geldi. Arapların daha doğum aşamasında silah gücüyle Yahudi devletini yok etme çabaları sırasında çok sayıda Arap Filistin'den kaçtı ya da sürüldü ve komşu Arap ülkelerine sığındı. Bu olayların gerek öncesinde gerekse sonrasında çok sa-

yıda Yahudi, Arap ülkelerinden kaçtı ya da sürüldü ve bunların çoğu İsrail'de kendilerine yeni yuvalar buldular.

Arapların Siyonizm algılamaları ikinci kez önemli bir dönüşüm geçiriyordu. Osmanlı yönetimi sırasında Yahudi devleti uzak ve oldukça gülünç bir fanteziydi. İngilizlerin yönetimindeyden ciddi bir tehdide dönüşmüştü. İsrail'in doğusuyla birlikte ise gerçek oldu.

Bu olayların sonucunda Araplar iki maddi başarısızlığın sıkıntısını çektiler: bir kısım Arap toprağının Arap olmayan bir devlette kaybedilmesinden ve bu toprakraklarda yaşayan birçok Arabın ayrılmasından ya da yok edilmesinden. Kalanların çoğu ya komşu ülkelere -çoğunlukla Lübnan ve Suriye- ya da Filistin'in Arapların ellerinde kalan kısımlarına -Ürdün'ün elindeki Batı Şeria ve Mısır'ın elindeki Gazze Şeridi- gittiler. Bu yerlerin tümünde Arap mültecilerin ezici bir çoğunluğu kamplarda tutuluyordu. İsrail kuvvetleri 1967'de Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ni ele geçirince Batı Şeria'daki kamplardan Ürdün üzerinden Doğu Şeria'ya doğru başka bir mülteci akını meydana geldi. Fakat bu sefer, hem Batı Şeria hem de Gazze Şeridi'ndeki yerel nüfus yerinde kaldı.

1948 ve sonrasında Arapların Filistin'den ayrılışlarıyla ilgili olarak Arap ve İsrail iddiaları arasında ihtilaf bulunmaktadır. Araplara göre Filistinliler (Araplar) İsrailliler tarafından sürülmüşlerdir. İsraillilere göreyse, bazı bölgelerde Araplara, liderleri tarafından kalmaları talimatı verilmiş, diğer yerlerde ise Araplar, savaş alanlarında genellikle sivil halkı etkisi altına alan bir tür bulaşıcı panikle kaçmışlardır. Yahudiler kalmıştır çünkü gidebilecekleri bir yer yoktur. Araplar ise Arap devletlerine sığınabilecekleri umudunu taşımaktadırlar. Her iki taraf da anlatımlarını destekleyecek kanıtlar" ileri sürmekte ve tüm açıklamalar ülkenin farklı kesimleri için doğru gözükmemektedir. Genellikle Yahudilerle Araplar arasında iyi ilişkilerin hüküm sürdüğü Hayfa'da İsrailliler boş yere Arap komşularını kalmaları için ikna etmeye çalışmışlardır. Kıyı şeridinden Kudüs'e giden stratejik yol üzerindeki Lidda ve Ramla'da Arapların ayrılmaya zorlandıkları da aynı derece de

doğrudur. Elbette bunda Arap medyasındaki vahşet haberleri de etkili oldu; Irgun ve Stern gruplarının Arap köyü Deir Yasin'e saldırarak 250 kadar sivilin katledilmesinden sonra kaçanların sayısı büyük ölçüde arttı. Koşulları ve kökenleri ne olursa olsun, kaçış, hızla kitlesel bir harekete dönüştü ve büyük bir Arap nüfusu fiziken yer değiştirdi. Mültecilerin sayısı da ihtilaflıdır. İsrail tahminlerine göre yarım milyondan biraz az; Araplara göreyse bu sayının iki katından fazladır. 1949'da yapılan Birleşmiş Milletler Ortadoğu Ekonomik Araştırması'na göre 30 Eylül 1949 tarihi itibarıyla Filistinli Arap mültecilerin sayısı 726.000'dir.

Aralarında birkaç Arap devlet adamı da olmak üzere, dönem dönem bunların görece küçük yenilgiler olduğunu iddia eden ve Araplara daha fazla zarara uğramadan durumu kabullenmelerini salık veren bazı kişiler olmuştur. Birleşmiş Milletler Taksim Kararı'yla İsrail'e verilen bölge çok küçüktü ve bağımsızlık savaşında İsraillilerin elde ettikleri başarılarla sadece biraz artmıştı. Filistin Mandası'nın tamamı bile tüm Arap dünyası dikkate alındığında okyanusta zerrecik gibiydi. Mültecilerin kaderi bir insanlık trajedisiydi, fakat barış müzakereleri sırasında, aynı yıllarda Doğu Avrupa ve Hindistan alt kıtasındaki milyonlarca mültecide olduğu gibi, bazılarının evlerine dönmesi, bazılarının da başka yerlere yerleştirilmeleri sağlanabilirdi. Fakat ne müzakere oldu ne de yerleşik Filistin Arap liderliğinde ya da Arap devletlerinin hükümetlerinde mevcut gerçeği tanımak ve bu tür bir sürece girmek yönünde bir istek bulunmaktaydı.

Bu olaylara karşı Arap tepkisinin başat özelliği, alışkın oldukları kalıp yargının etkisiyle zayıf, korkak ve küçümsenen bir halk -öyle bir halk ki Tanrı bile küçümsenme ve utançla cezalandırmış- olarak gördükleri insanlar tarafından yenilgiye uğratılmanın yarattığı şok ve öfke biçimindeydi. Fakat şimdi aşağılanmaya maruz kalan Araplardı -kimilerine göre Müslümanlar. Birkaç yıl içinde ordularını 1948 yenilgisine sokan Arap yöneticilerin hepsi ya yok edildi ya da devrildi.

Fakat, genellikle subaylar tarafından kurulan ve yönetilen ye-

ni rejimler İsrail'e karşı daha iyisini yapamadılar. Hatta daha da kötü sonuçlar elde ettiler. 1948-1949'daki, ilk Arap-İsrail savaşında meydana gelen ağır çatışına ve ciddi kayıplar ortamında İsraililer hayatta kalmayı başardılar ve konumlarını bir ölçüde geliştirdiler. 1956 yılında, Nasır'ın Mısır'na karşı verilen savaşta, yüz saat içinde Sina Yarımadası'nın tamamını ele geçirmeyi başardılar ve Mısır ordusuna ağır bir yenilgiye uğrattılar -özellikle yeni askeri rejim için çok utanç vericiydi. 1956 savaşında Fransa ve İngiltere, İsraililer'e bazı lojistik ve dolaylı askeri destek sağladılar. İsraililerin, bu sefer tek başlarına Mısır, Suriye ve Ürdün ordularını, altı gün içinde birbiri peşi sıra yenerek büyük toprak parçalarını ele geçirdiği Haziran 1967'deki savaşta böyle bir mazeret de yoktu. 1967'deki savaşta İsraililer Mısır'dan Sina yarımadası ve Gazze Şeridi'ni, Ürdün'den Batı Şeria ve Doğu Kudüs'ü, Suriye'den ise Golan Tepeleri'ni aldı. İsraililerin zafer kazandıktan sonraki ilk günlerde Doğu Kudüs hariç hemen hemen kazandıkları tüm toprakları, tanınma ve barış karşılığında Arap devletlerine geri vermeye hazır oldukları iddia edilir - kanıtlar tartışmalıdır. Fakat bunların hiçbiri teklif edilmedi ve İsraililer, yeni kazandıkları toprakların kendilerine sağladığı avantajlara çabuk alıştılar. Dezavantajlarını anlamaları içinse daha uzun bir süre gerekecektir.

Bazı tereddütlerden sonra Arapların tepkisi ünlü "Hartum Hayırları -No's of Khartoum-" adlı belgeyle formüle edildi -1 Eylül 1967'de Hartum'da Arap liderleri arasında gerçekleştirilen zirve toplantısında "tanımaya hayır, müzakereye hayır ve barışa hayır" sloganıyla formüle edilen uzlaş. Bu, 1978'e kadar tüm Arap hükümetlerinin resmi tavrı olarak kaldı.

1967 savaşı başka ve çok önemli bir değişikliğe daha yol açtı. 1948'de İsrail'de kalan Araplar'ın sayısı görece azdı ve bunlar, tüm liderleri ve entelektüelleri ülkeden ayrılmış olduğu için siyasi olarak atıldı. İsraililer teoride ve gitgide artan ölçüde uygulamada, kalan Araplara vatandaş gözüyle bakıyordu. Vatandaşlıkları asla tam olarak etkili değilse de Ortadoğu'da bulunan diğer

ulusal azınlıkların durumlarıyla kıyaslanamazdı. İsrail'in 1967'deki zaferi, etkin ve sesini duyuran bir siyasi ve entelektüel liderliğe sahip, iki buçuk milyon Arap nüfus üzerinde İsrail'in askeri yönetimini tesis ederek yeni bir durum yaratıyordu.

İsrail'in 1967'deki Altı Gün Savaşı'ndaki kazanımlarının başka bir önemli sonucu daha vardı -ihtilafta savaşkan bir güç olarak, sağlam ve ortak bir Filistinlilik kimliğine ve nihayetinde de ulus olma bilincine sahip Filistinli Arapların ortaya çıkması. Bu kimlik duygusunun oluşması, İngiliz Mandası'nın kurulması ve farklı yöneticilere, farklı kurumlara ve hepsinin ötesinde daha önce bağlı oldukları komşu ülkelerden farklı sorunlara sahip, Filistin adını taşıyan yeni ve ayrı bir siyasi entitenin yaratılmasıyla başlamıştı. Filistinli Arap gazeteciler ve siyasetçiler, daha 1920'lerde "Filistin Ulusal Hareketi"nden hatta bazen Filistin ulusundan söz etmeye başlamışlardı. Fakat bu, münhasıran, İngiliz idaresine ve Yahudi göçüne karşı girişilen mücadele bağlamındaydı. Filistinlilerin ortak temel tarihi kimlik duygusu, farklı düzeylerdeydi -Müslümanlık ya da Araplık, hatta bazıları için Suriyelilik. İngiliz Manda yönetiminin 1948'de sona ermesine kadar, yani ayrı bir Filistin siyasi varlığının oluşmasından sonra geçen 30 yıl içinde, Mandater hükümetin okullarında kullanılmak üzere hazırlanan az sayıdaki ders kitabı hariç Filistin tarihine ilişkin neredeyse hiç Arapça kitap yazılmamış olması dikkat çekicidir.

Belki zamanla, Siyonizm olmaksızın, Mümbit Hilal'in İngilizlerle Fransızlar arasında paylaşılması, tıpkı Irak, Ürdün, Suriye ve Lübnan'ın kurulmasında olduğu gibi, bir Filistin devleti yaratacaktı; ya da, eğer paylaşım önerileri Araplar tarafından kabul edilmiş olsaydı Birleşmiş Milletler Filistin'in bir bölümünde bir Arap devleti kurabilecekti. Bunlar gerçekleşmedi ama İsrail'in kurulması ve Arap sürgünü, Filistin ulusal bilincinin gelişimini hızlandırdı ve dönüştürdü.

İsrail'in kurulmasıyla ve Arap sürgünüyle birlikte yeni bir dönem başladı. Filistinli Araplar, İsrail'den ayrılma biçimlerinden

ve belki de bundan daha fazla, çoğunlukla kamplara kapatıldıkları ve Ürdün hariç, vatandaşlık hakkı tanımayan komşu Arap ülkelerinin kendilerini kabul etme tarzlarından ortak deneyime dayalı çok sağlam bir kimlik duygusu ile ortak acı, ortak amaç ve ortak kader duygusu kazandılar. İngiltere ve Siyonizm, 1918'de üç Osmanlı sancağı bir araya getirilerek oluşturulan küçük toprak parçasında bir değil iki ulus yaratarak ironik bir başarı elde etmişti.

Altı Gün Savaşı, durumu köklü bir biçimde dönüştüren başka değişikliklere de yol açtı. Yahudi devletinin doğuşunu ve egemenliğini kabullenmek Araplar için çok zordu. Çok daha zor olan ise, bu yeni devletin kazandığı ezici zaferler ve bu zaferlerin sonucunda gelen önemli sayıdaki Arap nüfus üzerindeki Yahudi egemenliğiydi.

Hiçbir zaman Yahudi Ulusal Yurdu politikasına konu edilmemiş bulunan, Transürdün dışında, Filistin Mandası'nın hiçbir kesimi artık Arapların yönetiminde değildi ve -Ürdün hariç- hiçbir Arap hükümeti Filistinliler adına konuşma hakkı bulunduğunu iddia edemeyecekti. Bu, aynı zamanda tüm Cisjordan bölgesinin, tek bir otoriteye -İsrail- tabi olduğu anlamına gelmekteydi. Artık Filistinlilerle öncekinden çok daha fazla iletişim kuruluyor, bu da karşılık olarak toplum duygusunu güçlendiriyordu. Arap dünyasında çok önemli bir rol oynayacak yeni bir güç doğuyordu. 1964 yılında Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) kuruldu, fakat 1967 savaşının sonrasına kadar siyaset sahnesinde bir faktör haline gelmedi. FKÖ, yeni bir siyasa ve hedef, İsraili düşmana karşı yeni bir savaş yürütme yöntemi sundu. Bunların hepsi Filistinlilerin, özellikle de uzun bir süre önce FKÖ denetimine giren mülteci kamplarındakilerin desteğini kazandı.

1967'den sonra FKÖ, Arapların İsrail'e karşı verdikleri savaşta önemli, bazılarına göre, lider bir rol oynadı. Arap devletleri artık birincil olarak, kendi ulusal çıkarlarını gözeterек kaybettikleri topraklarını yeniden almakla ilgileniyorlardı. Filistin davasını,

bu çıkarlara göre ikincil nitelikte ve Filistin örgütlerini de kendi ulusal amaçları öyle gerektirdiğinde kullanılabilecek araçlar olarak görme eğilimi artıyordu. Fakat Arap hükümetleri ve orduları, kendi halklarına bile, yenilgi ve yetersizlik imajı verirlerken, FKÖ cesur ve devrimci bir özgürlük savaşçısı olarak yeni bir Arap imajı çiziyordu. Bu yeni imajda, Arap, daha önce olduğu gibi küçük ve zayıf bir düşmana karşı başarısız bir mücadele veren değil, çok üstün güçlere karşı tek başına savaşan bir kişi olarak sergileniyordu. Dolayısıyla, Arap Birliği Canavarına karşı cesurca savaşan İsrailli David, aniden FKÖ'lü Davud'u öldürmeye çalışan Yahudi bir Canavar oluvermişti.

Bu yeni imajın Batı dünyasında önemli etkileri oldu. İsrail'in kuruluşundan bu yana ilk kez FKÖ, özellikle medyaya, akademik ve edebi çevrelere İsrail yanlısı tutumu bırakmalarını ve bunların İsrail karşıtı ve Arap yanlısı tutum benimsemelerini sağlayarak, geniş kamuoyu desteği kazanmayı başarıyordu. Filistinlilerin vatansız bir ulus oldukları ve FKÖ'nün devrimci bir ulusal kurtuluş mücadelesi verdiği iddiası bu sonucu elde etmekte çok işe yaramıştı.

Önceleri Araplar FKÖ'nün yeni politika ve etkinliklerine çok olumlu bir karşılık verdiler ve yeni Arap gerilla savaşçısı figüründen gurur duydular. Bunu, durumu daha serinkanlı değerlendirmeye süreci izledi. Batılı Medya'ya göre, olayların meydana geldiği sahneye daha yakın olan ve olaylarla daha ilgili olan Arap liderler FKÖ'nün İsrail'e karşı yürütülen savaşta sınırlı etkinliğini daha net fark etmişlerdi. Ayrıca, FKÖ gibi silahlı ve mali gücü yerinde bir radikal örgütü kendi aralarında barındırmaktan gün geçtikçe rahatsızlık duyan Arap evsahipleri ile bu örgüt arasında sorunlar da çıkmaya başlamıştı. FKÖ'nün, 1967'den sonraki ilk üssü ve kurulduğu yer olan Ürdün'deki varlığı, zaten sorunlu olan bir ülkede başka sorunlar dizisine daha yol açtı. 1982'de İsraillilerin saldırısıyla Lübnan'dan kesin olarak çıkarıldıklarında Arap devletleri, verdikleri mücadelede FKÖ'lülere ne yardım ettiler ne de onları yenilgiden kurtarmak için çaba gösterdiler.

1982'nin sonuna kadar Arap gerilla savaşçısının parlak imajı hayli yıpranmıştı. Fakat Arap ordularının imajında da bir gelişme olmadı. Evet, 1973 ve 1982 savaşlarında İsraililer daha önce alış-tıkları kolay ve ezici zaferler kazanmadılar belki ama yenilmedi-ler de. Bu savaşlardan sonra ortaya çıkan sonuçlar Arap devletle-rini tatmin etmekten bir hayli uzaktı. Ekim 1973 savaşı Araplar için çok iyi başladı. Mısırlılar Süveyş Kanalı'nı geçmiş -önemli bir askeri başarı- hem Mısır hem de Suriye orduları İsrail'e karşı iler-lemektedir. Fakat savaş İsrail, hem Şam'a hem de Kahire'ye çok yaklaşmışken sona erdi. Mısır'ın bunun ardından gelen siyasi ba-şarısı, askeri başarıdan çok becerikli siyasi manevralardan ve Amerikan diplomatik yardımından kaynaklanıyordu. Aynı şekil-de, 1982'deki savaş da İsrail'e ne askeri zafer ne de siyasi yarar getirdi ama bir kez daha Arapların zayıflığını ve parçalanmışlığını gözler önüne serdi.

Savaş alanındaki, üst üste gelen İsrail zaferleri ve Arap yenil-gileri derin sosyolojik, psikolojik ve tarihsel sorgulamalara yol açtı. Bunlardan mevcut bağlamla en ilişkili olan daha önce hor görölen ve silah taşımasına izin verilmeyen tebaa bir halktan gel-diği için çok gurur kırıcı olan bu yenilgilere ilişkin Arap algıla-masıdır. Arap dünyasına kıyasla çok zayıf olan ve kurulduğunda yaklaşık yarım milyon olan nüfusu ancak üç buçuk milyona çı-kan İsrail devleti, kendisinden hem sayı, hem kaynak, hem de si-lah gücü olarak üstün olan bir değil birkaç Arap devletini yenil-giye uğratmıştı. Böyle bir şeyin meydana gelmiş olması ölkeleri-nin durumundan ve geleceğinden endişe duyan Arapları acı veri-ci bir ikileme maruz bırakıyordu.

Böyle bir şey nasıl ve niçin meydana gelmişti? Bu sorulara çok sayıda yanıt verildi. En basit ve en rahatlatıcı olan, hâlâ da sık sık duyulan yanıt İsraililerin bunu kendi başlarına yapamayacağı, başkalarından yardım aldığıydı. 1956'da gerçekten öyle oldu; fakat diğer savaşlarda herhangi bir yardım söz konusu değildi. Elbette İsraililer önce Çekoslovakya, sonra Fransa sonra da ABD'nin ge-niş çaplı askeri kaynaklarından yararlandılar. Fakat Araplar da ay-

nı hizmeti, Sovyetlerden hem de uzman ve eğitici desteğiyle -ki bu İsraillilerin asla istemediği ve de kabul etmediği bir şeydi- birlikte sağladılar. Bazıları için bu savaşlarda Amerika'nın İsrail lehine müdahalede bulunduğu miti, yaralanmış Arap gururu için gerekli merhemi sağlıyordu. Mısırlı bir subaya, Amerikan Hava Kuvvetleri'nin Altı Gün Savaşı'nda gerçekten İsrail'in yanında savaştığına inanıp inanmadığını sorduğumu hatırlıyorum. Verdiği yanıt tam bir gurur modeliydi: "İnanmıyorum ama inanmamazlık da edemem." 1973 savaşından sonra, devlet başkanı Sedat barışa yönelik ilk adımları attığında, bu adımları, İsraille savaşılabileceğini ama ABD'ye gücünün yetmeyeceğini söyleyerek haklı göstermeye çalışıyordu. Mısır'ın ABD'ye karşı verdiği mücadele, İsrail'in Sovyetler Birliği'ne karşı verdiği mücadeleden daha çetin değildi.

Büyük güç müdahalesi mazeretiyle yetinmeyen ve Arapların uğradıkları yenilgilerin nedenlerini Arap toplumsal yapısında arayan başkaları da vardı. Bu sorgulama 1948'deki ilk yenilgiden sonra başladı ve her yenilgiden sonra yeni bir ivme kazandı. Şimdiye kadar bu sorgulama konusunda gerek kapsam gerek de çeşitlilik olarak önemli bir literatür ortaya çıktı. Bu literatür, Arapların ancak şiddetli bir özeleştirici yoluyla toplumsal ve siyasi düzenlerindeki aksaklıkları teşhis ederek bunları giderme yollarını bulabileceklerini ortaya koymaktadır.

Yenilginin sebeplerinin analiz edilmesi sadece kişinin kendi zayıflığının araştırılmasını değil, rakibin gücünün tarafsız bir şekilde incelenmesini de gerekli kılar. Bunun çok daha zor bir iş olduğu ortaya çıktı. Özellikle Filistinli sürgünler arasında, bu zor işe soyunan birçok kişi oldu. Fakat çoğu, polemik noktalarına değinmekten vazgeçmedi ve bildik düşmanca kalıp yargıları bırakmadı. İsrailli her şeyin ötesinde bir Yahudi idi ve bir Yahudi de açgözlü ve kurnaz, aynı zamanda da korkak ve savaşçı özelliklerden yoksun biriydi. Bu betimleme türüne ciddi analitik eserlerde pek rastlanmaz fakat daha popüler gazete ve edebiyat yazılarının, İsrailliler ve genel olarak da Yahudilerle ilgili çoğu resmi sunumun neredeyse tamamında rastlanır.

Örneğin, Mısır silahlı kuvvetlerinin haftalık dergisi *al-Quwat al-Musallaha*'nın 16 Kasım 1964 tarihli sayısında yer alan ifadeler dikkat çekicidir:

Yahudi'nin ne ruhu ne de karakteri silah taşıyan bir erkeğin sahip olması gereken özelliklere uygun düşer. O doğası gereği hiçbir şey için, hatta oğlu ya da karısı için bile, fedakârlıkta bulunmaya hazır değildir. Eğer bugün İsrail'de silah taşıyan bir erkek varsa, bunu, önünde gidecek, zamanı gelince kendisini korumak için önünde duracak başka bir adam olduğundan emin olduğu için yapıyordur. Eğer böyle olmasaydı, dünyada silah taşımayı kabul edecek hiçbir Yahudi olmazdı.

Bu yazı 1964 yılında yayımlandı. Böyle bir bilgiyle beslenen kitlelerin 1967'deki Altı Gün Savaşı'nda şoka uğramaları elbette doğaldır. Fakat peş peşe gelen savaşlar ve yenilgiler bile bu temel algılamayı bütünüyle değiştirmede. Arap yazarlar -siyasi ve askeri yorumcuların yanı sıra romancılar ve oyun yazarları- İsrailiileri gurursuz ve ilkesiz ödlekler olarak sergilemeyi sürdürdüler. Romanlarda ve dramalarda İsrailiilerin klişelerin etkisi altında sergilenmesine değinen Mısırlı bir edebiyat eleştirmeni bilgece sorar: "Böyle bir nitelendirmede bulunmadan önce sormak isterim: Eğer İsrailiiler gerçekten böyleyse nasıl oluyor da bizi yenilgiye uğratıyorlar?"¹⁵

Gerçekten nasıl? Eğer İsrailiiler yazınsal imajları kadar namussuz ve korkak iseler, elde ettikleri zaferler çok daha açıklanması zor bir hal almakta ya da en azından normal ussal düşünce süreçlerinden başka açıklamalar gerektirmekteydi. Avrupa'dan alınan anti-Semitizm literatürü bu tür bir açıklamanın bulunmasını sağladı. Yerel geleneğin hain fakat korkak Yahudisi komplo kurar ve planlar yapar; fakat tüm çabaları İslam'ın gücü karşısında boşa giderdi çünkü "Allah en iyi tuzak kurandı". Modern Arap romanında betimlenen korkak, kibirli, kadın tellahı ve fahi-

Ŗe Israillilerden daha iyisi de beklenemezdi. Fakat Ŗeytani gle-
re sahip, binlerce yıldır tüm dünyada insanlığa karŖı komplo y-
rten Ŗeytan'ın oğulları gerçekten tehlikeli bir dŖmandı. Böyle
bir dŖmana karŖı verilen mücadele, onu yürütenlere tanrısal bir
nem kazandırmakta ve geçici olduğuna mutlak bir surette ina-
nılan yenilgiler bile, yenilgiye uğrayanlara bir tür onur bahŖet-
mekteydi.

SEKİZİNCİ BÖLÜM YAHUDİLERE KARŞI SAVAŞ

1979 yılında, Müslüman Kardeşler'in yayın organı, Kahire gazetesi *el-Da'wa* (Çağrı), hem ana gazetede hem de çocuk ekinde yetişkin ve çocuk okuyucularını İslam dünyasını tehdit eden tehlikelere karşı uyarmak için hazırlanmış bir dizi makale yayımladı. Çocuk ekindeki "Düşmanınızı Tanıyın" başlığıyla verilen makalelerde Müslümanların kendilerini koruması gereken dört tane düşman sayılıyordu: Haçlılar, Yahudiler, Marksistler ve Laikler. Bunların her biri, ayrıntılı bir biçimde açıklanıyor ve betimleniyordu. Bu makalelerde betimlenen Haçlı ve Yahudi arasında ilginç bir farklılık vardı. Haçlı, Hristiyan olduğu için değil Haçlı olduğu için düşmandı. Haçlı, yani militan ve saldırgan olmadan Hristiyan olunabilirdi. Makalelerde, bütün Hristiyanların Haçlı olmadıklarına dikkat çekiliyordu. Bazı Hristiyanlar, örneğin Mı-

sır'daki eski Kıptiler iyiydi. Makalelere bakılırsa, ne yazık ki bu durum değişmekteydi. Günümüzde, kötüler, iyi Hristiyanları da bozarak hepsini birer Haçlıya dönüştürüyorlardı.

Yahudi'den Yahudi olarak bahsediliyor ve Siyonist ya da İsraili gibi başka bir sıfat kullanılmıyordu. Hristiyanların aksine, Yahudilerin tümü kötüydü. Yahudiler genetik ve ontolojik olarak kötüydü. Bu makalelerin yazarları Siyonistler ve İsrailliler ile Yahudi dinine inananlar arasında hiçbir ayırım yapmıyordu. Düşman, hangi kimliğe bürünürse bürünsün, Yahudiydi.¹

Makaleler, diğer iki düşmanla -Marksistler ve Laikler- ilgili olarak ise, bunların her ikisinin de ya Yahudi olduklarını ya da Yahudiler tarafından yönlendirildiklerini ve işlendiklerini iddia etmekteydi. Marksist ya da Komünist her ikisi de düşmandı; okuyucuya Karl Marks'ın dedesinin bir haham olduğu hatırlatılıyor ve bu durumun, Marksizmin tarihteki rolü ve Marksist Komünizmin nihai amaçlarının belirlenmesinde büyük önem taşıdığı vurgulanıyordu. Birçok bakımdan en sinsi ve gerçek İslam için en tehlikeli dördüncü düşman ise laik reformculardı. Suriye'de Hafız Esat, Irak'ta Saddam Hüseyin, Mısır'da Cemal Abdül Nasır gibi karakterler ile İslam inancını devletten ayırarak ve Allah'ın tayin ettiği Şeriat'ı kaldırarak İslam topraklarında laik rejimler kurmak isteyen başka liderler bu gruba giriyordu.

Bunların hepsi şeytandı. İlk büyük laik devrimci, bu süreci başlatan "çıbanbaşı" ve diğer hepsinin öykündüğü kişi, Birinci Dünya Savaşı'nda Türklerin yenilmesinden sonra Osmanlı'nın küllerinden Türkiye Cumhuriyeti'ni yaratan ve medeni hukuk sorunlarında dahi İslam Şeriatı'nın yerini modern laik kanunların aldığı; din ve devlet işlerinin birbirinden ayrıldığı İslam tarihindeki ilk entiteyi kuran Mustafa Kemal Atatürk'tü. Makaleler, Atatürk'ün kökeni ve tarihteki rolüne ilişkin yeni ve şaşırtıcı açıklamalarda bulunuyordu. Makalelerde belirtildiğine göre, Atatürk, Filistin'in Siyonistlere verilmesine karşı çıktıkları için Osmanlı sultanlarını ceza olsun diye deviren bir *dönme*, yani gizli bir Yahudi'ydi. Doğruluğuna ilişkin en ufak bir kanıt bile bulunmayan

bu son iddia kökten dinci yazılarda geniş kabul görmüştür.

Bunların hepsi, Hristiyan dünyasından tanıdık gelen parano-yak komplo teorileriydi. Bu komplo teorilerinin, kendilerine Müslüman Kardeşler diyen ve ultra İslamcı bir bakış açısını yansıtan militan İslami kökten dinci bir örgütün yayınlarında ortaya çıkması çok dikkat çekicidir. Fakat, bu düşünceler geleneksel İslam'ın Yahudi sorunlarına yaklaşımından çok farklı bir yaklaşımı yansıtır. Hem suçlamalarda hem de bunları resmeden karikatürlerde yabancı ve Avrupa kökenli alaylar (hicivler) kendini ilk bakışta fark ettirir. Kendileri için Yahudi karşıtı temanın ikincil nitelikte önem taşıdığı ve hâlâ bunu İslami kavramlarla ifade eden Seyyid Kutub gibi düşünürlerin ve onun radikal ardıllarının yazılarında yansıtılan yaklaşımdan çok farklıdır bu.

Müslüman Kardeşler, artık İslami kökten dinciliğin oldukça muhafazakâr bir türünü temsil etmektedir. Yaygın kanıya göre, örgütün arkasında önemli bir Suudi desteği bulunmaktadır. Nitekim Suudiler bu tür anti-Semitik propagandaları sık sık desteklemiş ve yaymışlardı. Merhum Kral Faysal, tarihte Yahudilerin rolüyle ilgili olarak Arap basınına verdiği mülakatlarda ilginç açıklamalarda bulunmuştu: Örneğin, "İslam'ı ve Hristiyanlığı zayıflatmak için Haçlı seferlerini onlar (Yahudiler) başlatmıştı"; "hâlâ Hristiyan ve Müslüman çocukları ayinlerde kurban ediyorlar ve kanlarına ekmek banarak yiyorlardı"; "dünyayı yönetmek için gizli bir komplo kurmuşlardı." Suudi kuruluşları, ya doğrudan ya da Pakistan ve başka yerlerde destekledikleri örgütler aracılığıyla, Batılı neo-Nazi ve neo-Faşist grupların çıkardıkları anti-Semitik yayınları dağıtıyorlardı. Aralık 1984'de, dinsel hoşgörü ve inanç özgürlüğüyle ilgili bir Birleşmiş Milletler konferansında Suudi Arabistan'ı temsil eden Dr. Maruf el-Dawalibi, "Bir Yahudi her gün Yahudi olmayan bir adamın kanını içmezse sonsuza kadar lanetlenenecektir," sözünü Talmud'a atfeder. Dawalibi'nin dinsel hoşgörü ve inanç özgürlüğüyle ilgili konuşmalarının çoğu, 1840 tarihinde Şam'da meydana gelen ayin cinayeti olayının ayrıntılarını içermektedir.²

Son yirmi ya da otuz yıl içinde yayımlanan, Yahudilerle ve Yahudi sorunlarıyla ilgili Arapça yapıtların geçmiştekilerle karşılaştırılması bazı çok önemli değişikliklerin meydana geldiğini ortaya koyacaktır. Yahudilerle ilgili yazılardaki birinci ve en çarpıcı yenilik kuşkuculuktur. Daha önce Yahudiler küçük bir sorun olarak görülür ya da hiç önemsenmezlerken, artık tüm İslam dünyası için en önemli tehdit olarak görülüyorlardı. Eski aşağılama ve güvensizlik varlığını koruyordu; fakat bunlara Avrupalı korku ve kıskançlık nitelikleri eklenmişti. Yahudi artık geleneksel kalıp yargıların güçsüz ve etkisiz kumpasçısı değildir; tüm insanlığa karşı şeytani komplolar kuran kozmik bir kötülük figürü olmuştur o. Konuyla ilgili Arapça yapıtların çoğunda kurulan Siyonizm ve emperyalizm arasındaki ilişkiye bile yeni bir pencereden bakılır olmuştur. Daha önce Siyonistler emperyalist güçlerin ajanları ya da maşaları olarak tanımlanırken, artık imparatorluklar ve süper güçler, Yahudilerin dünya egemenliği amacına hizmet eden çaresiz kuklalar olarak betimleniyorlardı.

Bu tutum değişiklikleri yalnızca siyasi tartışmaları değil, edebiyat, sanat, din ve bilimi de etkiledi. Bu görüşler artık sadece fanatik ve tartışmacı yayınlarla sınırlı değildi, önemli gazetelerde, televizyon ve radyo programlarında ve ders kitaplarında da ortaya çıkıyordu. Düşmanlığın düzeyi ve bunun yaygınlığı, ancak birkaç noktada bu korku, nefret ve önyargı düzeyine ulaşan Avrupa menşeli anti-Semitizm literatürünün fersah fersah ötesindeydi. İki anti-Semitizm arasındaki paralellikleri bulmak için ortaçağa, İspanya Engizisyonu literatürüne, Fransa'daki anti-Dreyfusçu literatüre, Rusya'daki Kara 100'lere ya da Almanya'daki Nazi dönemine bakmak gerekir. Bazı Arap ülkeleri ve İran, uluslararası anti-Semitizmin ana merkezleri haline gelmişlerdir. Anti-Semitik literatür ve propaganda bu merkezlerden tüm dünyaya yayılmaktadır.

Arap ülkelerindeki yeni tip Yahudi karşıtı literatürün bir başka özelliği İsrailliler, Siyonistler ve Yahudiler arasındaki ayrımın fiilen ortadan kalkmış olmasıdır. İçerdeki okuyucuya sunulan

edebi yapıtlarda buna katı bir biçimde uyulmamakta ama Batı'ya yaymak üzere yabancı dillerde verilen yapıtlarda genelde rastlanmaktadır. Beyrut'taki FKÖ Araştırma Merkezi İsrail'e ilişkin çoğu yayınında bu ayrıma uymaya çaba sarf etmiştir. Siyonizmi ve İsrail'i reddetmeyi mutlak surette sürdürürken, açıkça anti-Semitik malzeme kullanmaktan genelde kaçınır. Mısır, Suudi Arabistan, Kuveyt, Ürdün, Lübnan ve diğer İslam ve Arap ülkelerindeki resmi ya da gayri resmi yayınlarda bu tür sınırlamalar bulunmamaktadır. Bu ülkelerdeki bazı yazarlar, Filistin sorununu tartışırken, hâlâ Siyonizme ve İsrail devletine karşı olduklarını, Yahudilerle ya da onların dinleriyle herhangi bir sorunları olmadığını iddia etseler de, günümüzde çok az kişi Arapça yazdıkları eserlerde bu ayrıma uymakta hatta bazıları bunu inkâr etmektedir. Örneğin 27 Eylül 1982 tarihli *el-Ahram* gazetesinin ekonomi ekinde yayımlanan bir makalede Dr. Lûtfi Abdül Azim şöyle yazıyor:

Açıklığa kavuşturmamız gereken ilk nokta şudur ki Yahudilerle İsraililer arasında herhangi bir ayrım yapılmamalıdır, zaten böyle bir ayrımı kendileri de reddetmektedirler. Yahudi, binlerce yıldır her türlü ahlaki değeri bir kenara bırakıp, yaşamını ve kanını birkaç kuruşa satan aynı Yahudi'dir. Venedik Taciri Yahudi, Deir Yasin'in katilinden ya da kampların cellatlarından farklı değildir. Bunların hepsi aynı insani çürümüşlük örnekleridir. Bunun için bu tür ayrımları bırakalım, Yahudilerden bahsedelim.

Arap ülkelerindeki konuşmacıların, yayıncıların, öğreticilerin ve yazarların çoğu gerçekten de Yahudilerden söz ederler. 1973 savaşında Mısır ordusu için hazırlanan eğitim kitapçıklarında, düşmana göndermede bulunurken "Yahudiler" denmekte; hatta bütününü askeri konularda dahi "Yahudi orduları" ya da "Yahudi subayları" tabirleri kullanılmaktadır. Dolayısıyla birçok Arap'ın, düşmanlığı İsrail'den tüm Yahudi halkına ve mevcut Yahudi kuşağından binlerce yıllık atalarına yaydıkları açıktır.

Belki de en önemli değişiklik anti-Semitizmin İslamileşmesi-
dir. Başlangıçta Ortadoğu'daki Hıristiyan azınlıklar içindeki bazı
unsurlarla sınırlı olan anti-Semitizm, Müslüman çoğunluk tara-
fından iki aşamada benimsenmiş ve özümsemiştir. İlk aşamada,
anti-Semitik temalar ve suçlamalar hiç değiştirilmeksizin alınmış
ve çevrilmiştir. Bu suçlamalar bu aşamada hâlâ yabancıdır ve
halk üzerindeki etkisi çok azdır. İkinci aşamada bu yabancı te-
malar, deyim yerindeyse, içselleştirilmiş ve Müslüman dünyası
tarafından benimsenme ve özümsemişme sürecinde bunlara İslami
bir özellik kazandırılmıştır.

Literatürde ve eğitimde, Peygamber'in Yahudi düşmanlarının
küçük bir sorundan önemli bir düşmana dönüşmesi, bu sürece
çarpıcı bir örnek teşkil eder. Bazı geleneksel İslam kaynaklarında
Medine Yahudileriyle ilgili olarak, onur ve cesaret özelliklerine
rastlanır. Mısırlı büyük oyun yazarı Tefik el-Hâkim tarafından
1936'da yayımlanan Peygamberin dramatize edilmiş yaşamöykü-
sünde olduğu gibi Medineli Yahudilerin tarihsel rollerine ilişkin,
şeytani değil de trajik anlatım biçimi modern zamanlarda da var-
lığını sürdürmüştür. Yeni anlatım biçiminde ise Yahudiler İs-
lam'ın ve Müslümanların ezeli ve ebedi düşmanıdır dolayısıyla da
son dönemlerde olduğu gibi eskiden de İslam dünyasına musal-
lat olan tüm felaketlerin müsebbibidirler. İslam tarihinde Yahu-
dilerin rolüne ilişkin bu tür bir yorum için Kur'an ve Sünnet'in
sağladığı malzeme yetersizdi, çünkü, her ikisi de bir yandan Ya-
hudi'nin kötölüğünden bahsederken diğer yandan da onun çok
fazla zarar verebilecek güçte ve cesaretle olmadığını söylüyordu.
Hıristiyanlık dünyasının anti-Semitizm literatürü de fazla yardım
edemedi. Hıristiyan bağnazlar için İslam'a karşı savaşmak kutsal
bir işti, dolayısıyla Yahudilerin böyle bir savaşta işi olamazdı.

Fakat boşluk, yaratıcı imgelemin kullanılmasıyla kolayca dol-
duruldu. Mısırlı Şeyh Abdullah el-Meshad'ın 1968 yılında Kahi-
re el-Ezher'de düzenlenen İslami Araştırmalar Akademisi'nin
dördüncü konferansına sunduğu tebliğ bunun nasıl işlediğine
dair çok güzel bir örnektir. "Yahudilerin İslam'ın İlk Döneminde

İslam'a ve Müslümanlar'a Karşı Tutumları" başlıklı bu tebliğde yazar şu açıklamada bulunur:

Peygamberin ölümünden sonra, Yahudiler duydukları nefreti içlerine gömdüler; böylece Müslümanların kendilerine nasıl davrandıklarını hiç unutmadılar. Dağılmış olmalarına rağmen, Müslümanların başlarına bela olacakları günü beklediler. Onlardan intikam alma şansını yakalamaya çalıştılar. Genellikle korkaktılar, düşmanları güçlüyken onunla açıkça karşı karşıya gelmekten özellikle kaçındılar. İmana saldırma yöntemleri komplo, kumpas, entrika, fitne; inananları bölme, dini çarpıtma ve Müslümanları, onların gerçek gücü olan dinden çıkarmaya çalışmaktı.

El-Meshad, İslam'ın ilk asırlarında ortaya çıkan tüm siyasi, toplumsal, dinsel ve diğer sorunlarda Yahudilere önemli roller biçerek, hatta Halife Ömer'in öldürülmesinde Yahudileri suç ortaklığı yapmakla itham ederek -ki bu şimdiye kadar tarihçilere yabancı bir suçlamadır- tebliğine devam eder:

Yahudilerin son zamanlardaki komplolarını inceleyip bunların uzun vadede ya da sonsuza değin kesin ve mutlak surette sonuç doğurmak üzere nasıl ince ince planlandığını gördüğümüzde, Ömer'in öldürülmesi için plan hazırlayanların Yahudiler olduğu ya da en azından böyle bir komployu bildikleri halde söylemedikleri aklımıza geliyor.³

El-Ezher Konferansı, zamanının büyük bir bölümünü bu türde tarihsel çözümlemeler yapmaya ayırdı. Tutanaklar Arapça üç ve İngilizce bir cilt -üstteki pasajlar oradan alıntılanmıştır- olmak üzere yayımlandı. Bu tür suçlamalar, konferanslardan ders kitaplarına, Arap topraklarından tüm İslam dünyasına yayıldı.

Avrupa tipi anti-Semitizmin İslam dünyasına girişi başlangıçta yavaş ve sınırlıydı; 1950'lere ve 1960'lara kadar da Arap dünyasında önemli bir etmen haline gelmedi.

Elbette bu, Yahudilere karşı hiç düşmanlık güdülmediği anlamına gelmemelidir. Düşmanlık hâlâ iki biçimde mevcuttu. Yahudileri, daha az önemli ve daha az saygıdeğer bulan eski İslami küçümseme, binlerce yılda oluşan önyargılar ve klişeler ile birlikte varlığını koruyordu. Fakat bu Müslüman-Yahudi ilişkilerinde görece küçük bir etmendi. Haçlı Seferleri döneminden beri ve özellikle on dokuzuncu yüzyılda, Suriye ve Mısır'daki Müslümanlar Yahudilerden çok Hristiyanlardan şüphe duyuyorlardı. Bonapart'ın 1798'de Mısır'ı işgal etmesinden beri ve Avrupalı devletlerin Ortadoğu'daki ekonomik, stratejik ve siyasi etkisinin artmasıyla birlikte yerli Hristiyanlar yabancı dindaşlarının koruması altına girdiler ve geleneksel Müslüman rejimlerde sahip olmaları asla mümkün olmayacak bir zenginlik ve güç düzeyine eriştiler. Yabancı devletlerle olan bağları nedeniyle, aynı ülkede yaşadıkları Müslümanlarca, yabancı ya da bundan daha kötüsü hain tebaalar ve yabancı düşmanların müttefikleri olarak görül-meye başlandılar. Yahudiler sadece, hiç yerli Hristiyanın bulunmadığı Kuzey Afrika'da yabancı varlığından daha az avantaj sağladılar ve bundan dolayı da kendilerine karşı daha az düşmanlık beslendi.

Başlangıçta, Yahudi karşıtı duygulardan etkilenenler ve Yahudilere karşı düşmanca faaliyetlere girişenler Müslümanlardan çok Hristiyanlardı. Büyük çoğunluğu Müslüman olan bir toplumda aynı pozisyonlar için rekabet eden rakip bir azınlık olarak Hristiyanları, bazen ticarî rekabet bazen de Müslümanların duydukları rahatsızlıkları başka yöne çevirme arzusu yönetiyordu. Batılı etkilere Müslümanlardan daha açık, fakat hâlâ tam olarak Batılılaşmamış bir topluluk olarak, Batılı bağımsızlık sistemleri gelişmeden Batılı hastalıkları kaptılar. Avrupalı bazı ruhani akıl hocalarının ve iş ortaklarının İslam coğrafyasındaki Hristiyanlara bulaştırdığı anti-Semitizm buna örnektir.

Bu tür anti-Semitizm Doğu Hristiyanları arasında marjinal bir fenomen olarak kaldı. Müslümanlar üzerindeki etkisi ise azdı. En önemlisi ayin cinayeti suçlamaları'nın 19. yüzyılda yayıl-

ması ve anti-Dreyfusçu propagandaya Müslümanların cılız tepkiler göstermesiydi. Müslümanlar arasında Yahudi karşıtı önyargı ortaya çıktığında, bu hâlâ, Hristiyan anti-Semitik önyargı tipi değil, geleneksel İslami tarzdaydı. Aynı şey Osmanlı ve Filistin Mandası'ndaki Siyonist girişimin gelişiminden ve bu girişimin yol açtığı çatışmalardan bir süre sonrası için de geçerlidir.

Manda yönetiminin ilk yıllarında bazı Filistinli Arap yazarlar Yahudilerle Siyonistler arasında değil ama yabancı ve yerli Yahudiler arasında bazı ayrımlar yapmaya gayret ettiler. Yerli Yahudiler artık daha önce olduğu gibi Osmanlı tebaası olarak değil Ortadoğu ailesinin bir parçası olarak görülüyordu. Suriye, Irak ve daha az ölçüde Mısır'da birkaç Yahudi'nin Arap siyasi yaşamında bazı rolleri bile oldu. Faysal 1920'de Şam'da tahta geçtiğinde kabul ettiği Suriyeli delegelerden biri de, daha sonra Suriye Yahudi Topluluğu'nun başkanlığını yapacak olan Joseph Laniado idi. Bir başka Suriye Yahudişi Eliyahu Sasson -daha sonra İsrail diplomatı- 1919-1920 yılları arasında milliyetçi bir Suriye gazetesi olan *el-Hayat*'ın editörüydü. Avrupalı, Bolşevik ya da emperyalist bir müdahale olarak Siyonizm'e karşı Sefarat Yahudilerinin desteğini kazanmaya yönelik çabalar bile olmuş ve bu çabalara bazı karşılıklar da alınmıştı.⁴ Fakat Arap liderleri ve sözcüleri Yahudilerle Siyonistler ve yabancılarla vatandaşlar arasında herhangi bir ayrım gözetmeyi bırakıp Museviliğe ve tüm Yahudilere saldırıya başlayınca, Arapların Yahudi komşularından yardım istemele-ri hiçbir sonuç getirmedi.

Bu saldırılarda Avrupa'dan ithal edilen anti-Semitik yapıtlara dayanılıyordu. Bunlardan en önde gelenleri iki eski anti-Semitik başyapıt Rahip Rohling'in *Talmud Jew* ile *Protocols of the Elders of Zion* idi. Biri çarpıtma, diğeri de uydurma olduğu için Batı'da hem bilimsel analizler hem de yargı kararlarıyla suçlu bulunmuş, Nazi rejiminin sona ermesinden itibaren de fanatik kesimler haricinde her ikisi de unutulmuştu.

Siyonizmle Bolşevizm arasında ilişki kuran 1920'li yılların başlarındaki Arap polemiklerinde bazen *Protocols of the Elders of*

Zion'dan bahsedilir. Fransızca'dan yapılan ilk Arapça çeviri, Kudüs'teki Latin Katolik toplumunun çıkardığı bir dergi olan *Rağıb Sahyun*'un 15 Ocak 1926 tarihli sayısında yayımlanmıştır.³ Yine Fransızca'dan bir Hristiyan Arap tarafından yapılan başka bir çeviri bir ya da iki yıl sonra kitap şeklinde Kahire'de yayımlanmıştır. İngilizce'den, bir Müslüman'ın yaptığı ilk çeviri uzun bir girişle birlikte 1951 yılında Kahire'de yayımlanmıştır. Bunları çok sayıda baskı ve çeviri izlemiştir.

İzleyen yıllarda, damlalar sele dönüştü ve artık Arap okuyucunun emrinde geniş kapsamlı, hepsi de Avrupa ve Amerikan menşeli anti-Semitik literatür durmaktaydı. Bu literatür ruhani, gayri ruhani, sol kanat, sağ kanat, sosyalist ve faşist her türlü anti-Semitizmi içermekteydi. Bu kitaplardan bazıları birkaç kez çevrildi ve birkaç baskı yaptı. Kitapların yanı sıra gazete ve dergilerdeki makaleler, radyo ve TV yayınları, konferanslar ve vaazlar daha önce bilmediği bir dizi temayı ve imajı Müslüman okuyucuya tanıtıyordu -ritüel katil, Hürmason, kapitalist, komünist, gerici, yıkıcı, dünyayı ele geçirmeyi amaçlayan şeytani bir komplokunun merkezi olan bir Yahudi. Yeni literatürle birlikte yeni bir ikonografi geldi, zamanla Arap karikatüristler bunu kullanmayı öğrendi ve Arap gazete okuyucusu da Doğu Avrupa ve Hristiyan dünyasının başka yerlerindeki anti-Semitik basın okuyucuları tarafından uzun süredir bilinen Yahudi ırksal özelliklerine ilişkin gülünç kalıp yargıları tanıdı.

Daha önceki dönemlerde ister dinsel ya da tarihsel ister kurgusal olsun, Müslüman edebiyatında Yahudiler pek konu edilmezdi. Artık daha uzun ve karanlık bir iz bırakmaya başlamışlardı. Bilimsel olma iddiasındaki yapıtlar Yahudi tarihi ve diniyle ilgili korkunç gizleri ortaya koyarken, popüler roman ve drama yazarları Avrupa edebiyatının Yahudi hilebazlar galerisiyle yarışabilecek kendi Yahudi tiplerini yaratıyordu. Avrupa anti-Semitik edebiyatının tanıdık figürü olan güzel Yahudi kadını, Arap romanında ve haberlerinde arada sırada iğrenç Yahudi erkeğinin karşısında gözükür. Julius Streicher gibi Nazi uzmanları-

nın özelliği olan cinsel fantezilerin benzerleri İsrail askerlerine atfedilen grup tecavüzlerinde ve sadizmde ortaya çıkar. Bunların çoğu savaş zamanındaki düşmanın kötülük klişesiyle betimlenmesidir. Fakat bunları yapanlar, genellikle sadece Yahudi olarak tanımlanır ve adlandırılır, İsraili olmayan Yahudiler de bu suçlamaya dahil edilir.⁶ Önemli olan nokta şudur ki, anti-Semitik literatür Arap dünyasında çok yaygınlaşsa da, Arap edebiyatının başlıca figürleri arasından çok az yazar bu literatüre dahil olmuştur.

Museviliğe karşı Kutsal Kitap karşıtı iddialar Hristiyanlıktan İslam'a aktarılırken, Müslüman Arap polemikçilerin işleri Hristiyan Avrupalı öncellerine göre daha kolaydı, çünkü Müslümanlar için Eski ve Yeni Ahit'in hiçbir meşru statüsü yoktu. Daha klasik dönemlerde Yahudi ve Hristiyan kutsal kitaplarının yerini artık İslam'ın kutsal kitabının aldığı, diğerlerinin Yahudiler tarafından tahrif edildikleri ve çarpıtıldıkları, dolayısıyla da gerçek Allah kelâmı olarak bakılamayacakları ilkesi benimsenmişti. Klasik dönemlerde Eski Ahit'le ilgili olarak Müslüman bilim adanları tarafından yapılmış çok az eleştiri vardı. Müslüman âlimler, bu yöndeki dikkatlerini daha çok İslam'ın tek ciddi düşmanının kutsal kitabı olan, Yeni Ahit'e karşı yöneltmişlerdi. Modern zamanlarda Eski Ahit'i hedef alan saldırılar Yahudi karşıtı propagandanın önemli bir teması haline gelmiştir. Bazı Arap yazarlar Eski Ahit'te, Yahudilere atfettikleri tüm şeytani özelliklerin ve karanlık kumpasların köklerini Eski Ahit'te bulduklarını iddia ederler. Hatta bazıları daha da ileri giderek Kilise Pederlerini, Eski Ahit'e, Yeni Ahit'in yanında meşru bir statü tanımak ve böylece de Hristiyan dininin tahrif edilmiş ve şeytani metinleri aracılığıyla Yahudiler tarafından zehirlenmesine yol açmakla suçlarlar.

Nitekim, modern Arapça yapıtlarda Yahudi'nin şeytanlaştırılması, Nazi Almanyası hariç, Batı edebiyatlarının çok ötesine geçer. Çoğu Batılı ülkedeki Yahudi tarihine, dinine ve edebiyatına ilişkin anti-Semitik saptırmalar, Hristiyan bilim adamlarının gerçek anlamdaki bilimsel çalışmalarından çok daha fazla olmasına rağmen, Batılı Edebi eserlerdeki hain Yahudi karakterlerinin kar-

şısında en azından kurgusal Yahudi kahramanlarla da karşılaşılır -birbirlerini eşitlemeseler de. Modern Arapça yapıtlarda ise bu tür dengeleyici unsurlar çok azdır. Yahudilere ya hiç ilgi gösterilmez ya da gösterilen ilgi düşmancadır. Yahudi konularıyla ilgili herhangi bir bilimsel literatürden, onlara karşı polemik yaratma amacı gütmeyen en yüksek akademik çevrelerde bile, söz edilemez. En azından Müslüman-Yahudi ilişkilerini inceleyen ciddi tarihçiler, Müslüman hoşgörüsünü ve Yahudi nankörlüğünü -bazen ima yoluyla, çoğu zaman da açıkça- göstermekle ilgilenmektedirler. Yahudilerle ilgili yapıtlarda, geçmişte ve günümüzde en yaygın olarak rastlanan şey, saldırgan bir dille ifade edilen geniş kapsamlı suçlamalardır. Modern İsrail'deki, İbranice bilimsel ve edebi yapıtlarda Arap ve Müslümanların sergilenme biçimleriyle karşılaştırıldığında bu durum çok daha dikkat çekici olmaktadır. İsrail edebiyatı hem bazı olumsuz kalıp yargılar hem de Araplar'a yönelik birçok duygudaş betimlemeler içerir – Yahudi yerleşimleri tarafından yerinden edilmesi, İsrail yönetimi altında çektiği sıkıntıları gibi. Bazı kitaplar Arap Birliği tarafından konulan boykot düzenlemelerinden muaf tutulacak kadar ilgi çekebilmiş ve Arap ülkelerinde tanınmıştır – birkaçı da Arapça'ya çevrilmiştir.

Çatışmanın şiddetlenmesiyle eski nefretler ağırlaştı ve eski ilişkiler koptu. 1918-1920 yılları arasında Kudüs Eğitim Fakültesi'nde ders veren Iraklı büyük Şair Maruf el-Rusafi, İngiliz Filistin Yüksek Komiseri Sir Herbert Samuel için yazdığı methiyede Arapların Yahudi karşısı oldukları iddiasını şöyle reddeder:

Bizi suçlayanların dedikleri gibi İsrailoğullarının düşmanları
olamayız ne gizli ne de alenen,

Nasıl olabiliriz onlar bizim amcalarımız, Araplar da İsmail'den
ötürü onların akrabalarıyken?

Birbirine benziyor ikisi de ve akrabalıklarının kanıtı ikisinin
dili de.

Fakat korkuyoruz sürgün edilmekten ve halkı zorla yöneten bir
hükümetten.⁷

Şiir, bir Yahudi Siyonist İngiliz yüksek komiserine methiye düzülmesiyle şoka uğrayan Filistinli Araplar arasından müthiş bir öfke dalgasına yol açtı. Bu öfke dalgası öylesine ciddi idi ki el-Rusafi çareyi ülkeden ayrılmakta buldu.

Hâlâ bu tür ayrımlar yapmakta ısrar eden başkaları da vardı. 14 Mayıs 1924 tarihli *Mir'at el-Sharq* gazetesinde yayımlanan bir makalede Yahudi dinine küfreden dönemin popüler şarkılarını kınıyordu: "Bu tür şarkılar hem anlamsızlar hem de ister İslamiyet ister Hristiyanlık olsun tektanrılı bir dinin ilkesine aykırıdır... Mücadelemizde hem düşmanlarımızın hem de dostlarımızın saygısını kazanmalıyız."⁸

Fakat tam zıt yönde bir eğilim oluştu ve saldırı, günümüzden geçmişe, hatta uzak geçmişe yayıldı. Hatta ilkçağların ünlü ve çok saygıdeğer Arap Yahudisi şairi, sadakatiyle bilinen Samaw'al bile es geçilmedi. Döneminin en ünlü Filistinli şairlerinden İbrahim Tukan (1905-1941) Samaw'al ile ilgili hikâyeleri, mit oldukları gerekçesiyle reddetti. Tukan'a göre, Samaw'al'a atfedilen şiirler, asla bir Yahudi tarafından yazılamayacak kadar özgün bir asil Arap ruhunu yansıtıyordu; atasözü haline dönüşmüş Samawal'ın sadakatini ise Tukan yeniden yorumluyordu. Samawal bir arkadaş tarafından kendisine emanet edilen zırhlı giysiyi kaptırımtansa oğlunun kurban edilmesine izin vererek sadakatini değil Yahudilerin paraya düşkünlüğünü kanıtlamıştı.⁹

Yahudileri, komünizm ve cinsel ahlaksızlık gibi tehlikeleri getiren bir çürüme unsuru olarak görmenin de aralarında bulunduğu yeni suçlamalar da ortaya atılıyordu. Fakat ana etmen Filistin'deki Yahudi yerleşimlerinin büyümesi ve Filistin'in Arap ve Müslüman niteliğinin kaybolacağı korkusuydu. Yahudi toplumu gelen göçlerle büyüdükçe ve yeni gelenler eski yerleşik Yahudilere karıştıkça eski ile yeni, yabancı ile yerli, Yahudi ile Siyonist arasındaki ayrımlar çoğu Arap tarafından unutulmaya ve saldırılar hepsine karşı genelleştirilerek yapılmaya başlandı.

Avrupa'da Nazizmin yükselişi ve zaferi Arap basını ve edebiyatında karışık tepkilere yol açtı. Avrupa'daki bu değişimin, Ya-

hudileri Avrupa'dan Filistin'e itmek suretiyle Arapların sorunlarını daha da ağırlaştıracağını fark ettiklerine dair birkaç emare ve özellikle Çekoslovakya'nın işgalinden sonra Nazi yayımlacılığına yönelik bazı hoşnutsuzluk ifadeleri göze çarpar. Fakat çok daha önemlisi Arapların başlıca üç düşmanı olan İngilizler, Fransızlar ve Yahudilere aynı anda karşı gelen bu yeni dünya gücüne karşı gösterilen sempatidir. Böyle bir gücün hoşnutlukla karşılanması ve onun bakış açısına bir şans tanınması doğaldı. Avrupa'daki Yahudilere yapılan mezalime ilişkin haberlere yönelik tepkiler genelde antipatikti ve nihayetinde bu sorunlara ilişkin genel Arap yorumları haline gelecek iki temaya odaklanmıştı. Birinci tema Yahudilerin çektikleri acıları büyük ölçüde abarttıkları ve bunu hiç utanmadan siyasi avantaj elde etmek için istismar ettikleri; ikincisi ise başlarına ne gelmişse kötülüklerinden dolayı buna müstahak olduklarıydı. Bazen bu kötülükler, tıpkı daha önce Rusya'da yaptıkları gibi Almanya'yı yıkıma ve felakete sürüklemeye çalışmak olarak tanımlanıyordu. Arap dünyasında Sovyet nüfuzunun artması ve bunun sonucunda da Rus devrimi ve komünizme karşı tutum değişikliğiyle birlikte bu son ayrıntı terk edildi ve yerine yenileri benimsendi. Avrupa'da Yahudilerin çektikleri acılara yönelik genel tutum şu deyişle özetlenebilir: "Bu bizi ilgilendirmez, bizim hatamız da değil ve bizden bir şeyler alınarak çözümlenmemelidir."

Almanya'yla ilişkiler çok erken başlamış ve savaş yıllarına kadar da çok güçlenmişti. Bu ilişkiler siyasi taktiklerin ötesine geçiyor ve önemli bir ideolojik bileşeni içeriyordu. Nazilerin siyasi, toplumsal ve ekonomik doktrinlerinin etkisi milliyetçi Arap kuramcılarının üzerinde kolaylıkla teşhis edilebilir. Bu durum, Nazilerin, eski Hristiyan ve yeni ırkçı anti-Semitizm karışımının daha az etkili olmasını dikkat çekici kılmaktadır. Nazilerin düşünce biçimini bütünüyle kabul eden bazı Araplar da -müftü ve çok sayıda arkadaşı gibi- vardı. Fakat, İngiliz-Fransız emperyalizmi ve Siyonist yerleşimlerine karşı Nazi ittifakına sarılanlar da dahil olmak üzere çoğu Arap, Nazi anti-Semitizmini benimsemediler

ve Yahudilere yönelik düşmanlıklarını siyasi ya da geleneksel İslami kavramlarla ifade ettiler. Bazen bu ifadeler çok saldırgan olsa da tür olarak Nazilerin Yahudilere bakış açılarından farklıydı.

Filistin için mücadele ederken eski kalıp yargılar ve yeni rahatsızlıklar ister istemez birbirlerini etkiledi, Siyonist ve Yahudi karşıtı polemliklerin tonu gitgide sertleşmeye, saldırganlaşmaya ve genelleşmeye başladı. Artık Yahudi -sadece Siyonist değil- alçak, hain, korkak, ahlaksız, sinsi ve iflah olmaz bir İslam düşmanı olarak betimleniyordu. Bu Yahudi karşıtı kalıp yargılar İslam'ın başlangıç dönemlerinden beri vardı; fakat İslami literatürde ikincil temaydı. Hatta Müslüman Kardeşler'in lideri Seyyid Kutub, 1950'lerde yazdığı "Yahudilere Karşı Mücadelemiz" adını taşıyan makalede¹⁰ bile İslam'ı tehdit eden düşmanlar -kapitalizm, komünizm, laiklik ve en kötüsü Müslüman diktatörlerin neopaganizmi- arasında Yahudilere küçük bir yer vermektedir. Yeni olan şey temaların çoğalması değil, bunların kullanılma biçimi ve yaygınlığıydı. Yahudi, diniyle ve tarihiyle birlikte, çeşitli biçimlerde ve artan bir saldırganlıkla kötüleniyor ve aşağılanıyordu; fakat temalar, benzetmeler hatta kullanılan dil hâlâ geleneksel İslami kaynaklardan alınmaydı. Avrupa'dan alınan tek yeni tema, paraydı. Birkaç istisna haricinde Müslüman yazarlar Yahudi'yi şeytanın insan kılığına girmiş hali, şeytanın çocuğu ya da yardımcısı, kuyu zehirleyicisi, ritüel katil, kan içici, tüm insanlığı köleleştirmeyi ve dünyayı yönetmeyi hedefleyen rezil bir komplokunun hazırlayıcısı olarak henüz sunmuyordu.

Nazilerle ittifak, İsrail'in kuruluşu, Filistinli mültecilerin kötü durumları gibi çok önemli olaylar bile anti-Semitik temaların kullanımını sadece biraz arttırdı. Asıl değişiklik 1956 savaşından sonra meydana gelmeye başladı ve 1967 savaşından sonra doruk noktasına ulaştı. Bu şok edici yenilgiler -katlanılması ve açıklanması zordu- ve sonrasında gelen Arap halklar üzerinde tesis edilen Yahudi yönetimi, anti-Semitizmin kitlesel olarak benimsenmesine, İsrail ve Siyonizm, Musevilik ve Yahudilerle ilgili tartışmaları etkileyen başat etmen haline gelmesine yol açtı.

Sadece İsrail'in ve Siyonizmin değil Yahudilerin de düşman olarak algılandığının ilk önemli belirtisi, Arap hükümetlerinin Yahudi dinine mensup vatandaşlarına ve yabancılara karşı yasal önlemler almasıydı. 1941'de Bağdat'ta meydana gelen olaylardan sonra ve bundan sonraki savaş yılları boyunca Müttefik ordularının geniş çaplı varlığı sorunların az çok denetim altında tutulmasını sağlıyordu. Fakat, Yahudilere yönelik düşmanlık artıyordu; savaşın sona ermesinden sonra Müttefik baskısının gevşemesiyle Yahudi karşıtı duygular açıkça ifade edilmeye başlandı. Savaş sonrasındaki Yahudi karşıtı ayaklanma dalgalarının ilki Kasım 1945'te meydana geldi. Mısır ve Suriye'de sinagoglara ve Yahudilere ait dükkânlara karşı düzenlenen saldırılar; resmi rakamlara göre 130 Yahudi'nin öldürüldüğü birçok ev, dükkân ve atölyenin yok edildiği bundan dolayı da Yahudi toplumunun büyük çoğunluğunun evsiz ve muhtaç durumda bırakıldığı Libya'daki katliamlar ilk iki dalganın sonucunda yaşandı. Bunları izleyen 1947'deki üçüncü saldırı dalgasında Halep ve Aden'deki Yahudiler katledildi. Bu son olaylarda resmi tahminlere göre, 82 kişi öldü, yaklaşık aynı sayıda Yahudi yaralandı, 106 gemi yağmalandı ve 220 ev hasara uğratıldı ya da yok edildi.¹¹

Filistin'de Yahudi Ulusal Yurdu'nun gelişmesi, olayları kısmen tahrik etse de bunların tümü İsrail devletinin kurulmasından önce meydana geldi. Yemen hariç diğer Arap ülkelerinde yaşayan Yahudiler o zamana değin Siyonizmden çok az etkilenmiş hatta bazıları büyük ölçüde Avrupalı olan bu akıma şüpheyle yaklaşmıştı. Hiç şüphesiz Arap ülkelerindeki Yahudi liderlerin Siyonizme saldıran ve Arap milliyetçiliğini destekleyen açıklamaları, maruz kaldıkları çok güçlü baskıya bağlanabilir -örneğin Şam Yahudi liderlerinin, müftünün Filistin'deki, Raşid Ali'nin Irak'taki kuvvetlerine ve sonra da Alman ordusuna hizmet eden Suriyeli eski bir subay olan, Fevzi el-Qauqji'nin onuruna ziyafet vermek istediklerini açıklarken, "kendi özgür iradeleriyle" hareket etmeleri olası değildir. Fakat Yahudilerin, vatandaşları oldukları ülkeler için duydukları sadakat ifadelerinin ve Filistin'de

doğmakta olan yeni ve Batılı toplumla ilgili kaygılarının samimi-
yetinden şüphe duymak için hiçbir neden bulunmamaktadır. Bu
sadakat ifadeleri ve kaygılar, 1945-1950 yılları arasında Arap ül-
kelerinde meydana gelen olaylarla ortadan kalktı.

Hitler Avrupası'nın soğukkanlılıkla işlenen kitlesel katliam-
larıyla karşılaştırıldığında çeşitli Arap şehirlerinde Yahudilerin
maruz kaldıkları yaşam kayıpları önemsiz görülebilir. Fakat yine
de bu tür saldırılar onlar için yeni bir deneyimdi. Arap dünyası-
nın Yahudileri geçmişte de baskıyla karşılaşmıştı. Fakat o baskı
görece ılımlıydı ve o geçmiş bir hayli uzakta kalmıştı. Yahudile-
rin daha güncel anıları huzur ve refah, ulus içinde saygıdeğer ve
kabul görmüş bir konum, liberal ve vatansever idealleri gerçek-
leştirmeye yönelik ortak umutlarla doluydu. Yahudi karşıtı ayak-
lanmalar Arap şehirlerinde birbiri ardı sıra patlak vermeye başla-
dı. Bu ayaklanmaların getirdiği nefret o zamana değin rahat ve
durumundan hoşnut Yahudi topluluklarına şok etkisi yaptı.
Münferit şiddet belki bastırılabilir hatta belki kabullenilebilirdi.
Arap Yahudilerinin durumunu katlanılamaz kılan, ülkelerindeki
hükümetlerin kendilerine yönelik gitgide şiddetlenen tacizi ve
ayrımcılığı ile basında ve radyoda, edebiyatta ve sanatta, siyasi
konuşmalarda ve demeçlerde ve hatta okullarda okutulan ders
kitaplarında buna eşlik eden Yahudi karşıtı -sadece Siyonist kar-
şıtı değil- saldırgan propagandaydı.

1948 yazında, İsrail'in kurulması ve Arap ordularının yeni ül-
keyi daha doğarken yok etmeye yönelik başarısız çabalarıyla bir-
likte, Arap ülkelerindeki Yahudilerin zaten kötü olan durumları
hızla felakete doğru gitmeye başladı. Mısır, Irak ve Suriye'de Ya-
hudiler keyfi olarak tutuklanıyor, sorgulanıyor ve işkenceye uğ-
ruyorlardı. Malları müsadere ediliyor, Arap davasına bağışta bu-
lunmaya zorlanıyor, işten çıkarılıyor, hareket özgürlükleri kısıt-
lanıyor ve kendilerine karşı ticari ve mali kısıtlamalar uygulanı-
yordu. Fas'a bile yayılan birçok şehirde çıkan ayaklanmalarla du-
rum iyice anlaşılmıştı.

Nazi rejiminin ilk yıllarında Almanların yaptığı gibi, Arap hü-

kümetleri de öncelikle kendi Yahudilerinden kurtulmak istediler. Göç en kesin çözümdü ve yine Naziler gibi nereye gittikleriyle pek ilgilenmiyorlardı. Zengin ve iyi durumda olanların çoğu Batı Avrupa ve Amerikalara gitmeyi yeğledi. Fakir olanların çoğu ise İsrail'e yerleşti. En azından iki Arap hükümeti, Irak ve Yemen, kendi Yahudilerinin İsrail'e gönderilmesinde doğrudan işbirliği yaptı. Diğerleri durumu görmezlikten gelmeyi tercih etti.

Arap hükümetlerinin kendi Yahudilerine yönelik tutumları teorik ve ideolojik olmaktan çok pratik ve idariydi. Bu dönemde açıkça anti-Semitik yapıtların sayısı görece azdır -zira anti-Semitik edebiyat seli birkaç yıl sonra başlayacak- fakat Arap-İsrail çatışmasının kapsamı, yoğunluğu ve şiddeti arttıkça, çoğu Arap ülkesindeki Yahudiler öylesine ağır bir resmi ve popüler baskı altında kaldılar ki çoğu kendisini yaşadığı ülkeden ayrılmak zorunda hissetti. Bu Yahudi karşıtı eylemler hiç şüphesiz Ortadoğu'ya kaçan ve "Yahudi işlerindeki uzmanlıklarını" ev sahiplerinden esirgemeyen çok sayıda Nazi savaş suçlusu tarafından da kışkırtılıyordu. Bunlardan biri olan, anti-Semitik edebiyat uzmanı Johann von Leers'i Kahire'de coşkuyla karşılayan müftü Hacı Emin el-Huseyni'den başkası değildi. "Dünya Yahudiliğinde vücut bulmuş karanlığın güçlerine karşı giriştiğiniz savaştan dolayı size müteşekkirimiz," diyordu yaptığı konuşmada müftü.¹² Ömer Emin ismini alan von Leers Mısır Enformasyon Bakanlığı'na siyasi danışman oldu ve 1965'te ölene kadar Kahire'de kaldı.

Arap topraklarındaki büyük Yahudi topluluklarından, sadece, varlıkları her iki ülkenin de mevcut siyasi düzeninin devamı için gerekli olan Fas ve Tunus Yahudileri fazla sayıda kaldı. Suriye'de ağır kısıtlamalarla birlikte hâlâ birkaç bin Yahudi yaşıyordu. Yahudi komünal tarihinin uzak antikiteye kadar gittiği Mısır, Irak, Yemen, Libya ve Cezayir'de Yahudi toplumu ortadan kalkmış ve sadece birkaç yaşlı Yahudi kalmıştır.

Hiç Yahudi vatandaşı olmayan Arap ülkeleri, Yahudi vatandaş edinmemeye ve Yahudileri misafir olarak dahi kabul etmemeye özen gösterdiler. 4 Şubat 1954 tarihli Ürdün Vatandaşlık Yasası,

Ürdün'e ilhak edilen Batı Şeria bölgelerinde yaşayanlara vatandaşlık verirken, Yahudileri açıkça bundan hariç tutmaktadır. Ortadoğu'daki bağımsız Arap devletlerinin tümü vize başvuru formlarına dinle ilgili bir soru eklemişler ve hangi milliyetten olursa olsun Yahudi olduğunu bildiren turistlere vize vermeyi reddetmişlerdir. Daha güçlü İslam devletlerinin bazıları, Yahudi olmadıklarının kanıtı olarak, Batı Avrupalı ve Amerikalı turistlerden vaftiz belgesi talep etmişlerdir.

Ortadoğu'daki Arap devletlerinden hemen hemen bütün Yahudilerin ayrılmasından sonra, mücadele yeni bir biçim aldı: algılanan düşmanlarına -İsrail devletine ve onun arkasındaki dünya Yahudiliğine- karşı siyasi savaş. İsrail'e karşı alınan askeri ve ekonomik önlemlerin başarısız olmasıyla, Arap hükümetleri ideolojik silahlara gittikçe daha fazla önem vermeye başladılar. Dolayısıyla, Avrupa anti-Semitizmi birçok bakımdan yararlı bir silahtı. Bir yandan Yahudilerle savaşta kullanıma hazır bir temalar, konular ve hatta görsel imgeler sistemi sağlıyor, diğer yandan da eski anti-Semitizmin varlığını sürdüren müritleri ile yeni anti-Semitizm müjdeleyicilerinin de aralarında bulunduğu yararlı müttefikler kazandırıyor. Birincisi Almanya'daki neo-Naziler, İtalya'daki neo-faşistler ve bunların İngiltere, Fransa ve ABD'deki taklitçileriyle Latin Amerika'daki aşırı sağcı ve ırkçı grupları kapsıyordu. İkincisi (yeni anti-Semitizmin müjdeleyicileri) ise yenisinden canlanan sol anti-Semitizmle temas ve uyum içinde hareket ediyordu.

Anti-Semitizmin benimsendiğine ve uyarlandığına ilişkin ilk belirti, anti-Semitik yayınların üretimi ve dağıtımındaki müthiş artıştı. Bazı Arap yazarlar bu eğilimi tartışmaya açtılar. Onlara göre anti-Semitik propagandanın yayılması ve kabulü, Arapların kararlılıklarını ya da davalarının güvenilirliğini zedelemek suretiyle Araplara zarar verecekti. Suriyeli Marksist bir düşünür olan Sadık Celal el-Azim 1972'de yayımladığı bir kitabında olayların bu denli kişisel ve komplo teorilerine dayalı olarak yorumlanmasını gülünç buluyor ve okuyucularını bu tür fantezilere inanma-

nın iradelerini felce uğratacağı ve gerçek sorunları anlayarak onlarla baş edebilmelerini engelleyeceği hususunda uyarıyordu.¹³ 1970 yılında FKÖ Araştırma Merkezi tarafından Talmud'la ilgili olarak yayımlanan bir kitapta Esat Razzuk, Arap yazarlarının genelde, Rahip Rohling'in "reddedilen ve uygar halk tarafından kabul görmeyen" *Talmud Jew* gibi lekelenmiş kaynaklara dayanmasından yakınıyor ve "Davamızın haklılığına zarar vermekte ve onun insancıl yönünü yok etmeye kararlı görünmekte direnerek ne zamana kadar kendimizin en azılı düşmanı olmaya devam edeceğiz?"¹⁴ diye soruyordu.

Fakat bu tür yakarışlar pek karşılık bulamadı. Razzuk, doğrudan ya da dolaylı olarak Rohling'e dayanan 26 kitap saymıştı. Bunlardan sonra da aynı türde birçok kitap yayımlandı. *Protokoller*'in Arapça'ya dokuz farklı çevirisi ve Almanca da dahil olmak üzere başka herhangi bir dildekinden çok daha fazla sayıda baskısı yapıldı. 1961'de yayımlanan baskıya ünlü ve saygıdeğer yazar Abbas Mahmut el-Akkad bir giriş yazısı yazmış; 1968'deki bir diğer baskı ise Mısır devlet başkanının kardeşi Şevki Abdül Nasır tarafından çevrilmişti. Kitap, Mısır Devlet Başkanları Nasır ve Sedat, Irak Devlet Başkanı Arif, Suudi Arabistan Kralı Faysal, Libya lideri Albay Kaddafi ve çeşitli monark, devlet başkanı, başbakan, bakan ve diğer siyasi ve entelektüel liderler tarafından açıkça tavsiye edilmiştir. 1960 yılında Mısır'ın resmi nitelikli bir kültür dergisinde yayımlanan ve üst düzey bir hükümet yetkilisinin kaleme aldığı bir makalede *Protokoller*'in tanıtımı yapıldı.¹⁵ Aynı yetkili, saf Arap solcuların iddia ettiği gibi İsrail'in ABD'ye değil ABD'nin İsrail'e sömürge bağımlılığı içinde olduğunu gösteren bir kitapçığının da yazarıydı.¹⁶ Bu durum, büyük ölçüde Amerikan Nazi yayınlarından alınan çok sayıda uydurma istatistikle kanıtlanıyordu.

Birkaç yıl öncesine kadar, sadece Arapça yayınlara ulaşabilen bir okuyucu *Protokoller*'in gerçekliğinin hep sorgulandığını, bu konudaki tek farklı sesin, tarihin kişisel açıklamalarını *-Protokoller'de yapıldığı gibi-* reddeden Marksist tenkitçilerden geldiğini bilmiyordu. Daha sonraları birkaç Arap yazar en azından bu-

nun farkına vardıklarını göstermekle birlikte, *Protokoller*'i bütünüyle terk etmek hususunda tuhaf bir çekingenlik sergilediler. Arapların bu kitabı baz aldığını inkâr eden bir yazar *Protokoller*'i "gerçekliği tartışmalı" bir yapıt olarak tarif eden bir Irak TV yayınından alıntı yapıyordu.¹⁷ Aynı yazar 22 Şubat 1974 yılında *el-Ahram*'da yayımlanan bir makalede sağduyulu bir biçimde "*Protokollerin* sahte olduğu yönünde egemen bir kanı bulunduğunu" gözlemliyordu. Hiç şüphesiz bu ihtiyatlı yaklaşım belli bir ilerleme sağlandığının göstergesiydi, fakat bunları kimin uydurduğu ve ne ifade ettikleri gibi sorular hâlâ yanıtsız kalmıştı. Makale dikkat çekici bir biçimde müphemdi. Sahtekârların Yahudi karşıtı olduklarını ve *Protokollerin*, Yahudilere yönelik ırkçı hareketi mâzur göstermek için Naziler ve başkaları tarafından kullanıldıklarını gösteren çok az ifade vardı. Bilakis, dikkatsiz bir okuyucu gerçekten Yahudiler tarafından yapılmadıysa bile, *Protokollerin*, Siyonistlerin kendileri için oluşturmak ve başkalarına göstermek istedikleri imajı yansıttığı izlenimiyle baş başa bırakılabilirdi. Burada yazar, bu türdeki Arapça yapıtlarda çok sık kullanılan bir teoriden yararlanmaktaydı – Siyonizm ve anti-Semitizm tek ve aynıdır, Siyonistler ve anti-Semitler doğal müttefik ve işbirlikçilerdir ve dolayısıyla *Protokoller*'den şunun ya da bunun sorumlu olup olmadığı pek önem taşımamaktadır. Bazı Arap yazarlar, uydurma oldukları için değil ama Yahudileri sınırsız gizli güçlere sahip varlıklar olarak yansıttığı için *Protokoller*'den hiç hoşlanmazlar; çünkü bu Arap moraline tehdit oluşturmaktadır.

Fakat *Protokolleri* birçok Arap yazar için bu kadar çekici kılan ve onların bu denli geniş bir biçimde yayılmasını sağlayan kesinlikle sınırsız gizli güçler hayaletidir. 1970 Martı'nda, bir Lübnan gazetesi *Protokolleri*, araştırma-inceleme türündeki çok satar listesinin ilk sırasına yerleştirdi. Çok ve artan sayıda Arapça çevirinin ve baskının yanı sıra, çoğu doğrudan ya da dolaylı olarak *Protokollere* dayanan orijinal anti-Semitizm edebiyatı da hızla geliyordu. *Protokoller* ayrıca bazı Arap devletleri ve İran tarafın-

dan yapılan uluslararası propaganda da çok önemli bir rol oynuyordu.

Devlet Başkanı Nasır'ın döneminde bu tür bir propagandanın ana kaynağı Mısır'dı. 1965 Ocak'ında *Israel, the Enemy of Africa* (Afrika'nın Düşmanı İsrail) başlığını taşıyan bir kitapçık, enformasyon bakanlığı tarafından yayımlandı ve Afrika'nın İngilizce konuşulan ülkelerine çok sayıda dağıtıldı. Kitapçığın yazarları *Protokollerden* ve Henry Ford'un *The International Jew* isimli kitabından doğrudan yapılan alıntılarla ve bu otoritelere dayalı olarak Yahudi dinini suçluyorlar ve tüm Yahudilere sahtekâr, hırsız ve katil damgası vuruyorlardı.

Daha sonraları, *Protokolleri* yayma görevi Suudi Arabistan, Libya ve devrim İranı'ndaki çeşitli kuruluşlar tarafından üstlenildi. Merhum Kral Faysal ülkesini ziyaret eden bakanlara, diplomatlara, gazetecilere ve diğer önemli şahsiyetlere *Protokollerin* ve diğer anti-Semitik yayınların birer nüshalarını vermeyi âdet edinmişti.¹⁸ Bu nüshalar ayrıca diplomatik ve kültürel misyonlar aracılığıyla da dağıtılıyordu. Verilmek istenen mesaj Pakistan, Malezya ve Endonezya gibi ülkelere bu yolla iletiliyor buralardan da başka yerlere aktarılıyordu. *The Canberra Times*'ın 20 Eylül 1978 tarihli sayısında verdiği bir habere göre, Gazi isimli Pakistanlı bir profesör, Avustralya'nın başkentinde verdiği bir konferansta "Günümüzde Yahudiler sadece Araplar için değil, tüm dünya için büyük bir tehdittir. Üstelik bu benim kişisel görüşüm olmayıp Yahudilere ait gizli belgelerde yazılıdır," der. Bu haber, söz konusu konuşmadan alıntı yapılarak elde edilen iki tuhaf başlıkla verilir "Yahudiler Tüm Dünyayı Tehdit Ediyorlar" ve "Profesörün Daha İyi Anlaşılma Umudu". Gazetenin sonraki sayısında profesör verilen haberin doğru olduğunu ve bahsettiği "gizli belgelerin" *Protocols of the Elders of Zion* olduğunu doğrular. Daha açık Arap ülkelerindeki bazı entelektüeller *Protokollerin* gerçekliğinden şüphe duyduklarını ifade etmeye başlamalarına karşın, *Protokolleri* yayma görevini sürdürmek isteyen başkaları hâlâ bulunmaktadır. İran'ın Londra Büyükelçiliği'nce çıkarılan *Imam*

adındaki bir yayının, 1984 ve 1985 yıllarındaki sayıları, standart Doğu ve Orta Avrupa anti-Semitik ikonografisi tarzında çizilen karikatürler eşliğinde *Protokollerden* yoğun bir biçimde alıntı yapılarak çıkarılır. 1985 yılında *Protokollerin* İran'da basılan yeni baskısı ağırlıklı olarak Tahran'daki İslami Tebliğ Örgütü'nün Uluslararası İlişkiler Departmanı tarafından dağıtıldı. Daha sonraları, *Protokoller*'in Londra'daki büyük camide satıldığı bildirildi. Henri Ford'un anti-Semitik kitapçığı, daha sonra yazarın kendisi tarafından eleştirilmesine ve belirtilen düşünceler geri alınmasına rağmen Arapça'ya çevrilmiş ve orijinal metin de Mayıs-Haziran 1984'te Cidde'de çıkan yüksek tirajlı İngilizce *Saudi Gazette*'de tanınmış Yahudi avcısı Gerald L. K. Smith'in yazılarından çıkarılan tanıtıcı bir notla birlikte dizi halinde verilmiştir.

Bazı Arap hükümetlerinin anti-Semitizme katılması *Protokollerin* kullanılması, ayin cinayetleri ve anti-Semitik cephanelikten seçilen diğer standart konularla sınırlı değildi. Bunlar, özellikle Avrupa ve Latin Amerika'daki aşırı sağcı neo-Nazi ve diğer anti-Semitik örgütlerle ilişki kurmak suretiyle anti-Semitizme doğrudan katılıyorlardı. En ünlü olay, 1962'de Mısır askeri ataşesi Albay (daha sonra General) Muhammed el-Şazli'nin, kendini nazizme, faşizme ve anti-Semitizme adanmış olan aşırı sağcı "İngiliz Nasyonel Sosyalist Hareket"nin liderleriyle gizliden gizliye temas kurmasıdır. Bu ilişkiler İngiliz polisi, İngiliz Nazi liderlerinden birinin evine düzenlediği baskın sayesinde açığa çıkarıldı ve bu baskında Mısır askeri ateşesiyle yapılan bazı yazışmalar ele geçirildi. "Örgütlü Siyonizm ve dünya Yahudiliği güçlerine" karşı ortak mücadele için işbirliği önerisiyle ilgili bu yazışmalar anti-Semitik propaganda faaliyetleri için Mısır'ın ayırdığı fonların hükümlerini tartışıyordu. Albay yazışmalarla ilgili hiçbir bilgisi bulunmadığını iddia etti ve kısa bir süre sonra da Kahire'ye geri çağırıldı. Fakat faşist liderler duruşmalarında ve kendileriyle yapılan röportajlarda daha ayrıntılı bilgiler verdiler.¹⁹

Altmışların sonralarına kadar ortam değişmiş ve daha önceki yıllarda çok yaygın olan Bolşevizm suçlamaları gibi faşist örgüt-

lerle olan ilişkiler de uygun görülmemeye başlanmıştı. Bazıları için -örneğin Suudiler- bu yaklaşımın sürdürülmesi hâlâ mümkün mü fakat çeşitli ölçülerde radikal, sosyalist ve devrimci olduklarını iddia eden Arap devletlerinin büyük çoğunluğunda bu tür bağlantılar ve bu tür suçlamalar artık kabul edilemez olmuştu. İsrail'e saldırmak artık sağcı değil solcu kavramlarla ve bir bakıma farklı bir anırtırma çerçevesine almış bir kitleye karşı dile getiriliyordu. Bu hiç de zor olmadı.

Entelektüel akımlar ve uluslararası ittifaklar ve dolayısıyla moda düşman da değişmişti. Geçmişte Beyaz Rusların ve Nazilerin günümüzde ise Suudilerin sıklıkla göndermede bulundukları Uluslararası Komünist Yahudi yerine yeni bir figür ortaya çıkmaya başladı – İrkçı Yahudi. Dolayısıyla Siyonizme yönelik saldırı yeniden tanımlandı ve ırkçılık suçlaması çok etkili bir biçimde kullanıldı. Yeni saldırı biçimi, özellikle, uzun bir süredir İsrail ve Siyonizm davasının yanında yer almış bulunan fakat şimdi büyük ölçüde Filistin tarafını tutmaya başlayan Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'daki liberal ve solcu çevrelerde başarılı oldu. Fakat, bu saldırı biçiminin benimsenmesi, Arap dilinde eser veren yazarların *Protokoller* gibi ırkçı belgeleri ve Yahudileri hedef alan ırkçı iddiaları kullanmalarını pek azaltmamıştı.

Başka bir milliyetçi ideolojinin takipçileri ya da başka bir grubun üyelerinin münferiden olabildikleri gibi, Yahudiler ya da Siyonistler de elbette münferiden ırkçı olabilirler. Bu toplumsal ve ahlaki hastalığa hiç tutulmamış bir dinsel topluluk ya da etnik grup göstermek imkânsız değilse bile zordur. Hristiyanlık ve İslam gibi Musevilik de ırkçılığa cevaz vermez. Siyonizm herhangi bir milliyetçi akımdan daha ırkçı değildir, şimdiye kadar da bütün milliyetçi akımlardan daha az ırkçı olmuştur. Daha önceki dönemlerde Araplarda görüldüğü gibi, bu tür sürtüşmeler ve önyargılar savaş halinde bulunan iki farklı halk arasında normal kabul edilebilecek düzeyin ötesine geçmemiştir. Fakat, meşum yıpranma belirtileri ortaya çıkmıştır. Son zamanlarda İsrail çocuk edebiyatında Araplara yönelik olumsuz kalıp yargılar göze çarp-

maktadır. 1980'lerin başlarında İsrail başbakanı ve genel kurmay başkanı Araplardan, birkaç yıl öncesine kadar anlamsız gelecek türde, etnik aşağılama içeren bir dille bahsetmeye; temel basın yayın organlarında değilse bile, aşırı dinci ve milliyetçi basında, sadece İsrail'in Arap düşmanlarına değil tüm Araplara karşı düşmanca düşünceler yer almaya başlamıştır. Filistin'de Siyonist yerleşimin başlamasından yüz yıl ve İsrail devletinin kurulmasından yaklaşık kırk yıl sonra, İsrail'de açıkça Araplara etnik düşmanlık politikası güden Arap karşıtı bir parti kuruldu. Bu parti İsrail siyasi yelpazesinde hâlâ küçük bir aşırı grubu temsil etmekteyse de mevcut durum uzun süre devam edecek olursa çok daha önemli bir konuma gelmesi kuvvetle muhtemeldir.

Yahudilere karşı Arap davası görünürde Siyonist ideolojiyle ve İsrail devletinin icraatlarıyla ilgiliydi -zira her ikisi de Filistinli Arapları ve komşu Arap devletlerini hedef almıştır. Bu tür iddialar elbette İsrail'e ve Siyonizme yönelik suçlamaların kökeninde yatan nedenlerdi -fakat çok geçmeden bu dava, dünya üzerindeki Yahudi halkının tümünü, tarihleri boyunca kapsayan daha geniş boyutlara ulaşacaktır.

Yahudilerin geçmişte ve günümüzde hep ırkçı oldukları yaygın bir suçlamadır. Bu ithamda bulunanlardan bazıları bu özelliği ırksal bir nitelik olarak tarif etmekte herhangi bir tutarsızlık görmezler; mantıksal olarak daha tutarlı fakat aynı derecede kanıt yoksunu olan başkaları ise Yahudilerin ırkçılığını Yahudi dininin kalıtsal olarak kötü özelliğine bağlarlar. Bu son suçlama, yeni ve ayırt edici çarpıtmalarla birlikte Talmud ve Eski Ahit'in standart anti-Semitik yorumlarından yapılan uygun alıntılarla belgelenir. Exodus* öyküsü, Firavun kahraman, İsrailliler de hain gösterilerek yeniden anlatılır – Kur'an'daki anlatımla açıkça çeliştiği için biraz zor bir iştir. Muhammed'e karşı gelen kabilelerden, Kral Faruk'un Mısırı'ndaki Yahudi kapitalistlere kadar İs-

* Mısır Firavunları Yahudilere eziyet etmeye başlayınca, İsrailliler I.O. 1400 yıllarında Mısır'dan ayrılmışlardır. Bu büyük göç hareketine Tevrat Exodus demektedir. (ç.n.)

lam tarihindeki Yahudilerin rolüne özel bir önem atfedilir. Zira bu tarih anlayışına göre Mısır ya da başka yerdeki Yahudiler kendilerine tanınan hoşgörü ve misafirperverliği, ekonomik ve nihayetinde de siyasi üstünlüğü elde etmek için kötüye kullanmışlardır. Aynı şeytani rol Avrupa ve Amerikalardaki Yahudilere de biçilir. Zira buralarda yaşayan Yahudiler de faaliyetleriyle, diğer halkların haklı nefretini kazanmışlar, sonra da bunu suiistimal etmeye çalışmışlardır.

Bu tür yapıtların çoğu, seçilen herhangi bir fikre, akıma, örgüte ya da kişiye Yahudi köken atfetmek gibi iyi sonuç verdiği sanılmış bir anti-Semitik araç kullanılmaktadırlar. Dolayısıyla, örneğin, Başkan Kennedy'nin öldürülmesinden sonra Arap medyası, Lee Oswald'ın katili Jack Ruby'nin Yahudi olmasını sıklıkla işledi. Bazıları daha da ileri giderek suikastın bir Siyonist ya da bir Yahudi komplosu olduğunu iddia etmişti. Ünlü Mısırlı gazeteci Enis Mansur haftalık gazete *el-Musawwar*'ın 6 Aralık 1963 tarihli sayısında yayımlanan bir makalede ikinci Vatikan Konseyi'nin hazırlıklarını tartışarak Katolikleri, "dünyadaki önemli bir dünyevi Katolik kişiliği öldürdükleri halde Yahudileri, hem İsa'yı hem de Kennedy'yi öldürme suçlamasından beraat ettirmekle" meşgul oldukları için eleştiriyordu. Ruby'nin Yahudiliği, Na'if Şablak isimli birinden editöre yazılmış bir mektuba yapılan özel vurguyla Beyrut gazetesi *el-Hayat*'ın 28 Kasım 1963 tarihli sayısında geniş bir biçimde yer ayrılarak verildi. Mektubu yazanın amacı, "çoğunluğu Siyonistlerin etkisi altındaki uluslararası haber ajanslarının Lee Oswald'ın katilinin hem anadan hem de babadan bir Yahudi olduğunu, Yahudi olarak doğduğunu ve Yahudi olarak yaşadığını örtbas etmeye çalıştıklarına ilişkin önemli bir hususu" ortaya çıkarmaktı. Bu gerçekten ve "Ruby ya da Rubinstein isminin Rabbi (haham) anlamına geldiği" ve Ruby'nin bir gece kulübünün sahibi olduğu, ABD'deki gece yaşamının "bütünüyle Yahudilerin tekelinde olduğu" gibi başka "gerçekler"den de yola çıkan mektubun yazarı suikastın "dünya Siyonist örgütlerinin ve dünya Yahudiliğinin" işi olduğu sonucuna varmıştı.

Bu iddialar başka yazarlarca da benimsendi, üstelik bunlardan bazıları Başkan McKinley'nin katili Katolik Leon Czolgosz'u, Başkan Lincoln'un katili John Wilkes Booth'u da ekliyordu, zira her ikisi de Yahudiydi ve "Siyonist örgütler tarafından silahlandırılmışlardı". Tarihe yapılan bu katkı Mısır hükümetinin bir kuruluşu olan Kahire'deki Ulusal Yayınlar Dairesi tarafından İngilizce, Fransızca, Almanca, İtalyanca ve İspanyolca olarak çıkarılan aylık dergi *The Scribe*'ın Nisan 1964'teki sayısında yayımlandı.²⁰ John Wilkes Booth'u bir Yahudi'ye ve Siyonist yerleşimlerin başlamasından yirmi yıl önce bir Siyonist ajanına dönüştürebilen hayal gücünün sınır tanımazlığı hayret vericiydi. İkinci nokta, "Siyonist" ve "Siyonizm" kavramlarının, ilkçağ ya da ortaçağ dönemlerini tartışırken Arap yazarlar tarafından Yahudilerin ve Museviliğin eşanlamlısı olarak sıkça kullanıldığını hatırladığımızda fazla şaşırtıcı olmayacaktır. Aynı derginin bir başka dikkat çekici keşfi de Sovyet Savunma Bakanlığı'nın yayın organı olan Moskova gazetesi *Krazna ya zvezda* kaynak gösterilerek ünlü gangster Al Capone'un, gerçekte Isaac Schacher isimli bir İsrailli olduğu iddiasında bulunmasıydı. Al Capone'un 1947 yılında, yani İsrail devletinin kurulmasından bir yıl önce öldüğü hatırlanacaktır.

Bazen olumsuz özellikleri Siyonist ya da sadece Yahudi kökenlere bağlama eğilimi şaşırtıcı bir biçimde derinlere inmektedir. Örneğin, 1970 yılında Kahire'de yayımlanan bir kitap Sigmund Freud'un teorilerindeki Siyonist kökenleri keşfettiğini iddia eder.²¹ 11 Nisan 1973'te Trablusgarb'tan yapılan bir radyo yayınında devrim Libyası'nın uygun bulmadığı evrim teorisine saldırılarak retorik olarak "Maymunun insana dönüşmesi için ne kadar bekleyeceğiz, böylece Yahudi Darwin'in teorisinin olanaksızlığından emin olabileceğiz," diye sorulur. Belki de bu tür hayal gücü ödülü Hartum Üniversitesi Yayınları tarafından yayımlanan anti-Semitizmle ilgili bir monografinin yazarına verilmelidir. Söz konusu monografide yazar, anti-Semitizmin bir Yahudi icadı olduğunu ve "1879'da Wilhelm Marr tarafından kullanılmasından çok daha önce kullanımda olan" bu terimin "Siyonist-

ler tarafından” yaratıldığını iddia etmektedir.²² Bu tür öykülerin, anti-Semitik yapıtların ortak teması olan sadece tüm Yahudilerin kötü olduğu değil, tüm kötülüklerin de Yahudi olduğu düşüncesi dışında nasıl bir propaganda amacına hizmet ettiği belli değildir.

Bir kez kabul edildiğinde bu ilke belirsiz bir genişlik kazanmakta ve hem antik hem de çağdaş olaylara uygulanabilmektedir. *Al Ahrar* gazetesinin 14 Şubat 1983 tarihli sayısında yayımlanan bir makalede Rifat Seyyid Ahmet, Elephantine belgelerini -Yukarı Mısır’ın Elephantine bölgesinde bulunan bir grup Aramca papirüs ve parşömen rulosu- yeniden yorumlayarak kökeni İ.Ö. 6. yüzyıla kadar geri giden Mısır’ın hizmetindeki askeri kolonicilerden oluşan bir Yahudi yerleşiminin varlığını ortaya koyar. Bu belgeler uzun süredir bilim dünyası tarafından bilinmektedir fakat Ahmet, bilim adamlarının dikkatine sunduğu yeni bir özellik keşfetmiştir. Ahmet’e göre, belgeler, Yahudilerin bazı Firavunlara komplo kurduklarını ve merhamete muhtaç konumlarını kötüye kullanarak sürekli yıkıcı faaliyetlerde bulunduklarını kanıtlamaktadır. “Mısır’da Yahudiler varken de bu nitelikte birçok eylem meydana gelmiştir,” Mısır ve İsrail, “anlayış gölgesinde mücadele”-barıştan sonra ikili ilişkiler için kullanılan ilginç nitelendirme- aşamasına ulaştıkları için bu tarihsel gerçek çok önem taşımaktadır. Bu mücadelede Yahudilerin kullandıkları araçlar, makalede, tarih, ekonomi, istihbarat ve ihanet olarak sayılmaktadır.

İrksal kavramlarla düşünülen ve tarihsel kavramlarla ifade edilen bu tür fikirler Mısır’ın İsrail’le barış politikasını eleştiren başkalarınca da kullanılmış ve sadece barışa bu şekilde saldıranlar makalelerde değil müzakere sürecindeki geçici kilitlenmeleri tartışan makalelerde de ortaya çıkmıştır. Hem medya hem de hükümet sözcüleri tarafından bu politikanın belli noktalarının tartışılması aynı fikirlerden etkilenebilmektedir. Begin hükümetinin politikalarını ve icraatlarını eleştiren kimi Mısırlılar ve Araplar belki de birçok İsrailinin ve başka Yahudilerin onayını alabilirlerdi. Fakat İsrail liderlerinin hatalarını ya da kabahatlerini ka-

lütimsal ve ebedi Yahudi kötülüğüne bağladıklarında ve dahası bu görüşü anti-Semitik hicvin yerleşik sıfatlarıyla ifade ettiklerinde onay alamadılar. Bu tür yayınların, İsrail'deki kuşakta ve kişisel deneyimlerinden başlangıcında böyle bir söylemin bulunduğu hareketin sonunun nereye varacağını çok iyi bilen diğer Yahudilerde kızgınlık ve tedirginlik yaratmaması olanaksızdı.

Kimliğin en derindeki özünü ve sadakatin odak noktasını dinin oluşturduğu bir toplumda kendisini Yahudi olarak tanımlayan bir devletle savaşan ülkelerin, düşmanı "Yahudiler" olarak görmesi kaçınılmazdı; iç çatışmalarda kullanılan dilde bile aşırı saldırganlığın kural olduğu bir dönemde, Avrupa ve sonra da Amerikan anti-Semitizminin sunduğu zengin temalar ve imajlar cephaneliğinden yararlanılması hiç şaşırtıcı değildir. Arap ülkelerindeki Yahudilerin çoğunun ayrılmasıyla bu daha da kolaylaştı; çünkü artık Yahudi, tanıdık komşu bir varlık değildi ve kolaylıkla şeytanın insan suretine bürünmüş hali olarak tasvir edilebilirdi.

Bu tür yapıtlara belki de çarpıcı örneği, birçok kitabında ve sayısız makalesinde Nazi anti-Semitizminin bütün klişe suçlamalarını tekrarlayan ve bunlara kendisinden de birkaç tane ekleyen Enis Mansur vermiştir. Yazarın, çok sayıda baskı yapan, *The Wailing Wall and the Tears* (Ağlama Duvarı ve Gözyaşları) isimli kitabına göre Talmud, Yahudilere diğer tüm dinlerden nefret etmeyi emretmekte ve onları, diğer dinlere inanlara karşı her türlü suç ve cürmü işlemekte serbest bırakmaktadır. Mansur'un yaptığı alıntılara göre, Talmud Yahudilere, Yahudi olmayanları nasıl dolandıracaklarını da öğretmektedir;

Yahudi olmayan birini dolandırmak, dolandırıcılık değil görevdir; çünkü Yahudi, kendi dininden olmayan bir kimse'nin cüzdanındaki parayı kendi hakkı olarak görür, bu parayı almak onu iyileştirmenin karşılığıdır ve herhangi bir biçimde yapılacak olan bu tedavi caizdir. Dolayısıyla bir Müslümandan çalmak hırsızlık değildir, tek hırsızlık başka bir Yahudi'yi

soymaktır... Yahudilerin Avrupa'ya ve Amerika'ya yönelttikleri ve Irak'tan gelerek Kenan İli'ne girerken organize bir biçimde getirdikleri ahlaksızlık, moral ya da toplumsal bir suç olarak düşünülemez çünkü başka dinlere mensup kadınlara tecavüz etmek Yahudi'nin görevidir. Aynı şekilde bir Yahudi kızı kendini bir Müslüman ya da Hristiyan'a teslim ettiğinde, bu da zina olarak değerlendirilemez çünkü zina ancak insanlar arasında meydana gelebilir, halbuki Yahudiler kendilerinden başka herkesi hayvan olarak görmektedirler. Dolayısıyla "hayvan" bir erkekle "insan" bir kadın arasında ahlaki bir suç işlenemez.

Bu incileri Rahip Rohling'in *Talmud*'undan topladıktan sonra Mansur başka bir ana kaynağa, "Yahudilerin gizli anayasası olarak" tanımladığı, *Protocols of the Elders of Zion*'a yönelir. Mansur'ur dediğine göre, *Protokoller*, "Yahudilere doğum doktoru olmalarını ve kürtaj konusunda uzmanlaşmalarını -nitekim tüm dünyada ve eskiden Mısır'da yaptıkları iş budur- salık vermektedir... çünkü kürtaj Yahudi olmayanların sayısının azalması -bir, bin, ya da yüz bin- anlamına gelmektedir."²³

Enis Mansur, hayaletler ve büyücülük, uzaydan gelen ziyaretçiler ve benzeri birçok konuda eser veren üretici bir yazardır. Mansur'un anti-Semitik hakaretlerinin entelektüel bir anlam taşıyıp taşımadığı ve normal bir hakaretin aşırıya kaçmış bir şekilden başka bir şey oluşturup oluşturmadığı sorulabilir.

Soru şu şekilde de sorulabilir. Günümüzde Arap ülkelerindeki tartışmaların anti-Semitik tonu sadece savaş halindeki toplumların duygu düzeylerinde yaşanan normal bir yükselmenin parçası mıdır? Yoksa, içselleştirilmiş ve Arap, daha genel olarak, İslami dünya görüşlerinin en azından şu anki evresinin parçası haline mi gelmiştir?

Bu soruya yanıt ararken Arapların ve diğer Müslümanların, modern İsrail devleti, Siyonist hareket ve ideoloji ya da Arap-İsrail çatışmasıyla hiçbir doğrudan bağlantısı olmayan konulara

ilişkin gerek resmi gerekse gayri resmi tutumlarını incelemek yararlı olabilir. Arap yazarların ve sözcülerin, ya neo-Nazi çizgisine uygun bir biçimde bütünüyle reddetme ya da küçümseme, hatta haklı görme eğiliminde oldukları Nazi Soykırımına yönelik tutumlarını incelemek olası bir sınama yöntemi olabilir. İsrail'e Yahudi göçünün öncesinde yaşanan olaylara ilişkin tartışmalar Soykırımı küçümsemekte fakat Yahudilerin kendi davranışlarıyla Avrupalıların nefretini nasıl çektiklerini ve böylece Arap topraklarında bir yurt aramak zorunda kaldıklarını açıklamaktadır. Örneğin, Nasır döneminde Mısır'da okutulan bir ders kitabı çocukları, "Yahudiler, sempati uyandırmak, para sızdırmak ve Siyonistlerin emellerini örtbas etmek için göç edenleri [İsrail'e] hep zulme uğramış kişiler olarak tarif etmişlerdir ve tarif etmeye de devam etmektedirler, fakat gerçek şudur ki Yahudiler asla zulme uğramamışlardır," diye bilgilendirmektedir.²⁴ Başka bir örnek Adolf Eichmann'ın Kudüs'teki yargılamasına ilişkin çağdaş yorumlardır. Bu yorumlardan bazıları görevini başarıyla tamamlamadığı için onu suçlu bulmaktadır. 1978 yılında, Polonya hükümeti II. Dünya Savaşı sırasında Varşova'daki "sözde Yahudi getto ayaklanmasını" ve savaşta şehit olan Polonyalı Yahudileri anma törenleri düzenlediğinde Irak tarafından protesto edildi; Nisan 1979'da Mısır haricindeki tüm Arap ülkelerinin büyükelçileri Soykırımı anan televizyon dizilerinin gösterilmesini bile protesto ettiler ve Mart 1984'te Mısır, İsrail'le barış anlaşması yapmasına ve diplomatik ilişki kurmasına rağmen Soykırım ile ilgili bir filmi yasakladı.²⁵

Belki de Soykırım ile ilgili tutumların incelenmesi uygun bir sınama yöntemi olmayabilir. Soykırım'ın İsrail devletinin kurulmasından üç yıl önce sona erdiği doğru olmasına rağmen yine de bu olaya çok önemli bir katkısı olmuştur – bir yandan ulusal yurda umutsuz ve son kertede de durdurulamaz Yahudi akınıni tetikleyerek, diğer yandan da uluslararası duygudaşlığı ve bu amaçla yönelik destekleri seferber ederek. Haklı olarak, soykırım olmaksızın İsrail devletinin de kurulamayacağı iddia edilmiştir; ni-

tekim merhum Şeyh Halil-ür-Rahmanlı (Hebron) Cabiri bir keresinde ironik bir biçimde “Yahudiler, Yahudi devletinin kurucuları olarak Tel-Aviv’in merkezine Adolf Hitler ve Emin el-Huseyni’nin heykelini dikmelidir,” demişti. Kesinlikle abartılı olmayan bu gözlem gerçeğin özünü oluşturmaktaydı.

Fakat uzak geçmişte, Arap-İsrail çatışmasıyla aralarında herhangi bir bağlantı kurulması mümkün olmayan başka olaylar da bulunmaktadır. Muhammed’in özyaşamöyküsü ve İsa’nın çarmıha gerilmesi bunlardan özellikle ilginç iki olaydır – biri İslam inancı ve tarihi için çok önem taşır, diğeri, Kur’an’ın kendisine dayalı olarak çarmıha gerilmenin asla meydana gelmediğini öğreten İslam’a bütünüyle yabancısıdır.

Son birkaç on yıldır Peygamberin özyaşamöyküsünün öğretilmesinde önemli bir değişiklik meydana geldi. Geleneksel düşman, hatta hain Yahudi klişesi korundu ve bu klişeye yeni ve merkezi bir önem kazandırıldı. Fakat geleneksel düşünce biçiminin Yahudi’nin önemsizliği ve düşmanlığının etkisizliği yönündeki klişeleri kaybıldı. Bu olayların geleneksel ve modern anlatımları arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Birinci ve en belirgin farklılık kullanılan dilin saldırganlığı ve yapılan suçlamaların niteliğidir. Örneğin, 1960’larda Mısır eğitim fakültelerinde kullanılan bir ders kitabında şu satırların yer aldığını tespit ettik:

Yahudiler daima aynıdır, her zaman ve her yerde. Karanlık haricinde hiçbir yerde yaşayamazlar. Kötülüklerini gizli-den gizliye yaparlar. Korkak oldukları için ancak gizlendiklerinde kavga ederler...Kurdukları komploları bozmayı başaran Peygamber onlara nasıl davranmamız gerektiği hususunda bizi aydınlatmıştır. Günümüzde biz de Peygamberin yolunu izlemeli ve Filistin’i onların pisliklerinden arındırmalıyız.

Mısır’da okutulan başka bir ders kitabında, lise birinci sınıf öğrencilerinin din bilgisi kitabında şu satırlar geçiyor: “Günümüzün Yahudileri Muhammed’e zarar veren Yahudilerin torunlarıdır. Onlar Peygambere ihanet etmişler, onunla yaptıkları anlaş-

mayı bozmuşlar ve onun düşmanlarının safına geçmişlerdir... Günümüzde de Araplarla savaşmaktadırlar.”²⁶ Ayetullah Humeyni de, siyasi ilkelerini içeren İslami hükümete ilişkin kitabının önsözünde şöyle diyor: “İslami hareket, İslam’ı kötüleyerek, karalayarak ve çarpıtarak ona düşmanca davranmaya başlayan Yahudiler tarafından daha en başından zarara uğratılmıştır. Bu günümüzde de sürmektedir.”²⁷ Genel olarak, bu ülkelerdeki ders kitapları bir hayli siyasidir; yazım kuralları, dilbilgisi ve temel aritmatikle ilgili konular bile seçilen örnekler bakımından siyasi bir içerikle verilmekte ve ulusal duyguları güçlendirmek ve algılanan düşmana duyulan nefreti ve küçümsemeyi körüklemek için kullanılmaktadır. İsrail’i ve Siyonizm’i hedef alan düşmanlık elbette standart ve hemen hemen geneldir ve çok şiddetli bir dille ifade edilmektedir. Daima değilse bile sıklıkla bu tutum açıkça anti-Semitizme varmaktadır.

1968 ve 1969 yıllarında, uluslararası bir kuruluşun gözetiminde, belki de ilk kez, Arapça ders kitaplarının ayrıntılı bir içerik analizi yapıldı. Altı Gün Savaşı’ndan sonra, İsrailliler, fethettikleri topraklardaki BM mülteci kamplarında okutulan ders kitaplarını incelediler ve elde ettikleri bulgulara dayalı olarak UNESCO’ya resmi bir şikâyetle bulundular. Arap hükümetlerinin kendi ülkelerinde ve kendi okullarında ne yaptıkları, herhangi bir uluslararası örgütün, özellikle de İsrail’in talebiyle hareket geçen bir örgütün yetkisi dışında kalan bir iç meseleydi. Fakat mülteci kamplarındaki okullar Birleşmiş Milletler gözetimindeydi; bu okullarda görevlendirilen öğretmenler BM tarafından atanıyor ve bu okullar, büyük bir kısmı ABD tarafından karşılanan BM bütçesiyle eğitim veriyorlardı. Dolayısıyla, İsrail’in bu okulların çocuklara ırkçı anti-Semitizm aşıladıkları yönündeki şikâyeti göz ardı edilemezdi. Üçü de önde gelen Arapça uzmanları olan bir Amerikalı, bir Fransız ve bir Türk’ten oluşan bir UNESCO komisyonu görevlendirildi. Ürdün, Gazze Şeridi ve Lübnan’daki mülteci kamplarında okutulan 127 ders kitabını inceleyen Komisyon, tavsiyelerini dayandırdığı kriterleri şöyle açıklı-

yordu: “Bir topluluğu aşağılayıcı bütün kavramlar, tek başlarına hoşgörüsüzlük ifadesi olmaları bir yana, başka sonuçlarla birlikte bireyin en kutsal haklarının ihlaline yol açacağı için bütünüyle yasaklanmalıdır. Dolayısıyla ‘yalancı’, ‘dolandırıcı’, ‘sömürgen’, ‘aptal” gibi -bazı pasajlarda Yahudiler için kullanılan ve uluslararası anti-Semitizmin küçük düşürücü dilinin bir parçası olan terimlere müsamaha gösterilemez.” Komisyon başka sorunların yanı sıra özellikle ders kitaplarında yer alan din ve tarihle ilgili şu hususlara dikkat çeker:

Muhammed Peygamber ile Arabistan Yahudileri arasındaki ilişkiler sorununa, gençlerin, Yahudi toplumunun bütünüyle, İslam toplumunun uzlaşmaz düşmanı olduğu ve daima da olacağına inanmalarına yol açacak şekilde aşırı bir önem verilmektedir. Ayrıca bazı pasajlarda Yahudi toplumunu belirtmek için kullanılan küçük düşürücü ve zararlı ifadeler kabul edilemez... Son olarak, eğitimsel amaçlardan çok Yahudilere düşmanlık aşılama amacı güden alıştırılmalardan söz edilmelidir. Bu alıştırımların çoğu çıkarılmalı ya da yeniden yazılmalıdır.

Komisyon son olarak 127 ders kitabından, 14’ünün tamamen toplatılmasını, 65’inin değiştirilmesini ve 48’inin de değiştirilmeden okutulmasını önerdi. Hazırlanan rapor UNESCO’nun 4 Nisan 1969’da Paris’te toplanan 82. Genel Kurulu’na sunuldu ama yayınlanmadı. Kusurlu kitaplar BM kamplarından toplatıldı. Bunların çoğu, kitapların orijinal yayıncısı olan Arap devletlerinin eğitim bakanlıklarınca kullanılmaya devam edildi ya da benzer düşünceleri içeren başka kitaplarla değiştirildi.

Muhammed’in, Medine’nin Yahudi kabileleriyle mücadelesini de içeren özyaşamöyküsü Müslümanlar için belirgin bir ilgi kaynağıdır. Yahudilerle yapılan mücadelenin sunumu bile, modern dönemlerde yeni çarpıtmalar eklense dahi, son tahlilde İslamî gelenekteki unsurlara dayalıdır. Aynı şey, Müslümanların modern dönemlerde İsa’nın çarmıha gerilmesine yönelik ilgisi için geçer-

li değildir, zira bu olayın ne İslam tarihinde ne de İslam teolojisi-
sinde yeri bulunmaktadır.

İsa'nın çarmıha gerilmesini İslami kavramlardan çok Hıristi-
yanlığa ait kavramlarla anlatan Arapça yapıtlar günden güne ço-
ğalmaktadır. Bu ilgi 1962-1964 yılları arasında Roma'da toplanan
ve ünlü "Yahudi Tasarısı" -Yahudileri tanrı katillliği suçlamasın-
dan aklamaya yönelik bir karar tasarısı- üzerinde yoğunlaşan
İkinci Vatikan Konseyi sırasında doruk noktasına ulaştı. Daha ilk
başından Arap hükümetleri, bu kararın alınmasını önlemek için
Vatikan'a yoğun diplomatik ve başka baskılarda bulundular. Bu
yöndeki hareketlerinin gerekçesi Arap Birliği'nin 28 Ekim 1964
tarihli haber bülteninde şöyle açıklanmaktaydı: "Elbette, Hıristi-
yan Araplar Kutsal Kitapların değiştirilmesi yönündeki çabalara
karşı seslerini yükseltmişlerdir. Hıristiyanlığın beşiğinde yaşayan
bireyler olarak Araplar Hıristiyanlık tarihini daha iyi değerlendi-
rebilecek bir konumda bulunmaktadırlar. İşte bunun için Kon-
sey'in çabalarına karşı gelme gereği duymuşlardır." Aynı bülte-
nin sonraki sayısı (20 Kasım 1964) stratejiyi açıklar:

Yabancı ülkelerdeki tüm Arap büyükelçilerine, Roma'da-
ki Konsey'e katılan piskopos ve kardinallerle temas kurma-
rı ve onları, Konsey tarafından tartışılan Yahudi taslağının si-
yasi arka planı hakkında aydınlatmaları talimatı verilmiştir.
Arap büyükelçileri ayrıca belgeyle ilgili Arap görüşünü Vati-
kan'daki Papalık Sekreteryasına ve diğer makamlara açıklaya-
caklardır. Arap uluslarının bu yöndeki hareketi, Vatikan'la iyi
ilişkiler sürdürmeyi amaçlayan iyi niyet girişimi olarak yo-
rumlanmalıdır.²⁸

Son cümledeki nazik tehdit daha popüler yayınlarda daha
açık bir biçimde ifade edildi.

Saldırının öncüsü tabi ki Hıristiyan Arap kiliseleri ve Hıristi-
yan dünyasında belli bir saygınlığı olan Lübnân Hükümeti'ydi.
Fakat ötekiler de davayı benimsedi. Endonezya Devlet Başkanı
Sukarno böyle bir karar sonucunda ortaya çıkabilecek tehlikeler

konusunda Papa'yı uyarmak için Roma'ya özel bir ziyaret gerçekleştiren, Ürdün Dışişleri Bakanı Kadri Tukan Beyrut basınına "tarih İsa'yı ve Hristiyanlığı yok etmeye yönelik Yahudi emellerine tanıklık ettiği" için karar tasarısının geçmesi halinde ortaya çıkabilecek sakıncalara ilişkin uyarılarda bulunuyordu. Bir başka yazar ise, "Yahudilerin çektikleri iddia edilen acıların başlıca araç olarak kullanıldığı sürekli bir güç mücadelesinin safdilleri olan Siyonistleşmiş kardinallere" karşı uyarıda bulunmaktaydı. Papa VI. Paul'un 1963'de Kutsal Topraklar'a gerçekleştirdiği ziyaret bu konuya ilişkin çok sayıda yorumda bulunulmasına vesile oldu. Örneğin, Kamil el-Şinnawi, Kahire'de çıkan *Akbar al-Yawm* gazetesinin 14 Aralık 1963 tarihli sayısında yayımlanan makalede şu gözlemlerde bulunmaktaydı:

Yahudiler, sadece dinsel amaçlı bu hac ziyaretini dünya kamuoyunda, yeni Papa'nın, Yahudilere yöneltilen İsa'nın öldürülmesi suçlamasıyla ilgili bir düşüncesi olduğu izlenimini yaratmak için zaten suiistimal etmişlerdir. Şimdi de kendilerini bu suçlamadan kurtaracak, Vatikan'da bir yerlerde gizlenen... tarihi bir belgeden yine söz etmeye başladılar.

Bir Müslüman olarak ben, Yahudileri İsa'yı öldürmekle suçlamıyorum çünkü yüce Kur'an'a göre, Yahudiler İsa'yı ne öldürmüşler ne de çarmıha germişlerdir; sadece onlara böyle bir şeyi yapmış gibi gösterilmiştir.

Fakat tarihi gerçekler Yahudilerin İsa'ya karşı savaştıklarını, onu takip ettiklerini, kanını dökmek istediklerini, onu yalan söylemek ve gerçeği yansıtmayan iddialarda bulunmakla suçladıklarını, beklenen Mesih olduğunu inkâr ettiklerini ve rahiplerin Süleyman'ın mabedinde toplanarak onu çarmıha gerilmek suretiyle ölüm cezasına çarptırdıklarını ve bu ceza-yı, infaz edilmek üzere Roma makamlarına bildirdiklerini doğrulamaktadır.

Bu yaklaşık 1934 yıl önceydi ve o günden beri Yahudiler İsa'yı öldürmek ve çarmıha germekle övünmeye devam etti; derken Kur'an nazil oldu ve Yahudilerin İsa'yı öldürmedikleri-

ni ve çarmıha germediklerini belirtti; fakat Hristiyan inancı Yahudileri İsa'yı öldürmek ve çarmıha germekle itham etmeyi sürdürdü... Hristiyan dini, Yahudilerin İsa'nın kanını döktükleri inancına sıkı sıkıya bağlıdır, çünkü Yahudiler suçlarını kabul etmekte ve bununla gurur duymaktadırlar; çünkü Hristiyanlara ve genel olarak insanlara davranışları katiller ve vampirler gibidir. Bir Müslüman olarak ben Yahudilerin İsa'nın katili olmadıklarını iddia etmelerinden dolayı şoka uğramadım çünkü bu iddia benim dinsel inançlarıma uymaktadır; benim merak ettiğim husus, bu gafillerin neredeyse iki bin yıl önce işlediklerini kabul ettikleri bir suçtan dolayı yargılanmak ve temize çıkmak istemelerine neyin yol açtığıdır. Kennedy'nin kanı için adaletin tecelli etmesini talep eden birçok parmağın kendilerini gösterdiği bir dönemde, İsa'nın kanından dolayı vicdanlarını temizlemekte niye bu kadar ısrarcı davranmaktadırlar?... Bu ziyaretin Papa'nın Yahudilerin nitelikleriyle ilgili kanaatlerini değiştirmeyeceğinden eminiz çünkü zaten onlarla ilgili yeterince bilgi sahibidir. Ve onlarla bir araya geldikten sonra, onlarla ilgili çok daha fazla şey öğrenecektir.

4 Haziran 1964 tarihinde Ürdün'e gelen Papa'yı selamlayan Amman Radyosu'ndan yayınlanan bir yorum programında şu ifadelerde bulunuluyordu:

Tarihi olaylar onun (Papa'nın) yüce ruhunu daha da güçlendirecek; Papa Hazretleri o dönemde Yahudilerin nasıl davrandıklarını anlayacaktır... İki bin yıl kadar önce Yahudiler, dövdükten, aşağıladıktan ve işkence ettikten sonra İsa'yı çarmıha gerdiler. Ve on beş yıl önce de Filistin'i işgal ettiler. Filistin'in silahsız halkına saldırdılar ve çoğunu zalimane işkencelere maruz bıraktılar... Bunlar Yahudilerin atalarının alçaklıklarının ve on dokuz asır önce İsa'nın çarmıha gerilmesi ve aşağılanmasında sorumlulukları olduğunun kanıtıdır.

Bazı Vatikan gözlemcilerinin ifadesine göre Yakındoğu kilise-

lerinden gelen temsilcilerin baskısı karar tasarısının biraz yumuşatılmasına neden oldu. Fakat bu haliyle bile, Dünya Müslüman Birliği'nin (World Muslim League) hoşnutsuzluğuna yol açtı. Birliğin, Kasım 1964'te Mekke'de yapılan ve Suudi Arabistan baş müftüsünün başkanlık ettiği ve müftü Emin el-Huseyni'nin de katıldığı toplantısında şu açıklamada bulunuldu:

Düнкü gazeteler ekümenik konseyde ezici bir çoğunlukla kabul edilen, Yahudi halkını Allah'ın Peygamberi İsa'nın -Allah'ın rahmeti ve selameti üzerine olsun- çarmıha gerilmesi suçlamasından beraat ettiren kararı haber veriyorlardı. Siyonist çevrelerin ve onların işbirlikçileri olan sömürgeci güçlerin yaptığı gizli ve aleni manevralar böyle bir karar alınmasını kolaylaştırmış ve teşvik etmiştir. Dolayısıyla karar, tüm dini karakterini yitirmiş ve Siyonist düşünce için Hristiyan dünyasının desteğini kazanmayı amaçlayan siyasi bir hamle halini almıştır.

Toplantının sonunda ortaya çıkan belge, çarmıha gerilmeye ilişkin Hristiyan ve Müslüman görüşleri arasındaki farklılığa da değinerek şöyle devam etmekteydi:

Diğer yandan, Katoliklerin kendi dogmalarını yok etme ve kendi kurallarını değiştirme çabaları, değişmez ve değiştirilemez nitelikteki Kur'an'da yazanlara bağlılığımızı ancak daha da güçlendirecektir... Hristiyan halkların, Siyonizmin baştan çıkardığı ve birer işbirlikçi haline getirdiği papazlar güruhuna nasıl olup da dogmalarla oynama ve iki bin yıldır varlığını sürdüren dinsel suçlamaları yok etme izni verebildiğini şaşkınlıkla düşünüyoruz... Bu çabalar onların (Hristiyanların) Kutsal Kitaplarının bütünlüğü ve dogmalarının sağlamlığıyla ilgili şüpheleri güçlendirmiş; küfre ve materyalizme yeni bir silah sağlamıştır.²⁹

Arap sözcüleri tarafından öne sürülen düşüncelere rağmen,

Müslüman liderlerin kabul etmedikleri kilise konseyinin kararlarıyla ve inanmadıkları bir dogma tanımıyla bu kadar yakından ilgilenmek zorunda hissetmeleri çok tuhaftır. Belki de bu konuyla ilgili en iyi açıklama Londra'da çıkan *Economist* dergisi tarafından yapılmıştır. *Economist* Arap görüşüne göre, Yahudileri herhangi bir şeyden aklamamanın hiç de sırası olmadığına dikkat çeker.

İsrail'e karşı savaşın genelleştirilerek Yahudilere karşı savaşa dönüştüğünün belki de en açık göstergesi tüm Arap Birliği devletleri tarafından İsrail'e karşı konulan boykotun uygulanma biçimiydi. Resmi olarak boykot İsrail devletine ve İsrail'le ticaret yapan diğer ülkelerdeki tüm şirketler, kuruluşlar ve bireylere yönelikti. Boykot ticari faaliyetlerin yanı sıra kültürel etkinliklerle de ilgiliydi. Örneğin, İsrail'e yardım ettiğine ve refah sağladığına inanılan yapımcıların ya da o yapımcıların yaptıkları filmlerin yasaklanması da boykotun kapsamındaydı. Fakat uygulamada çok geniş bir boykot tanımı göze çarpıyordu. Her ikisi de açığa çıkan en azından iki olayda Müslüman ülkelere atanan büyükelçiler sırf Yahudi kökenli oldukları için reddedilmişlerdi. 1973 yılında, daha önce Suudi Arabistan'da görev yapmış saygıdeğer bir İngiliz diplomata büyükelçi olarak daha önce *agremen** verildiği halde, Londra'da çıkan bir Yahudi gazetesinde söz konusu diplomatanın Yahudi kökeninden söz edilince *agremen* derhal geri çekildi. Daha sonraları, Endonezya Hükümeti de aynı nedenle bir ABD büyükelçisini reddetti. Her iki durumda da, şahısların İsrail ve Siyonist hareketle bağlantılı olduklarına ilişkin en ufak bir belirti yoktu. New York Filarmoni Orkestrası'nın Malezya'ya gerçekleştireceği bir ziyaret, Malezyalı yetkililerin Ernest Bloch'un, "Çello ve Orkestra için İbranice Rapsodi" altbaşlığını taşıyan *Schelomo* isimli yapıtının programdan çıkarılmasını talep ettikleri ve bunun da kabul edildiği duyulunca Ağustos 1984'te iptal

* Devletler hukukunda bir devletin diğer bir devlete bir temsilci atamadan önce, bu temsilcinin gönderileceği devletin onayını alması (Ejder Yılmaz, Hukuk Sözlüğü, Ankara, 1992, s. 37.) (ç.n.)

edildi. Bu müzik eseri 1915'te, Balfour Deklarasyonu'nun ilanından üç yıl önce bestelenmiş ve besteci 1959 yılında ölmüştü. Malezyalı sansür memurlarının müziğin siyonist niteliğini nasıl tespit edebildikleri belirtilmedi. Muhtemelen altbaşlıktaki "İbraniçe" sözcüğü bu tespitte yeterli olmuştu.³⁰

Çok daha dikkat çekici bir olay, 1979 yılında Kahire'de düzenlenen bir tiyatro festivalinin organizatörlerine Yakup Sanua isimli Mısırlı bir Yahudi'nin yazdığı üç oyunu iptal etmeleri emredildiğinde yaşandı. Bu harekette iki şey dikkat çekiciydi: birincisi olayın Washington'daki Beyaz Saray'da Mısır'la İsrail arasında barış anlaşmasının imzalanmasından iki buçuk ay sonra meydana gelmesi; ikincisi ise 1912'de ölen Yakup Sanua'nın, yaşamı boyunca Yahudi işlerine en ufak bir ilgi göstermemiş ateşli bir Mısırlı vatansever ve milliyetçi bir gazetenin editörü olmasıydı.³¹ Nitekim, Mısırlı araştırmacılardan biri Sanua'nın Müslüman olduğunu bile iddia etmiştir.³²

Aynı ruh hali, 1979 Eylülü'nde düzenlenen Dördüncü Kahire Uluslararası Film Festivali'nde de kendini gösterdi. Başlangıçta, bazı değişim emareleri bulunmaktaydı. İsrail'e destek verdiği ve belki de Museviliğe geçtiği için filmleri Arap ülkelerinde o zamana kadar yirmi yıldır yasaklanmış bulunan Elizabeth Taylor gala gecesinde onur konuğuydu ve Devlet Başkanı Sedat tarafından kabul edildi. Çok sayıda İsrailli yapımcı, yönetmen ve aktör Mısırlı meslektaşlarının özel konukları olarak festivale katıldı. Festivali düzenleyenler, Mısır sinemalarında ilk kez Yahudi senaryolu ve Yahudi karakterli bazı filmlerin gösterilecek olmasından kıvanç duyuyorlardı. Fakat işler umulduğu gibi gitmedi. İlk kurbanlar, tuhaf bir biçimde Yugoslavlar oldular – Yugoslavya ki o zamana kadar hep Arapların safında yer almış ve İsrail'le hâlâ diplomatik ilişki kurmamış bir ülkeydi. Festivale katılan Yugoslav filminden, karakterlerden biri Yahudi olduğu gerekçesiyle 15 dakikalık bir bölüm kesildi. Bunun üzerine Yugoslav heyeti festivalden çekildi. İsviçre heyeti sansürün filmlerini tamiri imkânsız bir biçimde bozduğunu iddia ederek festivale karşı dava açma

tehdidi savurdu. Isaac Bashevis Singer'ın bir öyküsünden uyarlanan *The Magician of Lublin* isimli Amerikan filmi festival süresince havaalanı gümrüğünde tutuldu. Bir Yahudi ailesinin II. Dünya Savaşı'ndaki kaderini anlatan *The Garden of the Finzi-Contini* isimli bir İtalyan filminin, İbranice bir şarkının yer aldığı final sahnesi kırıldı.³³

İster hükümet tarafından isterse Mısır'da olduğu gibi gazetecilerin kendileri tarafından yapılsın, bu tür sansürlerin amacı Yahudilere sempati duyulmasına ya da daha kötüsü İsrail bakış açısının anlaşılmasına yol açabilecek herhangi bir şeyi ortadan kaldırmaktır. Sabra ve Şatila kamplarındaki katliamla ilgili Kahan Raporu'ndan daha önce bahsedilmişti. Aynı şekilde, UNESCO komisyonu tarafından incelenen ders kitapları "genellikle (fakat daima değil) Kudüs'ün Müslümanlar ve Hristiyanlar için taşıdığı dinsel önemden bahsederken, Yahudiler için taşıdığı sembolik önemden hiç söz etmemektedir – en hafif tabiriyle üzücü bir ihmal."

Günümüzde Arap ülkelerinde tarihe müthiş bir ilgi duyulmasına rağmen, Arap ve İslam tarihiyle ilgili devasa literatür Yahudilerin tarihine, hatta kendi Yahudi toplumlarının tarihine bile çok az ilgi göstermiştir. Esat Razzuk'un, Siyonizmle Talmud Yahudiliği arasındaki farkı ortaya koyabilmek için standart İngilizce çeviriden ve geniş kapsamlı bilimsel literatürden yararlanarak yazdığı kitap bu alanda tekidir. Yerel tarihle ilgili olarak, 1924 yılında Bağdat'ta bir Hristiyan Arap tarafından kısa bir kitap (Irak Yahudileri'nin tarihi) yayımlandı.³⁴ Bol miktardaki anti-Semitik polemiklerden ayrılan bu kitap tecrit edilmiş bir çaba olarak kaldı. Gerek ortaçağda gerekse modern zamanlarda İslam topraklarındaki Yahudilerin tarihi neredeyse tamamen göz ardı edilmiştir. Yahudi tarihini araştırma çabasına giren tarihçilerden çok azı, premodern dönemlerde Arap ülkelerinde yaşayan Yahudilerin kullandığı Judeo-Arapça'yı anlamalarını mümkün kılacak İbranice'yi öğrenmekte zorluk yaşamamıştır. Bu tarihçiler bundan dolayı İslam kaynaklarına ya da başka dış kaynaklara, çoğunlukla da Yahudi tarihçilerin İngilizce verdikleri eserlere dayanmak zorun-

da kalmışlardır. Şimdiye kadar yerel Yahudi tarihinin, Müslüman tarihçilerin ciddi bir biçimde ilgisini çektiği tek ülke, ülkedeki Yahudilerin tarihiyle ilgili birkaç kitabın ve makalenin yayımlandığı Mısır'dır. Bunlar, genel anti-Semitik sövgülerden çok daha iyi olmalarına karşın, yine de polemik amaçlı yazılardır. Bu tarz bir tutumun samimi bir inançtan ya da siyasi, sosyal ve akademik baskılardan ne derece etkilendiği her zaman belirgin olmamaktadır. Tarihte Yahudilerin rolü konusunu yeterince ağır bir dille ele almayan bir yazar sert eleştirilere maruz kalabilmekte hatta "Siyonist yanlısı" olmakla suçlanmaktadır. Buna karşın, Mısır üniversitelerindeki bilim adamları ve öğrenciler klasik ve modern İbrani edebiyatı da dahil olmak üzere İbrani araştırmalarına gitgide artan bir ilgi göstermektedirler. Bu araştırmalar, gerçek amaçları olan düşmanı anlamının çok ötesine geçmiş durumdadır. Bu yeni ilginin FKÖ Araştırma Merkezi tarafından paylaşılmadığı açıktır. İsrail'deki siyasi, sosyal ve ekonomik işlerle ilgili monografilerin çoğu arasında sadece biri, ünlü Filistinli yazar Ghassan Kanafani'nin yazdığı bir kitap edebiyatla ilgilenmiştir. Kitap, İsrail edebiyatını değil Siyonist edebiyatı incelemiş ve sadece İngilizcesi mevcut olan kitaplarla sınırlı kalmıştır, ki bunların çoğu İsrail edebiyatına ait değildir -örneğin Arthur Koestler'in *Thieves in the Night* ve Leon Uris'in *Exodus* isimli kitapları.³⁵

Yetmişlerin başlarında, 1973 savaşının sonrasında bazı Mısırlıların, ama taktik nedenlerle ama gerçekten barış arzusuyla, İsrail'le uzlaşmayı istediklerine ilişkin çeşitli belirtiler bulunmaktaydı. Enver Sedat'ın Kasım 1977'de Kudüs'e gerçekleştirdiği ziyaret ve bunu izleyen barış anlaşması Arap-İsrail ilişkilerinde ve sonuç olarak da Arapların Yahudilere karşı tutumunda köklü bir değişim meydana geleceğinin habercisi gibi gözüküyordu. Mısır kamuoyunun bu olaylara karşı tepkisi barış için derin ve gerçek bir arzu duyduklarını ve iki komşu halk olarak yan yana yaşamak istediklerini kesinliğe kavuşturdu. Mısır'a gelen ilk İsrailli turistler sıradan insanların sıcaklığı ve dostça tavırları karşısında hayrete düştüler. Fakat bu yeni ruh hali fazla uzun sürmedi, Mısır

medyasında asla bütünüyle kaybolmayan anti-Semitik temalar, çok daha güçlü bir biçimde yine hortladı.

Bu bozulmaya çeşitli etmenler katkıda bulundu. Bunlardan biri, Enver Sedat'ın Kudüs ziyaretinden 26 Mart 1979'da barış anlaşmasının kesin olarak imzalanmasına kadar süren uzun ve bazen de sert müzakerelerdir. Başka birçok insan gibi Mısırlılar da, İsrail başbakanı Menahem Begin'in Mısır devlet başkanının cesur ve yaratıcı jestlerine aynı nezaketle karşılık vermek yerine, önce hayal kırıklığına sonra da öfkeye yol açan uzun ve hukuki tartışmalar sürecini başlattığını düşünüyorlardı. Doğal ve mazur görülebilir bir biçimde, Mısır medyası, Begin'in politikalarını ve icraatlarını eleştirel, bazen de saldırgan bir biçimde yorumluyordu. Fakat bunu daha önceki dönemlerde meydana gelen herhangi bir olay için kullandıkları, tanıdık anti-Semitik kalıp yargılar söylemini kullanarak yapıyorlardı. Bu da aynı derecede doğal görülebilir fakat mazur görülemezdi. Mısır medyasında yer alan yorumlar İsrail medyasında çıkıyor bu da tutumların sertleşmesine ve ortamın gerilmesine katkıda bulunuyordu. İsrailliler, Barış Anlaşması'nın uygulanmasında Mısır'ın ayak diremesi olarak algıladıkları tutumlardan ve "normalleşme" adı verilen normal ticari, toplumsal, kültürel, bilimsel ve turistik ilişkilerin kurulmasının Mısır tarafından reddedilmesinden zaten hayal kırıklığına uğramışlardı.

Barış anlaşmasının kesin olarak imzalanması Mısır'da olumlu karşılandı ama Kudüs ziyaretinin doğurduğu sevinç ve coşkuya yol açmadı. İmzadan sonra durum daha iyiye gideceğine daha kötüleşti. İsrail'le ilgili en büyük şikâyet nedeni, anlaşmanın öngördüğü Filistin'in özerkliği hususunda ilerleme sağlanamaması; bir diğeri Batı Şeria'daki Yahudi yerleşimlerinin genişlemesi; bir diğeri iki ülke arasında Taba'yla ilgili ihtilafın -İsrail'in Sina'dan çekilirken talep ettiği ve elinde tuttuğu birkaç yüz yardalık toprak parçası- sürmesiydi. İsrail'in Haziran 1982'de Lübnan'ı işgali Mısır-İsrail ilişkilerini anlaşmanın imzalanmasından beri en düşük düzeyine indirdi ve Mısır medyasının, sadece İsrail ile Siyo-

nizmi değil, Yahudileri ve Musevileri de hedef alan dizginlerinden kurtulmuş bir tutum benimsemesine yol açtı.

Anlaşmanın imzalanmasından günümüze kadar Mısırlılar İsrail hükümetinden hep belli siyasi rahatsızlıklar duydular. Fakat, bu rahatsızlıkları gidermeye çalışırken genelde normal diplomatik ve siyasi eylemin sınırları içinde hareket ettiler. İsrail’le ticari ilişkileri asgari düzeye çekmekle beraber Arap Birliği boykotunu yeniden uygulamadılar. Mısırlıları İsrail’e gitmekten vazgeçirmeye çalıştılar ama, yüksek sayılarda gelmeye devam eden İsrailli Turistlerin Mısır’a girişlerini yasaklamadılar.³⁶ Tel-Aviv büyükelçisini geri çektiler ama ne büyükelçiliklerini kapattılar ne de Kahire’deki İsraillileri sınırışı ettiler. Mısır hükümetinin medya üzerindeki önemli nüfuzunu kullanarak, medyanın bu konuları işlerken aynı sınırlılığı göstermesini ve ırkçı, dinsel anti-Semitizm temalarına ve diline başvurmak yerine siyasi argümanlar öne sürmek ve tartışmalara girişmekle sınırlı kalmasını niçin sağlamadığı akla gelebilir.

Verilecek yanıtın bir bölümü alışkanlıklarda bulunabilir. İlk başta anti-Semitizm Avrupa’dan ithal edilmiş yabancı bir olguydu fakat zamanla çoğu yazarın bu hazır Yahudi karşıtı karalama sistemini kullanmaksızın Yahudi devletine ve liderlerine yönelik rahatsızlıklarını dile getiremedikleri, kabul edilmiş bir söylem haline gelmişti.

Anti-Semitik yapıtlardaki sürekliliğin ve depresmenin en güçlü etkilerinden biri Arap ülkelerinde, özellikle Suudi Arabistan ve Kuveyt’te kendisini göstermiştir. Enver Sedat İsrail’le müzakerele başladıığında ve nihayetinde de barış anlaşması yaptığında Arap Birliği’nden ve Arap ulusları toplumundan ihraç edildi, soyutlandı ve İsrail’e yönelmiş düşmanlık kadar büyük bir düşmanlığa maruz bırakıldı. O zamandan bu yana Mısır-Arap ilişkilerinde önemli bir gelişme yaşandı ve birbirini izleyen Mısır hükümetleri Arap kamuoyu tarafından bir ölçüde kabul görmeye başladılar.

Mısır’ın mesleki ve entelektüel çevreleri için Arap dünyasıyla ilişkilerin yeni bir şekle bürünmesi özel önem taşımaktadır. Mısır

uzun bir süredir, Arap dünyasının kitap, dergi, gazete, öğretmen, yazar ve gazeteci ihraç eden, deyim yerindeyse entelektüel reaktörüdür. Fakat bu yeni ilişki biçimi bazı sınırlılıklar getirmektedir. Yaşayan en büyük Arap romancı olarak görülen Mısırlı yazar Necip Mahfuz, İsrail’le barış içinde bir arada yaşama yanlısı açıklamalarda bulunup İsrailli yazarlarla yazışmalar yaptığıında, hemen hain yaftası yapıştırıldı ve kitapları Arap Birliği’nin boykot listesine sokuldu. Bu kitaplar hâlâ Arap ülkelerinde geniş bir biçimde dağıtılmak ve okunmakla birlikte sadece korsan baskıları yapılabilmektedir. Diğer iki önemli Mısırlı yazar, dramatist Tevfik el-Hakim ve hümanist tarihçi Hüseyin Fevzi de, barış anlaşmasını memnuniyetle karşıladıkları için aynı şekilde kınanmış ve yasaklanmışlardı. Arapça yayınların okunduğu en zengin pazara göz diken yazar ve yayıncıların yasaklanma getirecek herhangi bir şey yapmaktan kaçınmaları ve Suudi düşünce biçimine hitap eden tema ve tutumları benimsemeleri doğaldır. Birçok Suudi yayınında göze çarpan ateşli anti-Semitizmin nedeni bu olabilir.

Bu ve hiç şüphesiz başka nedenlerle anti-Semitizm Mısır medyasında güçlü bir etken olarak varlığını sürdürmektedir. Bu duruma birkaç örnek göstermek yeterli olabilir. Mısır’ın en ünlü yayınevlerinden biri olan Dar el-Hilal, her ayın en fazla satılan kitabını açıklar. Yayınevinin Nisan 1981’deki seçimi, Dr. Kamil Sa’fan’ın *El-Yahud, Tarikhan wa Akidatan* (Yahudiler, Tarihleri ve İnançları) isimli kitabıydı. Kitabın kapağında İbranice ve Musevilik uzmanı olarak tarif edilen ve “Yahudilerin sırlarını açığa çıkaracağı” belirtilen Yazar, Yahudileri incelemeye ilkçağlardan başlar. Firavun Yahudilere saldırmıştır çünkü “onlar Mısır’ın ekonomisini ele geçirmeye çalışmışlar” hatta “ülke halkına karşı kolonyalist güçlerle -Hyksos- işbirliği yapmışlardır”. Firavun da onlardan kurtulmuştur. Dr. Sa’fan Yahudilerle ilgili karalamalarında eklektik bir yöntem benimsemiştir. Ezici bir çoğunluğu Müslüman olan okuyucu kitlesine hitap etmesine rağmen, İslami temaların yanı sıra çarmıha germe de dahil olmak üzere Hristiyanlık temalarını da kullanmıştır. 1840’da Şam’da meydana gelen

ayın cinayeti öyküsünü tarihi bir gerçek gibi anlatır ve “Yahudi oyunları” yüzünden açığa çıkmadan kalan böyle başka olayların da meydana geldiğini iddia eder. Aynı şekilde modern dönemlerle ilgili olarak Benjamin Franklin’le ve dünyayı yönetme komplosuyla ilgili uyarıda bulunmadan da edemez. Bunları, Başkan Sedat’a yakınlığıyla bilinen, Mısır’ın önde gelen gazetecilerinden biri olan Enis Mansur’un bazı kitaplarının da aralarında bulunduğu aynı türde başka kitaplar da izledi.

Mısır’da, önemli ve gelişmekte olan bir basın özgürlüğü bulunsa da bu özgürlük, önemli hükümet politikalarını eleştirmeye kadar varmamaktadır. Dolayısıyla İsrail’le barış politikasına çok az ya da örtülü olarak muhalefet edilmiş bu da İsrail’e ve Yahudilere karşı saldırı halini alan dolaylı eleştirilere güç kazandırmıştır. Eğer Yahudiler doğaları gereği kötü ve hainseler -hainlik temasına yoğun bir vurguda bulunmaktadır- onlarla anlaşma bağitlemek güvenli ve akılcı olabilir miydi? Bu argüman örtülü bir biçimde dile getiriliyorsa da yeterince anlaşılırdı.

Anti-Semitik saldırının amaçlarından biri hükümeti eleştirmek olduğu için, anti-Semitik klişeler ister dinsel, ister sosyalist, isterse liberal olsun, tüm muhalif basında en sık ve en şiddetli şekilde yer alıyordu. Özellikle Resmi Arap Sosyalist gazetesi *el-Jumhuriyya* anti-Semitik propaganda da etkindi. Dolayısıyla 20 Kasım 1983 günü Muhammed el-Haywan isimli bir gazeteci, New York’taki Yahudilerle özellikle de Mısırlı Yahudilerle ilgili uzun bir makale yazdı. Yazdığı makalede iki revaçta temayı -anti-Semitizm ile Amerikan karşıtlığını- birleştirmişti. El-Haywan’a göre, New York barbar, acımasız ve ruhsuz bir şehirdi. Sakinlerini tüketen merhametsiz bir efendiydi. New York’taki kötü şeyler arasında en kötüsü Yahudiler, Yahudiler arasında da Mısırlı Yahudilerdi. Makale bir anti-Siyonistin tuhaf bir suçlamasıyla başlar: “Mısır Yahudileri İsrail’e gitmediler... gidenler de fazla kalamayacaklarını anladı... hepsi Amerika’ya geldi... özellikle New York’a” Yazar okuyucularını uyararak şöyle devam eder: “New York’a gideceklerle tavsiyem uyanık olmaları, özellikle Arapça

konuşanlara ve onların burunlarına dikkat etmeleridir çünkü onlar Yahudi'dir. Onlar Araplara karşı nefret duymakta ve sahip oldukları her şeyi çalmak istemektedirler." "Mısır Yahudileri İsrail'de yaşayamazlardı," diye devam eder yazar, "çünkü Müslümanları soymaya ve dolandırmaya alışmışlardı. İsrail'de diğer Yahudilere el atmaya başladılar ve hırsızlar başka hırsızları soyarak yaşayamayacakları için Arap turistleri soydukları New York'a gittiler." Makale bundan sonra da New York'taki Mısırlı Yahudilerin, Yahudi Belediye Başkanı'nın koruması altında çeşitli yasadışı işleri nasıl yönettiklerini anlatıyordu.

Solcu basının tonu da bundan daha iyi değildi. Sosyalist İşçi Partisi'nin yayın organı *al-Sha'b*'da 28 Haziran 1983 tarihinde yayımlanan bir makalede emekli bir büyükelçi, Saad el Fatatiri, "İslam uygarlığını yok etmeye yönelik 28 tane kültürel araç" sayıyordu. Bu iddianın başlangıç noktası Begin'e atfedilen kurgusal bir alıntıydı: "Sözde Arap uygarlığını yok edene ve onun külleri üzerinde kendi uygarlığımızı inşa edene kadar Araplara merhamet gösterilmemelidir." Büyükelçiye göre, belirgin siyasi ve askeri yöntemlere ek olarak İsrail, aralarındaki bölünmüşlüğü körükleyerek, isyanları ve iç savaşları kışkırtarak, Arap devletlerinin arasında ve içlerinde ekonomik ve toplumsal buhranlar yaratarak Arapları çevrelemeyi amaçlamaktadır. İsrail bu amaçla, Arap dünyasına kültürel olarak sızmaya yönelik, Dr. Fatatiri'nin ayrıntılı bir biçimde açıkladığı, bir dizi araç geliştirmişti. Resmi ve gayri resmi kurumlar (büyükelçilikler, araştırma merkezleri, tarih toplulukları, dostluk toplulukları ve bilimsel araştırma kisvesine bürünmüş diğer araçlar) aracılığıyla sızma; gelişmekte olan ülkelere teknik yardım; bilimsel ve kültürel mübadeleler; İsrail'i dünyaya Yahudilerin göstermek istediği biçimde sunan, Yahudileri İsa'nın kanını dökme suçlamasından aklayan [Vatikan] belgesiyle başlayarak Hristiyanları kendi yanlarına çekmeye çalışan; Nazi Almanyası'nda Yahudilerin öldürülmesini ve yok edilmesini abartan ve çarpıtan; İsrail'deki demokratik düzeni vurgulayan ve "onu Ortadoğu'nun tek demokrasi kaleşi ve bölgenin

tek modern devleti olarak göstermeye çalışan” Yahudi ansiklopedisinin tüm dillerde yayımlanması bu araçlar arasındaydı. Son paragraf, biraz şifreli de olsa, alıntılanmaya değer: “Bu sürekli tehdit gerçekten büyüktür ama Allah’a güvindikleri ve O’nun yardımına sığındıkları takdirde, Arapların parçalayıp yok edemeyeceği bir düşman değildir.”

En saldırgan anti-Semitik makaleler, Sosyalist ya da kökten-dinci basında değil, son yıllardaki demokratikleşme sürecinde kurulan Liberal Parti’nin yayın organı *al-Ahrar*’da çıktı. 19 Temmuz 1982 tarihli sayıda Dr. Yahya el-Rakhawi’nin bir makalesi Yahudi ve İsrail tarihiyle ilgili bazı yeni teoriler ortaya koyuyordu:

İsrail Devleti kurulup da dünyanın iyi niyetini kazandığında ve hem Doğu hem de Batı’daki birçok devlet tarafından tanındığında, bu tanınmanın nedenlerinden biri Doğu’daki ve Batı’daki halkların “Yahudiler” olarak bilinen insan müsveddelerinden mümkün olduğunca fazla sayıda kurtulmaktı. Bu güdünün arkasında başka ve gizli bir amaç da vardı: onları bir yerde toplamak; böylece zamanı gelince onları vurmak kolay olacaktı. Böyle fikirlerin Hitler’den daha zeki ama ondan daha korkak siyasetçilerin zihinlerini meşgul ettiğine hiç şüphe yok.

Bize gelince, bombardımanlar ve müzakereler, nutuklar ve mayınlar arasında, bir kez daha karşı karşıya kaldığımız sadece Siyonist sorununu değil Yahudi sorununu hatırlamalı, “Yahudi” ile “İsraili” arasında ayırım yapan araştırmaları gözden geçirmeli... ve “Yahudi” sözcüğünün anlamını yeniden tanımlamalıyız; böylece ilahi bir dinden veya insanlık tarafından zulme uğramış bir azınlıktan söz ettiğimizi düşünmeyiz. Her sözcüğün bir kökeni, gelişimi ve tarihi vardır ve günümüzde “Yahudi” sözcüğünün hem içeriği hem de anlamı değişmiş gözükmemektedir.

Dolayısıyla son zamanlarda din kisvesine bürünmüş ve bir toprak parçası üzerine yoğunlaşmış bir sorunla yüz yüze kalmış bulunmaktayız. Bu çatışmada, bu sorunla karşılaşan-

ların en bilgisi olan ve fakat insanlığın vücudundaki bu kanserli bölgenin tedavi edileceğinden umudu keserek insanlık adına hiç acımadan bütün Yahudileri yok etmeye çalışan büyük insan -Allah rahmet eylesin- Hitler örneğini görmezden gelemeyiz. Ve artık onun sezgilerinin haklılığı ortaya çıkıyor.

Makalenin diğer kısımlarında yazar bundan böyle iynin güçleriyle kötünün güçleri arasında meydana gelecek bir kozmik mücadeleden söz eder. Kötü elbette Yahudileri ifade etmektedir. Rakhawi sadece Siyonistleri değil Yahudileri de kast ettiğini vurgular ve hem “birey olarak Yahudileri” hem de “Devlet olarak Yahudileri” düşman görür. Yazara göre mücadele iki düzeyde meydana gelmektedir. Birinci düzeyde iynin güçleri yani Mısırlılar, Filistinliler ve diğer Müslümanlar Yahudilere karşı üstün gelebilmek için kendilerini Musevileştirmek zorunda kalacaklardır – şöyle ki zalim, acımasız, sahtekâr ve vicdansız olmak zorunda kalacaklar, dolayısıyla da kendi moral değerlerine bir ölçüde zarar vereceklerdir. Bu düzeyde “Papa ve Peder Capucci saklı kalmak üzere hocamız Humeyni, Allah kendisine uzun ömür versin, mücadelede bu rolü oynamaya en uygun kişidir,” diye düşünmektedir yazar. Bu ikinci ve daha yüksek düzeydeki mücadeleye -İnsanlıkla Musevilik arasındaki- ayrı bir önem kazandırmaktadır. Yahudilerle insanlık arasındaki mücadeleyi açıklarken yazar tuttuğu taraf olan “insanlıktan” “anti-Semitizmin aptalca suçlamaları”yla ilgilenmemelerini ister. Bu savaşta alınacak yenilgi, “insanlığın vücudundaki kanserli bölgenin kesilememesi” insanlığın yok olmasına neden olacaktır.

Bir tür yerel, önemsiz anti-Semitizmin etkisi altındaki hükümet yanlısı Mısır basını, bu düzeyde kötüleyici materyalleri normalde yayınlamaz. Barış anlaşmasının imzalanmasından beri ve İsrail-Mısır ilişkilerindeki iniş-çıkışlara rağmen, özellikle İsrail’de 1984 yılında bir koalisyon hükümetinin iktidara gelmesinden ve 1985 baharında İsraili bakan Ezer Weizman’ın Kahire ziyareti gibi olaylardan sonra kullanılan dilin tonunda bütünyle

gelişme meydana gelmiştir. Fakat hükümet karşıtı basın barış anlaşmasından beri anti-Semitik kampanyalarının şiddetini ve sıklığını arttırmış ve hükümet yanlısı medya, birkaç istisna hariç, bu kampanyalara karşılık vermeye yönelik çok az şey yapmıştır.

Bu anti-Semitik propaganda selinin kümülatif etkisi Ras Burqa olayında dramatik bir biçimde ortaya çıktı. 5 Ekim 1985'te, Sina'nın Nuwaiba bölgesine bağlı Ras Burqa isimli bir yerde, Süleyman Hatir isimli Mısırlı zihinsel özürlü bir jandarma üç yetişkin ve dokuz çocuktan oluşan bir grup İsrailli kampçıyı makineli tüfekle tarar. İkisi yaralı olmak üzere beş çocuk kaçmayı başarır. Kalan yedi kişi -dört çocuk (üçü kız biri erkek), iki kadın ve bir erkek (emekli bir yargıç)- ölür ya da sakat kalır. İsrailli görgü tanıklarına göre yakınlarda dolaşan Mısırlı jandarmalar yaralılara yardım etmemişler ve İsrailli bir doktorla diğer tatilcilerin yardım koşmalarını silah zoruyla engellemişlerdir. Dolayısıyla henüz ölmemiş olanlar da kan kaybından yaşamlarını yitirmişlerdir.

Dünyanın her yerinde deli bir asker cinnet geçirebilir. Yapılan ilk soruşturmadan sonra Jandarma Hatir'in ateş ettiği kişilerin kimlikleri ya da milliyetleri hakkında herhangi bir bilgisi olmadığı ve kendilerine ateş edilenlerin Hatir'e ne karşı geldiklerini ne de onu kışkırttıklarını açıkladı. Hatir'in söylediğine göre, ateş etmesinin tek nedeni, kampçıların yasak bölgeye geçmiş olmalarıydı. Yaralıların tedavi edilememesi bile düzensizliğe ve kargaşaya bağlanabilir. Çok daha vahimi, diğer Arap ülkelerinde de yankı bulan Mısır'daki muhalif basının tepkisiydi. Süleyman Hatir, hemen ulusal bir kahraman olarak kutlandı ve kendisine destek gösterileri düzenlendi. Bu şekilde davranmasını haklı çıkarmak için ölen İsraillilerin yaşı ve cinsiyeti gizlendi ve birbiriyle çelişen bir yığın fantezi üretildi – kampçıların gizli tesislerin (askerden arındırılmış bölgede ne tesisiyse) fotoğrafını çekerken yakalanan casuslar oldukları, bir Mısır bayrağı çıkararak yırttıkları, yarı çıplak İsrailli kadınların Süleyman Hatir'in Müslüman vicdanına dokunduğu ve hatta Hatir'e saldıran kampçıların onu, nefsi müdafaa için ateş etmek zorunda bıraktıkları iddia edildi. Bu öyküler

birkaç hafta okuyucularından ve izleyicilerinden gerçekleri gizleyen hükümet yanlısı medyada yalanlanmadan kaldı. Süleyman Hatir'e gelen kutlamalar çığ gibi büyürken, hem solcu hem de dinsel muhalefetin önde gelen Mısırlı entelektüelleri onu ve yaptığı eylemi alkışlıyorlardı. Sonunda Hatir de başkalarının kendisine biçtiği role büründü. Tanınmış Marksist siyasetçi ve yazar Halid Muhyiddin'e göre Süleyman'ın yargılanması Mısır'ın ve Arap kamuoyunun yargılanmasıydı. Nebil el-Hilali için rejimin Süleyman'ı suçlama nedeni işçiler ve öğrenciler yerine Siyonistlere ateş etmesiydi. Müslüman Kardeşler'in lideri Ömer el-Tilimsani, "Her Müslüman Süleyman'ın yaptığını, yapsaydı İsrail diye bir şey kalmazdı," diyordu – Ortadoğu sorununun çözümü için açıkça soykırım çağrısı. En öfke yaratan şey ise Süleyman Hatir'in deli olduğu yönündeki resmi açıklamaydı. Marksist yazar ve editör Lutfi el-Havli Hatir'e deli damgası vurulmasını Mısır ulusunun aşağılanması olarak görmekteydi. Nasırcı Arap Sosyalist Partisi'nin liderlerinden biri olan Ferid Abdül Kerim, Hatir'i, Mısır ulusunun, kurşunlarıyla "Camp David'in utanç verici sessizliğini bozan vicdanı olarak bağrına basıyor ve "tüm ulusun aynı çılgınlıkla uyanacağı" umudunu dile getiriyordu. Eski dışişleri bakanı Muhammed İbrahim Kamil, Hatir'in eyleminin İsrail'in Tunus'taki saldırganlığından sonra her Mısırlının ve her Arap'ın duyduğu öfkenin ifadesi olduğunu söylüyordu. Kahire Üniversitesi profesörlerinden Ali Hilal Dessouki, Hatir'den "kardeşim Süleyman" diye bahsettiği konuşmasında böyle bir dönemde Süleyman gibi insanların delilikle suçlanmasından hayrete düştüğünü ve dönemin sözde aklı başılığından duyduğu üzüntüyü ifade ediyordu. Aktör, Nur el-Şerif Hatir'e "hepimizin istediği şeyi yaptığın için sen içimizdeki en aklı başında adamsın" diye sesleniyordu. Mısır Barolar Birliği'nden Ahmet Nasır, tarihin "ihanet ve teslim anlaşmalarıyla yoldan çıkmayı reddeden yüce bir Mısırlı modeli" olarak Süleyman Hatir'e hak ettiği onuru bahşedeceğine inanıyordu.³⁷ Bu olağanüstü Süleyman Hatir kültü, yılın sonunda askeri mahkemede yargılanmaya başladığında doruk noktasına ulaştı.

Bunun sonucunda meydana gelen gösteriler, bir bakıma hükümet tarafından kendisine yönelmiş bir tehdit olarak da görüldüğü için hükümet yanlısı basın ilk kez olayın gerçek yüzünü ve kurbanların kimler olduğunu açıkladı. Mısır basınındaki kimi yazarlar hükümet yanlısı medyanın gerçeği gizleyip yalan haberlerin yayılmasına izin vererek hata yaptığını; bir kadın ve çocuk katilini ulusal kahraman haline getiren ve başkalarını da bu örneği izlemeye davet eden ruh halinden düştükleri dehşeti ifade ediyorlardı. 28 Aralık 1985 tarihli *el-Musawwar*'da yayımlanan çarpıcı makalesinde,³⁸ derginin editörü Makram Muhammed Ahmed, hikâyenin bütününe uzun uzadıya inceliyordu. Hatir'in sorgulamasına ait resmi tutanaklardan bazı alıntılar yapan Ahmet, hikâyeyi yalancı ve sorumsuz bir biçimde işlemesinden dolayı muhalif basını eleştiriyor ve olay karşı tarafta meydana gelseydi ve bir İsrail askeri Mısırlı kadın ve çocukları öldürseydi, en fanatikler de dahil olmak üzere İsrail'de bir tek kişinin bile bu olaya İsrail'in düşmanlarına karşı vatansever bir eylem özelliği atfetmeyeceğine ilişkin inancını ifade ediyordu.

Süleyman Hatir'in mahkûm edilmesi ve sonra da Ocak 1986'da cezaevinde intihar ettiğinin bildirilmesiyle bu bölüm o an için kapanmış gözüküyordu. Böyle dönemlerin Mısır'ın onur ve itibarı üzerinde yarattığı hasara ilişkin yeni doğmakta olan bilincin, ileriki dönemler için belli etkisi olacağı benziyordu.

Hiç şüphesiz Mısırlı yazarların, okuyucularına İsrail ve Siyonizmle ilgili tarafsız yorumlar vermesini beklemek için henüz çok erkendir. Fakat hiç olmazsa, kamuoylarına ve daha önemlisi okullardaki çocuklara yeni komşularının tarihini, dinini ve kültürünü biraz da olsa öğretirken, Avrupa anti-Semitizminin saçma ve şeytani fantezilerinden daha soğukkanlı ve daha gerçekçi bir yaklaşım tarzı benimsemeleri beklenebilir. Ne yazık ki, önemli sayıda Mısırlı bilim adamı, yazar, editör ve yayıncı kendilerini, Suudi Arabistan'ın düşünce ortamına ve kültürel bağımlılığına uymak zorunda hissederlerken medyada önemli bir değişim yaşanması pek olası gözükmemektedir.

Bu ÷lkelerde ve diğler Arap ÷lkelerindeki mevcut ortam, çok az Yahudi olduğu ya da hiç olmadığı, tek tük Yahudi turist geldiği -o da çoğunlukla kimliklerini gizleyerek- ve Yahudiler hakkındaki bir şeyler öğrenmek isteyen Arap okuyucu sadece Rahip Rohling'in cahil bağnazlığının ve anti-Semitik uydurmaca başyapıt *Protocols of the Elders of Zion*'un egemenliği altındaki literatürü bulabildikleri sürece değışmeyecektir.

DOKUZUNCU BÖLÜM YENİ ANTI-SEMITİZM

Yahudiler ve Samiler, Musevilik ve İslam, Siyonizm ve anti-Semitizm gibi terimlerin anlam ve çağrışımlarının daha iyi, ya da en azından daha geniş bir biçimde anlaşılmasıyla başlangıçta sorduğumuz soruya -Arap İsrail mücadelesinde anti-Semitizme ya da daha özelleştirmek gerekirse normal siyasi çatışmanın hatta farklı halklar arasında ortaya çıkan normal düşmanlık ve önyargıların ötesine geçen derin ve özel Yahudi nefretine ne kadar önem atfetmeliyiz?- daha makul ve daha bilgili bir yaklaşımla yanıt arayabiliriz.

Bu soruyu ele alırken öncelikle Arap-İsrail çatışmasının hangi yönleriyle ilgilendiğimizi kesin olarak belirlemeli; ikinci olarak da bu sorunlarla ilgili bütün tartışmaları uzun süreden beri zehirleyen bazı kalıcı mitlerden kurtulmalıyız.

Birinci nokta bakımından: bu sorgulama, ister doğrudan isterse dolaylı olarak müdahil olsun, bu çatışmanın taraflarında -İsraililer ve Filistinliler, Yahudiler ve Araplar, bölgede çeşitli çıkarları olan süper güçler daha az güçlü devletler- böyle bir nefretin oluşmasıyla; ve özellikle de politika oluşturulmasında, müdahil tarafların kullandığı taktiklerin seçiminde ve bu sorunların 'medya tarafından kamuoyu önünde tartışılmasında anti-Semitizmin etkisiyle ilgilidir. Sorgulamamız, Arap-İsrail çatışmasının doğruları ve yanlışlarıyla ya da öne sürülen kimi olayların günahları ve sevaplarıyla doğrudan ilgili değildir. Daha genelleştirmek gerekirse, bu sorgulama çatışmanın ırk, nefret ve önyargıyla ilgisi olmayan hiçbir yönüyle ilgili değildir.

İsraililer, diğer Yahudiler ve Yahudi yandaşları arasında İsrail ya da Siyonizm düşmanlığını anti-Semitizmle eş tutma ve Arafat'ı, yeni ve başarısız bir Hitler, FKÖ'yü de günümüzün Nazi SS kıtası olarak görme eğilimi bulunmaktadır. Kesin olarak söylemek gerekirse bu yanlış bir eşleştirmedir. Hem kökenleri hem de esas itibarıyla Arap-İsrail çatışması siyasi bir çatışmadır -halklar ve devletler arasında, önyargı ya da zulüm gibi nedenlere değil reel politikla ilgili sorunlara dayanan bir uyuşmazlık.

Fakat Arap-İsrail uyuşmazlığı normal bir çatışma örneği olmakla birlikte kendisini biricik kılan bazı anormalliklere de sahiptir. Bu anormallikler biri hariç tüm Arap devletlerinin İsrail'i resmen tanımayı ya da İsrail'in resmi temsilcileriyle müzakerelerde bir araya gelmeyi reddetmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu durum neredeyse kırk yıllık İsrail mevcudiyetinden ve Arapların bir dizi siyasi ve askeri yenilgisinden sonra bile varlığını sürdürmektedir. 1984 yılında İsrail'le müzakere eden ve doğrudan bir anlaşma imzalayan Lübnan anlaşmadan çekilmek zorunda bırakıldı ve Lübnan hükümetinin, ülkesini barışçıl bir biçimde işgalden kurtarma amacıyla da olsa, İsrail'le siyasi temas kurmasına izin verilmedi. Lübnan'ın aksine bağımsız bir dış politika çizgisi izleyebilecek ve İsrail'le bu tür ilişkilere girebilecek güçte olan Mısır hemen hemen bütün Arap devletlerince lanetlendi; bunlar-

dan çoğu Kahire'yle diplomatik ilişkileri kesti ve Mısır da tıpkı İsrail'e yapıldığı gibi tecrit edildi. Belki de en çarpıcı olan Birleşmiş Milletler'de ve ona bağlı kuruluşlarda tekrar tekrar alınan İsrail'i yok sayan sembolik kararlardır -Arap devletlerinin nihayetinde İsrail için öngördükleri sonun bir tür simgesi. En sert uyuşmazlıklarda bile -Fransa ve Almanya arasındaki Alsace-Lorraine üzerindeki uyuşmazlık, Türkiye ile Yunanistan arasında Kıbrıs ve Ege sorunları nedeniyle çıkan uyuşmazlık, Çin-Japonya, Hindistan-Pakistan, İran-İrak arasındaki uyuşmazlıklar gibi- taraflardan biri diğer tarafı yok saymamış, diyalogu bütünıyla reddetmemiş ve karşı tarafı yenilgiye uğratmanın yanı sıra onu bütünıyla yok ederek haritadan sileceğini ilan etmemiştir. Bazı Arap ülkelerindeki devlet adamları artık özel konuşmalarda ya da yurtdışında, İsrail'le barış içinde bir arada yaşamaktan ve barıştan söz etseler de Mısırlılar hariç, çok azı bunu geleneksel muğlak ifadelerin ötesine geçen kavramlarla açıkça ve ülke içinde dile getirebilmektedirler.

Öyleyse bu biricikliğin -neredeyse kırk yıl geçtiği halde hâlâ dinmeyen bu özel öfkenin- altında yatan nedir? Bazılarına göre bunun nedeni, Filistinlilerin yerlerinden edilerek komşu ülkelere göç etmek ve buralarda kalabalık gruplar halinde mülteci kamplarında yaşamak zorunda bırakılmalarıdır. Nedenler ne olursa olsun -ister İsrailliler tarafından yerlerinden edilmiş olsunlar, ister liderleri bu yönde emir vermiş olsun isterse evlerinin yakınında patlak veren savaştan dolayı kapıldıkları panik haliyle kaçmış olsunlar- yaşadıkları insanlık trajedisi ve şimdiye kadar katlanmak zorunda kaldıkları acılar hiç şüphe yok vahimdir.

Fakat Filistinli mülteciler sorununun çözümsüzlüğü, bir siyasi sorunun nedeni değil sonucudur. Sorunun, tıpkı zalim yüzyılımızın başka yerlerde yaşanan diğer sorunlarında olduğu gibi, başka bir yere yerleştirme ve bir kısmının da ülkelere geri dönme yollarıyla çözülememesi, Filistin liderlerinin ve Arap devletlerinin iradelerini bu yönde koymalarından kaynaklanmaktadır. Gerçekten, mülteci kamplarını ve içlerindeki mutsuz sakinleri

bu kadar uzun bir süredir korumak ve petrol zengini Arap ülkelerinin büyüyen ekonomilerinin, Mısır, Yemen, Afrika, Hindistan, Pakistan, Sri Lanka hatta Kore ve Filipinler'den bile işçi çektiği ve çalıştırdığı bir dönemde, bu ekonomiler tarafından özümsemesini engellemek büyük bir başarıdır.

Öyleyse duyulan bu öfke -birçoklarının öne sürdüğü gibi- İsrail devletinin denizin öte tarafından gelen yabancılar tarafından yaratılmasından ve İsrail'in kurulduğu topraklarda yaşayan birçok kişinin yerinden edilip kalan kısmının da fethedilen halk statüsüne indirgenerek kendilerine daha önce yaşamadıkları bir ülkenin dayatılmasından kaynaklanıyor olabilir mi? Elbette bu olaylar derin bir kızgınlık duygusuna yol açmıştır. İsraillilerin "ötekiler" olarak algılanması Arap ülkelerinde ve diğer Müslüman ülkelerde doğan İsrailli Yahudi çoğunluğa rağmen hâlâ sürmektedir. Fakat bu olaylar biricik olmaktan uzaktır. Batı Yarımküre'deki hemen hemen tüm egemen devletler -ve başka yerlerdeki birkaç devlet- bu şekilde kurulmuştur.

Özellikle Müslümanlar açısından, eski Müslüman topraklarının gayrimüslim işgalcilere kaybedilmesi utanç ve öfkeye neden olan ağır bir darbedir. Fakat bu da eşi benzeri görülmemiş bir şey değildir, zira daha önce birçok kez yaşanmıştır. Ortaçağın sonunda Portekiz ve İspanya'nın yitirilmesinden Osmanlı İmparatorluğu'nun uzun süren gerileme evresinde güneydoğu Avrupa'daki Müslüman toplumlar ve vilayetler üzerindeki egemenliğinin tek tek sona ermesine kadar Müslümanlar Hristiyanlara birçok ülke kaybetmiştir. Karadeniz'in kuzey ve doğu kıyılarındaki, Hazar civarındaki ve Orta Asya'daki eski İslam toprakları Rus İmparatorluğu'na katılmışlardır. Bunlar hâlâ Sovyetler Birliği'nin parçasıdır ve kaderleri Moskova tarafından belirlenmektedir. Çok daha sonraları, Müslüman Afgan devletinin istila ve işgal edilmesi ve Sovyet emperyal sistemine sokulması, milyonlarca Afganlının da sürgün edilmesi ne Müslüman hükümetlerin ya da halkların dik-kat çekici bir tepkisiyle karşılandı ne de ilgisiyle.

Peki Filistin'in sona ermesi ve İsrail'in doğmasına yönelik

Müslüman tepkisindeki bu özel öfkenin nedeni neydi? Kısmen bunun nedeni Filistin'in konumuyla -zira bu bölge İslam dünyasının Arap çekirdeğinin tam kalbinde bulunmaktadır- ve Mekke ile Medine'den sonra İslam'ın üçüncü kutsal şehri sayılan Kudüs'ün Filistin topraklarında bulunmasıyla ilgilidir. Fakat hepsinin ötesinde, sayısız konuşmada ve yazıda açıkça görüldüğü üzere bu öfke duygusu Müslüman Arap ordularına, dramatik yenilgiler tattırarak Müslüman Arap nüfusa kendi yönetimlerini dayatanlardan kaynaklanmaktadır. Galipler, aşırı utanç duyulmaksızın egemenlikleri altına girilebilecek ne bir dünya dininin müritleriydiler ne de emperyal bir devletin güçlü orduları - İspanya'nın Katolik kralları, geniş İngiliz İmparatorluğu, devasa ve zalim Rusya değildi; daha önceki küçük görülmüşlükleri zaferlerini özellikle utanç verici kılan dağınık, güçsüz az sayıdaki Yahudi idi.¹

Bu algılama hâlâ tek başına anti-Semitik değildir. Zira Yahudilerin nesneler dünyasında bir yeri olduğunu yadsımamaktadır. Fakat, bu algılamada Yahudiler, hoşgörülen tebaa bir azınlık olarak mütevazı bir yere sahiptir; dolayısıyla fatih ve yönetici olarak ortaya çıktıklarında Tanrı'nın evrensel düzenine karşı gelmişlerdir. Aynı tür öfke duygusu, 1919'da Yunanlılar Batı Anadolu'yu işgal ettiklerinde Türklerin tepkisinde ortaya çıkmıştı. Türkler Yunanlı işgalcileri yenip Yunanistan'a geri göndererek öfkelerini yatıştırabildiler. Araplar ise, büyük çoğunluğu gönderilecek bir yeri bulunmayanlardan oluşan İsraillileri yenemediler.

Birinci Arap-İsrail savaşından sonra bazı başarısız diyalog girişimleri oldu fakat 1956 ve 1967 savaşlarıyla bu girişimler sona erdi. İsrail'in 1948 ve 1949'daki zaferleri görece küçüktü ve sert çatışmalar ve ağır kayıplardan sonra kazanılmıştı. Bu savaşlardan sonra İsrail vatandaşı olarak görece küçük ve sessiz bir Arap nüfus kalmıştı. Bu olaylar bile bir şok duygusu uyandırdı. "Siyonist çetelerin", birkaç Arap ordusunu hızlı, ağır ve kolay bir biçimde yenilgiye uğratması, geniş ve sesi çıkan Arap nüfus üzerinde İsrail askeri yönetiminin tesis edilmesiyle katmerlenen dindirilemez bir utanç duygusuna yol açtı. Araplar için Yahudi egemenli-

ğini tanımak zaten yeterince zordu. Yahudi egemenliğı altında hatta bu egemenliğin yanı başında yaşamak daha zordu. Bu yenilgilerin sonrasında ve bunların nedenlerini açıklama amacıyla Arapların, İsrail devleti, Siyonizm ve Musevilikle ilgili tartışmalarına Nazi tipi anti-Semitizm hâkim oldu. 1973'de Mısır'ın Süveyş'teki başarıları ve Sina'nın bir kısmının geri alınması bu utanç sadece kısmen dindirdi; fakat bunlar Enver Sedat'ın Kudüs'e ziyarette bulunmadan önce gerçekleşmesi gereken şeylerdi. Ve bu ziyaretle belki geleceğe ilişkin bazı umutlar beslenebilirdi.

Sorunun Ortadoğu politikasıyla çok az ilgisi bulunan bir başka boyutu daha vardır. İsrail devleti, içinde ağırlıklı olarak Yahudilerin yaşadığı bir Yahudi devleti olarak doğduğu ve Filistin sorunundan bağımsız olarak Yahudilerden nefret eden insanlar bulunduğu için anti-Semitizm, tutumları hatta bazen politikaları ve icraatları belirleyen bir etmen olabilmektedir. Bu ne ölçüde ve hangi koşullarda olabilmektedir? Bu soru, soruna müdahil farklı gruplar bakımından ele alınabilir. Siyonizm ya da İsrail karşıtlığının mutlaka anti-Semitizmden esinlenmesi gerekmiyorsa da bazı durumlarda bu olasılık da dışlanmamalıdır. Siyonizm muhaliflerinin ya da İsrail'i eleştirenlerin doğrudan ya da dolaylı (gizli anti-Semitik) motiflerden etkilenip etkilenmediğini belirlemek için her bir durum -hükümet, parti, grup yada birey- ayrı ayrı incelenmeli ve bunu yaparken belirleyici özel kriterler aranmalıdır.

Bu genellikle fark edilmesi zor bir ayırımdır. Bazen şiddetli sövgülere alışmış, uzun ve sert bir savaşa girmiş bir toplumun saldırgan hatipleri ve gazetecileri kolaylıkla -mutlaka doğru olması gerekmez- anti-Semitizm ifadesi olarak gösterilebilirler. Buna mukabil daha gelişmiş bir kültürün dikkatli bir biçimde ayarlanmış eleştirileri, anti-Semitizmin şifreli dilini bilmeyenler için gerçek kanıların ifadesi olarak algılanabilir. Hararetin yüksek ve kullanılan dilin sert olduğu Arap dünyasında dürüstçe yapılan yorumlar bağnazlık olarak yorumlanabilir. Kontrollülüğün ödüllendirildiği ve farklı sosyal normların geçerli olduğu Batı'da ise tersi mümkün olabilmektedir.

Arap dünyasında bu ayrımı yapabilmek, Batı'dan daha kolaydır çünkü Araplar, yaşamsal çıkarları tehlikede olarak ve doğrudan sorunun içindedir. Araplar İsrailileri, liderlerini ve destekçilerini her türlü şeytani kötülükle suçladıklarında düşmana karşı normal savaş zamanı propagandasından başka bir şey yapmıyor olabilirler. Bu propagandanın içeriği ve dili, özellikle İsraili politikacıların, bilim adamlarının ve gazetecilerin büyük çoğunluğunun Arapları tartışırken kullandıkları üslupla kıyaslandığında aşırı gelebilir, fakat iki dünya savaşı sırasında her iki tarafın davranışlarında büyük koşutluklar bulunabilir. Arap sözcüleri Beg'in'i Adolf Hitler ve Cengiz Han'a benzetirlerken bu suçlamalar Batı'yı şoke edebilir ve Yahudileri çileden çıkarabilir, fakat Adolf Hitler'in kısa bir süre öncesine kadar çok hayran olunan bir lider olduğunu ve Arap Birliği genel sekreterinin Filistin Mandası'nın 1948'de Araplar tarafından işgal edildiğini duyururken Arap ordularını İsrail'e getireceği yıkımın Moğol işgalcilerin yani Cengiz Han'ın torunlarının yaptıklarıyla eşdeğer olacağı yönündeki açıklamasını hatırlamamız bunların Araplar arasındaki etkisini daha iyi değerlendirmemizi sağlayacaktır. Bu bağlamda, üniversitelere kabul edilmek için yeterli bir eğitim düzeyine sahip Amerikalı genç öğrencilerin, bundan birkaç yıl önce, kampus polisini Nazi Gestaposuna benzettiklerini ve Amerikalı politikacılarla akademisyenleri Avrupa'yı yıkıma götüren, dünyayı ateşe veren ve milyonlarca insanın ölümüne sebep olan iğrenç zorbalarla kıyasladıklarını hatırlayabiliriz. Eğer Amerikalı öğrenciler bile demokrasinin bazı kusurları ile faşizmin temel kötülüğü arasında bir farklılık göremiyorlarsa her iki hükümet biçimi hakkında da doğrudan bilgi sahibi olmayan genç Araplardan daha iyisini yapmaları beklenemez.

İsrail'i tarif etmek için, Batı ve özellikle de Doğu Avrupa'da Nazi teriminin kullanılması çok farklı bir konudur. Arapların ve Amerikalıların çoğunun aksine Avrupalılar Nazizmin ne olduğunu ve Nazilerin Yahudilere ne yaptığını ilk elden bilmektedirler. Bunu bildikleri için de bu tür karşılaştırmaların saçmalığının ay-

rımında olmaları gerekir. Bu karşılaştırmaları yaparken kendi tutum ve güdülerine ilişkin ciddi ve endişe verici sorulara neden olmaktadırlar.

Araplar tarafından sürekli yinelenen İsrail devletinin parçalanması ve “Siyonist toplumun yok edilmesi” eğilimi bile, tek başına, mutlak bir anti-Semitizm ifadesi sayılmamalıdır. Çoğu Arapın nazarında, İsrail devletinin kurulması bir adaletsizlik ve mevcudiyeti de sürekli bir saldırdır. Bu görüşü benimseyenlere göre bu adaletsizliğin giderilmesi ve bu saldırının son bulması meşru siyasi amaçlardır.

Aynı şey, İsrail ve Yahudilerle ilgili devasa ve gün geçtikçe de büyüyen Arapça eserler için söylenemez. Arap sözcüleri, İsraili-lerin kötülüklerini eleştirmekle yetinmeyip bu kötülükleri tarihleri boyunca gözlemlenebilecek doğuştan gelen ırksal Yahudi özelliklerine atfettiklerinde; dahası, Yahudi halkının tamamını ayin cinayeti gibi rezil suçları işleyen ve dünyayı ele geçirmek için gizli komplolar peşinde koşan insanlar olarak suçladıklarında; bu suçlamaları Avrupa anti-Semitik literatürünün standart uydurmacalarıyla belgelemeye çalıştıklarında ve bu uydurmacaları tüm dünyaya yaymak için çaba ve kaynak seferber ettiklerinde, hiç şüphesiz bu tür şeyleri yazan ve yayan Araplar, yüzyıllardır Hristiyan Avrupa tarihinde göze çarptan farklı olmayan anti-Semitik faaliyetlerle meşguller demektir. Bütün bu faaliyetlerin çapı göz önüne alınarak, Arap hükümetlerinin bundan sonra anti-Semitik politikalar izleyip izlemeyecekleri; bu tür politikaların niçin benimsendiği, nereye kadar varacakları ve etkilerinin ne olduğu soruları sorulmalıdır.

Araplar, İsrail’e muhalefetleri çıkar çatışmasından kaynaklanan yegâne grup değildir. Arapların İsrail’e duydukları husumet gerçek bir rahatsızlığa, karşılıklı özel çıkar ve iddialara ilişkin gerçek bir uyuşmazlığa dayanmaktadır. Bu çatışma önyargıyla gölgelenebilir; önyargıyla ifade edilmekten etkilenebilir. Fakat tek başına önyargıdan kaynaklanmamaktadır. Aynı şeylerin çoğu -farklı ölçülerde de olsa- İsrail’in diğer muhalifleri için de söyle-

nebilir. Örneğin Sovyetler Birliği İsrail'e karşı düşmanlık beslemek için hem iç hem de uluslararası siyasi nedenlere sahiptir. Şurası açıktır ki, Batı'ya sadece siyasi olarak değil, kurumları ve yaşam tarzıyla da bağlı güçlü bir devletin Ortadoğu'daki varlığı Sovyet çıkarlarıyla bağdaşmamaktadır. Sovyetler, gerçek bağlılıklarla desteklendiğinde ve sadece yönetimdeki liderlerin dönemsel seçimlerine bağlı olmadıklarında stratejik ittifakların daha etkili ve güvenli olduklarını çok iyi bilmektedirler. İşte bu nedendir ki Sovyetler, siyasi ve stratejik ittifaklardan pek hoşnut olmamakta ve yeterli nüfuza sahip oldukları ülkelerin rejimlerini ve toplumlarını kendi kafalarındaki imaja göre yeniden biçimlendirmek istemektedirler. İşleyen Batı tarzı demokrasiler yaratmak daha zordur, işte bu bakımdan Amerika dezavantajlı konumdadır. Fakat diğer taraftan işleyen, Batı tarzı demokrasileri yok etmek daha zordur ve bunların varlıkları da Sovyetlerin aleyhinedir. Sovyetler Arapların İsrail'e karşı duydukları düşmanlık üzerine oynayarak bazı siyasi kazanımlar elde etseler de, zaman bunların geçici olduğunu gösterdi.

Fakat İsrail ve Siyonizm'e yönelik Sovyet düşmanlığı, bazen, Ortadoğu'daki mücadeleyle ilgisi olmayan başka nedenlerden de kaynaklanabilmekteydi. Nazilerin aksine Ruslar, Yahudi karşıtı politikaya bağlı değillerdi ve anti-Semitizme yönelik tutumları da onu kınamaktı. Eğer çıkarları gerektiriyorsa taraf değiştirmekte hiçbir sakınca görmüyorlardı ve nitekim 1940'ların sonunda kısa bir süre öyle de yaptılar. Sovyet diplomasisi İngiltere'ye karşı İsrail'i destekledi. Nitekim, yeni Yahudi devletinin Arap ordularının 1948'deki saldırılarına direnmesini mümkün kılan Doğu Bloku'ndan gelen silahlardı. Fakat o dönemden beri Sovyetler Birliği yönünü diğer tarafa çevirerek destekçileri ve uydularıyla birlikte hem İsrail'e hem de Siyonizme karşı sürekli bir düşmanlık politikası izledi.

Bu politika siyasi gerekçelerle açıklanabilir ve Sovyetler Birliği bağlamında mazur görülebilir olsa da bazı özellikleri dikkat çekicidir. Bu özelliklerden biri, hem İsrail'den bahsederken hem

de bu devleti tartıştırken, gerek diplomatik ve bilimsel ifadelerde gerekse açık propaganda da kullanılan dilin şiddetidir. Komünist siyasi hakaretin standartlarıyla bile İsrail'i ve bu devletin icraatlarını kınarken kullanılan sövgü dikkat çekici bir biçimde şiddetlidir ve yıllar geçtikçe tutarlı bir biçimde güçlü kalmıştır –belli bir zaman dilimi içinde şu ya da bu şekilde Sovyetlerin hoşnutsuzluk duymasına yol açmış herhangi bir hükümete, rejime, akıma, halka ya da ideolojiye karşı kullanılan dilden çok daha uzun bir süre.

Belki de çok daha dikkat çekici olan Sovyetler Birliği'nin iki farklı vesileyle İsrail'le diplomatik ilişkileri kesmesidir. Bu, Sovyetler Birliği'nin, ilk dönemlerinden beri, en tehlikeli ve en belirgin düşmanlarına karşı bile asla takınmadığı bir tutumdur. Sovyetler Birliği, siyaseten düşman topraklarda bile diplomatik ve konsüler misyonlarını açık tutmaya büyük önem vermiştir. Sovyetler, Varşova'da bir Sovyet büyükelçisinin öldürülmesinden sonra Pilsudki Polonyası'yla; Faşist İtalya'yla, Avusturya'yı ilhakından ve Çekoslovakya'yı işgalinden sonra Nazi Almanyası'yla bile mümkün olduğunca uzun süre diplomatik ilişkileri sürdürmeye özen göstermişlerdir. Ne de daha yeni dönemlerde, kendilerine karşı gelen devletlerle ya da düşman güçlerin Avrupa, Asya, Afrika ya da Amerikalardaki kuklaları olarak gördükleri devletlerle diplomatik ilişkileri kesme gereği duymuşlardır. Emperyalist ya da faşist olmakla suçladıkları, hatta komünizmi ezen ve çok sayıda komünisti idam eden Endonezya gibi azılı komünizm karşıtı rejimlerle bile ilişkilerini sürdürmeye daima dikkat etmişlerdir. Şiddetli ideolojik ve siyasi çatışmalara rağmen Yugoslavya ve Çin gibi muhalif komünist rejimlerle de ilişkilerini kesmemişlerdir. Bu tür bir rejimle ilişkiler 1961 yılında Arnavutlukla kopmuş, fakat bu yöndeki inisiyatif Sovyetler'den değil Arnavutluk'tan gelmiştir. Sovyet uydularının çoğu Arnavutluk'la diplomatik ilişkilerini sürdürmüş, Sovyetler'in ilişkilerini tamir etme çabaları ise boşa gitmiştir.

Buna mukabil, Sovyetler İsrail'le diplomatik ilişkilerini iki kez

koparmıştır. Birincisi, Moskova'daki sözde Doktorlar Komplosu olayının meydana geldiği ve Sovyetler'in Tel Aviv büyükelçiliğinin bahçesinde küçük bir bombanın patladığı 1953 yılındadır. Bu olayın sorumsuz münferit bir hadiseden başka bir şey olmadığına ilişkin en ufak bir şüphe yoktu. Bir süre sonra diplomatik ilişkiler yeniden kuruldu fakat 1967 yılında yine kesildi, bu sefer Romanya dışında tüm Sovyet bloku da İsrail'le ilişkilerini kesmişti.

Diplomatik ilişkilerin kesilme tarzı bile farklıydı. Ülkeler, diplomatik ilişkilerini keserken çıkarlarını dost bir ülkeye emanet ederler. Günümüzde bu, uygulamada her bir ülkenin, kendi adlarına değil de emanetçi devletin büyükelçiliğinin çıkarlar bölümü olarak hareket eden kendi diplomatlarını göndermesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla 1967 savaşından sonra birçok Arap devleti ABD'yle diplomatik ilişkilerini kestiklerinde, emanetçi devletlerin gözetiminde, hem Washington'un diplomatik ilişkileri kesen ülkelerde, hem de bu ülkelerin Washington'da diplomatik temsilcileri bulunmaktaydı. Sovyetler hiçbir İsraili diplomatın Sovyet topraklarında bulunmasına izin vermediler. Bu amaçla hiçbir Sovyet vatandaşının İsrail'de bulunmamasını ve İsrail'le resmi kanaldan hiçbir iletişim kurmamayı göze aldılar. Bu farklılık çok çarpıcıdır ve başka ülkelerde olmayıp da İsrail'de mevcut olan hangi tuhaf özelliklerin diplomatik ilişkilerin bütünüyle koparılmasını gerektirdiği sorusunu akla getirmektedir. Eski moda ırksal ve hatta dinsel önyargının gizli ve bazen de açık belirtileriyle birlikte Sovyet anti-Siyonizminin söylemi ve ikonografisi bu soruya bir yanıt oluşturabilir.

Arap ve Sovyet bloklarının yanı sıra, yarar sağlama hesabına dayalı olarak, Arapları desteklemeye ve İsrail'e muhalefet etmeye karar veren başka hükümetler de bulunmaktadır. Sovyetler Birliği muazzam bir güce sahiptir ve bunu kullanma yönündeki istekliliğini de belli etmektedir. Bazı Arap ülkeleri de müthiş bir zenginliğe sahiptir ve bunu kullanmakta gün geçtikçe artan bir beceri sergilemektedirler. Her iki grup da geniş ve güvenilir oy bloklarına sahiptir ve Birleşmiş Milletler'le ona bağlı çeşitli kuru-

luşlarda bir ölçüde denetimi ellerinde tutabilmektedirler. Bu değerler, İsrail karşıtı bazen de Yahudi karşıtı kararlar alınmasında güçlü bir çıkarı ya da bu yönde bir kararlılığı olmayan ülkelerin hükümetlerini ikna etmekte zaman zaman kullanılmıştır.

Baş düşman artık İsrail değil Siyonizm olarak tanımlanmaktadır. Zıt çıkarların yanı sıra, zıt ideolojiler de işin içine girebilir ve anti-Semitizm sorununa yol açmaksızın Siyonist harekete ve Siyonist devlete karşı ilkeli bir muhalefet yürütülebilir. Komünistler açısından Siyonizme muhalefet etmek kaçınılmazdır zira ikisi arasında temel bir ideolojik uyumsuzluk bulunmaktadır. Hem iç hem de emperyal siyaseti açısından, Moskova'nın, önemli sayıdaki Sovyet vatandaşını etkileyebilecek ve Sovyet sınırlarının ötesinde bir odak noktasına sahip bir akıma karşı çıkmak için özel nedenleri bulunmaktadır. Sovyetler pan-Islamizmi, Pan-Türkizmi ve pan-İranizmi kötölemişler, suçlamışlar ve bastırmışlardır çünkü Sovyetler Birliği'nin Müslüman, Türkçe konuşan ve Farsça konuşan halkları bu akımlardan etkilenebilecek ve bağlılıklarını Moskova yerine Türkiye, İran ya da İslam dünyasına çevirebileceklerdir. Siyonizm, deyim yerindeyse bir tür Pan-Judaizmdir ve tek başına bu nedenle suçlanmayı hak etmektedir. Fakat yine, yabancı devletlerin ele alınmasında olduğu gibi içteki muhalif akımların ele alınmasında da, düşmanlık derecesi ve bu düşmanlığın ifade edilme biçiminde önemli farklılıklar bulunmaktadır.

Komünizm ideolojik olarak Siyonizme karşı çıkan tek inanç değildir. Dinsel gerekçelerle Siyonizme karşı çıkan ve insani bir kurum tarafından bir Yahudi devletinin kurulmasını Tanrı iradesine aykırı bir şey olarak gören bazı dindarlar -Hristiyanlar, Müslümanlar hatta Yahudiler- bulunmaktadır. Bu, günümüzde Hristiyanlar ya da Yahudiler arasında çoğunluk görüşünü oluşturmamakla birlikte, önemli bir desteğe sahiptir.

Fakat, günümüzde Siyonizme karşı en sesli ideolojik muhalefet Siyonizmin inandığı ve olduğunu ilan ettiği şeyle ilgili olmayıp daha çok başkalarının Siyonizmi öyle olmakla suçladığı şeylerle ilgilidir. Bu, propagandacıların, amaca uygun nedenlerle yaptıkla-

rı suçlamalarla başladı ve hızla büyük bir önem kazandı. Siyonizmin ve İsrail'in Arap muhalifleri Siyonizmi, dönemin moda düşmanı olan Bolşevizm ya da komünizmle özdeşleştirerek Batı dünyasının desteğini kazanmaya çalışıyorlardı. Dünyada Amerikan nüfuzunun artmasıyla moda düşman ırkçılık olunca, Siyonizm ırkçı olarak yeniden sınıflandırıldı ve Birleşmiş Milletler'de bu yönde bir karar alındı.² 10 Kasım 1975 tarihinde oylanarı karar 72 lehte, 35 aleyhte ve 32 çekimser oyla kabul edildi. Lehte, aleyhte ve çekimser oyların ideolojik analizi ilginç sonuçlar ortaya koymaktadır. Bekleneceği üzere, tüm komünist ve İslami devletler karar lehinde; dünyadaki liberal demokrasilerin hemen hemen tümü ise kararın aleyhinde oy kullanmışlardır. Üçüncü Dünya ülkeleri ise üç kategori arasında dağılım göstermişlerdir.

Sovyet blokunda yetkililerin belirlediklerinin dışında hiçbir siyasi görüş açıkça ifade edilemez. Arap dünyasında, ya da en azından Arap dünyasının belli bölümlerinde, bazı kamusal tartışmalar mümkündür fakat İsrail hatta Yahudi sorunuyla ilgili tartışmalar ciddi sınırlamalara tabi olduğu için gerçek tutumları değerlendirmek çok zordur. Fakat Batı dünyasında ve bazı Üçüncü Dünya ülkelerinde bireyler ve gruplar diğer birçok konuda olduğu gibi bu konuda da farklı görüşler benimsemek, savunmak ve ileri sürmekte serbesttirler. Çoğu batı ülkesinde İsrail ve komşularıyla ilgili konular büyük -hatta orantısız- bir ilgi çekmektedir. Tartışmada kullanılan kavramlar ve tartışmanın büyüklüğü bazı gözlemcilerin -hepsi Yahudi değil- İsrail ve Siyonizmle bu denli meşgul olunmasının bazı zararlı kökenleri bulunmasından ve yapılan eleştirilerin gizli bir anti-Semitizm ifadesi olabileceğinden şüphelenmelerine yol açmıştır. Elbette kendileri açısından bu tür suçlamaların yanlış ve haksız olduğu birçok kişi bulunmaktadır. Fakat Arapları, Yahudileri dövmeye yarayan bir sopadan başka bir şey olarak görmeyen başkaları -oranını söylemek güç- da bulunmaktadır.

Herhangi bir önyargı olmaksızın, İsrail karşıtı bir konum almanın hem entelektüel hem de pratik açıdan çeşitli nedenleri bulunabilir. Bunun en bariz örneği, belli bir durumda ya da Orta-

doğu sorununun bütününde, Arapları haklı İsraillileri haksız bulan samimi bir inanç beslemektir. Bu kanıyı besleyenlerle hemfikir olunabilir ya da olunmayabilir; fakat onların görüşleri, hemen önyargılı oldukları gerekçesiyle reddedilemez. Aynı şekilde bu tür bir kanının oluşturulma ya da ifade edilmesinde konunun esaslarıyla ilgisi olmayan mülahazaların etkisi olabileceği olasılığı da reddedilemez.

İsrail karşıtı tutum benimseme bakımından kolayca fark edilebilir bir grup revaçta solcu ya da ilerici çizgiyi izleyenlerdir. Belli bir dönem bu grup genelde İsrail lehinde hareket etti ve Arap olmayan solcular İsrail yanlısı tutum benimsedi. O dönemden sonra bu grup, İsrail aleyhine döndü ve dönemin entelektüel liderlerinin biçtiği ideolojik elbiseye uymaya özen gösterenler düşüncelerini buna göre biçimlendirdiler. Görüşlerini bu şekilde oluşturan ve ifade edenlerin bir kısmında belki önyargı unsuru bulunabilir, fakat özellikle bu grupta çok fazla Yahudi'nin bulunduğu göz önünde bulundurulursa, ifade edilen görüşleri anti-Semitizm olarak nitelendirmek zordur.

Radikal ve terörist sol, radikal ve terörist sağ gibi bütünüyle ve şiddetli bir biçimde İsrail karşıtıdır; o kadar ki bu grubun açıklamalarını bazen eski moda anti-Semitizmden ayırmak çok güçtür. Örneğin 15 Aralık 1972 tarihli *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, Ulrike Meinhof'un Auschwitz'den bahsederken, "En kötüsü, ister komünist isterse başka bir şey olsun hepimizin Auschwitz üzerinde hemfikir olmak zorunda bırakılmamızdır," dediğini bildirir. Meinhof şöyle devam eder "Anti-Semitizm özü itibarıyla anti kapitalisttir. O, bir değişim aracı olarak paraya bağımlı oldukları için hem insanların nefretini hem de onların komünizm arzularını tek başına üstlenir. Auschwitz, altı milyon Yahudi'nin öldürülerek Avrupa'nın çöp tepelerine yığılmasıdır, tıpkı özdeşleştirildikleri para gibi."

Tarafların seçimini güçlü ideolojik unsurlar da etkileyebilmektedir. Çatışmanın dışında kalanların birçoğunun seçimini belirleyen ana etmen çatışmanın her iki tarafındaki mevcut reji-

min türüdür. 1949 sınırları içindeki İsrail, hür basın ve parlamento, seçilmiş bir hükümet ve şiddetli bir muhalefete sahip liberal bir demokrasiydi. Arap ülkelerinin çoğunluğu ise, denetim altında bir basının olduğu, yasal bir muhalefete yaşam hakkı tanınmayan; radikal milliyetçilikle devrimci sosyalizmin farklı oranlardaki karışımından oluşan resmi bir programın izlendiği otoriter rejimlerdir. Her iki tür rejim de siyasi ve ekonomik mülahazaların her zaman uyuşmadığı otomatik bağlılıklar ve düşmanlıklar uyandırmaktadır. Örneğin sosyalistler keskin bir biçimde bölünmüştür. Kimileri için Cemal Abdül Nasır'ın devletleştirmeleri, kurduğu baskıyı; başkaları içinse İsrail'deki özgürlükler, bu ülkenin kısmi kapitalizmini affettirmektedir. İdeologlar arasındaki destek ve düşmanlığı büyük ölçüde formül seçimi, yani söz konusu rejimlerin zahiri yönü ve dışsal düzeni belirlemede; bu ideologlar, o rejimler altında yaşayan insanların gerçek durumları ve refahlarıyla çok az ilgileniyor gözükmektedirler.

Bir diğer grup, mesleki ya da siyasi nedenlerle Araplar ve İsrail arasında seçim yapanlardan oluşmaktadır – iş dünyasındaki, üniversitelerdeki, medyadaki ve politikadaki bireylerin kariyer gereksinimlerine dayanan bir seçim. Mesleki, ticari ya da siyasi nedenlerle birçok kişi koşullara bağlı olarak şu ya da bu tarafı desteklemeye karar vermektedir. Belki bu şekilde karar verenlerin iyi niyeti sorgulanabilir, fakat, elbette bir ihtimal dahilinde olmakla birlikte, önyargı bu kişilerin tutumlarının gerekli bir bileşeni değildir. Müşterisinin imajını geliştirmeye çalışan ve rekabetle karşılaşan bir halkla ilişkiler danışmanının ille de önyargıdan etkilenmesi gerekmez; onun davranışlarındaki ana dürtü işini hakkıyla yapma ve para kazanma arzusudur. Aşağı yukarı aynı hissedarların çıkarlarını korumaya çalışan şirket yöneticisi, seçmenlerinin isteklerini karşılamak isteyen politikacı, yazı işleri müdürünün ve patronlarının talimatlarına uyan gazeteci ve belli mevkilere kimin sayesinde geldiğini ve paraya kimin sahip olduğunu çok iyi bilen, üniversitelerdeki Ortadoğu uzmanları için de söylenebilir.

Üniversitelerdeki Ortadoğu araştırmaları bölümleri ve programları birden fazla etmeden etkilenebilmektedir. Duygusal ve dinsel nedenlerle, İbranice bilgileri ve İsrail'e olan ilgileri nedeniyle bu araştırmalar Yahudileri genellikle cezbetmektedir. Fakat bu araştırmalara ilgi duyan sadece Yahudiler değildir ve uzun bir süredir de başkalarına karşı sayısal üstünlüklerini yitirmişlerdir. Çin'de Mao ve Maoculuğun egemen olduğu günlerde, Maocu öğrencilere Çin araştırmaları cazip gelirdi. Bundan dolayı bazı üniversitelerin Çince ya da Uzakdoğu dilleriyle ilgili bölümleri güçlü ve genellikle de hoşgörüsüz bir Maocu karaktere bürünmüştü. Aynı şekilde FKÖ'nün radikal solun kahramanı olarak revaçta olduğu dönemde Ortadoğu araştırmalarındaki birçok öğrenci ve nihayetinde de genç öğretmen ilgilendikleri konuya, Arap davası ile İsrail ve Siyonizm karşıtlığına güçlü bir bağlılık benimsemiş olarak yaklaşırlardı.³ Böyle bir tutum da tek başına anti-Semitik değildir fakat Arap çalışmalarına sırf gizli ya da açık Yahudi karşıtı duyguları nedeniyle yönelenler de bulunmaktadır. Bu tür kişiler yöneldikleri bölümlerle kendi düşüncelerini paylaşan arkadaşlar ve uygun bir ortam bulacaklarını ummaktadırlar. Gerek Yahudiler -genellikle endişeyle- gerekse Araplar -bazen hoşnutsuzlukla- buna ilişkin örnekler göstermişlerdir.

Bütün bu gruplar için, İsrail ve Siyonizm karşıtı bir tutum anti-Semitizme göndermede bulunmadan açıklanabilir. Fakat anti-Semitizm ihtimali de her zaman söz konusudur ve önyargı bu grupların düşüncelerinin niteliğini belirlemese bile, bunların ifade edilme biçimini etkileyebilmektedir. Özellikle anti-Semitizmin temiz bir toplumla bağdaşmadığının düşünüldüğü bir dönemde ve yerde, Filistin sorunu ve Arapların çektikleri acılar, aksi halde açıklanmaktan utanılacak önyargılar için, o önyargıları besleyenlere uygun bir kılıf sunmaktadır.

Daha saygıdeğer çevrelerde, Arap yanlıları ile Yahudi karşıtları arasında ayırım yapmak kolay değildir. Fakat, kesin olmasa da oldukça iyi sonuçlar veren bazı semptomlar bulunmaktadır. Arap yanlısından farklı olarak Yahudi karşıtının özelliklerinden

biri, Yahudilerle olan sorunları dışında Araplara ilgi ya da duygu-
daşlık belirtisi göstermemesidir. Yahudi karşıtı, Arapların, hatta
Filistinlilerin üçüncü ülkelerin ya da kendi yöneticilerinin idare-
si altında çektikleri sıkıntılarla ilgilenmezler, tek ilgilendikleri
Yahudilerden kaynaklanan sıkıntılardır. Amman'da, Tell Za-
atir'de, Hama'da katledilen ve Arap halkını uzun süreli acılara
boğan Yemen, Lübnan, Körfez ve başka yerlerdeki savaşlarda ya-
şamını yitiren binlerce Arap'tan ziyade Sabra ve Şatila'da öldürü-
len Araplar onun dikkatini çekmektedir. Yahudi karşıtı, genellik-
le Arapların tarihine ya da başarılarına hiçbir ilgi duymaz; ne
Arap dilini bilir ne de kültürünü. Aksine, onlardan çok küçüm-
seyici bir biçimde bahsedebilir. Akli başında hiç kimse, örneğin
Fransızca ya da Almanca bilmeden Fransa veya Almanya uzmanı
olduğunu iddia edemez. Arapça bilmeyen kerameti kendinden
menkul Arabistlerin iddia ettikleri uzmanlık, Arapların Fransız-
lardan ve Almanlardan bir bakıma farklı -ve onlardan aşağı- ol-
dukları, dolayısıyla da kendi dillerinde yazdıkları ya da söyledik-
leri şeylerin göz ardı edilebileceği varsayımına dayanmaktadır.
Arap ifadelerini ve eylemlerini, Arapların ciddi, akli başında ve
sorumluluk sahibi olmadıklarını söyleyerek mazur göstermeye
çalışmak saygı duyma ya da değer verme ifadesi olarak alınamaz.

Filistinli Arap mültecilerin kaderinden derin endişe duymak
doğal ve insani bir tepkidir. Avrupa, Asya, Afrika ve başka yerler-
deki çoğu Filistinlilerden çok daha kötü durumda bulunan mil-
yonlarca mülteciyle hiç ilgilenmemek ise Filistinlilere ilişkin bu
aşırı ilgi hakkında makul şüpheler uyanmasına yol açmaktadır.
Aynı şekilde, Filistinli Arapların siyasi davasını desteklemek
meşru ve haklı bir siyasi seçimdir. Fakat bu bölgedeki ve başka
yerlerdeki diğer davalara ilgi duyulmamasıyla birleşince çeşitli
sorular akla gelebilmektedir. Dünya, yabancı destekçileri ve sem-
patizanları cezbeden birçok davayla doludur ve birçok etmen dış-
takilerin seçimini belirleyebilmektedir. Bu etmenlerden biri de
düşmana duyulan ortak nefret olabilir.

Bu durum, İsraililerin iddiasına göre, İsrail'in icraatlarının

özellikle de hatalarının ve düşmanlarının değerlendirilmesinde çifte standart uygulandığına ilişkin soruna yol açmaktadır. Bu, kısmen, önyargıyla ya da taraf tutmayla ilgisi olmayan durumlardan kaynaklanmaktadır. İsrail açık bir toplumdur ve kendi kurumlarının mantığı, onu, gazetecilere ve eleştirmenlere bölgede başka bir yerde koşutu bulunmayan bir özgürlük derecesiyle hareket etmelerine izin vermeye zorlamaktadır. Bu kaçınılmaz olarak İsrail'in hataları hakkında medyanın çok fazla ayrıntıyı bilmesi ve bu ayrıntıları araştırma, tartışma ve eleştirme imkânının daha fazla olması anlamına gelmektedir. ABD de aynı tarihli "sakıncanın" sıkıntısını çekmektedir. Amerikalıların Mylai'i Sovyetler'in Afganistan'da ve Doğu Avrupa'da yaptıklarından daha fazla dikkat çekmiş ve bundan dolayı da daha fazla eleştirilmiştir. Tutumlardaki orantısızlık olumsuz değil de olumlu duygulardan da kaynaklanabilmektedir – anti-Semitik değil de filo-Semitik duygulardan ve İsrail'in davranışlarına yönelik yüksek beklentilerden. İsrailliler bazen, imkânsız denebilecek ölçüde yüksek erdem standartlarına tabi tutulmaktan yakınmaktadırlar. Bu tür yakınmalar makul olmayabilir. Çoğu Batılı İsrail'i ve İsrail de kendisini liberal bir demokrasi olarak görmektedir. Dolayısıyla İsraillilerin davranışları, örneğin Amerikalıların, İngilizlerin ve Fransızların kendilerinin ve başkalarının eylemlerini yargılarken uyguladıkları aynı katı standartlarla değerlendirilmektedir.

Fakat bu göz önünde tutulduğunda bile, davranışta orantısızlık ve yargılamada eşitsizliğin iyi niyetle ilgili soru işaretleri uyandırdığı kimi anlar söz konusu olabilmektedir. En bariz örnek Sabra ve Şatila olayıdır. Katliamı gerçekleştiren kendileri olmamakla birlikte, İsrailli yetkililerin Sabra ve Şatila'da yaptıkları, demokratik bir halkın gurur değil ancak utanç kaynağı olabilir. Daha kötü şeylerin başka yerlerde meydana gelmesi mazeret olmayacağı gibi bu tür karşılaştırmalar yapılmasını istemek İsraililer ve destekçileri için küçük düşürücüdür. Karşılaştırma kötü bir savunma olsa da ahlaki ve entelektüel bir değerlendirme yükümlülüğüdür – özellikle mesleki sorumlulukları, bildirmek, yo-

rumlamak ve değerlendirmek olanlar için. İsrail'in Sabra ve Şatila'daki davranışına yönelik genel nefret dış dünyanın yüksek ahlak ilkelerini ve İsrail'den beklenen yüksek davranış standartlarını gösteriyor olabilir. Fakat bu nefretle, Sabra ve Şatila'daki aynı kamplarda Şia'nın yaptığı katliamlar da dahil olmak üzere diğer katliamlara karşı ilgisizlik arasında yapılacak bir karşılaştırma yargılayanların duyguları ve dürtüleriyle ilgili ilginç sorular ortaya çıkaracaktır.

Arap yanlısının aksine Yahudi karşıtının bir özelliği de, çoğunlukla abarttığı, Yahudi gücü ve nüfuzunu vurgulaması ve Yahudilerin çifte sadakatinden yakınmasıdır. Yahudi karşıtı genellikle şu varsayımlara dayanır: (a) ülkesindeki Yahudilerin hepsi zengin ve akıllıdır, (b) hepsi İsrail için çalışmaktadır ve (c) bunu yaparken bazı suçlar işlemektedirler.

Çifte sadakat sorunu çeşitli şekiller almaktadır. ABD ve İngiltere gibi demokratik ve açık toplumlarda Yahudi çifte sadakati genelde sadece Yahudiler ve Yahudi karşıtları için bir sorundur; nüfusun her iki gruba da dahil olmayan büyük çoğunluğu için değil. Politikayla ilgilenmeyen çoğu Amerikalı ve İngiliz, Yahudilerin, İsrail'e sempati duymasını ve duymadıklarında biraz bocalamalarını hatta rahatsız olmalarını normal karşılamaktadır. Yahudilere karşı kimi zaman çifte sadakat suçlamasında bulunulmasına rağmen, çoğu, etkin bir biçimde siyasi lobicilik faaliyetleriyle uğraşsalar bile Amerika'nın diğer etnik ve dinsel azınlıklarına karşı bu tür suçlamalar yöneltilmemesi dikkat çekicidir. Örneğin, Alman, Ermeni, İrlandalı ve son zamanlarda Arap Amerikalılar, ABD'ye askeri ittifaklarla bağlı hükümetleri hedef alan politikaları savunmakta hatta bazen onlara karşı sert önlemler alınmasını destekleyebilmektedirler. Özgür bir ülkenin vatandaşları olarak Yahudiler de, İsrail yanlısı, Arap yanlısı, ya da dilediği başka bir şey yanlısı olan biriyle aynı haklara sahiptir. Bu hakkın seçici bir biçimde, başkalarına değil de Yahudilere, başka davaları değil de İsrail'i desteklemeye gelince sınırlanarak uygulanması Yahudileri ayrı ve aşağı bir vatandaşlık kategorisine soka-

caktır. Bu düşünce biçimi, başka yerlerde biraz ilerleme kaydetse de özgür ülkelerde çok az destek bulabilmektedir.

Rusya gibi otoriter ya da Fransa gibi merkeziyetçi bir geleneğe sahip ülkelerde durum biraz farklıdır. Zira bu ülkelerde, bir grup yurttaşın -Yahudiler ya da başkaları- hükümet tarafından izlenen bir politikaya karşı çıkması ihanetin eşiğindeki bir muhalefet türü olarak görülür. 1960'larda ve '70'lerde Fransa'da Siyonist Yahudileri, Huguenotların ve Ultramontanelerin çağdaş eşdeğeri olarak görenler mevcuttu. O dönemde Fransız Yahudileri arasında endişe yaratsa da böyle bir karşılaştırma zorlamaydı ve etkisi de sınırlı oldu. Bu tür iddialara daha aşına olan Rusya ve Polonya'da Yahudilerin tabi tutuldukları baskılar ve cezalar karşılaştırılması mümkün olmayacak düzeyde büyüktü. Rus ve Polonya Yahudilerinin İsrail'i desteklememeleri yeterli değildi, aynı zamanda ona karşı çıkmaları da zorunluydu. 1967 savaşı sırasında seçkin bir Polonyalı Yahudi yazar durumu gayet veciz bir biçimde -gizli olarak- şöyle açıklıyordu: "Kişinin sadece bir ülkeye bağlılık duyması gerektiğine ben de katılıyorum. Fakat benimki niçin Birleşik Arap Cumhuriyeti olmak zorunda?"

Günümüzün önemli bir özelliği, Ortadoğu'dan ve bu bölgenin sorunlarından bağlantısız olarak daha geniş bir kapsam kazanan Siyonizm karşıtlığının hızlı gelişimidir. On dokuzuncu yüzyılda dinsel olarak ifade edilen Musevilik karşıtlığı gerici ve demode olarak görülmeye başlandı ve yerini, daha modern ve seküler çevrelerde güncel ve bilimsel olduğu düşünülen ve ırksal olarak ifade edilen anti-Semitizm'e bıraktı. Günümüzde Irkçılık -özellikle artık Yahudilerden çok siyahlara karşı düşmanlık duy-makla ilgili olduğu Batı'da- itibar kaybetmiştir ve ırksal anti-Semitizmin yerini anti-Siyonizm almıştır. Anti-Siyonizmde, daha önce dinin sonra da ırkın işgal ettiği yeri politika doldurmaktadır. Değişim özden ziyade ifade ve vurgudadır çünkü bu unsurların hepsi hâlâ mevcuttur. Şimdi bile bir kimse bir Yahudi'ye bu şekilde saldırmak ve onu kötülemek istediğinde, bulunduğu toplumdaki ortamın ve hâkim ideolojinin dinsel, etnik ya da siyasi

olup olmamasına bağılı olarak ona inançsız, Semit ya da Siyonist diyebilmektedir.

İrkçı duygular her iki yönde de işleyebilir ve hem Yahudilerle ilgisi olmayan iyi niyetin hem de İsrail'e karşı düşmanlığın altında yatabilir. Yahudilerden nefret eden Arapseverlerin, kesin olmasa da yaklaşık karşıtı olan bir grup Araplardan nefret ettikleri için İsrail yanlısı olanlardır. Bu tür güdüler bir dönem Fransa'da belirgindi. Cezayir'le savaş Fransa ve İsrail arasında ortak Arap düşmana karşı ittifak benzeri bir oluşuma yol açmış, Fransızların kesin olarak bu ülkeden çekilmesinin yarattığı acı, bir ölçüde İsrail'in zaferleriyle yatıştırılmıştı. Fakat bu duygu özel ve geçiciydi; ırksal değil siyasi ve psikolojikti ve hızla önemini yitirdi. Daha sonraları, İran, Lübnan ve başka yerlerdeki olayları izleyen petrol krizi, ABD'de, haberlerin yorumlanması ve sunulmasında; yorum, karikatür, anekdot ve filmlerde Araplara yönelik düşmanca kalıp-yargıların kullanılmasında ifade bulan İslam ve Arap karşıtı duyguların kabarmasına neden oldu. Bu durum bazen, Yahudiler söz konusu olduğunda artık kabul edilemez bulunan ama Araplar tartışılırken izin verilen bir bayağılık düzeyine ulaşmıştır. Ne Arap karşıtı önyargının ifade edilmesini engelleyecek bir Soykırım vardır; ne de onun bastırılmasını sağlayacak bir anti-Siyonizm.

Fakat genelde bu önemsiz bir fenomendir. İngilizce konuşulan ülkelerde bu tür bir Arap düşmanlığı, belki Arapları, genelleştirilmiş "aşağı türler" nefretine dahil edenler dışında, bir etmen haline gelmemiştir. Bunlar için Yahudi ve Arap arasında seçim yapmak acı verici bir ikilemdir.

Bir tarafın Yahudilerden diğer tarafın da Araplardan oluşması gerçeği Avrupa ve Amerika'nın çatışmaya yönelik tutumlarını büyük ölçüde karmaşıktırmaktadır. Her iki halk da güçlü ve irrasyonel tepkiler uyandırmaktadır. Bu durum, sorunun kamuoyu tarafından tartışılmasını etkileyen saplantılılıkta gözlemlenebilir.

Tepkileri en bariz olanlar ters (reverse) ve düz (obverse) ırkçılardır. Her iki grup da sorunu münhasıran ırklar arasındaki bir

çatışma olarak görür. Onlara göre sorun Arapların bir Afro-Asya halkı, İsrail'in ise, liderlerinin büyük çoğunluğu, köken ve tutum itibariyle Avrupalı olan bir nüfusun yarattığı bir devlet olmasıdır. Bu iki ırkçı grubun her biri için, koşullar ne olursa olsun çatışan taraflardan biri mutlaka doğru, diğeri de mutlaka yanlıştır. Her iki grup da tutku ve şiddet bakımından aynıdır, farklı oldukları tek nokta seçimleridir. Her iki grupta da gülünç ve bazen de etkileyici kişilikler bulunabilir – kabile bağılıkları ya da kaçma arzusuyla şu ya da bu yöne savrulan bir Yahudi; Araplara duyduğu nefret Yahudilere duyduğu nefretten daha fazla olduğu için İsrail savunucusu haline gelen Eski Tüfek anti-Semit; ülkesinin bir günah çukuruna dönüştüğünü iddia eden Anglo-Amerikan liberal; Arap-İsrail çatışmasını Harlem ve Scarsdale arasındaki bir çatışma gibi gören ve kendi kişisel önyargı ve suçlama karışımının belirlediği bir seçim yapan WASP* radikali.

İrksal nedenlerle İsrail'i destekleyebilen diğer iki grup da evrik (inverted) ve pişman (repentant) anti-Semitlerdir. Birinci grubu anti-Semitik gizli dünya Yahudi gücü mitini kabul eden fakat bunu nefret ve korkudan çok saygı ve hayranlıkla karşılayanlar oluşturur. Bir başka grup da pişman anti-Semitlerdir. Hitler'in düşüşünden sonraki dönemde İsrail'in en önemli destek kaynaklarından biri suçluluktur. Bu sözcüğü yasal bir olgudan ziyade psikolojik bir durum anlamında kullanıyorum. Gerçek anti-Semit nadiren pişmanlık duyar; Yahudilere karşı işlenen cürümlerden dolayı suçluluk duygusu ile bu suçlara kişisel katılım derecesi arasında ters orantı bulunmaktadır. Yaşananlardan suçluluk duyan masum Almanlardır; faillerde ise, çoğunlukla, herhangi bir suçluluk belirtisine rastlanmaz. Suçluluk duygusu savaşın hemen bitimindeki dönemde önemli bir etmendi. Birçok Hristiyanın İsrail'e ve İsrail'in başlangıçtaki eylemlerine bakışını, etkin olarak suç ortaklığı yapmasalar da kendilerinin, ülkelerinin ve kiliselerinin, kayıtsız ve eylemsiz kalarak Nazi suçlarının işlen-

* ABD'nin elit tabakası. White, Anglo-Saxon and Protestant'ın kısaltması. (ç.n.)

mesini kolaylaştırdıklarına ilişkin suçluluk duygusu belirledi.

Bu tür duygular, İsrail açısından etkisini gün geçtikçe yitiren bir değerdir ve Nazi suçlarına ilişkin anılar geçmişin derinliklerinde kalmaya başladıkça kaçınılmaz olarak kaybolacaklardır. Sovyetler Birliği'nde resmi propaganda Nazilerin Yahudilere zulmettikleri gerçeğini gizlemeye; bunun yerine gerçeği korkunç bir biçimde tersine çevirerek bizzat Yahudileri Nazi olarak göstermeye çalışmaktadır. Batı'da, özellikle kıta Avrupası'nda, bazı kişi ve kurumların, uzun kaygı yıllarından sonra, ıstırap verici suçluluk ve pişmanlık halinden kurtularak belirgin bir rahatlama içine girdikleri gözlemlenmektedir.

Peki Yahudilerin kendileri nedir? Anti-Semit açısından tüm Yahudiler Siyonist ve İsrail yanlısıdır çünkü Yahudi, Siyonist ve İsrailli birbirlerinin yerine geçebilen kavramlardır. Fakat gerçek biraz farklıdır ve Yahudiler şu ya da bu konuda kesinlikle yeknesak değillerdir. İster İsrail'e destek biçiminde olsun isterse başka bir amaçla olsun, evrensel Yahudi komplosu anti-Semitik hayal gücünün bir ürünüdür ve hiçbir gerçeklik payı bulunmamaktadır. Birçok Yahudi, belki de artık çoğu Yahudi, değişen ölçülerde İsrail yanlısıdır. Fakat hiç de küçümsenmeyecek sayıda İsrail'in etkin muhalifi olan başka Yahudiler de vardır.

Bunlar çeşitli türlere ayrılabilir. Bazıları, tıpkı Yahudi olmayanlar gibi, Arap davasının haklılığına inanırlar; bazıları, yine tıpkı Yahudi olmayanlar gibi, mesleki ve ticari mülahazalar ya da kariyer kaygılarıyla hareket ederken, bazıları da Musevilik inancının etkisindedir. İsrail'in üstte sayılanlar dışındaki Yahudi muhalifleri Eski ve Yeni solun en önemli destekçileridir. Bu gruptakilerin Ortadoğu sorununa yönelik tepkilerini, başka sorunlarda olduğu gibi, siyasi kararlar belirler. Bu kararların mutlaka kendi kararları olmaları da gerekmez. Birçoğuna özellikle revaçta "ilerici" varsayımlar rehberlik eder. Yine bu gruptakilerin Amerika'nın desteğine sahip bir davaya değer vermeleri zordur.

Bu bakımdan solcu Yahudiler, ister eski ister yeni olsun, Yahudi olmayan yoldaşlarından farklı değillerdir. Fakat bazen abar-

tilan ama yine de gerçek olan ek bir etmen söz konusudur – Yahudi öz-nefreti fenomeni yani bazı Yahudilerin, anti-Semitlerin temel varsayımlarını kabullenerek, paylaşarak, ifade ederek ve hatta daha da abartarak anti-Semitizm etkisi doğuran bir nevrotik reaksiyon içinde olmaları. On dokuzuncu yüzyılda ve yirminci yüzyılın başlarında bu tür bir tepki özellikle asimile olmuş hem sağcı hem de solcu Alman Yahudileri arasında gözlemlenebilirdi. Bunun klasik örneği, Karl Marks'ın "Yahudi Sorunu Üzerine" isimli makalesi; diğeri de Alman Nasyonalist sağının, özellikle Almanya haricindeki Yahudilere karşı suçlamalarını da içeren standartlarını ve bakış açısını benimseyen -ne kadar yapabildilerse- bazı Alman Yahudisi muhafazakârların tutumudur. Nazi ler iktidara geldiğinde ve Yahudi sorununu kendilerine özgü yöntemlerle çözmeye koyulduklarında elbette bu tutumun muhafazakâr Yahudilere bir faydası olmadı. Günümüzde Yahudi öz-nefreti fenomeni daha çok, İsrail düşmanlığının kişiye atasal ve ailesel bağlardan kurtulma olanağı sunduğu aşırı solda görülür.

Fakat anti-Semitizme yönelik en önemli karşılık -Sovyetler'in, Batı'nın veya Yahudilerin kendi karşılıklarından bile daha önemli- Arapların verdiği karşılıktır. Arapların sahip oldukları geniş anti-Semitik edebiyat birikimi, kısmen Arap toplumunun mevcut durumuyla ilgili ciddi soru işaretleri uyandırmaktadır.

Batı'da olduğu gibi, Arap dünyasındaki anti-Semitik edebiyatın incelenmesi bazı soruları beraberinde getirmektedir. Bu eserleri kim okumaktadır, bunlar ne kadar önemlidir, ne tür bir etki doğurmaktadır? Batı dünyasında bu soruların yanıtları makul bir kesinlik derecesiyle verilebilir. 1945'ten beri ve birçok bölgede bundan çok daha öncesinden beri, aleni anti-Semitik edebiyat sadece fanatik çevreler tarafından yayımlandı ve okundu; etkisi ise asgari düzeyde kaldı. Aynı şey Arap dünyası için söylenemez. Anti-Semitik kitapların ve makalelerin hacmi, yapılan baskıların sayısı, bunları yazan, yayımlayan ve mali olarak destekleyenlerin etkisi, önemi ve konumu, bunların okul ve üniversite müfredatlarındaki yeri, medyadaki rolü gibi sorulara verilecek yanıtlar

klasik anti-Semitizmin günümüz Arap entelektüel yaşamının bir parçası olduğunu ortaya koyacaktır – neredeyse Nazi Almanyası kadar ve anti-Dreyfuscuların kopardığı yaygarayı mantık ve hoş-görüyü savunarak dengeleyen güçlü seslerin de bulunduğu Fransa'dan çok daha fazla. Bu tür sesler Arap dünyasında da mevcuttur fakat kendilerini duyurmakta büyük zorluk çekmektedirler. Demokratik Batı ülkelerindeki Arap entelektüeller bile bazen aynı sınırlılıkları kabullenmektedir. Anti-Semitizmi eleştirmek için onun Arap davasına zararlı olduğunu kanıtlamak gerekir – bundan dolayı, bazı çevrelerde popüler olan, anti-Semitizmin ve Siyonizmin aynı şey olduğuna ilişkin garip bir teori ortaya atılmıştır. Aynı mantıkla, apartheid*'in bir Afrika milliyetçiliği türü olduğunu iddia etmek mümkün olmaktadır.

Arap dünyasında anti-Semitizme yönelik herhangi bir muhalefet, taktik amaçlı olsa ya da kendini öyle sunsa bile, önemli bir değişikliğe işaret etmektedir. Mısır'da barışa yönelik ilk adımların karşılanmasındaki coşku, Kahire'ye giden ilk İsraillilere gösterilen yakınlık, az sayıda entelektüeli bile etkileyen, gerçek bir barış ve iyi ilişkiler isteğine delalet ediyordu. Anlaşmayı izleyen yıllarda başlangıçta duyulan coşku azaldı fakat bütünüyle kaybolmadı. Uzun ve sert müzakereler, Filistin sorunununda herhangi bir gelişme kaydedilememesi, Batı Şeria'daki yerleşimler, normalleşme sürecine girilememesi, İsrail'in 1982'de Lübnan'ı işgal etmesi gibi sorunların hepsi barış anlaşması imzalayan ilk Arap devleti ile İsrail arasındaki yeni ve hassas ilişkileri gerdi. Fakat bu zorluklara rağmen, Mısırlılar İsrail'le ilişkilerini, asgari düzeyde de olsa, sürdürdüler ve Kahire'de bir İsrail akademik merkezinin kurulmasına izin verdiler. Yapıtlarında, sempatiyle olmasa bile, en azından şiddetli bir kötölemeye girmeksizin İsrail'i tartışabilen bazı Mısırlı yazarlar bile mevcuttur. Bunlar küçük belirtilerdir ve şimdiye kadar Mısırda sınırlı kalmıştır. Yine de önemli değişiklikler meydana gelmiştir. İsrail'le barış anlaşması imzaladık-

* Güney Afrika'ya özgü ırk ayrımcılığı (ç.n.)

tan sonra bütün Arap devletleri Mısır'la diplomatik ilişkilerini kesmemişlerdir. Öyle yapan Ürdün, Mısır'la diplomatik ilişkilerini yeniden kurmuş durumdadır. Bazı ülkelerde Arap politikacılar ve gazeteciler, daha önce kullandıkları “sözde devlet” ve “Siyonist çeteler” yerine İsrail ve İsrailliler diyebilmektedir. Hatta bazıları -elbette uygun bağlamlarda- tabu olan barış sözcüğünü bile kullanmaktadırlar. Daha fazla ilerleme sağlanması tabii ki barış müzakerelerinin başlamasına, başarısına ya da başarısızlığına bağlı olacaktır. En azından bu gelişmeler, Arap düşüncesindeki anti-Semitizm zehirlenmesinin bu kuşakta henüz tedavi edilemez bir hal almadığına ilişkin umut kıvılcımlarıdır.

Şimdiye kadar daha önemli olduğu kanıtlanan başka bir etmen, Orta ve Doğu Avrupa'daki klasik anti-Semitlerde bulunan derin nefret özelliğinin, anti-Semitik Müslümanlarda -birkaç istisna hariç- bulunmamasıdır. Arap ülkelerine seyahat eden Avrupalı ve Amerikalı Yahudiler, anti-Semitizm içeren çok sayıdaki yazılı ve görsel malzemeye rağmen, seyahatleri esnasında bire bir muhatap oldukları tek anti-Semitik düşmanlığın, Araplarca değil, bu ülkelerdeki kendi vatandaşları tarafından gösterildiğini gözlemlemişlerdir. Aynı şekilde, Batı'ya seyahat eden İsrailliler Arabofillerden (Arapseverler-ç.n.) ziyade Araplarla daha kolay dostluk kurabilmektedirler.

Arap topraklarında anti-Semitizmin toplumsal olarak lanetlenmesi neredeyse bilinmedik bir durum olsa da, kişisel düzeydeki bu tür önyargı ifadeleri, artış kaydetmekle birlikte, hâlâ nadirdir. Bunun bir nedeni, anti-Semitleri, anti-Semitik düşüncelerini açıkça ifade etmekten alıkoyan Arap kültürel geleneğindeki kökleşmiş nezaket olabilir. Fakat bunun bir nedeni de Avrupa anti-Semitizmine damgasını vuran, anti-Semitizmden ortalama düzeyde etkilenenlerin bile Yahudilerle karşılaştıklarında fiziksel rahatsızlık duymalarına neden olan içsel, kişisel düşmanlığın Araplarda bulunmamasıdır. Arap topraklarında anti-Semitizm hâlâ büyük ölçüde siyasi, ideolojik, entelektüel ve edebidir. Genç kuşaktaki mevcudiyeti, ders kitapları ve medyanın sürekli anti-

Semitizm aşılmasından ve Yahudi kültürü ile tarihi hakkındaki bilgi noksanlığından kaynaklanmaktadır. Buna rağmen, en saldırgan ve Nazi benzeri Yahudi karşıtlığı içeren kitapların yazarlarının dahi, kendilerini seyreden ya da yaptıklarını bildirecek birileri olmadığında, Yahudilerle hatta İsraililerle normal, bazen de dostane ilişkiler kurabildiklerini ve bunda da istekli olduklarını görmek ilginçtir. Bu bağlamda, barış anlaşması imzalandıktan hemen sonra Kahire’de yaşanan bir olay ilgi çekicidir. İki İsraili bilimadamı, uzun bir süredir uzaktan yazıp çizen edebi, akademik ve siyasi kişiliklere kızarak yeni açılan Kahire yoluna koyulurlar. Diğerleri arasında şiddetli bir biçimde anti-İsrail, anti-Siyonist hatta anti-Semitik olan bir derginin yazı işleri müdürlüğünü arayarak yazı işleri müdürüyle görüşmek istediklerini bildirirler. Arayanların kim olduklarını ve nereden geldiklerini öğrenen bu bay onları kabul etmesinin mümkün olmadığını söyleyerek şu açıklamada bulunur: “Biz size karşıyız, biz İsrail’e karşıyız, biz Siyonizme karşıyız, biz barışa karşıyız ve sizi ofisime kabul edemem.” Fakat, yazı işleri müdürü bir kağıt uzatarak “saat beşten sonra evime gelir ve benimle görüşürseniz sizinle konuşmaktan ve fikir teatisinde bulunmaktan mutluluk duyacağım; işte adresim,” demeyi de ihmal etmez.

Hiç farkında olmaksızın, Müslüman yazı işleri müdürü bir dönem Amerika’da “saat beş sendromu” olarak bilinen durumun tersini önermiştir – Yahudilerin, mesai saatleri içinde herkes gibi ofise kabul edilmeleri fakat akşamleyin ve hafta sonlarında evlerde ve klüplerde gerçekleştirilen sosyal etkinliklerden dışlanmaları. Batı dünyasında saat beş sendromu, tamamen kaybolmasa da etkisini yitirmiştir. İslam dünyasında ise ters yönde varlığını hâlâ sürdürmektedir.

Bu sendromun yönünü büyük ölçüde Arap-İsrail çatışmasının seyri tayin edecektir. Hristiyan anti-Semitler için Filistin sorunu bir bahane ve nefretlerini boşaltma kaynağıdır; Müslüman anti-Semitler içinse bir davadır. Belki bu dava ortadan kalkarsa ya da önemini yitirirse, düşmanlık da zayıflayabilir – kaybolmaz ama

en azından eski önyargı düzeyine döner. Bu önyargı düzeyi de kötüydü ama insani ilişkiler kurmaya hatta siyasi diyalog başlatmaya elverişliydi. Bu sefer, neredeyse başlangıcından beri Hristiyanlığı kırıp geçiren anti-Semitik virüsün sonunda yok edilme sürecinde olduğunun bazı belirtileri bulunmaktadır; ama ne yazık ki aynı derin dinsel nefret şimdi de İslam'ın dayanıklı vücuduna saldırmaya başlamıştır. Seçim anı çoktan geçmiş ve virüs İslam'ın kanına karışmış olabilir. Geçmiş kuşaklar boyu Hristiyanlığı zehirlediği gibi şimdi de İslam'ın kuşaklarını zehirleyebilir. Eğer öyleyse, sadece Arapların değil Yahudilerin umutları da bağnazlığın sisinde kaybolacaktır. İsrail'in gururu olan açık demokrasi bölücü etnik ayrımcılık ve baskıyla kirlenirken, Arapların en mükemmel umutları olan özgür kurumlar unutulacaktır. Ortadoğu ise nefret topraklarında biten sinikler ve fanatiklerin yönetimi altında mahvolacaktır.

Fakat bu durumun henüz meydana gelmemiş olması daha muhtemeldir. Yahudilere karşı duydukları nefret, klasik Avrupa ya da Amerika anti-Semitlerinininki kadar derin ve tüketici olan münferit Arap yöneticilerini ve yazarlarını teşhis etmek kolaydır. Fakat, şiddetine ve her yerdeliğine karşın, Arap ya da Müslüman anti-Semitizminin, aşağıdan yani toplumdan ziyade yukarıdan yani liderlerden gelen bir olgu olduğu çoğu kişiye hâlâ doğru gözükmemektedir. Eğer önde gelen Arap liderleri, Sedat örneğini izleme noktasına gelir ve İsrail'le diyaloga girerlerse ve İsrailliler de buna uygun bir biçimde karşılık verecek gücü ve cesareti kendilerinde bulabilirlerse anti-Semitik kampanya zayıflar ve modern Batı'da olduğu gibi fanatik gruplara ve fanatik rejimlere indirgenir. Eğer çözüm ya da yatışma sağlanamazsa Arapların ve Yahudilerin yaşamlarını daha da zorlaştıracak sonsuz bir karşılıklı nefret döngüsünden kurtulunamayacaktır. İsrailliler ve Araplar -esasen hepimiz- müthiş bir seçimle karşı karşıyayız.

YENİ BASKIYA SONSÖZ

Bu kitabın orijinal baskısından bu yana geçen on iki yıl zarfında, Ortadoğu’da, kitabın ele aldığı çatışmayı ve önyargıyı etkileyen önemli değişiklikler meydana geldi.

Bunlardan en önemlisi “Barış Süreci” diye bilinen olgudur – bir yanda İsrail devleti öte yanda Filistinliler ve Arap hükümetleri arasında gelişen diyalog süreci. Geçmişte, hükümetlerarası ilişim, İsrail’le barış anlaşması ve diplomatik ilişkileri olan Mısır’la sınırlıydı. Diğer Arap hükümetleriyle ilişkiler, eğer bir biçimde olmuşa, çok sınırlıydı ve mutlak surette gizliydi. Her ne surette olursa olsun Filistinli örgütlerle hiçbir resmi temas kurulmazdı, Mısır’la bile hem resmi hem de gayri resmi ilişkiler asgari düzeydeydi ve soğuktu.

30 Ekim 1991 tarihinde, Madrid’de Amerikan ve Rus gözeti-

minde, Ortadoğu Barış Konferansı'nın toplanmasıyla yeni bir dönem başladı. Bunu, 10 Aralık 1991'de Washington'da açılan ve sonraki yıllarda da aralıklı olarak devam eden İsrail ve Araplar arasındaki ilk barış müzakereleri izledi. Bu arada, 1992 yılının ilkbaharında İsrail ve Filistin temsilcileri arasındaki ilk gizli temaslar başladı. Temaslar o yılın kalan bölümünde de devam etti ve gizli ama doğrudan görüşmelerin ilk turu Ocak 1993'te Norveç'te yapıldı. Aynı ay İsrail parlamentosu, artık resmen Arap devletleri ve İsrail tarafından "Filistin halkının tek meşru temsilcisi" olarak tanınan FKÖ ile her türlü teması yasaklayan kanunu yürürlükten kaldırdı. Oslo ve sonra da Washington'da gerçekleştirilen bir dizi müzakere sonucunda, 13 Eylül 1993 tarihinde İsrail hükümeti ile FKÖ arasında bir anlaşma imzalandı.

İsrail ve FKÖ'nün birbirlerini karşılıklı olarak tanımaları birçok Arap devletinin İsrail'le ticari ve sınırlı diplomatik ilişkiler kurmasının yolunu açtı. Bunlardan Ürdün Krallığı, kapsamlı başka ilişkilerin yanı sıra diplomatik ilişki kurulmasını da öngören bir barış anlaşmasını 26 Ekim 1994 tarihinde imzaladı. Filistin'e verdikleri desteğin kendilerini alıkoyduğu, Çin ve Hindistan gibi ülkeler de artık İsrail'le ilişkilerini normalleştirmekte bir sakınca görmüyorlardı. Barış sürecine ne destek veren ne de karşı çıkan Suudi Arabistan gelişmeleri soğuk bir biçimde uzaktan izlemekle yetindi fakat İsrail'le temas kurmaktan kaçındı. Suriye ilke olarak barış müzakerelerinde bulunmayı kabul etti fakat müzakerelerde çok inatçı bir tutum sergileyerek dönemin İsrail hükümetinin teklif ettiği her şeyi reddetti. Irak ve Libya bu tür bir barış sürecine karşı çıktı. Arap devleti olmayan İran sadece barış sürecinin değil herhangi bir uzlaşmanın da en azılı muhalifi olarak ortaya çıktı.

Mayıs 1996'daki İsrail genel seçimlerinden ve Likud önderliğinde kurulan aşırı sağcı koalisyon hükümetinin İşçi Partisi hükümetinin yerini almasından sonra bile çatışma artık yeni ve daha az tehlikeli dönemine girmiş bulunuyordu. İsrail ve onun Arap komşuları arasında topyekûn konvansiyonel bir savaş, im-

kânsız değilse bile, geçmiştekinden daha az muhtemeldi. İsrail'e karşı terörist eylemler, özellikle üç örgüt kaynaklı olarak sürmektedir – bu örgütler: Filistin topraklarında İslami Cihad ve Hamas; Lübnan'da İran sponsorluğunda ve Suriye destekli Hizbullah'tır. Fakat Filistin yönetiminin terörist örgütlere karşı bazı denetim önlemleri uyguladığına ilişkin emareler bulunmaktadır.

Düşmanlık sürmektedir ve İsrail'in son zamanlardaki bazı tutum ve politikalarıyla şiddetlenmiştir. Bu düşmanlık spesifik ya da genel, ideolojik ya da siyasi olabilir. Özellikle medyada, artık demokratik ülkelerde kabul görmeyen bir şiddet ve kabalıkla ifade edilmektedir. Fakat ne bu tür bir düşmanlık ne de bu düşmanlığın ifade edilmesindeki şiddet ve kabalık, bazı başka unsurlar olmadıkça, anti-Semitizm oluşturmamaktadır. Fakat bu unsurlar genellikle mevcuttur.

Çatışmanın soğuduğu ve belki de sona erdiğinin düşünülmesi bir süre anti-Semitizmin azalmasına yol açacaktır. Kimi çevrelerde gerçekten de bu durum yaşanmıştır. Fakat başka yerlerde barış sürecinin kendisi, hem sürecin yavaş ilerlediğini düşünerek kızınlarda hem de sürecin hızından dehşete kapılanlarda yeni bir düşmanlık uyandırmıştır. Sonuç olarak anti-Semitizm yeni bir toprak ve ivme kazanmıştır.

İsrailliler ve Filistinliler arasındaki barış süreci, taraflardan biri diğerine karşı sempati duymaya ya da diğerini anlamaya başladığı için değil, her iki tarafın liderleri de kesin olarak kazanılamayacak bir savaş yürüttüklerini anladıkları için başladı. FKÖ, hem Soğuk Savaş'ın hem de Körfez Savaşı'nın sona ermesinden zarara uğradı. Sovyetler Birliği'nin çöküşü, yarım yüzyıldır ilk kez, onları Batı karşıtı bir süper gücün hamiliğinden yoksun bıraktı. Saddam Hüseyin'e verdikleri destek, FKÖ'nün finansörleri olan Arap kralları ve prensleri kızdırdı. Bu şartlar karşısında, İsrail'i yok edip yerine tüm Filistin'i yönetecek bir Arap devleti kurma hedeflerini, en azından geçici olarak, terk etmeye ve bir tür taksimi -ki bu, İngiliz manda yönetimi ve sonra da BM tarafından önerildiğinde reddettikleri bir çözümdü- kabul etmeye

karar verdiler. Arap liderlerin çoğunun da aralarında olduğu bazıları Oslo sürecini yaşama bağlayan bir gelişme olarak gördüler. Oslo'yu ihanet olarak gören başkaları da vardı ve hâlâ da vardır.

İsrail tarafında da Oslo'yu ihanet -zafer anından vazgeçilmesi ve Yahudilerin antik mirasının bir parçasının boş yere terk edilmesi- olarak görenler vardı. Fakat, Filistin tarafında olduğu gibi İsrail tarafında da bu çoğunluk görüşü değildi ve çoğu akli başında İsrailli de Filistin'in tamamı için verdikleri savaşın sonu olmadığını ve taksimi kabul etmenin akıllıca olacağını anlamışlardı. İsrailliler için gerçeği kabullenme anı İntifada'dır. Uzun ve sert bir mücadeleden sonra, Filistin topraklarında İsrail yönetiminin ancak göze alınamayacak maddi ve manevi kayıplar pahasına sürdürülebileceği anlaşıldı. Bu kayıplara, İsrail hükümetinin ve toplumunun niteliğinin değişmesi de dahildi. Başbakan İzak Rabin'in İsrailli bir fanatik tarafından öldürülmesi bu değişimin ne anlama gelebileceğine dair dramatik bir örnektir.

Barış sürecine yönelik Arap muhalefeti ve bu muhalefetin sergilenme biçimi başlıca üç türe ayrılabilir:

Birincisi, temel olarak, geçmişte yapılanın sürdürülmesidir – Siyonizme karşı ideolojik polemik, İsrail devletine karşı siyasi şavş hali. Bu tür bir ideolojik ya da siyasi muhalefet önyargı üzerine oturtulmamış fakat önyargıyı etkilemiş ve ondan etkilenmiştir. Bu muhalefet türü ve onunla ilgili önyargı, barış sürecine rağmen ve kimi çevrelerde de barış sürecinden dolayı oluşmaya devam etmiş hatta yayılmıştır. Yeni İsrail hükümetinin bazı icraatları ve beyanatları bu muhalefeti şiddetlendirmiştir. İsrailli aşırı- lar, İsrail'deki hükümet ve politika değişikliğinden önce zaten hakaretin doruklarına ulaşmış bulunan anti-Semitik propagandanın dolaylı gerçekten suçlanamazlar. Fakat bazı iyi niyetli Arapların bu kampanyaları durdurmaya yönelik çabalarını zayıflatmışlardır.

24 Temmuz 1995 tarihinde Ramat Gan'da gerçekleştirilen intihar saldırısıyla ilgili haber ve yorumlarda bunun bir örneği görülebilir. Bu eylem, bazı sorumlu Filistinli ve diğer Arap liderler

tarafından reddedilmiş hatta kınanmıştır. Fakat köktendinci basının yanı sıra gerek solda gerekse merkezde bulunan birçok kişi tarafından onaylanmıştır. Ürdün'ün solcu haftalık dergisi *Al-Majd*'ın 31 Temmuz 1995 tarihli sayısında yayımlanan baş makede derginin edötürü Fahd al-Rimawi “yedi Siyonist yerleşimciyi cehenneme yollayan ve otuzunu da hastanelik eden” Hamas intihar eylemcisinin kahramanlığını teslim ediyor ve saldırıyı kınayanları ikiyeüzlü olmakla suçluyordu. Ramat Gan Tel Aviv yakınlarında, kurulduğundan beri İsrail'in parçası olan bir yerdir. Orada yaşayanların “Siyonist yerleşimciler” diye anılması dikkat çekicidir. 29 Temmuz 1995 tarihli haftalık *Shihan* dergisinde Ürdünlü köktendinci Ziyad Abu Ghanima, “Yahudilerin döktüğü Filistinli ve Lübnanlı kanlarından esirgedikleri gözyaşlarını, pis Yahudi kanı için yas tutarken akıtanların Allah belasını versin,” diyerek eylemi kınayanlara lanet ediyordu.

Barış sürecine yönelik eski tüfek muhalefetten daha tehlikeli olan sürecin kendisinin yarattığı yeni etkin muhalefet ve İsrailiilerin savaş alanında gösterdikleri becerinin aynısını hatta daha iyisini geleneksel olarak daha aşına oldukları faaliyetlerde -fabrikada, hesap kitap işlerinde ve piyasada- de sergileyecekleri korkusuydu. Bu tür korkular Ortadoğu toplumunun nezaket kurallarının ve duyarlılıklarının anlaşılamaması ve İsrailiilerin kimi konulardaki aşırı atılganlıkları ile daha da şiddetlenmiştir. Bu algılamaya göre İsrail, taktik değiştirmiştir. Arap dünyasına sızarak onu ele geçirmeye yönelik hain planını gerçekleştirmek üzere artık savaş benzeri yöntemleri bırakıp barışçıl yöntemler benimsemiştir. Bazıları İsrailiilerin iletişim ve işbirliği kurmaya yönelik her girişimi altında bir bit yeniği aramaktadır. Ticari ilişkilerin genişlemesi ekonomik sömürü ve boyunduruk; kültürel ilişkilerin gelişmesi Arap-İslam kültürünün çökmesi ve yok olması; siyasi ilişkiler kurulması ise emperyal üstünlüğün başlangıcı anlamına gelmektedir. Bu fanteziler bölge dışındakilere ya da makul herhangi bir gözlemciye gülünç gelebilir; fakat Arap medyasında özellikle de Mısır'da geniş bir destek bulmaktadır. Avrupa anti-

Semitizmi, bu görüşü savunanlara zengin bir temalar ve motifler, edebiyat ve ikonografi dağarcığı sağlamaktadır.

Birkaç örnek göstermek yeterli olabilir. Şimon Perez'in, İsrail ve Arap devletleri arasında ekonomik ve kültürel gelişme için gelecekte işbirliği yapılmasını öngören *The New Middle East* (New York, 1993) isimli kitabı Arapça'ya çevrildi ve tartışıldı. Kitaba gösterilen ilginin niteliği Suat Mansi'nin Mısır'da yayımlanan bir kitabının tanıtım yazısında açıkça belli olmaktadır: "*The Protocols of the Elders of Zion* iki yüzyıl önce bir Fransız kadın tarafından bulunduğundan sonra Arapça da dahil olmak üzere birçok dile çevrildiğinde, uluslararası Siyonist yapılanma böyle bir planı inkâr etmek için ellerinden gelen her şeyi yaptılar. Hatta uydurmaca olduğunu iddia ettiler ve okunmasını engellemek için piyasadaki bütün nüshalarını toplamaya çalıştılar. Ve şimdi, Şimon Perez böyle bir kitabın gerçekliğinin en belirgin kanıtını sunmaktadır. Perez'in kitabı, *Protokollerin* gerçek olduğunu inkâra mahal vermeyecek şekilde onları teyit etmektedir. Bu kitap, bu tür tehlikeli planların uygulanmasında sondan bir önceki adımdır."¹

Protokoller sadece propagandanın değil akademik çevrenin de temel kaynağı olmaya devam etmektedir. Örneğin, Kasım 1996'da Mısır gazetesi *Akhir Sa'a*'da yayımlanan bir makaleye göre yirminci yüzyılın ilk yarısında Mısır'da Yahudilerin ekonomik rolleriyle ilgili önemli bir "bilimsel araştırma" İskenderiye Üniversitesi'nden master derecesi alır. Tanıtımdan, tezin yazarının büyük ölçüde *Protokoller* ve *Protokoller*'deki metodolojiyi esas aldığı açık bir biçimde anlaşılmaktadır. Mısır'ın popüler dergisi *Al-Musawwar*'ın 27 Aralık 1996 tarihli sayısında yayımlanan bir mülakatta da *Protokoller* esas alınır. Mülakat, mülakatçının, *Protokoller* gerçek bir tarihi vesika olarak tanıtan bir açıklamasıyla başlar ve sonra da Kıpti kilisesinin başı patrik Shenouda'ya sorulan sorularla devam eder. Patrik'in Yahudiler ve Musevilikle ilgili yorumları mülakatçı tarafından sağlanan ve *Protokoller*'le başka popüler bir anti-Semitik uydurmaca olan Sahte-Talmud'dan derlenen bilgilere dayalı gözükmektedir.

“Biz anti-Semitik olamayız, zira kendimiz de Sami kökenliyiz,” argümanı arada bir hâlâ elbette Türkiye ve İran’da değil ama Arap ülkelerinde işitilmektedir. Fakat daha sofistike sözcülerin bazıları bu argümanın üçüncü taraflara hem aptalca hem de samimiyetsiz geldiğini fark etmişlerdir. Ama hepsi değil. İran Cumhurbaşkanı Hatemi, CNN’e verdiği mülakatta -haklı olarak- şuna dikkat çeker: “anti-Semitizm bir Batı fenomenidir. İslam’da ya da Doğu’da herhangi bir önceli yoktur. Yahudiler ve Müslümanlar asırlarca birlikte uyum içinde yaşamışlardır.” “Rehber-i Âli” Hamaney’in görüşlerini yansıtmakla bilinen bir gazete bu açıklamayı gerçekdışı bularak reddeder: “İslâm’ın ilk dönemlerine ilişkin tarih, Peygamber Muhammed’e karşı Yahudi komplolarıyla ve saldırılarıyla doludur... Kur’an’daki ayetler sarih bir biçimde Yahudi halkının Müslümanlara yönelik nefretinden ve düşmanlığından bahseder. Evet, Yahudilerle Siyonist rejim arasında ayrım yapılmalıdır fakat duyduğumuz konuşma biçimi abartılıydı ve böyle bir konuşmaya gerek yoktu.”² Devlet Başkanı Nasır’la ilgili bir filmin Mısırlı yönetmeni Nasır’ın kızı tarafından dile getirilen benzer bir yakınmayı aktarır. Nasır’ın kızı, filmde geçen bir pasaja, “Nasır Yahudilere değil Siyonizm’e karşıydı” diyerek itiraz eder.³ Her zaman tutarlı olmasa da, İsrail ve Siyonizm ile Yahudilere yönelik düşmanlık arasında ayrım yapmaya gayret edilmektedir. İran hükümet sözcüleri anti-Semitizmi reddederler; anti-Semitik terminolojiyi kullanmaktan kaçınırlar ve Yahudilere hoşgörü göstermeye hazır olduklarını ilan ederler -elbette Şeriatın öngördüğü sınırlar dahilinde. Fakat bu onları *Protokoller*’e sarılmaktan alıkoymaz. *Protokoller* İran’da sık sık basılmaktadır. 1995 yılında *Ettela’at* gazetesi *Protokolleri*, “okuyucuya uyarı olarak” yüz elliden fazla bölüm halinde yayımladı. *Protokollerin* çeşitli dillerdeki nüshaları İran aracılığıyla tüm dünyaya dağıtılmaktadır.

Suçlamalardan bazıları cinseldir. İsrailliler AIDS ve frengili kızları, bu hastalıkları yaymak üzere Mısır’a göndermekle suçlanır. Ayrıca Mısırlı kadınlara, cinsel arzuları kışkırtan hiper afro-

dizyaklar içeren sakızlar vermekten, erkeklerin spermlerini öldürmek üzere hormon yapısıyla oynanmış meyvaların satılmasına kadar başka suçlamalarda da bulunmaktadır. Bu suçlamalar, İsrail'in tarımsal tekniklerine ve ürünlerine yönelik saldırıların bir parçasıdır -tarım iki taraf arasında gerçek işbirliğinin kurulduğu tek alandır. İsraillileri (ya da sadece Yahudileri), Mısırlı çiftçilere "saatli bomba gibi" (*Al-Sha'b* 14 Mart 1997) zehirli tohum ve hastalıklı kümes hayvanları vermekle; geliştirdikleri kanserojen maddeler içeren salatalık ve şampuanlarla Mısırlılara kasten kanser bulaştırmakla; uyuşturucu kullanımını ve şeytana tapmayı teşvik etmekle ve Mısır toplumunun altını oymak için eşcinselliği meşru hale getirmeye yönelik bir kampanya başlatmakla suçlayan başka hikâyeler de bulunmaktadır. Bir Suriye gazetesi (*Al-Thawra*, 4 Ekim 1995) Arafat'ın, kendisinin de bir Yahudi olduğu için barış yaptığını bile iddia etmiştir.

Bunlar bile mutlak anlamda anti-Semitik sayılamaz. Fakat anti-Semitik suçlamaların kolayca yayıldığı ve inanıldığı duygusal ve entelektüel bağlamı örneklemektedir.

Bazı suçlamalar açıkça aktarma ya da yansıtmadır. Hahamlar tarafından İsraillilere, Filistinlileri öldükleri takdirde doğrudan Cennet'e gideceklerinin söylendiğine ilişkin açıklama buna bir örnektir. Bazıları Kur'an'daki ayetlere ve hadislerle dayanan, Yahudilere yönelik geleneksel İslami suçlamalardır; bazıları da Avrupa anti-Semitizminin standart cephaneliğinden alınmış ya da uyarlanmıştır. Artan bir biçimde bu suçlamalar ikinci ve üçüncü türün bileşiminden oluşmaktadır.

Barış sürecine yönelik en güçlü, en ilkeli ve en sürekli muhalefet İslam adına, özellikle İran ve onun çeşitli kurumları ile diğer İslami parti ve örgütler aracılığıyla yürütülmektedir. Bu muhalefet, ideolojik olarak oluşturulma ve mantıksal olarak tutarlı olma; kökleri derinlere giden duygulara hitap eden tanıdık bir dil kullanma avantajına sahiptir. Bu, İslam'a dayalı argümanlara, milliyete ve ırka dayalı argümanlardan daha fazla inandırıcılık ve güç kazandırmaktadır. Yine de, İslami akımların sözcüleri ırkçı

argümanları kullanmaktan ve özellikle Avrupa anti-Semitizminin sunduğu zengin nefret kaynaklarından yararlanmaktan da geri kalmamaktadırlar. Standart anti-Semitik temalar, Hizbullah ve Hamas gibi Arap İslami hareketlerinin yaptığı propagandanın, İran Hükümeti'nin çeşitli kurumlarının yaptığı açıklamaların ve hatta 1996-1997'de iktidara gelen koalisyonun büyük ortağı Türk İslamcı partisinin gazetelerinin ve başka yayınlarının klişesi haline gelmiştir.

Bu suçlamaların çoğu tanıdık ve kökenleri Avrupa kaynaklıdır. Diğerleri yerel koşullardan doğmuşlardır. Örneğin, Türk anti-Semitleri için Yahudilerin kötülükleri Osmanlı İmparatorluğu'nu çökertmek ve Bosna'da son zamanlarda çıkan karışıklıklardır. İran'da, Amerikan yaptırımları ve bunun sonucunda yaşanan ekonomik sıkıntılar Washington üzerindeki Yahudi nüfuzuna bağlanır.

Avrupa anti-Semitizminin hem teolojik hem de ırkçı versiyonları İslam geleneğine, kültürüne ve düşünce kalıplarına esasen yabancıdır. Fakat şaşırtıcı ölçüde Nazilerin ve öncellerinin fikirleri, literatürü hatta en kaba uydurmacaları, deyim yerindeyse, içselleştirilmiş ve İslamileştirilmiştir. Ana temalar -*Protokoller*, uyduruk Talmud alıntıları, ayin cinayeti, insanlığa duyulan nefret, kuyuları zehirleme, masonik ve diğer komplo teorileri ve dünyayı ele geçirme planı- varlığını korumaktadır; fakat bunlara İslami, hatta Kur'ansal bir özellik kazandırılmaktadır. Örneğin, Yahudiler ve Hristiyanlar, kendilerine indirilmiş ayetleri çarpıttıkları için Kur'an'ın, Eski ve Yeni Ahitlerin yerini aldığına ilişkin klasik İslami suçlamaya yeni bir yön verilmiştir: 'İncil'in mevcut hali özgün değildir; kendilerini Allah'ın seçtiği halk ve Filistin'i de kendilerine ait bir toprak parçası olarak göstermek isteyen Yahudiler tarafından çarpıtılan ve bozulan bir metindir.'⁴ İsviçre alıntıları skandalı, Madeleine Albright'ın Dışişleri Bakanlığı'na atanması, hatta BCCI'nin (Bank of Credit and Commerce International) çöküşü gibi çeşitli güncel haberlere bile anti-Semitik bir özellik kazandırılmaktadır. Yahudilerin dünyaya, insanlığa, İs-

lam'a ve Araplara karşı komploları klişeleşmiştir. 20 Aralık 1996 tarihinde Mısır'ın *Al-Ittihad* gazetesinde yayımlanan bir makalede El-Ezher Üniversitesi'nden bir imam Yahudilerden niçin nefret ettiğini açıklar. Kısaca bunun nedeni olarak Yahudilerin, Müslümanların en azılı düşmanları olmalarını ve hiçbir ahlaki değer taşımamalarını; hainliği ve kötülüğü seçmiş olmalarını gösterir. "Yahudilerden, Allah'tan sevap kazanmak için nefret ediyorum," diyerek de açıklamalarını bitirir.

Bu yazılarda, İsrail ve Siyonistlerin işlediği suçlardan biri, onların Amerika'nın ya da daha genel olarak Batı'nın ileri karakolu veya aracı olmalarıdır. Bunlara göre, Amerika Büyük Şeytan, İsrail Küçük Şeytan'dır. Batı çürümüşlüğü'nün öncüsü olduğu için İsrail tehlikelidir. Alternatif bir görüş de daha tutarlı olan Avrupa tipi anti-Semitlerden gelmektedir. Bunlar için İsrail, Amerika'nın değil, Amerika İsrail'in aracıdır. Bu argüman çok sayıda Nazi tipi belgelerle ya da orijinal Nazi belgeleriyle desteklenmektedir. İslami örgütlerin ürettiği literatürün çoğunluğunda düşman artık İsrailli ya da Siyonist olarak tanımlanmamaktadır. Düşman sadece Yahudidir ve o, kökleri uzak antikiteye varan doğuştan ve genetik bir kötülüğe sahiptir.

Bu farklı propaganda türlerinin tümünde ortak olan teknik, geçmişin yeniden yazılması veya silinmesi ve özellikle de Yahudilere merhamet ya da saygı uyandırabilecek her şeyin çıkarılmasıdır. Bunlardan biri de Soykırım reddiyesidir. Soykırım ya hiç meydana gelmemiştir, ya da eğer olmuşsa, küçük çaplıdır. Hatta bazıları bunun bizzat Yahudilerce yapıldığını öne sürerler. Siyonistler Nazilerin işbirlikçileri ve ardıllarıdır. Bu dikkat çekici tarih anlatımı, Roger Garaudy'ye gösterilen saygının da kanıtladığı gibi, gittikçe daha fazla bir Arap desteğine sahip olmaktadır. Müslümanlığa geçen eski bir Fransız Komünisti olan Garaudy, *The Founding Myths of Israeli Politics* (İsrail Politikasının Temel Mitleri) isimli bir kitap yayımlamıştı.⁵ Bu mitler üç tanedir: dinsel, Seçilen Halk ve Vaadedilen Toprak miti; Soykırım miti ve yeni, modern İsrail mucizesi miti. Garaudy'nin kaynakları arasında

Hitler savunucuları, post-Siyonist İsrailli revizyonistler ve mevcut Avrupa anti-Amerikanizmi bulunmaktadır. 1996 yazındaki Ortadoğu gezisi bir zafer alayı gibiydi. Lübnan'da Başbakan ve Eğitim Bakanı tarafından, Suriye'de ise Devlet Başkan yardımcısı ve birkaç bakan tarafından kabul edildi. Her iki ülkede de, çok sayıda konferans ve mülakat verdi ve bunlar daha sonra yayımlandı. Ürdün ve Mısır'da resmen kabul edilmedi ama edebi çevrelerde çok sıcak karşılandı. Hükümet destekli Arap Yazarlar Birliği tarafından Kahire'ye davet edildi ve Mısır Yazarlar Federasyonu'nun onursal üyeliğine seçildi – yirmi yıl önce kurulan Federasyon'un ilk onursal üyesi idi. Birçok payenin yanı sıra kendisine “Mısır Yazarlar Ödülü” de verildi. Yarı resmi *Al-Ahram* gazetesinin yazı işleri müdürü, tartışmaya getirdiği “taze soluktan” ötürü Garaudy'ye bir basın ödülü verdi. Arapların Garaudy'ye yönelik tutumu yeknesak değildi. Bazı köktendinciler İsrail'e ilişkin görüşlerini onaylasalar da Garaudy'nin İslam anlayışını sorguluyorlardı. Fas'ta bazı gazeteler tarafından övgüyle karşılandı fakat halk önünde yapacağı konuşmalar iptal edildi. “Üniversiteler,” diyordu Yüksek Öğrenim Bakanı, “kapılarını anti-Semitlere açmayacak.” Tuhaf bir biçimde, Mayıs 1997'de Sn. Garaudy, Londra'da çıkarılan haftalık Arapça bir dergiye bir dizi makale yazmak üzere BBC Arapça Servisi tarafından Londra'ya davet edildi.⁶ Nisan 1998'de Garaudy İran Dışişleri Bakanlığı'nın mali desteğiyle gerçekleştirilen bir seminerde ana konuşmacıydı. İran radyo ve televizyonunun başı Ali Larijani, Garaudy'nin görüşlerini İranlı dinleyicilere ve izleyicilere düzenli olarak yayınlama sözü verdi; bir başka yüksek düzeyli din adamı da tüm Müslümanları Garaudy'nin kitaplarını çevirmeye ve yaymaya davet ediyordu.

Soykırımın reddedilmesi ya da küçümsenmesi bir başka favori temayı daha kolaylaştırmaktadır: Nazilerin kurbanları olmak şöyle dursun, Yahudiler onların işbirlikçileri ve geleneklerinin sürdürücüleridir. Arap dünyasında kötüleme sözcüğü olarak Nazi'nin kullanılması 1950'lerin ortalarında Sovyet nüfuzunun başlangıcına kadar gider – bu tarihten önce daha çok bir övgü söz-

cüğü olarak kullanılmıştır. İsrailileri ve diğer Yahudileri Nazi üniformaları ve gamalı haçlarla betimleyen karikatürler artık standartlaşmıştır. Bunları Nazi döneminin çengel burunları ve kan damlayan sivri dişleri tamamlar. Hem Yahudi kurbanlara hem de Üçüncü Reich'in Arap hayranlarına ilişkin hatırat bütünüyle yok sayılır. Böyle bir tarih yorumunu korumak için eğlence alanına bile uzanan bazı denetim önlemleri gerekmektedir. Nazi yönetimi altında Yahudilerin çektikleri acıları anlatan *Schindler'in Listesi* isimli film Arap ülkelerinde yasaklanır. Ne Nazi rejimiyle ne de Ortadoğu'yla ilgili olan *Bağımsızlık Günü* bile, içinde Yahudi bir kahraman olduğu için muzır bulunur, zira bu kabul edilemez bir şeydir. Lübnan'da filmin oynamasına, ancak kahramanın Yahudiliğine ilişkin tüm emareler ortadan kaldırılacak şekilde sansür edildikten sonra izin verilir – kippa, İbrance dua, bir çöl karakolunda Arapların ve Yahudilerin yan yana çalıştıklarını gösteren sahneler kesilir. Kasım 1996'da Hizbullah'ın basınla ilişkiler görevlilerinden biri filme yönelik itirazını şöyle açıklar: “Bu film Yahudileri çok insancıl kişilermiş gibi göstermektedir. Onlar hakkında sahte imajlar yaratıyorsunuz.”

Geçmişin yeniden yazılması antik tarihe kadar uzanır. Amman'daki tarih müzesi bölgenin tüm antik halklarının tarihini nesneler ve yazılar aracılığıyla anlatır – bir tanesi hariç. Antik İsrail'in kralları ve peygamberleri bütünüyle kayıptır. Ben sadece üç gönderme bulabildim. Birincisi “İsraililerden kurtardığı için Moabite tanrısı Chemosh'a şükranlarını sunan” Mesha Stele'yle ilgili yazıtı açıklamaktadır. Bu İngilizce metindir, Arapçası ise “İsraililerin zulmünden kurtardığı” şeklinde yazılmıştır. İkincisi, bir “Yahudi tarikatına” ait Ölü Deniz rulolarının yerleştirildiği bir oyukta bulunmaktadır. Üçüncüsü ise “Filistin'de ve Ürdün'ün kuzey kesiminde kendi yönetimlerini kuran militan Hasmonean Yahudileri”ne yapılan göndermedir. Aynı açıklamaya göre, “Yunan şehirlerinin çoğu, General Pompey'in komutasındaki Roma ordusunun gelişini Yahudi zulmü sona ereceği için memnuniyetle karşılamışlardır.”

Filistin yönetimi altındaki okullarda okutulan ders kitaplarında bu az sayıdaki anıştırmaya bile rastlanmaz. Onlar için Filistin tarihi Araplaşmış Kenanilerden başlar ve bu dönemden, Eski Ahit'i, halkını ve tarihini bir kenara bırakarak, Hıristiyanlığın yedinci yüzyılındaki Arap fethine atlar.

Arap kitapçılarını ya da Türkiye'deki dini kitapçıları gezmek birçok türde geniş kapsamlı bir anti-Semitik literatürün varlığını gözle önüne serecektir. Eksik olan şey herhangi bir düzelticidir. Yahudi tarihi, dini, felsefesi ve edebiyatı gibi konulara ilişkin rehber arayan Arap okuyucu hemen hemen hiçbir şey bulamayacaktır. Modern İsrail'le ilgili bazı kaynaklar mevcuttur. Bunlardan en iyileri Beyrut'taki Filistin Araştırma Merkezi'nin gerçeklere dayanan yayınlarıdır. Fakat mevcut yayınların büyük çoğunluğu propaganda niteliklidir. İbranice'den yapılan çeviriler çok azdır ve başlıca üç kategoriye ayrılır: 1. İsrail istihbaratına ilişkin iddialar. 2. Açıklayıcı tanıtım yazıları ve notlarla birlikte Rabin, Perez ve Netanyahu gibi İsrailli liderlerin anıları. 3. Siyonizm ve İsrail karşıtı Yahudilerin yazıları.

Barış, hükümetler arasında müzakere edilir ve imzalanır; fakat halklar arasında yapılmadıkça donuk ve resmi kalacaktır. Öfke ve nefret çığlıkları, normal iletişim biçimi olarak kalmaya devam ettikçe halklar arasındaki barışın fazla ilerleme kaydetme şansı yoktur. Fakat diyalogun başlangıcından beri bazı ilerleme belirtileri bulunmaktadır. Devlet adamları, askerler ve işadamları İsrailli karşıtlarıyla temas kurmaktadır. Bu temasların bazıları İsrail'deki hükümet değişikliğine rağmen hâlâ sürmektedir. Entelektüeller daha inatçı çıktılar, ama onlar arasında bile değişim belirtileri var. Birkaç cesur kişilik inatçı meslektaşlarını eleştirme cesaretini göstererek İsrailli karşıtlarıyla bir araya gelmekte hatta nadiren de olsa İsrail'e gitmekteler.

1997 ilkbaharında meydana gelen bir olay Mısırlı jandarma Süleyman Hatir'in 1985'deki katliamına ilişkin üzücü anıları canlandırdı. Fakat bu olay aynı zamanda cesaret verici tezatlar da içeriyordu. 13 Mart 1997 günü Ürdünlü bir asker, Ahmet Da-

qamsa, gezide olan İsraili kız öğrencilere aniden ateş açmaya başlar ve arkadaşları kendisini etkisiz hale getirene kadar 7 kız öğrenciyi öldürür, birkaçını da yaralar. Birkaç gün sonra Kral Hüseyin, pişmanlık ve üzüntü ifadesi olarak İsrail'e geçer ve yaslı ailelere taziyelerini bizzat sunar. Halkı arasındaki tepkiler karışıktır. Bazıları bu jesti, tıpkı İsraililer gibi, cesur bir hareket ve yüce gönüllülük olarak onaylar. Başkaları, cinayetleri kınamakla birlikte, Kral'ın hareketini aşırı bulurlar. Kimileri ise yine caninin evini hac yerine çevirirler. Fakat en azından bir süre Mısır'da Süleyman Hatir'i milli, halk, hatta entelektüel kahraman haline getiren destek patlamasıyla kıyaslanabilecek hiçbir şey olmaz. Süleyman Hatir'in Kahire'deki hapisanede intihar ettiği bildirilmişti. Ahmet Daqamsa Ürdün'deki askeri mahkemede yargılanır ve ömür boyu hapis cezasına çarptırılır. Yine daha önce olduğu gibi, Daqamsa'nın aldığı ceza ile ilgili farklı düşünenler mevcuttu. Kimi cezayı çok hafif buldu, kimi de çok ağır. Kimi de cezalandırmak yerine taltif edilmesi gerektiğini düşündü.

İki toplum arasında kurulacak daha yakın ilişkiler ilginç, belki de değerli sonuçlar doğurabilir. Tüm hatalarıyla birlikte İsrail açık ve demokratik bir toplumdur. Bir milyon Arap İsrail vatan daşıdır; iki milyon Filistinli İsrail yönetiminde yaşamıştır ve yaşamaktadır. Bu yönetim genellikle sert ve keyfi olmakla birlikte, bölgenin standartlarına göre hayli cömerttir. Birbirine tezat teşkil eden iki olay olası değişimin yönünü göstermektedir. İntifada sırasında, küçük bir Arap çocuğunun bileği bir İsrail askerinin sopa darbesiyle kırılır. Ertesi gün çocuk, hastanede sargılar içinde İsrail'in baskısını kınarken -İsrail televizyonunda- gösterilir. 1997 yılında Gazze'de bir avukat, derginin birine İsrail polisinin yürüttüğü soruşturmaları anlatan ve aynı usullerin Filistin yönetimince de benimsenmesini öneren bir makale gönderir. Derginin editörü makaleyi yayınlamamakla birlikte tutuklanma ve hapsedilme kararlarını veren başsavcıya iletir.

Ocak 1996'da Filistin yönetiminde yapılan seçimlerin, Arap dünyasındaki en özgür ve en adil seçimler olduğu kabul edildi.

Kısa bir süre önce farklı bir komşunun gözetiminde Lübnan'da yapılan göstermelik seçimlerle müthiş bir tezat oluşturunuyordu. Sabra ve Şatila katliamıyla ilgili tek soruşturmanın İsrail tarafından yürütülen adli soruşturma olduğu da dikkatlerden kaçmadı. Bu tür bir soruşturma herhangi bir Arap ülkesinde yürütülmedi ve o dönemde İsrail'in müttefiki olan Lübnanlı Hristiyan milis lideri daha sonra Suriye tarafına geçerek, Beyrut'taki Suriye destekli hükümetin saygıdeğer bir üyesi olarak uzun yıllar geçirdi.

Son zamanlarda bazı değişim belirtileri ortaya çıkmıştır. Amman'daki Kraliyet Dinlerarası Araştırmalar Enstitüsü İslam ve Hristiyanlığı yanı sıra Musevilikle de ilgilenmektedir. Enstitü, İsrail'den ve başka yerlerden Yahudi bilimadamlarını, faaliyetlerine katılmaya ve çıkardıkları İngilizce dergiye katkıda bulunmaya davet etmiştir.⁸ Yahudi inancını ve kültürünü nesnel ifadelerle sunmaya yönelik bu çaba, Arap hatta İslam dünyasında emsalsiz değilse bile nadir bir uygulamadır.

Daha siyasi düzeyde, yurtdışındaki hatta bazı Arap ülkelerindeki çok sayıda Arap entelektüel Arap-İsrail çatışmasına yönelik tartışmaları belirleyen anti-Semitizmden duydukları üzüntüyü ve hoşnutsuzluğu ifade etmişlerdir. Şubat 1998'de Roger Garaudy'nin, Loi Gayssot'ya -Fransa'da Soykırım reddiyesini cezai bir suç haline getiren yasa- muhalefet ettiği gerekçesiyle yargılanması Arap dünyasında güçlü tepkiler uyandırdı. Genelde müthiş bir maddi ve manevi destek verildi. Fakat bazı muhalif sesler de mevcuttu. Garaudy kültürünü eleştiren bir dizi makalenin ilkinde Hazim Saghiya Paris'teki yargılamaya ilişkin Arap ve Batı eleştirileri arasındaki tezata dikkat çekiyordu. Batılı tenkitçiler, iğrenç fikirler için bile ifade özgürlüğünü savunurken, Arap eleştirmenlerin ifade özgürlüğüyle pek ilgilendikleri yoktu. Onların ilgilendikleri Garaudy'nin fikirleriydi.⁹ Arap basınında, Garaudy kültürüne ve daha genel olarak Soykırım reddiyesine yönelik hoşnutsuzluk ifade eden başkaları da vardı.

Umut vaat eden başka belirtiler de mevcuttu. Ocak 1997'de entelektüeller, hukukçular ve işadamlarından oluşan bir grup

Mısırlı, Ürdünlü ve Filistinli, Kopenhag'da İsrailli karşıtlarıyla bir araya gelerek "Arap-İsrail barışı için uluslararası bir ittifak kurmak" üzerinde fikir birliğine vardılar. Yayınladıkları bildiri, dinsel genellemelerden ibaret olmayıp kimi spesifik sorunların ayrıntılı bir biçimde irdelenmesini de içeriyordu. Bu girişime katılanların birçok meslektaşları tarafından hain, işbirlikçi ve daha kötü sıfatlarla kınandıklarını söylemeye bile gerek yok.

Belki de son söz, İsrail'i ziyaret etme cesaretini gösteren ilk Mısırlı entelektüellerden biri olan Ali Salim'e bırakılmalı. Şöyle diyor Salim: "Filistinliler ve İsrailliler arasındaki anlaşmanın tarihte ender rastlanan anlardan biri olduğunu düşünüyorum. Ben varım ve siz de varsınız. Yaşam benim hakkım; elbette sizin de. Bu uzun ve meşakkatli bir yol. Bu yolun nihai aşaması özgürlük ve insan hakları. Bu yol güllerle dolu değil, mücadele ve azim gerekli. Sadece hakkında konuşularak barış olmaz. Sadece konuşarak değil, eylemlerimizle de barışa ulaşmaktan başka çaremiz yok."¹⁰

Giriş:

1. Alain Finkielkraut, *La Réprobation d'Israël* (Paris: 1983), ss. 14 vd.
2. Örneğin bkz. Joshua Muravchik'in, "Misreporting Lebanon," *Policy Review* (Washington D.C.), 23: 11-66, ve Edward Alexander'ın "The Journalists' War Against Israel", *Encounter*, Eylül-Ekim 1981' da verdiği rakamlar.
3. Abd al-Rahman Sami Ismat, *Al-Sahyuniyya wa'l-Masuniyya* (İskenderiye, 1950), ss.45 ve 50.
4. Bu konu, Yehoshafat Harkabi tarafından *Arab Attitudes to Israel* (Kudüs, 1972) s.223'de ayrıntılı bir biçimde işleniyor.
5. Örneğin bkz. Humeyni'nin İslami hükümetle ilgili kitabı: Farsça metin *Velayet-i Fakih* (Tahran), s.175; Fransızca çevirisi *Pour un gouvernement islamique* (Paris, 1979), s.114. Doğru çeviri için İs-

lam and Revolution: Writings and Declarations of Imam Khomeini. Çeviren Hamid Algar (Berkeley, Ca., 1981) ss.127,128). Daha sonraları, bazı çevrelerde anlam genişlemesi daha da ileriye gitti ve "Siyonist" başka özel bir anlam taşımayan bir hakaret terimi hal'ine geldi. Örneğin Körfez Savaşı'nda, her ikisi de İsrail'in amansız düşmanları olan Irak ve İran, birbirlerini Siyonist diyerek suçluyorlardı. Daha da tuhaf bir örnek Uzak Doğu'da meydana geldi. Sovyet güdümündeki Moğoliştan Cumhuriyeti radyosu Çinlileri Sin Kiang'da "Siyonist faaliyetlerde" bulunmakla itham ediyordu.

6. İngilizce çeviri *Documents on British Foreign Policy (1919-1939)*, der.E.L.Woodward ve Rohan Butler, 3.seri, 7:1939 (Londra,1954), s.258; Almanca metin *Akten zur deutschen Auswärtigen Politik 1918-1945, Aus dem Archiv des Deutschen Auswärtigen Amtes'de* (Imprimerie Nationale: Baden-Baden, 1956), s.171. Bu belgenin kaynağına ilişkin olarak bkz. Gerhard L. Weinberg, *The Foreign Policy of Hitler's Germany* (Chicago, 1980), 2: 610-611.
7. Bkz. Rochelle Saidel Wolk, "Anti-Semitizm in America: Prophecy or Paranoia?", *Lilith* (1980) 7:11-13.Wilhelm Almanyası'nda, anti-Semitizm ve feminizm karşıtlığı birbiriyle sıkı sıkıya ilişkiydi ve feminist akımdan Yahudilerin sorumlu olduğu anti-Semitik propagandanın sık rastlanır temalarındandı. Bkz. P.G.J. Pulzer, *The Rise of Political Anti-Semitizm in Germany and Austria* (Londra, 1964), ss.221 vd.
8. Norman Cohn, *Warrant for Genocide: The Myth of the Jewish World-Conspiracy and the Protocols of the Elders of Zion* (Londra, 1967).

Birinci bölüm: Soykırım ve Sonrası

1. Soykırımla ilgili kapsamlı bir literatür mevcuttur. En yeni ve en yetkin çalışma Raul Hilberg'in, *The Destruction of the European Jews*, gözden geçirilmiş ve son baskı (New York, 1985). Daha kısa fakat değerli bir anlatım Lucy Dawidowicz'in *The War against the Jews, 1933-1945* (New York, 1975). Batılı müttefiklerin tutum ve politikalarını çok sayıda bilimadamı araştırmıştır. En ye-

- nisi David S. Wyman, *The Abandonment of the Jews: America and the Holocaust, 1941-1945* (New York, 1984) ve Bernard Wasserstein, *Britain and the Jews of Europe 1939-1945* (Oxford, 1979).
2. *Mein Kampf*, der. John Chamberlain vd. (New York, 1939), ss. 448-449.
 3. W. Erbt, *Weltgeschichte auf rassischer Grundlage* (Leipzig, 1934), s. 76.
 4. Rolf Beckh, *Der Islam* (Münih, 1937).
 5. Alfred Rosenberg, *Mythus des XX Jahrhunderts* (Münih, 1934), s. 665.
 6. Kielce ve Polonya'daki diğer ayaklanmalarla ilgili olarak bkz. Yehuda Bauer *Flight and Rescue: Brichah* (New York, 1970), özellikle ss. 208 vs.
 7. Michael J. Cohen, *Palestine and the Great Powers 1945-1948* (Princeton, 1982), ss. 66-67; (karşılaştırmak için) J. C. Hurewitz, *The Struggle for Palestine* (New York, 1950), ss. 237-238.
 8. Yahudilere yönelik Sovyet politikalarının kapsamlı bir araştırması için bkz. Benjamin Pinkus, *The Soviet Government and the Jews 1948-1967: A Documented Study* (Cambridge ve Kudüs, 1984).
 9. Pinkus, ss. 147 vs, 181 vs.
 10. Pinkus, ss. 300-301.
 11. Bkz. Maxime Rodinson, *Peuple juif ou probleme juif?* (Paris, 1981), ss. 23 vs. Genel olarak bu sorun hakkında bkz. yararlı bir makaleler derlemesi, der. Robert S. Wistrich, *The Left Against Zionism: Communism, Israel, and the Middle East* (Londra, 1979).
 12. Pinkus, s. 58.
 13. Ekonomik suçlarla ilgili olarak bkz. Pinkus, ss. 197-198, 201-207.
 14. Kichko ile ilgili olarak bkz. Nathan Glazer vd.'de William Korey, *Perspectives on Soviet Jewry* (New York, 1971), ss. 45-46.

İkinci Bölüm: Samiler

1. G.W. von Leibniz, *Nouveaux Essais sur l'entendement humain*, kitap 3, bölüm 2, par. 1, Renan'dan alıntı.
2. August Ludwig Schlözer, der. J.G. Eichhorn, *Repetitorium für Biblische und Morgenlandische Litteratur* (Leipzig, 1777-80), 8:161-

3. Ernest Renan, *Histoire générale et système comparé des langues sémitiques* (Paris, 1863), 1:40-41.
4. Theodor Nöldeke, *Sketches from Eastern History* (Londra ve Edinburgh, 1892), s.4.
5. Edward Ullendorff, "The Knowledge of Languages in the Old Testament", *Bulletin of the John Rylands Library* (Mart 1962), 44(2): 455-465.

Üçüncü bölüm: Yahudiler

1. S. Dubnov, *History of the Jews in Russia and Poland from the Earliest Times until the Present Day* (Philadelphia, 1916), 1:260. Rusça'da *zhid* terimi, nötr evrei teriminin aksine saldırgan ir anlam ifade eder. Dolayısıyla *Yid* ya da *Kike* olarak çevrilmesi daha doğru olabilir.
2. A.g.e., 1:257.
3. *Millet* sistemiyle ilgili olarak, bkz. Der.Benjamin Braude ve Bernard Lewis, *Christians and Jews in the Ottoman Empire*, 2 cilt (New York,1982)
4. Bu olaylara ve Yahudi tarihindeki önemine ilişkin yetkin bir araştırma için bkz. Gershom Scholem, *Sabbatai Sevi, the Mystical Messiah 1626-1676* (Princeton, N.J., 1973; İbranice orijinali, Tel Aviv, 1957). *Dönme*'lerle ilgili olarak bkz. başka referansların da verildiği *Encyclopaedia of Islam*, aynı başlık altında, 2. baskı, (M. Perlmann tarafından)
5. Demografik veriler için bkz. Jakob Lestchinsky, "Die Umsiedlung und Umschichtung des jüdischen Volkes im Laufe des letzten Jahrhunderts", *Weltwirtschaftliches Archiv* (1929), 30:123-156, aynı yerde, "Jewish Migrations, 1840-1956," der. Louis Finkelstein, *The Jews, Their History, Culture, and Religion*, 3. baskı (New York,1960), 2:1536-1596; Arthur Ruppın, *Jewish Fate and Future* (London, 1940) ss.24 vs.; ve *Encyclopaedia Judaica*'da "Demography" ve "Population" başlıklı makaleler.
6. Arthur Hertberg'de geçmektedir, *The Zionist Idea: A Historical Analysis and Reader* (Cleveland ve New York 1959), ss. 102 vs.

7. Haham Zvi Hirsch Kalischer, Hertberg'in kitabından, s.114.
8. Lucy Dawidowicz'de geçen bir alıntı, *The Golden Tradition: Jewish Life and Thought in Eastern Europe* (New York, 1967), s.335.

Dördüncü bölüm: Anti-Semitler

1. Marr'la ilgili olarak bkz, P.G. J. Pulzer, y.a.g.e., ss 47, 49-52; ve Léon Poliakov, *Histoire de l'antisémitisme*, 4 C. (Paris, 1961-77), 3: 432, 466, 4:29-30. Anti-Semitizm'le ilgili daha fazla bilgi için bkz. Jacob Katz, *From Prejudice to Destruction: Anti-Semitism, 1700-1933* (Cambridge, Mass. 1980), ve der. Samuel Morag, *Sinat Yisra'el le-doroteha* (Kudüs 1980).
2. Bkz. Albert Sicroff, *Les Controverses des statuts de "Pureté de sang" en Espagne du XV au XVII siècle* (Paris, 1960), ss.223 vs.; ve S.W. Baron, *A Social and Religious History of the Jews*, 2. baskı (New York, 1952 – 8.C.1969), s.85.
3. Sicroff, ss.90 vs; Baron, 8:88-89.
4. John Locke, *A Letter Concerning Toleration with the Second Treatise of Civil Government*, der. J.W. Gough (Londra, 1946), s 160; Arthur Hertzberg'in alıntısı, *The French Enlightenment and the Jews* (New York ve Londra, 1968), ss.46-47, n.3.
5. On sekizinci yüzyıl Fransasında, Anti-Semitik ve siyahi karşıtı duygular ve ideolojilerle ilgili daha geniş bilgi için bkz. Pierre Pluchon, *Nègres et juifs au XVIII siècle* (Paris, 1984).
6. Poliakov, 3.233.
7. Poliakov, 3.234.
8. Poliakov, 3.107.
9. *Voltaire's Notebooks*, der. Theodore Besterman (Cenevre, 1952), ss.31 ve 233; Poliakov, 3:114.
10. *Essai sur les mœurs*, der. René Pomeau (Paris 1963), 1:478; Poliakov, 3:106.
11. *Traité de métaphysique*, der. Temple Patterson (Manchester, 1937), s. 33; karşılaştırmak için a.g.e., s.4.
12. Poliakov, 3.115.
13. Karl Wilhelm Friedrich Grattenauer, *Wider die Juden: Ein Wort der Warnung an alle unsere christliche Mitbürger* (Berlin, 1803),

- 3:29; alıntı Poliakov, 3:158.
14. Léon Poliakov'da geçen bir alıntı, *Le Mythe aryen: Essai sur les sources du racisme et des nationalismes* (Paris 1971), ss.172-173.
15. Baron, 9:32.
16. Poliakov, *Histoire*, 3:243.
17. Poliakov, *Histoire*, 3:242-243.
18. Lessing, *Die Juden* (1749), sahne 22, karşılaştırmak için, bu ifadeyi çok farklı bir biçimde yorumlayan Poliakov, *Histoire*, 3:69.
19. T.S. Eliot, "Burbank with a Beedeker, Bleistein With a Cigar", *Poems 1909-1925* (Londra, 1925), s.55. Daha fazla bilgi için bkz. Edgar Rosenberg, *From Shylock to Svengali; Jewish Stereotypes in English Fiction* (Londra, 1961); Moses Debré, *Der Jude in der französischen Literatur von 1800 bis zur Gegenwart* (Ansbach, 1909); Montagu Frank Modder, *The Jew in the Literature of England to the end of the 19th century* (New York-Philadelphia, 1939).
20. Solomon Rappaport, *Jew and Gentile, the Philo-Semitic Aspect* (New York, 1980).
21. Pulzer'deki metin, ss.337-338.
22. Poliakov, *Histoire*, 4:29-30. **
23. Pulzer, s.204. Daha fazla bilgi için bkz. Robert S. Wistrich, *Socialism and the Jews; the Dilemmas of Assimilation in Germany and Austria-Hungary* (Londra ve Toronto, 1982).
24. Meraklı bir okuyucu Bn. Christie'nin kitaplarının İngiltere baskılarında geçen bazı daha çarpıcı anti-Semitik ifadelerin Amerikan baskılarından çıkarıldığını gözlemleyebilir.
25. Poliakov, *Histoire*, 3:336.
26. Mark Twain, *Concerning the Jews* (Philadelphia, 1985), *Harper's New Monthly Magazine*'den, Eylül 1898.
27. William F. Moneyppenny ve George E. Buckle, *Life of Disraeli* (Londra, 1929), 1:885; Poliakov, *Histoire*, 3:345.
28. Poliakov, *Histoire*, 3:301.
29. St. John Chrysostom, James Park'ın *Conflict of the Church and the Synagogue*'dan alıntı, (Londra 1934), ss.163-166; John G. Gager *The Origins of Anti-Semitism* (New York, 1983), ss.118-120; Norman Cohn, "The Myth of the Demonic Conspiracy of Jews in

Medieval and Modern Europe", der. Anthony de Reuck ve Julie Knight, *Caste and Race: Comparative Approaches* (Londra, 1967), ss.240 vs. Daha fazla bilgi için bkz. Jeremy Cohen, *The Friars and the Jews: The Evolution of Medieval Anti-Judaism* (Ithaca ve Londra, 1982).

30. Father Barruel, ss.58-62, alıntı, Poliakov, *Histoire*, 3:296.
31. 1816 tarihli Almanca bir kitapçıktan, *Das Judenthum in der Maurerey* (Farmasonlukta Musevilik). Bu kitapçık daha sonraki Nazi literatürü tarafından çok kullanıldı. Poliakov, *Histoire*, 3:297-298.
32. Poliakov, *Histoire*, 3:298.
33. Poliakov, *Histoire*, 3:299.
34. Jacob R. Marcus, *The Jew in the Medieval World: A source Book 1315-1791* (New York ve Philadelphia, 1960), ss.145 vs, 161 vs, 170 vs.
35. Poliakov, *Histoire*, 4:38,39.
36. Rappoport, s.180; S. Zeitlin, *Jewish Quarterly Review* (Temmuz 1968), ss 76-80, Maurice Samuel'in *The Strange History of the Be-iless Case* isimli kitabıyla ilgili tanıtım yazısı.
37. Norman Cohn, *Warrant for Genocide*.
38. Yahudi karşıtı polemiklerin erbabı Mısırlı bir gazeteci olan Enis Mansur'un *Times* muhabirinin keşifleriyle ilgili kendine özgü bir açıklaması bulunmaktadır: "Dünyayı ele geçirmeye yönelik gizli planın yayımlanmasıyla anti-Semitizm doruk noktasına ulaştı. 1929 yılında *Times*'ın İstanbul muhabiri, İsviçre'nin Bâle kentinde toplanan ilk Siyonist Kongre'de Yahudilerin *The Protocols of the Elders of Zion* isimli bir kitap hazırladıklarını ve bu Kongre'de tüm dünyayı yönetmeyi hedefleyen şeytani bir plan üzerinde anlaşmaya vardıklarını ortaya çıkardı. Bu kitap dünyadaki tüm ülkelerde tercüme edildi. Mısır'da dört kez tercüme edildi ve şahsım, 25 yıl önce bu kitaba dikkat çeken ve onun bazı kısımlarını çeviren ilk kişidir." (Enis Mansur, *Waj'fi qalb İsra'il*, Kahire, 1977, s.140). Sn. Mansur her bakımdan hatalıdır. *Times*'ın İstanbul muhabiri Philip Graves'in başarısı, o dönemde çoktan dünyanın her yerine yayılmış olan *Protokolleri* "ortaya çıkarmak" değil, onların sahte olduklarını keşfetmektir. Yıl 1929 değil 1921'di. (Philip

Grave Times'daki makalelerini, *The Truth about the Protocols*, [Londra: 1921], isimli küçük kitabında toplayarak yeniden yayımlamıştı). Sn. Mansur'un *Protokolleri* Arap okuyucunun dik-katine Arapça olarak sunan ilk kişi olduğuna yönelik iddiası bi-le dayanaktan yoksundur zira 1926'da Filistin'de 1927'de Mı-sır'da Arapça çeviriler ortaya çıkmıştır.

Doğu Hristiyanlarının anti-Semitizmin Ortadoğuya taşınmasın-daki rolleriyle ilgili olarak, Elie Kedourie onların "Batı literatürü-ne kolayca erişebildikleri fakat eleştirel ve ayrıştırıcı seçim yap-a-cak yeterli sağduyuya sahip olmadıkları" gözleminde bulunmuş-tur. (Kedourie, *The Chatham House Version*, Londra, 1970, s.338).

39. Pierre-Joseph Proudhon, *Césarisme et christianisme* (Paris, 1883), 1:39; Poliakov, 3: 386; Edmund Silberner, *Sozialisten zur Judenfrage* (Berlin, 1962), ss. 56 vs.
40. Johann Gottlieb Fichte, *Sämmtliche Werke* (Berlin, 1845); 6:150; Silberner, ss. 382-383; Poliakov, *Histoire*, 3:198.
41. New York Daily Tribune'de yayımlanan bir makale, alıntı *Com-mentary*, Nisan 1985, s.39. Marx, Engels ve Yahudilerle ilgili da-ha fazla bilgi için bkz. Wistrich, *Socialism*. ss. 25 vs.
42. Wistrich, a.g.y
43. Silberner, s.390.
44. Silberner, s.391.
45. Silberner, s.393; Pulzer, s.265.
46. *Mein Kampf*, ss. 73 vs.

Beşinci bölüm: Müslümanlar ve Yahudiler

1. Yahudi-Müslüman ilişkileriyle ilgili bir araştırma için bkz. B. Le-wis, *The Jews of Islam* (Princeton, N.J., 1985) (kitapta eski litera-tür de anlatılmaktadır)
2. Ibn Haldun, *Mukaddime*, Çev. Turan Dursun; (Onur Yay., 1977); Charles Issawi, *An Arab Philosophy of History: Selections from the Prolegomena of Ibn Khaldun of Tunis (1332-1406)* (Londra, 1950), s.61, s.161'de tekrarlanmaktadır.
3. A. S. Tritton, *The Caliphs and Their Non-Muslim Subject* (Londra, 1930), ss.174 vs.

4. Arapça anti-Semitik literatürün kökenleri ve gelişimiyle ilgili olarak bkz. Sylvia G. Haim, "Arabic Antisemitic Literature", *Jewis Social Studies*, 17(4): 307-312; Yehoshua Ben-Hananyah, "Sifrut aravit anti-tsiyonit", *Ha-Shiloah*, 43:272:279; Yehoshafat Harkabi, *Arab Attitudes to Israel* (Kudüs, 1972); "La'anti-shemiyut ha-aravit mehadash", *Sinat Yisra'el ledoroteha* (Kudüs, 1980), ss.247-259; Yehoshua Porat, "İdeologia anti-tsiyonit ve-anti-yehudit ba-hevra ha-le'umit ha-aravit be-Eretz-Yisrael", *Sinat Yisra'el*, ss.237-246; Moshe Maoz, "The Image of the Jew in Official Arab Literature and Communications Media", *World Jewry and the State of Israel* (New York, 1969), ss.5-24; Norman A. Stillan, "New Attitudes toward the Jew in the Arab World", *Jewis Social Studies* (1975), 38(3-4): 197-204; Dafna Alan, *Arab Racism*, (Kudüs, 1969); Raphael Israeli, "Anti-Jewish Attitudes in Arabic Media, 1975-1981, *Research Report* (Eylül 1983), 15:1-18; Daniel Pipes, "The Politics of Muslim Anti-Semitism", *Commentary*, Ağustos 1981, ss.39-45; Ronald L. Netler, "Islam vs. Israel", *Commentary*, Aralık 1984, ss.26 vs. Hava Lazarus Yafeh, "An Inquiry into Arab Textbooks", *Asian and African Studies* (1972) 8(1): 1-20; Rivka Yadlin ve Amazia Baram, "Egypt's Changing Attitude Towards Israel", *The Jerusalem Quarterly* (İlkbahar, 1978), 7:68-87; Stefan Wild, "Judentum, Christentum und Islam in der Palästinensischen Poesie", *Die Welt des Islams*, 23-24:265 vs. As'ad Razuq, *Al-Talmud wa'l-Sahyuniyya* (Beyrut, 1970) özellikle ilgi çekici. FKÖ Araştırma Merkezi tarafından yayımlanan bu kitap, Talmudu ve Talmud'un savunucuları, eleştircileri ve müfterilerini bilimsel bir bakış açısıyla ele almaya çalışan ilk ve tek monografi.
5. Nafitus, *al-Sahafa al-Dadiyya al-lama'iyya fi inhidam al-diyana al-'ibriyya* (Beyrut, 1869); (okunmuyor), alıntı. Harkabi, *Arab Attitudes to Israel*, ss.273-275, ve, Razuq tarafından verilen daha ayrıntılı bilgi için bkz, ss 71 vs.
6. *Fil-zawaya khabaya, aw kashf asrar al-Yahud* (Kahire, 1893). Çok kısa bir süre sonra, Kahire'de yazarı bilinmeyen bir tekzip yayımlandı.
7. Abraham Galante, *Archives Israelites*, 45:29 (Paris, 1899), ss.232-233.

8. Sylvia G. Haim, "The Paletsine Problem in al-Manar", der. Amnon Cohen ve Gabriel Baer, *Egypt and Paletsine: A Millennium of Association (868-1948)*, (Kudûs ve New York, 1984), ss.300 vs.
9. Muhammed Bakir Alwan, "Jews in Arabic Literature 1830-1914", *Al-Arabiyya* (1978), 2: 51-53, Salih J. Altoma, "The Image of the Jew in Modern Arabic Literature", a.g.e, s.62.
10. Cevdet Paşa, *Tezakir*, der. Cavid Baysın (Ankara, 1963), 3: 236-237; Çev. Braude ve Lewis, 1:30.
11. Ignaz Goldziher, *Muslim Studies* (Londra, 1967; Almanca aslı, Halle, 1889), 1: 186-188 (Alm. Ss.203-205), karş. Lewis, *Jews of Islam*, s.103.

Altıncı bölüm: Naziler ve Filistin Sorunu

1. Bu belgenin İngilizce çevirisi şu kaynakta yayımlandı: *Documents on British Foreign Policy 1919-1939*, der. E.L. Woodward ve Rohan Butler, 3.Seri, 7: 1939 (Londra, 1954), ss. 257 vs. Almanca aslı için bkz. *Athen zur Deutschen Auswärtigen Amtes* (Imprimerie Nationale: Baden-Baden,1956).
2. ABD Dışişleri Bakanlığı, *Nazi-Soviet Relations, 1939-1941. Documents from the Archives of the German Foreign Office*, der. R.J. Sontag ve J.S. Beddie, Dışişleri Bakanlığı yayını 3023, (Washington, D.C., 1948, s.259; karş. a.g.e, ss.244-245 ve 270).
3. Zikredildiği yer David Yisraeli, "The Third Reich and Palestine", *Middle Eastern Studies* (Ekim 1971), 7: 344 ve 9.dipnot.
4. David Yisraeli, "The Third Reich and Paletsine", s.346, 18. dipnot'ta Schwartz von Berk'in, 9 Temmuz 1937 tarihinde Dr. Von Hentig'e yazdığı mektuptan bahsediliyor.
5. Lukasz Hirsowicz, *The Third Reich and the Arab East* (Londra, 1966), s.30, karş. David Yisraeli, *Ha-Reich ha-Germani ve-Eretz Yisrael: Ba'ayot Eretz Yisrael ba-mediniut ha-Germanit ba-Shanim 1889-1945* (Ramat Gan, 1973).
6. Hirsowicz, s.30, karş. Yisraeli, *Ha-Reich*, s.300.
7. Nazi-Arap ilişkileriyle ilgili ilk ciddi çalışma Polonyalı bilim adamı Lukasz Hirsowicz'in eseridir. Aslı, 1963 yılında Polonya'da yayımlanan eser, kısa bir süre sonra İngilizce'ye de çevrildi: *The*

Third Reich and the Arab East (Londra, 1966). Eser hâlâ konuyla ilgili İngilizce tek monografi olma özelliğini korumaktadır. Daha sonraki eserler arasında şunlar bulunmaktadır: Heinz Tillman, *Deutschlands Araberpolitik im Zweiten Weltkrieg* ([Doğu] Berlin, 1965); Bernd Philipp Schröder, *Deutschland und der Mittlere Osten im Zweiten Weltkrieg* (Göttingen, 1975); Josef Schröder, "Die Beziehungen der Achsenmächte zur Arabischen Welt", *Zeitschrift für Politik*, 1971; David Yisraeli, "The Third Reich and Paletsine" ve *Ha-Reich ha-Germani ve-Eretz Yisrael*. Esasen, bunların hepsi yayımlanmamış Alman arşiv materyallerine dayalı yapıtlardır. Konuyla ilgili Alman belgelerinin bazıları daha sonra hem Almanca hem de İngilizce olarak yayımlanmıştır. Bu belgelerin bir kısmı da Arap işlerinden sorumlu Alman görevlilerin çeşitli anılarında yer almıştır. Bunlar arasında özellikle: Fritz Grobba, *Männer und Mächte im Orient* (Göttingen, 1967). İtalyanca belgeler şu eserde kullanılmıştır: Daniel Carpi, "The Mufti of Jerusalem, Amin el-Huseini, and His Diplomatic Activity during World War II (Ekim 1941-Temmuz 1943)", *Studies in Zionism*, Sayı 7 (İlkbahar 1983). Arapça belgeler daha az kullanılmıştır. Siyasi nedenlerle seçildikten sonra bazıları *The Arab Higher Committee: Its Origins, Personnel and Purposes, The Documentary Record*' da yayımlanmıştır. (Nation Associates, Inc., New York, 1947). Başka belgelerle birlikte çok sayıda Arapça belge, Beyrut'ta ayda bir çıkan *Falastin* dergisinde yayımlanan müftünün anılarında (Sayı 112, Temmuz 1970) ve şu kitapta yer almıştır: Bayan al-Hut, *Al-Quyadat wa'l-mu'assasat al-siyasiyya fi Falastin 1917-1948* (Beyrut, 1981), ss.462 vs. Müftü'nün kendisiyle ilgili de iki kitap bulunmaktadır. Her ikisi de eleştirel ve ele geçirilen Alman belgelerine dayalı kitaplardır: Maurice Pearlman, *Mufti of Jerusalem* (Londra, 1947) ve Joseph B. Schechtman, *The Mufti and the Fuehrer* (Londra ve New York, 1965). Daha fazla bibliyografiyle birlikte müftüye karşı daha sempatik bir anlatım için, bkz. *Encyclopedia of Islam*'da D. Hopwood'un makalesi, 2. baskı, ek, 1:67-70.

8. Yisraeli, *Ha-Reich*, s.210'da, 4 Aralık 1933 tarihli Nazi gazetesi *Völkischer Beobachter*'de Bertram Thomas'ın *The Arabs* isimli ki-

- tabının tanıtımından bahsediliyor. 1942'de bizzat Hitler tarafından yapılan benzer yorumlar için bkz. Hirsowicz, s.263 ya da s.358'deki 72. dipnot'ta zikredilen *Hitler's TableTalk 1941-1942*, s.547 (İngilizce çeviri, Londra, 1953; Almanca aslı, Bonn, 1951).
9. Sami al-Jundi, *Al-Ba'ath* (Beyrut, 1969), ss.27 vs; Elie Kedourie, *Arabic Political Memoirs and Other Studies* (Londra ve Portland, 1974), ss.200-201. Dr. Carmen Ruiz Bravo, *La controversia ideologica: nacionalismo arabe/nacionalismos locales, oriente, 1918-1952* (Madrid, 1976), ss 89 ve 175 vs.'da bu eğilimle ilgili orijinal bir açıklama getiriyor. Bravo, dönemin Arap milliyetçiliğindeki Nazi ve Faşist unsurları kabul etmekle birlikte, Arap milliyetçiliğinin, "bazı özelliklerini faşizmden alan -aynı milliyetçilik, ırkçılık ve saldırganlık özellikleri-" Siyonizm'den dolayı da olsa etkilendiğini öne sürmektedir. Hatırlanacağı üzere, bu, İsrail'in doğmasından 10 yıl önce ve Yahudi düşmanlığının Nazilerin ve Faşistlerin izledikleri politikaların ana teması olduğu bir dönemdeydi. Konuyla ilgili bilimsel ve nesnel bir çalışma için bkz. Stefan Wild, "National Socialism in the Arab Near East Between 1933 and 1939", *Die Welt des Islams*, N.S. xxv (1985), ss.126-173.
10. Daniel Carpi, "The Mufti of Jerusalem", ss. 104-105.
11. Grobba, s. 255.
12. Grobba, ss.255-256, karşı. Carpi, s.108, ve Hirsowicz, ss.214 vs.
13. Yisraeli, *Ha-Reich*, s.309; Carpi, s.110.
14. Yisraeli, *Ha-Reich*, s.309-311 (Belge Almanca); Carpi, s.110; karşı. Grobba, ss.256-257; Hirsowicz, ss.218 vs; Schröder, *Deutschland*, s.199; Tillmann, ss.324 vs.
15. Carpi, ss.112-113; Yisraeli, ss.246-247; Grobba, ss.264-267; Hirsowicz, ss.226 vs.
16. Hirsowicz, s.227.
17. *Orientlegionen* ile ilgili olarak bkz Schröder, ss.215-231 ve Tillmann, ss.313 vs.
18. Ettore Rossi, *Documenti sull'origine e gli sviluppi della questione Araba (1875-1944)* (Roma, 1944), ss.228-231 alıntı *Oriente Moderno*, (1942), 22: 453-455.
19. "Une surveillance active...de facon à se garder de leurs dangers

et en eviter les dommages”, Fransızca metin için *The Arab Higher Committee*, 1947; bu ve diğer metinler ayrıca müftünün anılarında da yayımlanmıştır, *Falastin*, Beyrit, Sayı.112 (Temmuz 1970), ss. 4 vs. Müftü, Türk makamlarına, Mihver yönetimi altındaki Avrupa topraklarından gelip de Türkiye üzerinden Filistin’e geçmek isteyen Yahudi mültecilere izin verilmemesi yönünde bir talepte bulunduğunu da belirtir.

20. *Falastin*, (Beyrut, Temmuz 1970); 112: 8-9.
21. Almanca belgelerden yapılan çeviri için bkz. Fritz Grobba, *Männer and Mächte im Orient*. İngilizce çeviri için bkz. *German Foreign Policy*, D serisi (Londra ve Washington, 1950-1964), 10(403): 559-560, ve 11(680): 1151-1155. Karş. Lukasz Hirszo-wicz, *The Third Reich*, ss.82-84, 109-110, ve Bernd Phillipp Schröder, *Deutschland un der Mitlere Osten*, ss.44-48, 53, 65-66, fakat bu kaynaklarda “Yahudi sorununun çözümü”ne yapılan göndermelerden bahsedilmemektedir.
22. Grobba, s.208.
23. Somerset de Chair, *The Golden Carpet* (New York, 1945), s.127.
24. Anwar Sadat, *Revolt on the Nile*. Çev.Thomas Graham. (Londra, 1957), ss.34-35.
25. Sadat, ss.34-51; A.W.Sansom, *I Spied Spies* (Londra, 1965), ss.75-76, 103-132; J.W.Eppler, *Rommel ruft Kairo* (Bielefeld, 1959), ss. 151, 164-165, 186-187, 201-204, 232.
26. Majid Khadduri, “General Nuri’s Flirtatations with Axis Powers” *Middle East Journal* (1962), 16: 328-336.
27. *Al-Musawwar*, 18 Eylül 1953.

Yedinci bölüm: Siyonizme Karşı Savaş

1. Norman A. Stillman, *The Jews of Arab Lands, A History and Source-Book*, 37: 3-4, ss. 197-204 (Philadelphia, 1979), s.356.
2. Osmanlı hükümetinin Siyonizmle ilgili politikaları hakkında bakz. Neville Mandel, *The Arabs and Zionism before World War I* (Berkeley ve Los Angeles, 1976); Mim Kemal Öke, *Osmanlı İmparatorluğu, Siyonizm ve Filistin Sorunu* (İstanbul, 1966); ayrıca, *Abdülhamid, Siyonistler ve Filistin Meselesi* (İstanbul, 1981); Jacob

- M. Landau, "The 'Young Turks' and Zionism: Some Comments", *Fields of Offerings; Studies in Honor of Raphael Patai* (Rutherford, N.J., 1983), ss.197-205; David Fahri, "Documents on the Attitude of the Otoman Government towards the Jewish Settlement in Paletsine after the Revolution of the Young Turks (1908-1909)", der. Moshe Ma'oz, *Studies on Paletsine during the Otoman period* (Kudüs, 1975), ss.190-210. Osmanlı Filistin'indeki Arapça basınla ilgili olarak bkz. Ya'qub Yehoshua, *Ta'rih al-Sihafa al-Arabiyya fi Filastin fi'l-ahd al-Uthmani 1908-1918* (Kudüs, 1974).
3. Bkz. B. Lewis, "Paletsine: On the History and Geography of a Name", *International History Review* (1980), 2: 1-12.
 4. Najib al-Khuri Nassar, *Al-Sahyuniyya-Ta'rikhuha-Gharduha-Ahammiyyatuha* (Hayfa, 1911), Nassar'la ilgili olarak bkz Khayriyya Qasimiyya, "Najib Nassar fi Jaridatihi al-Karmal (1909-1914), ahad ruwwad munahadat al-suhyuniyya", *shu'un Filastiniyya* (1973), 23: 101-123, ve Yehoshua, ss. 130-142.
 5. Mandel, s.101; Öke, *Osmanlı İmparatorluğu*, ss. 109-110.
 6. Mandel, s.53.
 7. Négib Azoury, *Le Réveil de la Nation Arabe dans l'Asie Turque* (Paris, 1905), s.V; Mandel, s.52; Kedourie, ss. 111 vs.
 8. Farid Kassab, *Le nouvel Empire Arabe: La Curie Romaine et le prétendu péril juif universel – Réponse à M.N.Azoury bey* (Paris, 1906) ss.39-40, alıntı.Mandel; Mandel, ss.50-51.
 9. "The Return to Palestine", *New Liberal Review* (Londra), II, Aralık 1901, s.627. Bu kaynağı bana önerdiği için Prof. Michael Curtis'e teşekkürü bir borç bilirim.
 10. V.Jabotinsky, *Poems* (Kudüs, 1947), s.201.
 11. Theodor Herzl, *Old-New-Land*. Çev. Lota Levensohn. (New York, 1960), ss.169-170, karş. ss.66, 68-69, 74-75, 97, 121-124, 152, 175.
 12. Ayrıntılar için bkz. Kenneth W. Stein, *The Land Question in Paletsine, 1917-1939* (Chapel Hill ve Londra, 1984).
 13. Bu ikna yöntemine güzel bir örnek Arap Filistin Kongresi'nin İcra Heyeti adına, bu heyetin Başkanı Musa Kazım el-Huseyni'nin, İngiltere Sömürge Bakanı Winston Churchill'e 28 Mart 1921'de sunduğu bir memorandumda bulunabilir. El Huseyni, memorandum-

da, “Yahudilerin, Almanya’da Alman, Fransa’da Fransız ve İngiltere’de İngiliz olduklarını” gözlemledikten sonra “ahlaki bakış açısı” dediği şeyi anlatmaya devam eder. Buna göre, “Yahudiler, birçok yerde, özellikle etkili konumlarının daha fazla zararlı olmalarını mümkün kıldığı yerlerde, yıkımın en etkin savunucuları arasında bulunmaktadır. Rusya’nın parçalanmasının, tamamen ya da büyük ölçüde Yahudilerin eseri, Almanya ve Avusturya’nın yenilgilerindeki en büyük payın da Yahudilere ait olduğu gayet iyi bilinmektedir. Bağlaşma Devletleri’nin yıldızı parlıyorken Yahudiler onlara yaranmaya çalışıyorlardı; fakat durum Anlaşma Devletleri’nin lehine değişmeye başlayınca Yahudiler Almanya’dan desteklerini çektiler, keselerinin ağzını Müttefikler için açtılar ve karşılığında çoğu gün ışığına çıkmamış vaatler kopardılar.

“Yahudilerin Müttefiklere, yani uygarlığa karşı zararlı güdülerinden hâlâ şüphe duyan herkesin mutlaka okuması gereken “The Jewish Peril” isimli bir kitap elimize geçti. Bu kitap Musevilikle ilgili dünya meselelerini tartışmak üzere zaman zaman bir araya gelen önemli Yahudilerin oluşturduğu gizli bir topluluğun zabıtlarından oluşan bir derlemedir. Kitap, insanlık ve özellikle de Hıristiyanlık nefretiyle doludur. Mevcut dünya düzenini darımağın etmenin ayrıntılı yollarını ve araçlarını göstermektedir; Yahudiler böylece, ardından gelen kaos ortamından yararlanarak, dünyanın efendileri haline gelebileceklerdir.”

“Sosyalizm kademelerine baktığımızda Carl [aynen böyle], Marx, Becknin [aynen böyle – Bakunin demek istemiş olabilir?] Trotsky gibi isimlerin listenin tepelerinde yer aldığını görürüz.” Belgenin tamamı şu eserde bulunabilir: Aaron S. Klieman, *Foundations of British Policy in Arab World: The Cairo Conference of 1921* (Baltimore, 1970), ss.259-267, ve 127 ve sonraki sayfalar da tartışılmaktadır. “Jewish Peril” ile ilgili kitap elbette *Protokoller*dir. Bu alıntı ve belgenin bu bölümünün genel mahiyeti için çinde bir yabancı, muhtemelen de bir Batılının, parmağı olduğunu ortaya koymaktadır.

14. Örneğin bkz. 1948-49 yılları arasında Suriye’nin başbakanlığını yapmış olan Khalid al-Azm’ın anıları. İsrail’in başarılı olmasına yol açan etmenleri sayan al-Azm şöyle diyor: “Beşincisi, Arap

hükümetlerinin Filistin halkına ülkeyi terk ederek komşu Arap ülkelerine sığınma çağrısında bulunmalarındır...Bu toplu kaçış Yahudilere yaramış ve hiç çaba göstermeden durumlarını güçlendirmelerini sağlamıştır... Onları, ayrılmaya ikna edenler arasında kendimiz de olmamıza rağmen, 1948'den beri, mültecilerin evlerine geri dönmelerini istiyoruz... Onları çağırmak ve vatanlarını, evlerini, işlerini ve mesleklerini terk etmeleri için ısrar etmek, evsiz ve işsiz bırakmak suretiyle bir milyon Arap mülteci felaketiyle karşı karşıya kaldık." *Mudhakkirat Khalid al-Azm* (Beyrut, 1973), 1: 386-387. Arap sivillerin Lydda ve Ramla'dan çıkarılmalarıyla ilgili İsrailli bir kaynak için bkz Tom Segev, 1949: *ha-Yisraelim ha-Rishonim* (Kudüs, 1984), s.41.

15. Shimon Ballas, *La littérature arabe et le conflit au proche-orient* (1948-1973), (Paris, 1980), s.140.

Sekizinci bölüm: Yahudilere Karşı Savaş

1. Bir insan yalan söyleyebilir ya da hata yapabilir, fakat yalanlar üzerine kurulmuş bir toplum olmak yalnızca İsrailoğullarına özgüdür... Böyleleri Yahudilerdir, Müslüman aslanım, yani senin ve Allahın düşmanları olan Yahudiler; ve Allah'ın kitabında anlatıldığı gibi bunlar gerçektir... Böyle şeyler onların özel ve doğal temayülleridir, yozlaşmış doktrin onlarınkidir...baş düşmanları Müslümanlara karşı hain planlar yapmaktan asla vazgeçmezler. Kitaplarından birinde şöyle diyorlar: 'Biz Yahudiler dünyanın efendileriyiz, onun yozlaştırıcılarıyız, sürekli karışıklık çıkaran cellatlarız!' Onlar seni sevmez, Müslüman aslanım, Allaha, İslama ve Muhammed Peygambere saygı duyan seni... Müslüman aslanım, şeytani planlarına alet etmek için tüm insanlığı köleleştirmek isteyenleri yok et." *al-Da'wa* (Kahire), Ekim 1980. Çeviren ve tartışan Gilles Kepel, *The Prophet and Pharoah: Muslim Extremism in Egypt* (Londra, 1985; Fransızca aslı, Paris, 1984), ss. 110 vs.
2. 5 Aralık 1984 tarihinde Cenevre'de düzenlenen dinsel hoşgörü ve inanç özgürlüğüyle ilgili bir Birleşmiş Milletler konferansında yapılan konuşma. Savaş yıllarını Alman işgali altındaki Avru-

- pa'da geçiren Dr. Dawalibi'den, SS Obergruppenführer Erwin Et-
tel'in Berlin'deki Dışişleri Bakanlığından, Almanya'nın Paris Bū-
yükelçiliğine yazdığı, 21 Ekim 1943 tarihli gizli bir mektupta
"güvenilir adamımız" (Unser Vertrauensmann) diye bahsedili-
yor. (Alman Dışişleri Bakanlığı Arşivleri A, b 21/w).
3. İslami Araştırmalar Akademisinin Dördüncü Konferansı'nın Tu-
tanaklarının resmi İngilizce çevirisi, Kahire, 1970, ss.458-459.
 4. Porat, "İdeologia", s.241, ayrıca, *The Emergence of the Palestinian
National Movement 1918-1929* (Londra, 1974); ss. 60 vs; karş.
Ann Mosely Lesch, *Arab Politics in Paletsine, 1917-1939: The
Frustration of a Nationalist Movement* (Ithaca ve Londra, 1979),
ss. 60 vs.
 5. Daphne Tsimhoni, "The Arab Christians and the Palestinian
Arab National Movement during the Formative Stage", der. Gab-
riel Ben-Dor, *The Palestinians and the Middle East Conflict* (Ramat
Gan, 1978), s.79.
 6. Bkz. Trevor LeGassick, "The Image of the Jews in Post-World
War II Arabic Literature", *Al-Arabiyya* (1978), 2: 74-89; S. Ballas,
y.a.g.e; Pierre Cachia, "Themes Related to Christianity and Juda-
ism in Modern Egytion Drama and Fiction", *Journal of Arabic Li-
terature* (1971), 2:178-194; Werner Ende, "The Paletsine Conflict
as Reflected in Contemporary Arabic Literature", der. Gustav Ste-
in ve Udo Steinbach, *The Contemporary Middle Eastern Scene: Ba-
sic Issues and Major Trends* (Opladen, 1979), ss. 154-167.
 7. *Diwan al-Rusafi* (Kahire, 1956), ss. 431-432; ayrıca (Beyrut,
1931), ss. 408-409; karş. Safa Khulusi, "Ma'ruf ar-Rusafi in Jeru-
salem", *Arabic and Islamic Garland... presented to Abdul-Latif
Tbawi* (Londra, 1977), ss. 147-152; Stefan Wild, "Judentum",
ss.267-269.
 8. Tsimhoni, s. 92, dipnot 29.
 9. Wild, ss. 271-272
 10. *Ma'rakatuna ma'al-Yahud*. 1970 yılında, çeşitli konulara ilişkin
makalelerden oluşan, fakat bu ismi taşıyan bir kitapta yeniden
yayımlandı.
 11. H.J. Cohen, "The Anti-Jewish *Farhud* in Baghdad, 1941", *Middle
Eastern Studies* (1966), 3: 2-17.

12. Robert St. John, *The Boss* (New York, 1960). Çalışmalarıyla ilgili bir örnek için bkz Johann von Leers, *Juden sehen Dich an*, 5.Baskı (Nuremberg, basım tarihi yok), ss.163-166).
13. Sadiq Jalal al-Azım, *Al-Naqd al-Dhati ba'd al-hazima* (Beyrut, 1972), ss. 53 vs.
14. As'ad Razzuq, *Al-Talmud wa'l-Sahyuniyya*, ss. 15-16, 18.
15. Salah Dasuqi, *al-Majalla* (Kahire), (Kasım 1960), 4(47): 7-11, karş. a.g.e., (Ocak 1961), 5(49): 134-136. Sn. Dasuqi Kahire'nin askeri valisiydi, sonra da Finlandiya büyükelçiliğine atandı.
16. Salah Dasuqi, *Amrika Musta'mara Sahyuniyya* (Kahire, 1957).
17. Abdelwahab M. Elmessiri, "Arab views on the Protocols", *Foreign Affairs* (Nisan 1977), 55: 641-642.
18. Basın bu tür hediyelerin örneğin Fransa dışişleri bakanı Michel Jobert (29 Ocak 1974) ile İtalya dışişleri bakanı Aldo Moro'nun (13 Şubat 1974) çeşitli ziyaretlerinde verildiğini bildirmiştir.
19. Londra basını Colin Jordan (İngiliz Nasyonel Sosyalist hareketin o zamanki lideri) ve John Tyndall'a (İngiliz Nasyonel Sosyalist hareketin o zamanki liderinin sağ kolu) karşı Merkezi Ceza Mahkemesinde görülen duruşmanın zabıtlarını, 1962 Ekiminin başlarında yayınlamıştır; karş. 10 Mart 1963 tarihli *Sunday Telegraph*'da yayımlanan Tyndall'la yapılan röportaj. Daha sonraki bir örnek için bkz. 13 Ocak 1970 tarihli *Daily Telegraph*'da yayımlanan T.O. Williams'ın yargılanmasıyla ilgili haberler.
20. "Was Kennedy the Victim of a Zionist-Armed Hand?", *The Scribe* (Nisan 1964), 8(3): 8 vs.
21. Sabri Jirjis, *al-Turath al-Yahudi al-Sahyuni wa'l-Fikr al-Freudi* (Kahire, 1970).
22. İbrahim al-Hardello, *Anti-Semitism: A Changing Concept* (Hartum, 1970), s.9.
23. Anis Mansur, *Al-Ha'it wa'l-dumu'* (Kahire, 1972), ss. 15 vs.
24. Hava Lazarus-Yafeh, "An Inquiry into Arab Textbooks", s.17, dipnot 43.
25. *Al-Jumhuriyya* (Bağdat), 23 Mayıs 1978; *Baghdad Observer*, 24 Mayıs 1978; *New York Times*, 14 Nisan 1979; *al-Wafd* (Kahire), 29 Mart 1984.
26. Abbas Mâhmud al-Sharif ve Yusuf Ahmad Mahmud al-Qusi, *Al-*

- Ta'rikk al-Mahjub vd., *Al-Tarbiyya al-Diniyya*, (Kahire, 1966), 1: 93. Daha yeni tutumlar için, Bkz. Hava Lazarus-Yafeh, ss. 1-20; Av ner Giladi, "Israel's Image in Recent Egyptian Textbooks", *Jerusalem Quarterly* (1978) ss. 88 vs. Kahire'deki Ayn Shams Üniversitesi Eğitim Fakültesi profesörlerinden biri tarafından yazılan "Yahudiler, Musevilik ve İslam" hakkında bir kitap Yahudilerle ilgili bir çalışmanın "üç ana kaynağı"nın mutlaka Tevrat, Talmud ve Protokoller olması gerektiğini söylemektedir. (s.5) Kitabın yazarı kendi eğiliminin birinciye esas almaktan yana olduğunu açıklamaktadır. Fakat bu sınırlılık kendisinin Yahudi karşıtı ateşini söndürmemiştir. (Abd al-Ghani Abbud, *Al-Yahud wa'l-Yahudiyya wa'l-Islam*, Kahire, 1982).
27. Humeyni, *Vilayat-i Faqih*, s.6; İngilizce nüsha (Algar), s. 27.
28. *Arabische Korrespondenz* (Bonn), Ekim-Kasım, 1964.
29. 29 Kasım 1964 tarihli *al-Bilad*'da yayımlanan metin; *Oriente Moderno*, 1964, s. 703'te yer alan İtalyanca nüshadan çevrilmiştir.
30. 31 Mayıs 1985 tarihli *New York Times*'ta yer alan bir mektuba göre, Malezya kanunlarından biri, "Yahudi kökenli seyir, sergi ya da müzik eserlerinin sunulmasını" yasaklamaktadır; *New York Times*, 10-11 Ağustos 1984. Malezya'daki *Protokollerle* ilgili olarak bkz. *Asiaweek*, 8 Aralık 1978, ss. 4-5.
31. *Egyptian Gazete*, 11 Haziran 1979.
32. Muhammed Bakir Alwan, "Jews in Arabic Literature", s.50'de bu iddiayı haklı olarak gülünç bulmaktadır.
33. *New York Times*, 26 Eylül 1979.
34. Yusuf Rizqallah Ghanima, *Nuzhat al-Mushtaq fi Ta'rikk Yahud al-Iraq*, (Bağdat, 1924).
35. Ghassan Kanafani, *Fi'l-Adab al-Sahyuni* (Beyrut, 1967).
36. *Cairo Today*, Haziran 1984, s.53. Bu kaynaktaki yayımlanan 1983 istatistiklerine göre en fazla Turist ABD'den (183,600), ikinci olarak Suudi Arabistan'dan (162,000) ve üçüncü olarak da Filistin'den (117,000) gelmektedir. Sonraki dört sırayı sırasıyla Fransa, Almanya, İtalya ve İngiltere almaktadır.
37. Mısırlı yazarların, sanatçıların ve entelektüellerin, Süleyman Hatir'le ilgili bu ve benzeri övgüleriyle onun yargılanmasına ilişkin açıklamalar için, bkz. *Al-Ahali*, 25 Aralık 1985.

38. *Al-Musawwar*, 28 Aralık 1985. Süleyman Hatir'in yanlış yorumlanmasını ve yüceltilmesini eleştiren başka bir makale için bkz. İbrahim Saduh, *Akhbar al-Yawm*. 28 Aralık 1985.

Dokuzuncu bölüm: Yeni Anti-Semitizm

1. Konu Sabri Abu'l Majd'ın *Al-Musawwar*'ın yıllık özel sayısında (Aralık 1972) yayımlanan makalesinde canlı bir açıklığa kavuşturulmaktadır: "Arap gururu Osmanlı, İngiliz ya da Fransız işgallerinde incinmedi çünkü her üçünün de tarihi ve gücü vardı; fakat bu gurur, dünyanın çeşitli yerlerinden gelen ve orman kanunundan başka bir kanun tanımayan çeteler ve kabileler tarafından işgal edilmeye dayanamazdı."
2. B. Lewis, "The Anti-Siyonist Resolution", *Foreign Affairs* (Ekim 1976), 55(1): 54-64.
3. B. Lewis, "The State of Middle Eastern Studies", *American Scholar* (Yaz 1979), 48(3): 365-81.

Yeni Baskıya Sonsöz

1. Suat Mansi'nin çalışması 1995 yılında Ürdün'de *Al-Sharq al-Awsat al-Jadid* başlığı altında yayımlanan Muhammed Hilmi Abd al-Hafız'ın Arapça çevirisini esas almaktadır.
2. *Jumhuri-i Islami*, 8 Ocak 1998.
3. *La Presse de Tunisie*, 26 Ocak 1998.
4. *Al-Sha'b*, 3 Ocak 1997; *Al-Watan* (Muscat), 12 Şubat 1997.
5. *Les mythes fondateurs de la politique israélienne*, (Paris, Samizdat, 1996).
6. *Al-Mushahid al-Siyasi* 4, 11, 18, 25, 29 Mayıs; 1, 8, 15, 19, 22 Haziran; 6 Temmuz 1997.
7. *Al-Ahd*, 15 Kasım 1996.
8. *Interfaith Newsletter*, Mart, Eylül 1995; *Interfaith Monthly*, Eylül, 1995.
9. *Al-Hayat*, 15 Ocak 1998.
10. Ali Salim, *Rihla ila Isra'il*, (Kahire: Ahkbar al-Yawm Yayınları, 1994), s.8.

SEMİTİZM VE ANTI-SEMİTİZM

ÇATIŞMA VE ÖNYARGIYA DAİR

Ortadoğu'daki Arap-İsrail çatışması yarım yüzyıldan fazladır dünyayı meşgul ediyor. Esasen politik olsa da -toprak ve tarih konusunda devletlerle toplumlar arasında bir çatışma-, önyargı da bunu etkiliyor. Uzun bir süre için bu sadece farklı dinlerden, kültürel geleneklerden ya da etnik kökenlerden komşu halklar arasındaki "normal" bir önyargıydı.

Ama çağımızda İsrail ve halkına yönelik düşmanlık anti-Semitizm biçimini almıştır – önyargının ötesine geçen ve Yahudileri kozmik bir kötülük türü olarak tanımlayan, kinci bir dünya görüşü.

Semitizm ve Anti-Semitizm, anti-Semitizmin Hristiyanlığın damarlarında bir zehir olarak ortaya çıkışından, ana görüş İslam'a modern girişine dek gelişiminin izini sürüyor. Dünyanın önde gelen Ortadoğu uzmanlarından biri olan Bernard Lewis, Yahudilerin ve düşmanlarının ortaya çıkışında Semitik halkların tarihi boyunca bizi bir yolculuğa çıkarıyor. Kitapta, yeni baskı için yazılmış bir 'Sonsöz' de var.

ISBN 975-289-141-1

9 789752 891418

13000000